

14807

การศึกษาวิเคราะห์พระอภิรรมในฐานะที่เป็นพุทธจริยศาสตร์
A CRITICAL STUDY OF ABHIDHAMMA AS BUDDHIST ETHICS

พระมหาสุตินธร โขศิริมโม (นวกัปปชาจารย์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิปัสสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๔๖

ISBN ๘๗๔ - ๓๘๕ - ๕๐๒ - ๐

การศึกษาวิเคราะห์พระอภิธรรมในฐานที่เป็นพุทธจริยศาสตร์

พระมหาสุตินทร โชติธมฺโม (นงคัพฺปครฺม)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พุทธทศวรรษ ๒๕๔๖

(ลิขสิทธิ์นี้เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

ISBN 8๙๙๔ - ๓๙๙ - ๕๐๒ - ๓

A CRITICAL STUDY OF ABHIDHAMMA AS BUDDHIST ETHICS

PERAMAHA CHUTINDHORN JOTIDHAMMO(NONKPAYUK)

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement For The Degree of
Master of Arts
(Philosophy)**

**Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand**

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้าหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา

(พระมหาชนจันต์ ฐานาปญฺโญ)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ประธานกรรมการ

(พระมหาชวน วีรานุโม)

 กรรมการ

(พระครูปลัดสุวัฒนจริยคุณ)

 กรรมการ

(ดร.วีรชาติ นิ่มอนงค์)

 กรรมการ

(ดร.สมหวัง แก้วตุฟอง)

 กรรมการ

(ศก.จันทอง คั่นอิก)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระครูปลัดสุวัฒนจริยคุณ ประธานกรรมการ

ดร.วีรชาติ นิ่มอนงค์ กรรมการ

ดร.สมหวัง แก้วตุฟอง กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์	:	การศึกษาวិเคราะห์พระอภิธรรมในฐานะที่เป็นพุทธจริยศาสตร์
ผู้วิจัย	:	พระมหาจุตินันท์ โชติธมฺโม (นงศพัทธ์กิจ)
ปริญญา	:	พุทธศาสตรมหาบัณฑิต(สาขาวิชาปรัชญา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

	:	พระครูปลัดสุวัฒนจริยคุณ(ประสิทธิ์ ทุกรนรีสี)
		ป.ธ.๕, พธ.บ., M.A., Ph.D(Phil.)
	:	ดร.วิรัชดี เนียมอนงค์
		ป.ธ.๖, พธ.บ., M.A., Ph.D(Phil.)
	:	ดร.สมหวัง แก้วสุฟ่อง
		ป.ธ.๕, พธ.บ., M.A., Ph.D(Phil.)
วันสำเร็จการศึกษา	:	๓ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๖

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อการศึกษาวิเคราะห์พระอภิธรรมซึ่งมีหลักปรมัตถธรรม ๔ คือ จิต เจตสิก รูป นิพพานในทัศนะทางด้านพุทธจริยศาสตร์ เพื่อแสดงให้เห็นถึงคุณค่าของระบบศีลธรรมและจริยธรรมโดยผู้วิจัยได้ตั้งข้อสมมติฐานไว้ว่าพระอภิธรรมนั้นมีแนวความคิดเกี่ยวกับเรื่องคุณค่าทางจริยธรรมของความคิดความชั่ว เกณฑ์การตัดสินความที่ความชั่ว เกณฑ์คุณค่าสูงสุดอันเป็นประโยชน์ในการแก้ไขปัญหายจริยธรรมต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ในสังคม

ในการศึกษาผู้วิจัยได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น ๕ บท ดังนี้

บทที่ ๑ ว่าด้วยความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาที่นำมาวิจัย

บทที่ ๒ ว่าด้วยแนวความคิดของพุทธจริยศาสตร์และหลักพระอภิธรรม

บทที่ ๓ ว่าด้วยการกระทำความคิดความชั่ว เกณฑ์การตัดสินคุณค่าทางจริยธรรมเกี่ยวกับความคิดความชั่ว และคุณค่าสูงสุดในพระอภิธรรมตามในทัศนะของพุทธจริยศาสตร์

บทที่ ๔ ว่าด้วยการนำเสนอหลักพระอภิธรรมในฐานะที่เป็นจริยธรรมเชิงจิตวิทยาและสังคมวิทยา พร้อมคำอภิปรายที่สนับสนุนพระอภิธรรมที่เป็นอุดมคติแห่งความคิดสูงส่งเชิงจริยธรรม

บทที่ ๕ ว่าด้วยผลสรุปของการศึกษาวิจัยและข้อเสนอแนะต่อผู้สนใจที่จะค้นคว้างานวิจัยพระอภิธรรมต่อไป

จากการศึกษาวิจัยพบว่าทัศนะทางด้านพุทธจริยศาสตร์ พระอภิธรรมได้มีคำตอบเกี่ยวกับปัญหาจริยธรรมของมนุษย์ไว้ ๓ ประการ คือ

๑) แนวความคิดเรื่องกรรมคือการกระทำของมนุษย์มี ๒ อย่าง คือ การกระทำทางจิตซึ่งมีสาเหตุมาจากความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลงเป็นสมุฏฐานให้เกิดขึ้นพร้อมด้วยเจตนาอันเป็นแรงจูงใจฝ่ายดี ซึ่งปรากฏอยู่ภายในอุคคจิตที่ประกอบด้วยเจตสิกฝ่ายกุศล และการกระทำ ความชั่วย่อมมีสาเหตุมาจากความโลภ ความโกรธ ความหลงเป็นสมุฏฐานให้เกิดขึ้นพร้อมด้วยเจตนาอันเป็นแรงจูงใจฝ่ายชั่ว ซึ่งปรากฏอยู่ภายในอุคคจิตที่ประกอบด้วยเจตสิกฝ่ายอกุศล

ในปัญหาจริยธรรมดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงกระบวนการของกรรมที่กรรมชั่วได้อย่างลึกซึ้ง เพราะเป็นสาเหตุให้มนุษย์ได้เข้าใจต่อวิถีการดำรงชีวิตที่สุจริตในระบบของศีลธรรม โดยมีความหวังว่าจะได้รับผลตอบแทนของกรรมดี นอกจากนั้นยังแสดงให้เห็นถึงโทษที่จะเกิดขึ้นมาจากการกระทำที่ผิดคือระบบศีลธรรมนั้นและต้องมีความชั่วร้ายเกิดขึ้นอย่างแน่นอนตามกฎของกรรมนิยาม

๒) เกณฑ์การตัดสินใจปัญหาจริยธรรมในพระอภิธรรมมีอยู่ ๒ ประการ คือ (๑) ให้พิจารณาจุดที่สาเหตุแห่งการกระทำพร้อมทั้งแรงจูงใจในการเลือกตัดสินใจกระทำ ซึ่งปรากฏอยู่ภายในจิตพร้อมด้วยองค์ประกอบที่ปรุงแต่งจิต ถ้าการกระทำนั้นมาจากสาเหตุแห่งความดีและมีองค์ประกอบของความดี การกระทำนั้นย่อมจะต้องเป็นความดีอยู่เสมอ (๒) ให้พิจารณาจุดที่ผลดีหรือผลร้ายของการกระทำซึ่งปรากฏอยู่ในอุคคจิตวิบากจิตและอุคคจิตวิบากจิตที่ประจักษ์ไว้ภายในภวังคจิต

๓) อุคคจิตสูงสุดคือในพระอภิธรรมคือนิพพานที่มีแนวความคิดเรื่องคุณค่าสูงสุดอยู่ในตัวเอง เพราะมนุษย์ไม่ต้องการหาความสุขในนิพพานเพื่อค่าเงิน ไปสู่จุดหมายอื่นอีกต่อไปแล้ว ดังนั้น นิพพานจึงเป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์โดยที่พระเจ้าได้พบกับความสุขที่แท้จริงคือปรนิมุตตประโยชน์ และนิพพานยังเป็นเกณฑ์มาตรฐานทางศีลธรรมของมนุษย์ เพราะมนุษย์ย่อมจะมีการดำเนินชีวิต ไปสู่การบรรลุจุดหมายโดยมีนิพพานเป็นเป้าหมายสุดท้ายซึ่งถือว่าเป็นการกระทำที่มีแนวโน้มไปสู่การกระทำที่ดีตามมโนคตินิยม

ส่วนหลักการศึกษาวិธีพระอภิธรรมในทัศนะของจิตวิทยาพบว่า การรับรู้ การเห็นรู้ ความคิด และจินตนาการเป็นกระบวนการทำงานของระบบจิตภายในปัญจทวารวิถีและมโนทวารวิถีพร้อมด้วยการทำงานของจิตได้ดำเนินกิจกรรมจิตซึ่งมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมภายนอกของมนุษย์ให้มีบุคลิกภาพที่แตกต่างกันรวมถึงสุขภาพจิตของมนุษย์ด้วย

ส่วนในทัศนะทางด้านสังคมวิทยานั้นพบว่ามนุษย์เลือกกระทำความดีของปัจเจกบุคคลก่อนแล้วจึงมีการกระทำทางสังคม การจัดระเบียบ และการชักจูงทางสังคมโดยส่งต่อไปถึงภาพรวมของสังคมพร้อมด้วยที่มาของสังคมอุดมคติแบบพระอรหันต์ ซึ่งมีแนวความคิดที่เป็นพื้นฐานก่อให้เกิดความมั่นคงทางการเมือง การปกครอง และด้านเศรษฐกิจโดยเน้นปรัชญาธรรมให้มีคุณธรรมที่ดำรงมั่นไว้ซึ่งมุ่งไปสู่สังคม เพื่อนำไปสู่สภาวะแห่งสันติภาพและความสุขสูงสุดในชีวิต

จะเห็นได้ว่าพระอริยธรรมได้เสนอทัศนะทางปรัชญาอันเป็นรากฐานของระบบจริยศาสตร์ในพุทธปรัชญาเดรวาทให้มีการปลูกฝังแก่นียทางศีลธรรมและจริยธรรมอันมีคุณค่าแก่นานยังค่อนแนวความคิดในเรื่องของกรรมกรรมชั่วและผลดีของกรรมที่ตอบสนองอันเป็นไปตามกระบวนการทางธรรมชาติลงจิตใจมนุษย์ได้เป็นอย่างดี ถ้าเมื่อถึงเวลานั้นยังคงมีอิทธิพลต่อระบบการศึกษาพระอริยธรรมตั้งแต่คิดเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันนี้

Thesis Title	:	A Critical Study of Abhidhamma as Buddhist Ethim
Researcher	:	Phramaha Chutindhorn Jotidhanemo(Nonkpayuk)
Degree	:	Master of Arts (Philosophy)
Thesis Supervisory Committee	:	Phrakhu Paladsuwatthanachariyakun (Prasit Brahmarangsi),Pali V,B.A., M.A.(Phil.),Ph.D(Phil.)
	:	Dr.Veerachart Nimanong Pali VI,DipinEd.,B.Ed.,B.A., M.A.(Phil.),Ph.D(Phil.)
	:	Dr.Somwang Kaewsufong Pali IX B.A., M.A.(Phil.), Ph.D (Phil.)
Date of Graduation	:	April 3,2003

ABSTRACT

The thesis is aimed at an analytical study of Abhidhamma, comprising of Four Ultimate Dhamma, i.e., citta, cetasika, rupa and Nibbana emphasizing on Ethical perspectives in order to reflect out the moral and ethical value. The presupposition of the thesis is that in Abhidhamma there are ethical value of good or bad, ethical justification and ultimate ideal which are benefit in solving ethical problem and in living happily in society.

The thesis is divided into 5 chapters.

Chapter I : The presupposition of the thesis.

Chapter II : Buddhist ethical concept and Abhidhamma.

Chapter III : Morality action, i.e., good and bad, justification on good and bad and ultimate goal in Abhidhamma according to Buddhist ethical concept.

Chapter IV : Abhidhamma as the psychological and sociological ethics and various scholars' opinion arguing Abhidhamma as ethical ultimate goal.

Chapter V : Conclusion and suggestion.

From the study it was found that in the perspective of Buddhist ethics, Abhidhamma has given 3 points for ethical problems.

1. In the concept of action, there are two kinds of it, the first is good action arising from positive stimulation such as non-greed, non-hatred and non-delusion with intention, the second is bad action arising from negative stimulation such as greed, hatred and delusion with intention. By looking at ethical problems through Abhidhamma, the result comes clear by the law of Karma (Kammamāyama). It goes: good deed produces good result and bad deed, bad result with this understanding human beings know the way to live in the ethical system.

2. On justification of ethical problems, Abhidhamma suggests firstly to consider the action with volition as cause of action. If the action caused by a good volition or stimulation it was justified good. The bad action is contrary. Secondly to consider the result of the action existing in *Kusalavipāka - citta* and *Akuslavipāka - citta* (Resultant - of - morality and Resultant - of - amorality consciousness) which impressed in *Bhavanga - citta* (passive state of consciousness).

3. On ultimate goal, *Nibbāna* which is ultimate value in itself is the ultimate goal in Abhidhamma. In *Nibbāna*, it is not necessary for one to seek goodness for other aim. *Nibbāna* is the best thing for him because it is the ultimate essence. *Nibbāna* also is a standard criterion for ethical justification. By having *Nibbāna* as the ultimate aim or an idealistic aim one can measure oneself how far one is from that.

From the study of Abhidhamma in the psychological perspective, it was found that perception, cognition, thought and imagination are the working process of *vithi- citta* (serial process of cognition) in the *Pañcadvāra - vithi* and *Mono - dvāra - vithi* (process of cognition in the five - sense - doors and in the mind - door) as well as the working process of *Bhavanga - citta* (passive state of consciousness). Human beings' behavior was influenced by these factors, therefore, they are different in both physical and mental aspects.

On viewing Abhidhamma in sociological perspective, it was found that human beings are inclined to choose to do good for oneself first; then for others by seeking for social order and social cultivation which will be the impact on society at large. Arahant is the ideal society. This thought is a supportive factor in political and economical administration in a sustainable way with first emphasis on perfection of individual and later expanding to society in order to reach peace and happiness in life.

In summation, Abhidhamma has given the philosophical perspective which is the foundation of ethical system in Buddhist Philosophy. It teaches the way of cultivation of morality based on the teachings of good and bad actions and its results which is the serial process of study of human beings' mind. This is the foundation of Abhidhamma study since the past up to now.

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ง
กิตติกรรมประกาศ	iii
สารบัญ	iii
คำอธิบายชื่อย่อและคำย่อ	iv
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	iii
๑.๒ วัตถุประสงค์ของงานวิจัย	๑๐
๑.๓ ขอบเขตของปัญหาที่ข้องการศึกษานี้	๑๐
๑.๔ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	๑๑
๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๒
๑.๖ วิธีการของการศึกษานี้	๑๔
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๔
บทที่ ๒ ความหมายของพุทธจริยศาสตร์และพระอภิธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท	
๒.๑ ความหมายของพุทธจริยศาสตร์	๒๕
๒.๒ แนวความคิดของพุทธจริยศาสตร์	๒๖
๒.๒.๑ ลักษณะของระบบพุทธจริยศาสตร์	๒๐
๒.๒.๒ เกณฑ์ตัดสินความดีความชั่วในพุทธจริยศาสตร์	๒๑
๒.๒.๓ ความดีสูงสุดในพุทธจริยศาสตร์	๓๒
๒.๒.๔ จริยธรรม ๓ ระดับในพุทธจริยศาสตร์	๓๔
๒.๒.๔.๑ จริยธรรมระดับขั้นต้น	๓๕
๒.๒.๔.๒ จริยธรรมระดับขั้นกลาง	๔๑
๒.๒.๔.๓ จริยธรรมระดับขั้นสูง	๔๒
๒.๓ ความหมายของพระอภิธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท	๔๕
๒.๔ รูปธรรมและโครงสร้างของพระอภิธรรม	๔๐
๒.๔.๑ จิต (Citta : Consciousness; State of Consciousness)	๔๓
๒.๔.๑.๑ ความหมายของจิต	๔๓

๒.๔.๓๓๓ อภินิหารของจิต	๕๕
๓.๓.๑.๓ ประเภทของจิต	๕๖
๒.๔.๓๓๔ อภินิหาร(Cetasika : Mental Factors)	๕๗
๒.๔.๓๓.๑ ความหมายของอภินิหาร	๕๗
๒.๔.๓๓.๒ ลักษณะและคุณสมบัติของอภินิหาร	๕๘
๒.๔.๓๓.๑ ประเภทของอภินิหาร	๖๐
๓.๔.๓ รูป(Rūpa :Matter, Corporeality)	๖๑
๓.๔.๓.๑ ความหมายของรูป	๖๑
๓.๔.๓.๒ ลักษณะของรูป	๖๔
๒.๔.๓.๓ ประเภทของรูป	๖๔
๒.๔.๔ นิพพาน(Nibbāna)	๖๖
๓.๔.๔.๑ ความหมายของนิพพาน	๖๖
๒.๔.๔.๓ ประเภทแห่งนิพพาน	๖๗
๒.๔.๔.๓ สภาวะของนิพพาน	๖๗
บทที่ ๓ วิเคราะห์ปัญหาเกี่ยวกับทศพิธธรรมในฐานะที่เป็นพุทธจริยศาสตร์	
๓.๑ การกระทำตามศีลตามขั้นในพระอริยวรร	๗๐
๓.๑.๑ ความหมายของการกระทำ	๗๒
๓.๑.๒ ปัญหาเกี่ยวกับกรรม	๗๒
๓.๑.๒.๑ กรรม ๒	๗๓
๓.๑.๒.๒ กรรม ๓	๗๓
๓.๑.๒.๑ การเกิดขึ้นของกรรม	๗๔
๓.๑.๒.๔ กรรม ๑๒	๗๕
๓.๑.๓ ปัญหาเกี่ยวกับกรรมดี	๗๖
๓.๑.๓.๑ ความหมายของกรรมดี	๗๖
๓.๑.๓.๒ ลักษณะของกรรมดี	๗๗
๓.๑.๓.๑ แห่งกัมมัตถัมมของกรรมดี	๗๘
๓.๑.๓.๔ วัตถุประสงค์ของกรรมดี	๗๙
๓.๑.๔ ปัญหาเกี่ยวกับกรรมชั่ว	๘๕
๓.๑.๔.๑ ความหมายของกรรมชั่ว	๘๕
๓.๑.๔.๒ ลักษณะของกรรมชั่ว	๘๖

๓.๑.๔.๑ แหล่งกำเนิดของความรู้	๕๑
๓.๒ แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับความรู้ในพระอภิธรรมตามหลักอภิปรัชญาของวิเศษศาสตร์	๕๑
๓.๒.๑ อภิปรัชญาสัมพัทธนิยม (Relativism)	๕๑
๓.๒.๒ อภิปรัชญาสัมบูรณ์นิยม (Absolutism)	๕๒
๓.๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับพระอภิธรรมในพระอภิธรรม	๕๓
๓.๒.๓.๑ การวินิจฉัยตามเหตุของการกระทำในพระอภิธรรม	๕๓
๑) การวินิจฉัยตามเหตุของการกระทำตามความเป็นจริง	๕๓
๒) การวินิจฉัยตามเหตุของการกระทำตามความรู้	๕๓
๓.๒.๓.๒ การวินิจฉัยผลของการกระทำในพระอภิธรรม	๕๔
๑) การวินิจฉัยผลของการกระทำตามความเป็นจริง	๕๔
๒) การวินิจฉัยผลของการกระทำตามความรู้	๕๔
๓.๓ อุดมคติสูงสุดหรือสิ่งที่ดีที่สุดในพระอภิธรรม (Supreme Good) ในพระอภิธรรม	๕๕
๓.๓.๑ พระนิพพานเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในตัวเองอย่างสูงสุด	๕๖
๓.๓.๒ พระนิพพานเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในบริบทของมนุษย์	๕๖
๓.๓.๓ อุดมคติเป็นแก่นแท้ของพระอภิธรรม	๕๖
บทที่ ๔ แนวความคิดเรื่องพระอภิธรรมเป็นพระอภิธรรมเชิงจิตวิทยาและจิตวิทยา	
๔.๑ การนำเอาพระอภิธรรมในพระอภิธรรมที่เป็นพระอภิธรรมเชิงจิตวิทยา	๕๗
๔.๑.๑ วิเคราะห์หลักปรัชญาของพระอภิธรรมเชิงจิตวิทยา	๕๗
๔.๑.๑.๑ การรับรู้หรือผัสสะ (Perception)	๕๗
๑) การรับรู้ในลักษณะทางปรัชญา	๕๗
๒) การรับรู้ในลักษณะทางจิตวิทยา	๕๗
๓) การรับรู้ในลักษณะของพระอภิธรรม	๕๗
๔) วิเคราะห์เปรียบเทียบการรับรู้ทั้ง ๓ ลักษณะ	๕๘
๔.๑.๑.๒ การเรียนรู้ (Learning)	๕๘
๑) การเรียนรู้ในลักษณะของจิตวิทยา	๕๘
๒) การเรียนรู้ในลักษณะของพระอภิธรรม	๕๘
๓) เปรียบเทียบการเรียนรู้ทั้ง ๒ ลักษณะ	๕๘
๔.๑.๑.๓ ความคิดและจินตนาการ (Thinking and Imagination)	๕๘
๑) ความคิดและจินตนาการในลักษณะของจิตวิทยา	๕๘

๒)ความคิดและปณิธานในการบำเพ็ญพระอธิการธรรม	๓๖๕
๓)เปรียบเทียบความซื่อสัตย์และจิตตานุภาพทั้ง ๒ ที่คณะ	๓๖๕
๔.๑.๑.๔ พฤติกรรม(Behavior)	๑๗๓
๑)พฤติกรรมในทัศนะของพุทธยธ	๑๗๑
๒)พฤติกรรมในทัศนะของพระอธิการธรรม	๑๗๒
๓)เปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องพฤติกรรมทั้ง ๒ ที่คณะ๑๗๔	
๔.๑.๓.๕ สุขภาพจิต(Mental Health)	๑๗๗
๑)สุขภาพจิตในทัศนะของจิตวิทยา	๑๗๗
๒)สุขภาพจิตในทัศนะของพระอธิการธรรม	๑๗๘
๔.๒ การนำเสนอหลักธรรมในพระอธิการธรรมที่เป็นสริธรรมเชิงสังคมวิทยา	๑๗๑
๔.๒.๑ การกระทำทางสังคมตามหลักพระอธิการธรรม	๑๗๓
๔.๒.๒ การจัดระเบียบและการจัดกลาทางสังคมในพระอธิการธรรม	๑๗๓
๑)การจัดระเบียบสังคม(Social Organization)	๑๗๔
๒)การจัดกลาทางสังคม(Socialization)	๑๗๖
๔.๒.๓ พระนิพนธ์ตามหลักพระอธิการธรรมเชิงสังคมวิทยา	๑๗๗
๔.๒.๔ พระนิพนธ์ในพระอธิการธรรมเป็นที่ยอมรับของสังคม	๑๗๑
๔.๓ พิธีกรรมสนับสนุนพระอธิการธรรมที่เป็นอุดมคติแห่งความดีงามของพระอธิการธรรม	๑๗๔
๔.๓.๑ พิธีกรรมของศาสนาสาส์น ๓๖๖ ปี ภาวิไล	๑๗๕
๔.๓.๒ พิธีกรรมของพระธรรม โภคาจารย์(พุทธศาสนาศึกษา)	๑๗๖
๔.๓.๓ พิธีกรรมของวินัย อ. ภาวิไล	๑๗๗
บทที่ ๓ สรุปผลของการวิจัยและข้อเสนอแนะ	
๔.๑ สรุปผลการศึกษาวิจัย	๑๗๑
๓.๑.๑ สรุปผลวิเคราะห์พระอธิการธรรมในทัศนะของพุทธจริยศาสตร์	๑๗๑
๔.๑.๒ สรุปผลวิเคราะห์พระอธิการธรรมในทัศนะของจิตวิทยา	๑๗๖
๔.๑.๓ สรุปผลวิเคราะห์พระอธิการธรรมในทัศนะของสังคมวิทยา	๑๗๗
๔.๑.๔ สรุปผลวิเคราะห์พระอธิการธรรมที่เน้นแนวคิดเชิงจริยธรรม	๑๗๗
๔.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๗๗

อ.ญก. (บาลี) = อรรถกถาปิฎก อรรถกถานิสาय อรรถกถาปาฬิ (ภาษาบาลี)

อ.กต. (บาลี) = อรรถกถาปิฎก อรรถกถานิสาय อรรถกถาปาฬิ (ภาษาบาลี)

พระอภิธรรมปิฎก

อ.ภ.ธ. (บาลี) = อภิธรรมปิฎก ธนสมุทฺตปาฬิ (ภาษาบาลี)

อ.ภ.วิ. (บาลี) = อภิธรรมปิฎก วิภคฺคปาฬิ (ภาษาบาลี)

ปัสสวีสต

วิภูทุ. (บาลี) = วิภูตฺติมกฺคปคฺคณ (ภาษาบาลี)

๒. อักษรย่อตัวอักษรตามระเบียบการภาษาบาลี

อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

อ.ภ.ญ. (บาลี) = อภิธรรมปิฎก ธนสมุทฺตปาฬิ อรรถกถาปิฎก (ภาษาบาลี)

อรรถกถาปัสสวีสต

อ.ภ.ญ. (บาลี) = อภิธรรมปิฎก ธนสมุทฺตปาฬิ (ภาษาบาลี)

ฎีกาปกรณ์วิเสศ

วิภาวินิ. (บาลี) = อภิธรรมปิฎก วิภาวินิฎีกา (ภาษาบาลี)

๓. การระบุหมายเหตุในคำขึ้นต้น

๓.๑ งานวิจัยนี้ผู้วิจัยใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬารามราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๕ เป็นหลัก และการอ้างอิงข้อเท็จจริงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลีนั้นมีการระบุชื่อตัวอักษรตามระเบียบการภาษาบาลีว่า จ.ธ. (บาลี) ๒๓ / ๒ / ๑๕. หมายถึง คำขึ้นต้นพระไตรปิฎก อรรถกถาปิฎก อรรถกถานิสาय รวมปาฬิ เล่มที่ ๒๕ ข้อที่ ๒ หน้าที ๑๕ ส่วนพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยนั้นมีการระบุชื่อตัวอักษรว่า จ.ธ. (ไทย) ๒๕ / ๒ / ๑๕. หมายถึง พระไตรปิฎกภาษาไทย พระอรรถกถาปิฎก อรรถกถานิสาय รวมปาฬิ ฉบับมหาจุฬารามราชวิทยาลัย เล่มที่ ๒๕ ข้อที่ ๒ หน้าที ๑๕ หรือ วิภูทุ. (บาลี) ๑ / ๒๕. หมายถึง คำขึ้นต้นปัสสวีสตวิภูตฺติมกฺคปคฺคณฉบับภาษาบาลี ข้อที่ ๑ หน้าที ๒๕ เป็นต้น

๓.๒. ส่วนฝ่ายองค์กรรณรงค์และผู้กำกับ ผู้วิไลใช้อำนาจเชิงข้อมูลมาจากต้นกิริยรรณ
 กถาฉบับมหาจุฬารัฐรณและกัมกิริยการฉบับมหาจุฬารักโดยมีการอ้างอิระระบุดำของกัมกิริ
 ด้วยข้อและหน้า เช่น อภ.ศ.อ.(บาลี)๑๒๕. หมายถึง กัมกิริยการมีคตถึงคหวิญญูรณฉบับภา
 นาธิ หน้าที่ ๑๒๕ พวิญญูวณิ.(บาลี) ๑๓, หมายถึง กัมกิริยการมีคตถึงคหวิญญูรณฉบับภา
 นาธิ หน้าที่ ๑๕ เป็นต้น

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การศึกษาวิชาปรัชญาทั้งตะวันตกและตะวันออกนั้นจะมีสาขาของปรัชญาที่สำคัญคือ อกภิปรัชญา (Metaphysics) ได้แก่ ทฤษฎีที่ว่าด้วยการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับมูลฐานของ โลกและเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายที่มีอยู่ในโลก ตลอดจนสากลจักรวาลนี้ อันเป็นการสืบค้นถึงธรรมชาติของโลกแห่งสรรพสาร วัตถุ สัตว์ ชีวิต เหตุผล วิวัฒนาการ และระบบของจักรวาล นอกจากนี้แล้วยังสืบค้นถึงธรรมชาติของอตฺตาร เช่น จิต วิญญาณ พระเป็นเจ้า เป็นต้น โดยมีเป้าหมายของการสืบค้นถึงทั้งหลายนั้นอยู่ที่ค้นกำเนิดหรือปฐมเหตุของสิ่งทั้งหลาย และมีจุดหมายปลายทางอยู่ที่ความสัมพันธ์กันของสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในเอกภพนี้ อกภิปรัชญานั้นมิได้เป็นเพียงแค่วิชาที่ศึกษาหาความจริงแท้ว่าอะไรคือสิ่งที่เป็นอย่างจริงแท้ของอะไรเป็นสิ่งที่ไม่เป็นจริง ซึ่งปรากฏแก่ประสาทสัมผัสทั้ง ๕ อย่างมีตา หู จมูก ลิ้น และร่างกายของมนุษย์เท่านั้น แต่ว่าการศึกษาค้นคว้าทางอกภิปรัชญาได้ข้ามเหนือประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ไปถึงสิ่งที่อยู่นเหนือเบื้องหลังของความจริงของสิ่งทั้งหลายนั้นด้วย

ความจริงของอกภิปรัชญาทางตะวันตกนั้นได้จัดแบ่งกลุ่มการศึกษาค้นคว้าตามประเภทของกลุ่มที่ค้นคว้าสารัตถะเรียกว่าพวกวัตถุนิยม (Materialism) โดยมีทัศนะว่าความจริงของจักรวาลเป็นสสารเท่านั้น กลุ่มที่ได้ค้นคว้าของสสารเรียกว่าพวกจิตนิยม (Idealism) โดยมีทัศนะว่าความจริงของทุกสิ่งทุกอย่างคือจิต และกลุ่มที่เห็นว่าความจริงของจักรวาลต้องมีความจริงทั้งสสารและสสารเรียกว่าพวกทวินิยม (Dualism) โดยที่สสารปรัชญาทางตะวันตกนั้นจะมีข้อสมมุติการศึกษาค้นคว้าหาความจริงในธรรมชาติของโลกและจักรวาลทางอกภิปรัชญาที่ค่อนข้างชัดเจนอยู่แล้วใน ๓ สาขา คือ

๑. ภาววิทยา (Ontology) คือการศึกษาความจริงสากลของภาวะ (Being) ในฐานะเป็นความจริงของทุกของสสารถึง

๒. เทววิทยา (Theology) คือการศึกษาความจริงเกี่ยวกับพระเป็นเจ้า (God) และความสัมพันธ์กันระหว่างพระเอกกับจักรวาล

* พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ ๑๐) : คำนำฉบับที่ ๑๐๖, (๒๕๓๓), หน้า ๑๒.

๓. จักรวาลวิทยา (Cosmology) คือ การศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับยวภิมและโครงสร้างของ

จักรวาล

ตามที่เราจะเห็นว่า ศาสตร์ของจักรวาลวิทยาตะวันตกมีระบบแนวความคิดที่ชัดเจน เป็นรูปธรรมอยู่แล้ว แต่สำหรับของพุทธปรัชญาเถรวาท อันจะมีปัญหายุ่งยากอยู่ที่ว่าหลักธรรมและพุทธศาสนาสอนเกี่ยวกับโลกมีลักษณะตรงกับแนวความคิดที่ตกคดคลุ้งกับหลักอภิปรัชญาทางตะวันตก นอกจากนั้นยังมีประเด็นปัญหาว่าพุทธศาสนาเป็นปรัชญาหรือไม่ แต่ถ้าเรายอมรับว่าพระพุทธศาสนาที่มีโลกทัศน์ (Weltanschauung) เป็นของตนเองแล้ว ปัญหาเรื่องพุทธศาสนาเป็นปรัชญาหรือไม่ก็หมดไป เพราะโลกทัศน์ของโลกที่ปรัชญาของผู้นั้นเอง^๑ และต้องยอมรับร่วมกันว่าปรัชญาตะวันออกที่หลายนั้นย่อมมีลักษณะพิเศษที่ไม่สามารถจะแยกออกจากศาสนาได้ โดยเฉพาะพุทธปรัชญา หมายถึง “ระบอบทฤษฎีที่เกิดจากการใช้เหตุผลวิเคราะห์หาคำความจริงและวางหลักการปฏิบัติปรัชญาอยู่บนรากฐานของพระพุทธศาสนาด้วยการเอาความบริสุทธิ์ของพระพุทธเจ้ามาเป็นศูนย์กลางที่ประเสริฐอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก”^๒ เพราะฉะนั้น ปัญหาความรู้ที่ได้มาจากพระพุทธศาสนาจะเป็นรากฐานของพุทธปรัชญาที่สมบูรณ์ครบถ้วนแล้วในความรู้ของพระพุทธเจ้า เมื่อเป็นเช่นนี้เราสามารถอธิบายเปรียบเทียบได้ว่าหลักธรรมประเภทใดบ้างที่จัดเป็นอภิปรัชญาหรือว่าหลักธรรมประเภทใดบ้างที่จัดเป็นจริยศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

เมื่อเปรียบเทียบคุณค่าของอภิปรัชญาตะวันตกกับหลักธรรมของพระพุทธศาสนาที่มีความใกล้เคียงกันแล้วย่อมจะอธิบายคำตอบเกี่ยวกับปัญหาที่ว่าอะไรคือสิ่งที่เป็นจริง อะไรเป็นสิ่งที่ไม่เป็นจริง อะไรเป็นเหตุเป็นผลกัน หรือว่าอะไรเป็นปฐมเหตุของโลกและสรรพสิ่งที่เกิดขึ้นทั้งสรรพวัตถุและจิตวิญญาณ อีกทั้งยังต้องอธิบายถึงสิ่งที่เป็นสิ่งจลลธรรมทั้งหลายซึ่งอยู่ภายในขอบเขตแห่งธรรมรู้ด้วยประการทั้งปวงทั้ง ๖ และสิ่งละเอียดละเอียดข้ามเลยไปถึงอสังขขรรค์ด้วยอันเป็นสภาวะที่อยู่นอกเหนือไปจากปรากฏการณ์ของธรรมชาติด้วย

หลักธรรมของพระพุทธศาสนาที่ได้ให้คำตอบเกี่ยวกับปัญหาดังกล่าวได้ชัดเจนมากที่สุดย่อมเห็น หลักอภิปรัชญาที่ว่าด้วยภาวะพื้นฐานของสรรพสิ่งที่ไม่มีตัวตนเป็นสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลง หลักธรรมนิยามที่ว่าด้วยกฎเกณฑ์ของธรรมชาติที่เกิดขึ้นอย่างมีระบบและต่อเนื่อง ปรัชญาอันเป็นมูลของธรรมชาติที่สร้างระเบียบแบบแผนให้กับโลกและชีวิตโดยไม่มีการสร้างหรือบัญญัติขึ้นมา แต่ว่าถูกค้นพบแล้วโดย

^๑ จันดา จันทรังสี, พุทธโลกทัศน์, (กรุงเทพฯ: มหาวชิราลงกรณ, ๒๕๒๒), หน้า ๕๓.

^๒ วรดิษฐ์ ใส, ศาสนาพุทธปรัชญา, (กรุงเทพฯ: มหาวชิราลงกรณ, ๒๕๒๑), หน้า ๕๒.

พระพุทธเจ้าของเรา หลักอภิปรัชญาคือหลักธรรมที่ว่าด้วยอวการประชุมปัจจัยของสรรพสิ่ง หลักปรัชญากรรมปบาท(Dependent origination) ที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งในปรากฏการณ์ต่าง ๆ ของธรรมชาติ และหลักอภิปรัชญาที่ว่าด้วยองค์ประกอบพื้นฐานของสิ่งมีชีวิต เป็นต้น

หลักศีลธรรมดังกล่าวนี้อ่อนจะมีความชัดเจนว่าเป็นหลักอภิปรัชญาในพุทธปรัชญา เพราะว่ามีโลกทัศน์ที่เข้าข้องกัน โลกและชีวิตของมนุษย์ได้โดยตรง แต่ว่าไม่มีข้อความใดที่บ่งบอกว่า เป็นหลักธรรมที่สอดคล้องกับหลักศีลธรรมและจริยธรรม ซึ่งดูเหมือนว่าจะเป็นปัญหาอยู่ที่นักปราชญ์หลายท่านทางตะวันตกจะหาเหตุผลในพุทธปรัชญาได้จัดให้ปรมัตถธรรม ๔ คือ จิต(Consciousness) เจตสิก(Mental Factors) รูป(Matter, Corporeality) และนิพพาน(Nirvāṇa)ที่เป็นเนื้อหาของพระอภิธรรม โดยยกขึ้นมาศึกษาเทียบเคียงกับหลักอภิปรัชญาของปรัชญาตะวันตกว่าพระอภิธรรมจิตเป็นอภิปรัชญาในพุทธปรัชญาเถรวาทได้ แต่มีบางท่านปฏิเสธว่าอภิธรรมไม่ใช่ระบบปรัชญา^๒ แต่ว่าเป็นหลักธรรมอธิบายรายละเอียดของจิตและทฤษฎีความรู้ในพุทธศาสนาโดยเฉพาะอย่างละเอียด

ประเด็นปัญหาสำคัญที่ว่านิวกิจหรือนักปราชญ์ตะวันตกได้วิเคราะห์ตีความหมายในพระอภิธรรมที่ว่าด้วยปรมัตถธรรม ๔ นั้นวัดเป็นอภิปรัชญาของพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าจากความหลายแง่หลายมุมว่า“อภิธรรม” อ่อนจะมีความหมายที่ลึกซึ้งยิ่งนัก เพราะหมายถึงระบบประเพณีธรรมอันในทัศนะของพระพุทธศาสนาโดยคิดว่าเป็นธรรมที่มีอยู่อย่างแท้จริงที่ปรากฏจากสมมติ “อภิธรรมจึงจัดเป็นปรมัตถศึกษาและอภิปรัชญา” คือ“พระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงชี้แจงแสดงให้เห็นมโนทัศน์ของสภาวะและปทัสนะตามสภาวะธรรมโดยมิได้ยึดถือสมมติบัญญัติตีวัดและบุคลล แต่ว่าด้วยปทัสนะสภาวะธรรมอันเป็นเนื้อหาสาระแท้ ๆ ถ้วน ๆ ตามเป็นจริง”^๓

เพราะพระจริยธรรมจิตเป็นปรมัตถธรรมหมายถึงสภาวะธรรมที่มีเนื้อความจริงอันประเสริฐสูงสุด หรือสภาวะธรรมที่เป็นอารมณ์ของญาณอันประเสริฐคือสูงสุดจึงชื่อว่าปรมัตถ์ ซึ่งเป็นสภาวะธรรมที่ว่าด้วยจิตอันประกอบด้วยธาตุแห่งสภาวะและประกอบด้วยธาตุแห่งความรู้ว่าโดยประกอบด้วยสิ่งที่ปรากฏต่าง ๆ (อภิปรัชญา)คือจิตที่ไม่ดีไม่ชั่วไม่เป็นบุญบาป

นอกจากนั้นยังได้อธิบายถึงจิตขั้นสูง คือ ฌานจิต ได้แก่ รูปฌาน(Form-sphere-consciousness)อรูปฌาน(Formless-sphere-consciousness)และโลกุตระจิต(Supernatural)

^๒ Giger withers, *Philosophy and Language*, (New Delhi: Oxford Book & Print Corporation, 1970), p. 23.

^๓ อภิปรัชญา (พจนานุกรม).

^๔ นิกค อัญญะ, พระจริยธรรมของพระพุทธเจ้า, (กรุงเทพฯ: มิ่งมิตรร่วมใจ จำกัด, ๒๕๒๕), หน้า ๑๒.

consciousness) คือจิตที่อยู่นอกเหนือไปจากโลกนี้ ๓๓๓ อธิบายถึงเจตนาที่เจตนาที่ประกอบกับจิต รูปคือร่างกาย(body) และธาตุทั้งสี่ที่ประกอบกันเป็นพระนิพพาน

สิ่งที่กล่าวมาเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าปรมัตถธรรม ๔ นั้นมีความไม่เกี่ยวข้องและมีความสอดคล้องกับทฤษฎีที่ว่าด้วยเรื่องความคิดความชั่วของจิตซึ่งเป็นสาเหตุของอวิชชาเกิดขึ้นแห่งอวิชชากรรมและอวิชชากรรมโดยเป็นหลักเกณฑ์ของจริยธรรมและอุดมคติสูงสุดในพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นโลกทัศน์ทางด้านอภิปรัชญาในพุทธปรัชญาเถรวาท

ดังนั้น ถ้านักปราชญ์บางท่านวิเคราะห์ตีความหมายว่าพระอภิปรัชญาของพุทธปรัชญาเถรวาทดังกล่าวแล้วมีความขัดแย้งกับหลักจริยธรรมของพระพุทธศาสนาหรือไม่ ผู้วิจัยตั้งกระทู้จะพิสูจน์ให้เห็นว่าถ้าหากพุทธศาสนาเป็นปรัชญาแล้ว ไม่มีความจำเป็นเลยที่พระอภิปรัชญาจะต้องเป็นอภิปรัชญาแต่ประการใด เพราะว่าพระอภิปรัชญาที่มีหลักและแนวโน้มนั้นมีความสอดคล้องกับหลักพุทธจริยศาสตร์ นี้คือความเป็นมาของปัญหาในส่วนเบื้องต้น

ความจริงหลักอภิปรัชญาในพุทธปรัชญาเถรวาทมีหลักธรรมอื่น ๆ นอกเหนือจากพระอภิปรัชญาที่จะนำมาเป็นประเด็นวิเคราะห์ตีความเปรียบเทียบกับหลักอภิปรัชญาและวันตก เช่น อนัตตาในหลักไตรลักษณ์ถือว่าเป็นหลักอภิปรัชญาของอภิปรัชญาของพุทธปรัชญาที่มีโลกทัศน์เป็นของตนเองคือการปฏิเสธสถานมีตัวตน(อัตตา)ของสรรพสิ่งที่รับรู้จักกันลิ้มในชื่อว่า"อัตตานิคราย"เป็นจุดหมายสำคัญของอภิปรัชญาในพุทธปรัชญาเถรวาทได้มุ่งไปที่การแสวงหาความอยู่ดีในฐานในฐานะสิ่งสมบูรณ์(The Absolute)ของจักรวาล" และหลักปฏิบัติปฏิบัติปฏิบัติเป็นกฎระเบียบความสันติในและปรากฏการณ์ของสรรพสิ่งในจักรวาลด้านจักรวาลวิทยาที่ปรากฏอยู่ในอภิปรัชญาพุทธ"ที่อธิบายโลกนี้มีวิวัฒนาการขึ้นมาตามกระบวนการของธรรมชาติของเหตุและปัจจัยในเชิงอเทวนิยม(Atheism)ที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธพระผู้สร้างโลกเป็นต้น แม้จริงแล้วหลักอภิปรัชญาของพุทธปรัชญาเถรวาทย่อมจะมีหลักธรรมและพระพุทธานุภาพเป็นฐานรองรับผู้จัดเจนแล้ว

ส่วนประเด็นความสำคัญของปัญหาหลักพระอภิปรัชญาที่มีอยู่ใต้วัยที่เห็นว่าเป็นหลักการของพุทธจริยศาสตร์ที่มีหลักจริยธรรมเชิงจิตวิทยาและเป็นหลักเกณฑ์ของศีลธรรม(Morals)มากกว่าที่จะเป็นอภิปรัชญาในพุทธปรัชญาเถรวาท เพราะว่ามีการเสนอข้อสันนิษฐานที่ตัดสินแนวทวนแย้ง ความขัดแย้งคือเจตนาเจตนาของมนุษย์ ซึ่งแสดงออกมาทางด้านการประพฤติ(Conduct)หรือพฤติกรรม

* อภิปรัชญาใน พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๕), หน้า ๑๔.
* ศิวะ(บุรุษ) ๑๑ / ๑๒๐ / ๑๒๐, (ไทย) ๑๑ / ๑๒๐ / ๑๒๐.

(Behavior) เช่น จิตเจตสิกเป็นอนุสัยที่แสดงออกมาทางด้านสวามิประพฤติกิริยา (Good Conduct) หรือ พฤติกรรมที่มีศีลธรรม (Moral Behavior) มีในธรรม (Conscience) ในการประกอบในการตัดสินใจอย่างเสรี (Deliberation) ในการกระทำทุกอย่างที่ปรารถนาอยู่ในหลักพระอภิธรรมนี้ชื่อเรียกว่า อกุศลจิต (Moral Consciousness) คือจิตที่ประกอบด้วยความดีงาม มีความบริสุทธิ์จึงเป็นประเภท ไตรภวจิต (Beautiful Consciousness) โดยแบ่งออกเป็น ๓ อย่าง คือ สหกุศลจิต สหวิบากจิต และ นหวิบากจิต

จิตหรือความคิดประเภทนี้จัดเป็นเกณฑ์ตัดสินเกี่ยวกับคุณค่าแห่งความคิดขึ้นเป็นมาตรฐานของความประพฤติหรือพฤติกรรมต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ซึ่งถือว่าเป็นคุณธรรม (Virtue) นอกจากนั้นยังมีจิตที่คิดขึ้นสูงขึ้นไปอีก คือ ฌานจิต ได้แก่ รูปฌาน อรูปฌาน และ โลกุตตรจิต หมายถึง จิตที่หลุดพ้นจากกิเลสที่มีความเป็นอสังขาร เป็นต้น

แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าความดีหรือจิตดีเป็นอนุสัยแสดงออกมาในทางด้านสวามิประพฤติกิริยาหรือพฤติกรรมที่ไม่ดีคือศีลธรรม โดยเป็นการฝ่าฝืนกฎเกณฑ์แห่งคุณธรรมจึงถือว่าเป็นความประพฤติที่ชั่วความชั่วหรือพระอภิธรรมเรียกว่า อกุศลจิต (Immoral Consciousness) คือจิตที่ไม่ดีงาม เพราะเป็นจิตที่ประสมด้วยกิเลส (Vice) ได้แก่ โภกขุณจิต โทษขุณจิต และ โมหขุณจิต จิตเป็นอสังขาร เป็นเกณฑ์ตัดสินเกี่ยวกับเรื่องความชั่วที่ถึงกับมนุษย์ไม่ยอมรับ

ความสำคัญของปัญหาพระอภิธรรมในฐานะเป็นพุทธจริยศาสตร์ คือ หลักการของพระอภิธรรมนั้น เมื่อเรามาพิจารณาแล้วจะพบว่ามีลักษณะสอดคล้องกับหลักการของพุทธจริยศาสตร์มากที่สุดโดยมีหลักปฐมคถารม ๔ คือ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน ซึ่งสัมพันธ์กับหลักพุทธจริยศาสตร์ได้เป็นอย่างดีพร้อมทั้งให้คำตอบที่ชัดเจนเกี่ยวกับปัญหาของพุทธจริยศาสตร์ ๓ ประการ คือ

๑. ปัญหาที่ว่า อะไร คือ สวามิ ความชั่ว ความถูกต้อง สวามิ ความดี ความสุข สวามิ ทุกข์ การกระทำความดีความชั่วเป็นอย่างไร และคำว่า ดี ชั่ว นั้นนิยามได้อย่างไร

๒. อะไรเป็นกฎเกณฑ์ที่ตัดสินว่าการกระทำอย่างนี้ดีอย่างนี้ชั่ว และปัญหาที่ว่าเราจะเอาอะไรมาเป็นเกณฑ์ตัดสินความถูกต้องของการกระทำนั้น และอะไรเป็นคุณค่าทางจริยธรรม

๓. ปัญหาที่ว่า อะไรคือคุณหลักของชีวิต อะไรคือสิ่งที่ที่ผิด (Sammatta Boran) สำหรับชีวิตมนุษย์ และอะไรเป็นคุณค่าที่มนุษย์พึงปรารถนาและนำแนวทางมาสู่ที่สุด

ในปัญหาข้อแรกนั้นมีหลักการของพระอภิธรรมคือจิตและเจตสิกได้ให้คำตอบเกี่ยวกับปัญหาเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้อย่างชัดเจน เพราะว่าเมื่อที่เรากำลังพิจารณาการกระทำของมนุษย์ให้ออกมาเป็นความคิด ความชั่วคือความชั่วทางจิตเจตสิกนั่นเอง โดยหลักการของพุทธปรัชญาเชื่อว่าการทำงานของจิตนั้นย่อมจะมีสิ่งดำรงมั่นสวามิอยู่กับกฎแห่งกรรมเสมอ คือมีข้อความที่ปรากฏอยู่ในพระอภิธรรมปิฎกว่า

ธรรมฝ่ายดีได้แก่อะไรบ้าง ได้แก่อกุศลบุญ ๑ ประการคือ ความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลง เวทนาจันทร์ ตัญญาจันทร์ สังขารจันทร์ วิญญาณจันทร์ ซึ่งประกอบด้วยกุศลบุญนั้น กายกรรม ๓ วชิกรรม ๓ ในกรรมนั้นมีกุศลบุญนั้นเป็นมูลฐาน ที่ได้กล่าวมานี้ คือธรรมฝ่ายดี ธรรมฝ่ายชั่วได้แก่อะไรบ้าง ได้แก่อกุศลบุญ ๓ ประการ คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง และกิเลสทั้งห้าที่ดำรงอยู่ในฐานะเดียวกันกับอกุศลบุญนั้น เวทนาจันทร์ ตัญญาจันทร์ สังขารจันทร์ วิญญาณจันทร์ที่ประกอบด้วยกุศลนั้น กายกรรม ๓ จักขรม ๓ ในกรรมที่มีอกุศลนั้นเป็นมูลฐาน ที่ได้กล่าวมานี้คือ ธรรมฝ่ายชั่ว*

จากข้อความข้างกล่าว หลักธรรมทั้งสองฝ่ายนั้นทัศนะทางพุทธจิตศาสตร์มีความเชื่อว่า หลักธรรมทั้งที่เป็นกุศลบุญผลดีที่เป็นอกุศลบุญจิตเป็นมูลเหตุของความดีความชั่วของมนุษย์ซึ่งเป็นสภาวะธรรมทางจิตและเจตสิกโดยมีสังขารเป็นต้นอยู่เบื้องหลังให้มนุษย์แสดงออกมาทางรูปร่างกาย ในขณะกระทำขณะกายกรรม วชิกรรม และในกรรมขณะ

ดังมีข้อความที่ปรากฏอยู่ในพระอภิธรรมปิฎกไว้ว่า

เหตุ ๘ เป็นโณ เหตุ ๘ คือ กุศลเหตุ ๑ อกุศล ๑ และอัชฌาคเหตุ ๖ บรรดาเหตุ ๘ เด่านั้น กุศลเหตุ ๑ เป็นโณ กุศลเหตุ ๑ คือ กุศลเหตุ คือ ๓ โภคะ กุศลเหตุคือ อโหระ และกุศลเหตุ คือ อโมหะ เหล่านี้ชื่อว่า กุศลเหตุ ๑ อกุศลเหตุ ๑ เป็นโณ อกุศลเหตุ ๑ คือ ๓ กุศลเหตุ คือ โภคะ อกุศลเหตุ คือ โหระ และ ๓ กุศลเหตุ คือ โหระ เหล่านี้ชื่อว่า ๓ กุศลเหตุ ๑ อัชฌาคเหตุ ๑ เป็นโณ อัชฌาคเหตุ ๓ คือ อโภคะ ๓ โหระ และอโมหะ ฝ่ายวิบากแห่งสภาวะธรรมที่เป็นกุศล หรือในสภาวะธรรมที่เป็นอัชฌาคเหตุว่า เด่านี้ชื่อว่า อัชฌาคเหตุ ๓ เด่านี้มีชื่อว่า เหตุ ๘ **

แสดงว่าการกระทำของมนุษย์ที่เรียกว่า "กรรม (Action)" หรือเรียกว่า "พฤติกรรม (Behavior)" นี้จะมีสาเหตุ (Cause) อยู่เบื้องหลังที่สภาพทำให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมออกมาได้ทั้งฝ่ายดีและเลว กุศลจิตย่อมประกอบด้วยเหตุ ๑ อย่าง คือ อโภคะเหตุ อโหระเหตุ และอโมหะเหตุ ซึ่งเป็นต้นเหตุให้เกิดกรรมที่มีความสุจริต ต่อมาอกุศลจิตย่อมประกอบด้วยเหตุ ๑ อย่าง คือ โภคะเหตุ โหระเหตุ และโมหะเหตุ โดยเป็นต้นเหตุให้เกิดกรรมชั่วที่มีความทุจริต เป็นต้น

* อภ. ๕ (ภ. ๖) ๓๘ / ๕๘๕ / ๒๐๔.

** อภ. ๕ (ภ. ๖) ๓๘ / ๕๘๖ / ๑๖๖ (๒๖) ๓๘ / ๕๘๕ / ๒๐๔.

ปัญหาข้อที่สองนั้นก็มีลักษณะประเภทเจตนิยธรรมในพระอภิธรรมเรียกว่าเจตนา คือ นามธรรมที่ประกอบขึ้นด้วยจิต ๓๓ อย่าง คือ ความตั้งใจหรือความตั้งใจเป็นเกณฑ์ตัดสินการกระทำ อย่างนี้ดีและอย่างนี้ชั่ว ซึ่งถูกปรุงแต่ง โดยมีการมุ่งหวังผลอันใดต่อว่าให้มนุษย์มีความคิดความชั่วในระบบ ทุทธจริยศาสตร์

มีข้อความปรากฏอยู่ในพระอภิธรรมปิฎกว่า “เจตนาที่เกิดขึ้นในภพนั้นเป็นใจ นาม จงใจ กิริยาที่จงใจ ภาวะที่จงใจ อันเกิดขึ้นสืบสืบแห่งในสัญญาธาตุที่เหมาะสมกันในภพนั้น มีชื่อว่า เจตนาที่เกิดขึ้นในภพนั้น”^{๓๓} ส่วนนี้มีปริยัติลากลุ่มหนึ่งมีชื่อเรียกว่า “ธรรมชาติที่ชื่อว่าเจตนา เพราะธรรมชาติที่มุ่งหวังหรือคิดจัดสรรให้ธรรมที่สืบปลูกด้วยตนเองไปในนิพพาน หรือถึงความจบจบของการ ปรุงแต่งทั้งที่เป็นสิ่งจละ วจิอย่างนั้น เจตนาในเจตนา พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อทรงพิจารณาถึงจางจันร์ คริสต์ว่า ชื่อว่าสังขาร ๓๓๖๖๖๖๖๖ ปรุงแต่งทั้งที่เป็นสิ่งจละ”^{๓๔}

ในปัญหาที่ว่าอะไรเป็นกฎเกณฑ์ตัดสินว่า การกระทำอย่างนี้ดีอย่างนี้ชั่ว ชั่วและถูกปรุง แต่งโดยเจตนาที่มีการมุ่งหวังต่อจตุรภาวะด้วยตนเองหรือไม่ จักกระทำของมนุษย์จึงถูกกำหนดโดย สังขารที่มีสถานะปรุงแต่งจิตใจด้วยตัวเองเป็นที่ยึดมั่น

ส่วนระบบพุทธจริยศาสตร์มีการวางระบบอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อมั่นในกฎนิยตนิย ผลของมนุษย์ และมนุษย์ทุกคนมีเหตุผล ซึ่งที่เรียกว่าเหตุผลนี้คือตัวปัญญาลักษณะของพุทธจริยศาสตร์ ได้แก่ มโนธรรม (Conscience) ในการประจักษ์การตัดสินใจอย่างถี่ถ้วน (Deliberation) โดยมีการวินิจฉัย การตัดสินใจ ๒ วิธีกร^{๓๕} คือ (๑) วิธีวินิจฉัยโดยสืบสาวหาที่มาของการกระทำหรือสภาวะธรรมนั้น (๒) วิธีวินิจฉัยโดยดูที่ผลของการกระทำหรือสภาวะธรรมนั้น

ดังนั้น สิ่งที่เป็นต้นเหตุ (Cause) แรงผลักดันให้มนุษย์กระทำกรรมต่าง ๆ ทั้งความดีและความชั่วอันเป็นไปในเชิงแรงจูงใจและแรงผลักดันที่ตัวเจตนาเจตสิก ทุกเจตสิกและทุกเจตสิกนั้นเอง จึงเป็นรากเหง้าของการกระทำดีและชั่วอันมีค่าอยู่ในตัวมันเอง ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสรับรองไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่าการกระทำกรรม บุคคลครั้นคิดแล้วจึงทำกรรมด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ”^{๓๖}

^{๓๓} อ.ป. (ฉบับที่) ๓๔ / ๓ / ๒๒๖, (ภาค) ๓๔ / ๓ / ๒๓.

^{๓๔} อ.ป. (ฉบับที่) ๓๓.

^{๓๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและจัดพิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ: มหาวชิราลงกรณการพิมพ์, ๒๕๖๓), หน้า ๓๓๕ ; ธรรมปริยัติธรรม (ประจวบฯ) ๒๕๖๓, พุทธศาสนิกชนพึงรู้ (กรุงเทพฯ: มหาวชิราลงกรณการพิมพ์, ๒๕๖๓), หน้า ๓๓๕ ; ธรรมปริยัติธรรม (ประจวบฯ) ๒๕๖๓, พุทธศาสนิกชนพึงรู้ (กรุงเทพฯ: มหาวชิราลงกรณการพิมพ์, ๒๕๖๓), หน้า ๓๓๕ ; ธรรมปริยัติธรรม (ประจวบฯ) ๒๕๖๓, พุทธศาสนิกชนพึงรู้ (กรุงเทพฯ: มหาวชิราลงกรณการพิมพ์, ๒๕๖๓), หน้า ๓๓๕.

^{๓๖} อ.ป. (ฉบับที่) ๓๓๖ / ๓ / ๓๓๕.

ฉะนั้น การกระทำที่นึกจากความตั้งใจหรือมีเจตนาทำกับบุคคลในเวลา ซึ่งเป็นตัวกำหนดการตัดสินใจคุณค่าทางด้านจริยธรรม และมิสส(Gifford)คือวิพากษ์ของการกระทำเช่นนั้น ยังตระหนักว่าเวลาเป็นสถานการณ์ชีวิตของบุคคลทางจริยธรรมด้วยอีกประการหนึ่ง

ประเด็นสุดท้ายคือปัญหาที่ว่าอะไรเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในสำหรับชีวิตของมนุษย์ และหลักธรรมของพระพุทธศาสนาได้ให้คำตอบปัญหานี้ดีที่สุดในจุดที่ประกอบด้วยกฎแปดประการโศกยจิต(Bodhi Samsara) และจิตที่ดีขึ้นสูงคือญาณจิต เพราะเป็นจิตที่มีภาวะอันนิพพานสูงซึ่งรวมทั่วทั้งทางกายและทางจิตใจ และปัญหาก็คือว่าอะไรเป็นกฎแปดข้อสูงที่สุดในชีวิต โยนิโสมนสิการนั้นเองเป็นสิ่งที่ดีที่สุดใน(Sommanā Boleyya)ที่มนุษย์ควรปรารถนและแสวงหาอย่างมีคุณค่าในตัวเองมากที่สุดในชีวิต เพราะนิพพานเป็นเป้าหมายสุดท้าย(End)ของชีวิตในทางภาวะของพระเจติยศาสตร์

ส่วนรูปที่ปรากฏอยู่ในพระอภิธรรมนั้นเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่มีความเกี่ยวข้องกับหลักพุทธจริยศาสตร์ซึ่งมีพื้นฐานสัมพันธ์กันด้วยจิตและเจตสิก โดยเป็นข้อสังเกตกันในการแสดงอรรถแห่งการกระทำที่ถือชื่อว่า "กรรม" หรือสภาพที่กรรมของมนุษย์ ซึ่งมีข้อความที่ปรากฏในพระอภิธรรมปิฎกว่า

รูปที่เป็นสมาธิวิญญูติเป็นโณน ความเห็นแจ้ง กิริยาที่เห็นแจ้งคือตัว ภาวที่เห็นแจ้งคือ
 ควตติ ภาวแสดงให้รู้ความหมาย กิริยาที่แสดงให้รู้ความหมาย ภาวที่แสดงให้รู้
 ความหมายแห่งกายของบุคคลผู้มีจิตเป็นอกุศล มีจิตเป็นอกุศล มีจิตเป็นอวิชชาอกุศล
 ก้าวไปอยู่ คือตกกลับอยู่ แลลอยู่ เหลืออยู่ ชั่วแห่งอยู่ เพลียทอดอยู่ รูปนี้ชื่อว่า
 กายวิญญูติ

รูปที่เป็นวชิรยัตติเป็นโจน การชุก การเปล่งวาจา การกล่าว การเฝ้าระวัง การโฆษณาเวลา วิเศษแห่งบุคลที่มีจิตเป็นกุศล มีศีลเป็นอกุศล มีจิตเป็น อัมภากุศล เมื่อกว่า วาจา การแสดงให้รู้ความหมาย กิริยาที่แสดงให้รู้ความหมาย ภาวที่แสดงให้รู้ความหมายด้วยวาจาเช่น รูปที่ชื่อว่า เป็นวชิรยัตติ

ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงรูปแบบของวัฒนธรรมที่ส่วนสำคัญในร่างกายและจิตใจของมนุษย์
มีอันเกี่ยวเนื่องกันมีความสำคัญอย่าง ๆ กันกับจิตใจ เพราะหัวใจและสติปัญญาเป็นสถานที่ที่แสดงพลัง
ผ่านของบุคคลโดยการแสดงพฤติกรรมออกมาทางภาษาและพฤติกรรมให้เป็นวิถีชีวิตที่มีการสื่อ
สารทั่วถึงกันได้

¹⁰⁰ 0.01, 0.05, 0.1, 0.5, 1, 5, 10, 50, 100, 500, 1000.

จิตและเจตสิกที่ปรากฏอยู่ในพระอภิธรรมทั้งที่เป็นฝ่ายกุศลและอกุศล รวมถึงรูปซึ่งมีความสัมพันธ์กับจิตและเจตสิกตามกระบวนการ โครงสร้างของจิตนั้นแท้จริงเป็นสิ่งที่ผันแปรของการกระทำความคิดความชั่ว และการกระทำความคิดความชั่วก็กล่าวได้ว่าเป็นที่ละของกฎเกณฑ์ในการคิดถึงความดีความชั่วของมนุษย์ นอกจากนี้ในนิพพานมีสภาวะแห่งอุดมคติสูงสุด โดยมีสภาพที่เป็นความดีสูงสุดที่มนุษย์ทุกคนควรมองตามากที่สุดในชีวิต

ดังนั้น พระอภิธรรมในฐานะที่เป็นพุทธจริยศาสตร์จึงมีแนวความคิดที่ใกล้ชิดกับหลักจริยธรรมสำหรับการปฏิบัติในชีวิตประจำวันมากกว่าที่พูดโดยมุ่งถึงความดีหรือความสุกในขั้นธรรมคุณเท่านั้นสูงสุด นอกจากนี้พระอภิธรรมยังมีลักษณะที่เป็นอภิปรัชญาซึ่งนำความดีและความดีคือความดีให้แก่มนุษย์และสังคมของมนุษย์ซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องละเว้นให้ห่างไกล โดยไม่ควรนำเอาประเพณีและปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

นอกจากนี้แล้วจิตที่เป็นฝ่ายกุศลนั้นยังเป็นหลักฐานของโอกาสการจิตอันเป็นเป้าหมายของอุดมคติสูงสุดที่จะเป็นความดีสูงสุดคือนิพพานในพระพุทธศาสนาซึ่งพระศาสดาที่ทรงพระคุณสามารถประเสริฐและปฏิบัติให้เข้าถึงเป้าหมายสูงสุดนั้นได้ ถ้าพระอภิธรรมเป็นอภิปรัชญาแล้วชาวพุทธทั้งหลายจะไม่สามารถประเสริฐและปฏิบัติให้เข้าถึงเป้าหมายสูงสุดได้ เพราะว่าการปฏิบัติปัญญานี้เป็นเพียงแต่แนวความคิดทฤษฎีที่มีความเกี่ยวข้องกับการมีอยู่ของสรรพสิ่งซึ่งไม่เกี่ยวข้องและไม่มี ความใกล้ชิดกับหลักวิธีการปฏิบัติด้านหลักจริยธรรมในพระพุทธศาสนาแล้ว

สำหรับแรงจูงใจในการทำวิจัยนี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมในพระอภิธรรมซึ่งเป็นระบบการศึกษาของพระพุทธศาสนาที่มีอยู่ในปัจจุบันนี้ก่อนข้างจากนั้นไปสำหรับผู้ใช้จะศึกษา ฉะนั้น จึงมีความประสงค์จะนำเสนอหลักปณิธานธรรมที่ปรากฏอยู่ในพระอภิธรรมนั้นออกมาในรูปแบบของแนวความคิดทฤษฎีของพุทธศาสนิกชนในพุทธปรัชญาและเวลาที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่ใกล้ชิดกับหลักจริยธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นหลักการแห่งการประพฤติและปฏิบัติในสังคมมนุษย์ในปัจจุบัน โดยเป็นแนวทางที่เสนอให้คิดประโยชน์แก่สังคมส่วนรวม เพื่อจะนำแนวความคิดนี้มาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

งานวิจัยนี้มีได้มุ่งหวังที่จะอธิบายหลักธรรมของพระอภิธรรมโดยมีเป้าหมายหลักที่มีความประสงค์จะศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธจริยศาสตร์ว่ามีความคิดถูกอย่างไร เพื่อแสดงถึงการนำเสนอแนวความคิดว่าพระอภิธรรมมีความสอดคล้องกับหลักพุทธจริยศาสตร์อย่างไร

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความประสงค์จะเสนอแนวความคิดตามหลักพระอภิธรรมในฐานะเป็นพุทธจริยศาสตร์โดยจะได้นำเสนอหลักการของพระอภิธรรมที่ประกอบด้วยปณิธานธรรม ๔ คือ จิต

เจดีย์ รูป ๓๓ นิตยทานในแผ่นดินพระพุทธเจ้าองค์ที่สามกระษัตริย์แห่งราชวงศ์ทวารวดี รูปแบบและโครงสร้างของพระอุโบสถทรงอย่างแท้จริงให้ความชัดเจนแก่ผู้ที่ต้องงานวิจัยนี้ เพื่อที่จะได้สะดวกสำหรับคนในปัจจุบันเห็นว่าพระอุโบสถเป็นเชิงศาสนาวิสุทธิภาพของอาณาจักรทวารวดีต่อไป

๓.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาหาข้อสังเกตอันที่ปรากฏอยู่ในสัมพันธภาพระหว่างกิจกรรมนิเทศและสัมพันธภาพระหว่าง
ศึกษารวมถึงกิจกรรมที่มีลักษณะเป็นทางการและนอกระบบ

๑.๒.๒ เพื่อส่งเสริมวิวัฒนาการที่ดีความในหลักปรัชญาของพระอภิธรรมให้ปรากฏออกมา
 ว่าเป็นแนวความคิดหรือทฤษฎีในพุทธศาสนา

๑.๒.๓ เพื่อส่งเสริมการนำเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับหลักปณิธานธรรมในพระอภิธรรม
ในฐานะที่เป็นสิทธธรรมเชิงจิตวิทยาและสังคมวิทยาในพุทธปรัชชาธรรมวาท

๑.๓ ขอบเขตของปัญหาที่องค์การศึกษาวิเคราะห์

การศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นที่เน้นบูรณาการวิทยาศาสตร์ในสหวิทยาการว่ากันว่ามี
ขอบเขตเนื้อหาที่ศึกษาคงต่อไปนี้

๑.๓.๑) สิกขารัตนกระถางพระอภิธรรมนี้เกี่ยวกับเรื่องจิต เจตสิก รูป นิพพานนั้นว่ามีมานานหมก
อย่างไร และมีลักษณะธรรมชาตินั้นอย่างไร โดยจะมีลักษณะสอดคล้องกับประเด็นปัญหาที่สำคัญของ
ทุกแนววิพากษ์หรือไม่ หลังประมวลผล ๔ ในพระอภิธรรมได้ให้คำตอบที่ใกล้เคียงเกี่ยวกับปัญหาทั้ง
๓ ประการของทุกแนววิพากษ์ คือ (๑)อะไรคือจิตคือความรู้สึก ความนึกคิด ความดู ความดูถูก และ
การกระทำที่ดีที่ถูกต้องเป็นอย่างไร (๒)อะไรเป็นเกณฑ์ตัดสินมาตรฐานทางคุณลักษณะจริยธรรมว่าการ
กระทำอย่างนั้นดีหรือไม่ดีก็คืออะไรคือ (๓)อะไรคือคุณภพที่ดีสุดของชีวิตมนุษย์หรืออะไรเป็นสิ่งที่
ดีที่สุดสำหรับชีวิตมนุษย์ อะไรอะไรเป็นสิ่งที่มนุษย์ควรแสวงหาหรือที่พึงปรารถนาหรือไม่

๑.๑.๒) การศึกษาวិชาตราระหว่างพระภิกษุสงฆ์ในพระที่ป็นพุทธหรือศากยนั้นอาจจะมี
ความเกี่ยวข้องกันบ้างด้วย เช่น วิชาจิตวิมลและสังคฆนวิชา การวิชาระที่ปัญหพหุภยภิกษุสงฆ์ใน
ฐานะที่เป็นพุทธเจียสภจะคิดมีความสอดคล้องกันดีบนแบบแผนหรือกฎเกณฑ์การทำงานของเจียอัน
เป็นส่วนหนึ่งของเจียวิชา และองค์ระคิดมีความสอดคล้องกันดีกับประเพณีหรือการกระทำที่มนุษย์
แสดงออกมาเป็นรูปธรรมหรือพฤติกรรมของมนุษย์และสิ่งอื่นในสังคฆนด้วย เพราะฉะนั้น วิชาเจียวิชา

และทั้งคัมภีรชาดงมีข้อความที่อ้างถึงคำสั่งการวิจัยในปัญหาของพระอภิธรรมที่เป็นหลักอธิบายศรัทธาในพุทธปรัชญาอรรถวาท

๑.๔ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

พุทธปรัชญา หมายถึง “ระบบแนวความคิดหรือหลักฐานทางความรู้ที่เกิดจากจิตที่ได้มาจากการใช้เหตุผลวิเคราะห์หาคำความจริงและการวางหลักเกณฑ์อยู่บนพื้นฐานของพระไตรปิฎก” คำจำกัดความที่ใช้อยู่ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยนำความหมายนี้มาสาธยายสนธิของท่านศาสตราจารย์ ดร.ธวัช ภะวิโกที่อธิบายไว้ในหนังสือศาสนากับปรัชญา หน้า ๘๒ แล้วว่าในที่นี้คำว่า “พุทธปรัชญานั้นใช้ในความหมายเฉพาะแต่พุทธอภิปรัชญาอรรถวาทเท่านั้น

อภิธรรม หมายถึง ศกาวะธรรมที่มีเนื้อความชั้นประเสริฐที่สุด ศกาวะธรรมที่ปรากฏมีอยู่ตามความเป็นจริง หรือว่าศกาวะธรรมที่เป็นอรรถของญาณชั้นประเสริฐสูงสุดที่ชื่อว่าปรมัตถ์ ซึ่งมีเนื้อความที่แท้จริงอย่างแน่นอนจนเปรียบปรมัตถ์ถึง (Ultimate Realities)

ปรมัตถธรรม หมายถึง ศกาวะธรรม ๔ อย่างนี้ คือ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน ซึ่งเป็นศกาวะธรรมอันไม่เกี่ยวข้องกับสมมติที่จะจะ บัญญัติ สัตว์ หรือบุคคลใด ๆ ทั้งสิ้น โดยมีลักษณะพิเศษอันต่างจากธรรมทั้งหลายที่ปรากฏอยู่ในพระสูตรทั่ว ๆ ไป

อภิปรัชญา หมายถึง ศกาวะความคิดหรือทฤษฎีสาขาหนึ่งของปรัชญาที่ว่าด้วยความแท้จริง ซึ่งเป็นเนื้อหาสำคัญของปรัชญาโดยศึกษาถึงความจริงสูงสุด (Ultimate Truth) ของโลกและจักรวาล ตลอดจนธรรมชาติของสิ่งมีชีวิตอยู่ในเอกภพนี้ด้วย

จริยศาสตร์ หมายถึง วิชาที่ว่าด้วยความดีความชั่ว แนวทางการตัดสินใจอะไรดีไม่ดี และอะไรเป็นความดีสูงสุดของชีวิตมนุษย์ ในพจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน หน้า ๓๔ อธิบายว่า จริยศาสตร์ : ปรัชญาสาขาหนึ่งที่ว่าด้วยการแสวงหาความดีสูงสุดของชีวิตมนุษย์ แสวงหาเกณฑ์ในการตัดสินความดีและพฤติกรรมของมนุษย์ว่าอย่างไรดี ไม่ดี ควรไม่ควร และพิจารณาปัญหาเรื่องสถานภาพของทั้งทางศีลธรรม เป็นต้น

พุทธศาสนศาสตร์ หมายถึง วิชาความรู้ที่เป็นทฤษฎีที่ว่าด้วยการแสวงหาคุณธรรมที่เป็นมาตรฐานในการตัดสินพฤติกรรมเกี่ยวกับความดีความชั่วทางด้านศีลธรรม แสวงหาแสวงหาความดีสูงสุด โดยมีการวิเคราะห์ถึงความงามตามคุณธรรมที่ปรากฏอยู่ในหลักคำสอนเชิงจริยธรรมในคัมภีร์ของพระพุทธรศาสนามอรรถวาท

จริยธรรม หมายถึง ธรรมที่เป็นข้อควรประพฤติปฏิบัติ ศีลธรรม กฎศีลธรรม ซึ่งเป็นความ
หมายจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ ได้ให้คำจำกัดความเอาไว้ ในที่นี้หมายถึง
เจตนาหลักจริยธรรมในพุทธศาสนาเท่านั้น

จิตวิทยา หมายถึง วิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับจิตวิญญาณและพฤติกรรมของมนุษย์ต่างสัตว์อื่น ๆ
 แต่ในที่นี้ศึกษาเฉพาะจิตวิญญาณของมนุษย์และจิตวิทยาพุทธศาสนาเท่านั้น

ตั้งสมมติฐาน หลายข้อ ทดลองที่มุ่งหาผลอธิบายแนวความคิดพื้นฐานหรือทฤษฎีพื้นฐานของลักษณะดังกล่าว และอธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ในสถานะที่เป็นสมาชิกของสังคม โดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ๓. คนที่มีประสบการณ์สังคมของมนุษย์โดยมีแนวความคิดหรือทฤษฎีของทฤษฎีของทฤษฎีบรรพกาลเท่านั้น

๑.๔) ทบทวนผลกระทบและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๓ พระอนุชราชจารย์เถระ ให้สนทนากับภริยารวมหก เพราะอุกฤษมนที่ชื่อว่าอุกฤษมันต์ต่อตั้งคณะนาถิ(กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒) พอสถิตรูปใจความโดยย่อว่า คัมภีร์อิทธิตัมปิณฑสังคหะมีการอธิบายถึงหลักพระอุกฤษมนปิฎกให้อย่างรอบขวาม โดยนิกละข้อจนควรมนวยมไว้อ่านลึกซึ้งยิ่งนัก โดยการประมวลเรื่องสาวของจิต เจดติฏ รูป และนิพพานไว้ในปริสธเจทที่ ๓-๖ ส่วนปริสธเจทที่เหลือ คือ ปริสธเจทที่ ๓ อธิบายจิตและเจตสิกที่ประกอบกันคำอภิขณะฐานของจิต ปริสธเจทที่ ๔ อธิบายการทำนามของวิโมจสิ ปริสธเจทที่ ๕ อธิบายภูมิที่อยู่ฝ่ายของธรรมสัตว์ ปริสธเจทที่ ๖ อธิบายกลียาอาวาระต่าง ๆ ปริสธเจทที่ ๗ อธิบายหลักปฏิบัติเจริญปฐมาและปัจฉิม ๘๔ และปริสธเจทที่ ๘ อธิบายเรื่องกรรมฐานอันเป็นธรรมวิธีซึ่งถึงพรหมนิพพาน

๓.๔.๒ พระปฐมสมโพธิราชวรมหาเถระ ได้แต่งกัมภีร์ฎีกาพระอภิธรรมชื่อว่าอภิธัมมัตถนิวฉันทนิภาสิ (กรุงมหาพหมานคร : นานาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕) ซึ่งพระองค์อุปมาอุปไมยว่า พระอภิธรรมมีอธิบายถึงความหมายและเจตนาของจิต เจตสิก รูป และนิพพานไว้ในปริสณฑ์ ๑-๓-๖ ส่วนปริสณฑ์ที่ ๑ อธิบายเจตนาและเจตสิกที่ประกอบกันด้วยอภิสมาฐานของจิต ปริสณฑ์ที่ ๔ อธิบายการทำงานของจิต ปริสณฑ์ที่ ๕ อธิบายอณูที่ขึ้นอยู่กับอภิสมาฐานของจิต ปริสณฑ์ที่ ๖ อธิบายอภิสมาฐาน ๖ ปริสณฑ์ที่ ๗ อธิบายอภิสมาฐานอันเป็นกรรมวิธีย์ถึงพระนิพพาน โดยเป็นการอธิบายขยายความกัมภีร์ของพระอนุจรราชานีติกัมภีร์

๓.๘.๓ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (โกลวิท ปัทมสมบูรณ์) จากหนังสือผู้มีความสามารถพิเศษรวมใน
ปริเฉทที่ ๑-๒-๖ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิบูลย์กิจ, ๒๕๑๔) ซึ่งมีเนื้อหาโดยสังเขปดังต่อไปนี้ ปริเฉทที่ ๑

ว่าด้วยเรื่องการอธิบายนิจ ๘๙ ดวงหรือจิด ๑๒๑ ดวง โดยมีเนื้อหาหลักว่านางเสนาพิศดาร ปิยะเจตที่ ๒ อธิบายเจตสิก ๕๒ ดวง ปริงเจตที่ ๖ อธิบายเรื่องราว ๒๘ และนิพพาน ๓ เป็นต้น

๑.๕.๔ ศาสตราจารย์ ดร.ทวี ภาวิไล ประพันธ์หนังสือชื่อว่า“อิทธิกรรมสำหรับคนรุ่นใหม่” (กรุงเทพมหานคร : กระวีการพิมพ์, ๒๕๓๑) ซึ่งมีเนื้อหาพอสรุปได้ดังนี้ อิทธิกรรมสำหรับคนรุ่นใหม่ได้ นำเอาหลักอิทธิกรรมของพุทธศาสนามาผสมผสานกับองค์ความรู้ของโลกที่สนใจวิถีทางอิทธิกรรมสมัยใหม่ เปรียบเทียบกับโลกทัศน์วิถีทัศน์ทางวิทยาศาสตร์ เรื่องเวลา ระยะเวลา และจุดเริ่มต้น

๑.๕.๕ วไลย ภาวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม มีผลงานหนังสือชื่อว่า “จิตวิทยาพุทธศาสนา” (ภาควิชาสาขานุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ) โดยเนื้อหาสาระพอสังเขปอย่างนี้ว่าจิตวิทยาพุทธศาสนาเป็นหนังสือที่อธิบายแนวความคิดทฤษฎีทางจิตวิทยาในพระพุทธศาสนาโดยมีรากฐานทางจิตวิทยาพุทธศาสนา คือ รัตนนิยาม ๓ ประการคือธรรม ๓ มีกาย อธิบายกระบวนการทำงานของจิต เจตสิก โดยอธิบายขนานต้นกับพฤติกรรมของมนุษย์ และสรุปท้ายอธิบายถึงพุทธจริยวิทยาจิต เป็นต้น

๑.๕.๖ สมภาร พรหมหา จากหนังสือ “พุทธศาสนากับปัญหาจิตวิทยา” (กรุงเทพมหานคร : พุทธวงการณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๔๑) ในหนังสือเล่มนี้แบ่งเนื้อหาออกเป็น ๒ ภาค คือ ภาคแรกว่าด้วยหลักของพุทธจริยศาสตร์ภาคทฤษฎีเกี่ยวกับระบบต้นแบบ โครงสร้าง แนวทางการตัดสินใจธรรม แดงจริยธรรมขั้นพื้นฐานในพุทธศาสนา ซึ่งมีเนื้อหาบางส่วนที่เกี่ยวข้องกับหลักทฤษฎีอิทธิกรรมที่ว่าด้วยเรื่องสาเหตุเป็นมูลฐานของการกระทำตามความชั่ว ภาคที่สองว่าด้วยเรื่องนามาทัสนะเกี่ยวกับหลักพุทธจริยศาสตร์ที่มีต่อปัญหาของสังคมไทย เป็นต้น

๑.๕.๗ พระมหาโพธิ์ธำมเชน นามะ มีผลงานวิจัยเรื่อง“พุทธจริยศาสตร์ต่อเวลาเป็นอันนิยมนหรือไม่” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕. ๒๕๔๑ ในบทที่ ๑ มีเนื้อหาบางส่วนที่เกี่ยวข้องกับหลักพุทธจริยศาสตร์ได้แก่ ระบบพุทธจริยศาสตร์ ที่มาของขั้นระทางศีลธรรม อุดมคติของชีวิต แนวทางการตัดสินใจทางศีลธรรม และพุทธจริยศาสตร์ระดับโลกและระดับโลกุตรธรรม เป็นต้น

๒.๕.๑ โสภณ ศรีคุณลาภ มีผลงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ความคิดเรื่องภาวะและจิตในพุทธปรัชญา” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕. ๒๕๒๙ มีเนื้อหาบางส่วนที่เกี่ยวข้องกับสารวิเคราะหธรรมชาติของภาวะและจิต ตลอดจนเจตสิกตามแนวพระพุทธธรรม แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างกายกับจิตกับจิตตามอรรถของธรรมชาตเป็นต้น

สรุป ประเด็นที่ผู้วิจัยต้องถกเถียงหาข้อถกเถียงวิเคราะห์หาคำตอบหลักพระอภิธรรมคือส่วนที่ว่า
 หัวเรื่องจิต เจตสิก รูป และนิมิต्तทาน ซึ่งจัดเป็นปรมัตถธรรมของพระพุทธศาสนาในแง่มุมของอรรถา
 ทาณศาสตร์หรือทฤษฎีจิตวิทยาและสังคมวิทยาถือเป็นหลักการที่ควรประพฤติ
 แก่ปฏิบัติ เพื่อเป็นมาตรฐานทางด้านศีลธรรมที่ว่าด้วยการแสวงหาความสุขสูงสุดในชีวิต วิธีการแสวง
 หาความสุขนั้นควบคู่ไปกับการปฏิบัติธรรมที่ถูกต้องทั้งกาย วาจา และใจ อันเป็นเรื่องของอรรถาณัติในการ
 ดำเนินชีวิตของมนุษย์ในเชิงยืนยันว่าหลักปรมัตถธรรมในพระอภิธรรมเป็นหลักการของวิทยาศาสตร์หรือ
 ทฤษฎีธรรมะหรือจิตวิทยาและสังคมวิทยาที่แตกต่างออกไปจากเอกสารดังกล่าวข้างต้น

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบการศึกษาวិเคราะห์(Critical Study)โดยมีการค้นคว้า
 ทางเอกสาร(Documetary Investigation) ซึ่งมีลำดับขั้นตอน ดังนี้

๑.๖.๑ ศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เป็นปฐมภูมิ คือ ๓๓๓ ไตรปิฎก ปกรณัมพระสุต
 ทนตัมปิฎก อรรถกถา อภิธานสังกหะ และอภิธานสังกหะวิฎฎี เป็นต้น และเอกสารที่
 เป็นทุติยภูมิซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับพุทธปรัชญาเถรวาทและที่เกี่ยวข้องกับหนังสือของพระอภิธรรม
 เป็นต้น

๑.๖.๒ วิเคราะห์ข้อความและแสดงเหตุผลจากข้อมูลที่ได้รวบรวมมาจากการค้นคว้า เพื่อให้มี
 ความชัดเจนยิ่งขึ้นของงานวิจัยนี้

๑.๖.๓ นำผลที่ได้จากการรวบรวมแล้วซึ่งนำมาวิเคราะห์ข้อมูล สรุปและเสนอแนะการวิจัย
 ถัดไป

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

๑.๗.๑ ทำให้ทราบหลักคำสอนในพระอภิธรรมที่มีลักษณะเป็นพุทธอรรถาณัติ

๑.๗.๒ ทำให้ทราบถึงผลแห่งการวิเคราะห์หาคำตอบหลักพระอภิธรรมให้ปรากฏออกมาเป็น
 แนวความคิดหรือทฤษฎีในเชิงพุทธอรรถาณัติ

๑.๗.๓ ทำให้ได้รู้ถึงแนวความคิดทางด้านหลักพระอภิธรรมในฐานะที่เป็นอรรถาณัติ
 จิตวิทยาและสังคมวิทยาในพุทธปรัชญาเถรวาท

๑.๗.๔ ทำให้สามารถนำผลค้นพบของพระอภิธรรมในฐานะเป็นพุทธอรรถาณัติ

บทที่ ๓

ความหมายของพุทธจริยศาสตร์และพระภิกษุรวมในพุทธปรัชญาเถรวาท

๒.๓ ความหมายของพุทธจริยศาสตร์

คำว่า “พุทธจริยศาสตร์” มาจากคำ ๒ คำ คือ คำว่า “พุทธ” กับ “จริยศาสตร์” ในคำว่า “พุทธ” หมายถึง ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ให้คำจำกัดความไว้ว่า “พุทธ- น. ผู้คร่ำครวญ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน (ใช้เฉพาะพระพุทธรูปเจ้า)”^๒ ฉะนั้น คำว่า “พุทธ” ในที่นี้จึงหมายถึงพระพุทธรูปเจ้าผู้เป็นพระศาสดา และมีได้หมายเฉพาะพระพุทธรูปเจ้าเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แล้วมีความหมายรวมถึงหลักคำสอนของพระพุทธรูปเจ้าที่รวมเรียกว่า “พระธรรมวินัย” ฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึงเริ่มต้นขึ้นด้วยความศรัทธาของพระพุทธรูปเจ้า

แต่คำว่า “พุทธ”^๓ ผู้วิจัยมีความประสงค์จะหาความหมายในความหมายเชิงปรัชญาที่เรียกว่า “พุทธปรัชญา” หมายถึง “เป็นระบบความรู้ความนึกคิดที่ได้มาจากการใช้เหตุผล วิเคราะห์ ตีความหมายและวางหลักเกณฑ์บนรากฐานของสัจจะโดยปฏิกูล”^๔ โดยพุทธปรัชญาได้เริ่มต้นจากบรรพชาเรียนของพระพุทธรูปเจ้าที่คร่ำครวญให้ “พุทธปรัชญา” จึงได้อาสาความรู้ที่เป็นศูนย์กลางของสมาธิทั้งภายในพุทธศาสนา” ดังนั้น คำว่า “พุทธ” ในที่นี้ ผู้วิจัยจึงหาความหมายโดยนัยความนึกคิด (Concept) หรือทฤษฎี (theory) เชิงปรัชญาที่วิเคราะห์และตีความหมายโดยมีสมมติฐานของผู้เฝ้าถักคำสอนของพระพุทธศาสนาเท่านั้น

ส่วนคำว่า “จริยศาสตร์” มาจากคำ ๒ คำ คือ จริย และ ศาสตร์ คำว่า “จริย” เป็นภาษาจากภาษาบาลี แปลว่า พึ่งประพฤติหรือควรประพฤติ และคำว่า “ศาสตร์” มาจากภาษาสันสกฤต แปลว่า วิชาหรือความรู้ เมื่อรวมคำทั้งสองแล้วจึงมีความหมายถึงวิชาหรือความรู้ที่พึ่งประพฤติหรือวิชาที่ว่าด้วยหลักการที่ควรประพฤติ คำว่า “จริยศาสตร์” ในภาษาไทยแปลมาจากคำภาษาอังกฤษว่า “Ethics” ซึ่งมาจากภาษากรีกว่า “Ethikos” ซึ่งมาจากคำศัพท์ “Ethos” แปลว่า ขนบธรรมเนียม ภาษาลatinเขียนแบบศัพท์กรีกว่า Ethica = จริยศาสตร์^๕

^๒ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร:สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, ๒๕๒๕), หน้า ๒๐๖.

^๓ ศรี กวีใจ, ธาตุแห่งจิต : พหุสัมพันธ์จากจิตในพุทธศาสนาและปรัชญา, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิสิษฐ์, ๒๕๔๑), หน้า ๕๓.

^๔ เรืองกระตันทน์วิจารณ์.

^๕ คีรีติ บุญเรือง, จริยศาสตร์สำหรับนักเรียน, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พานิชย์, ๒๕๓๔),

ตามขนานนาุกรณปรัชญา ฉบับภาษาอังกฤษ ของดี.รูเนต เค โกลบธล แลสคณะผู้ทำงาน ๑๒ ท่าน^๑ อธิบายว่าจริยศาสตร์เป็นวิชาที่ศึกษาคุณงามความดีหรือคุณลักษณะที่ดีของมนุษย์ หรือความเลวความชั่วตามด้านการกระทำของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับจิตวิทยาและสังคม วิชาที่สอนทั้งกลองอธิบายที่เน้นให้เห็นถึงการตัดสินใจและการกระทำโดยมีจุดมุ่งหมายอันเป็นมาตรฐานของกฎเกณฑ์คุณความดีหรือคุณธรรมสูงสุดในทุกกรณีของมนุษย์

แต่ในสนาปุณกรณฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๔๒๕ อธิบายว่า “จริยศาสตร์” ปรัชญาสาขาหนึ่งว่าด้วยความประพฤติและการครองชีวิตว่า อะไรดี อะไรชั่ว อะไรถูก อะไรผิด อะไรควร อะไรไม่ควร^๒ และมีความหมายในพจนานุกรณศัพท์ปรัชญาอังกฤษ-ไทยฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายไว้คือว่า “จริยศาสตร์ ปรัชญาสาขาหนึ่งที่ว่าด้วยการแสวงหาความดีสูงสุดของชีวิตมนุษย์ แสวงหาเกณฑ์การตัดสินความประพฤติของมนุษย์ว่าอย่างไรดี ไม่ดี ไม่ดี คือ ไม่ควร ไม่ควร แลพิจารณาปัญหาเรื่องสถานภาพของค่าทางศีลธรรม”^๓

ดังนั้น คำว่า “พุทธจริยศาสตร์” ผู้วิจัยจึงสรุปความหมายว่าเป็นระบบแนวความคิดหรือทฤษฎีในพุทธปรัชญาที่ว่าด้วยกาแสวงหาคุณงามความดีในการดำเนินพฤติกรรมของมนุษย์เกี่ยวกับเรื่องความดีความชั่วอันเป็นคุณค่าทางศีลธรรมและการแสวงหาความดีอันสูงสุดในชีวิตของมนุษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งเป็นระบบความคิดหรือทฤษฎีที่วิเคราะห์พิจารณาโดยมีหลักการบนรากฐานทางศีลธรรมที่มีสมมติฐานอยู่ในหลักคำสอนเชิงจริยธรรมที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่ชื่ออะไรปิฎก

๒.๒ แนวความคิดของพุทธจริยศาสตร์

ตามหลักการของพระพุทธศาสนามีหลักจริยธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน^๔ คือ

๑. สังคหธรรมที่เป็นกฎเกณฑ์ของข้อเท็จจริงทางธรรมชาติที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบว่ามีอยู่ในธรรมชาติของสรรพสิ่งที่อยู่แห่งความเป็นเหตุและผลเรียกว่า “หลักปฏิจจสมุปบาท”

^๑ Dugboat D.Rose, and 72 Authorities, DICTIONARY OF PHILOSOPHY, (Littlefield Adams & Co Tolsons New Jersey, 1980), B.98.

^๒ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรณฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, หน้า ๒๑๖.

^๓ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรณศัพท์ปรัชญาอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ:พิมพ์, ๒๕๒๐), หน้า ๑๔.

^๔ สมถวิล ธรรมภา, พุทธศาสนากับปัญหาจริยศาสตร์, (กรุงเทพฯ:พิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑.

๓. ศีลธรรมที่เป็นกฎเกณฑ์ของจิตใจจริงทางสังคมของมนุษย์ที่พระพุทธองค์แสดงนำ
มาปฏิบัติแล้วแนบนำชนทั้งชนปวงประชาชนในโลกนี้ เรียกว่า “หลักศีลธรรมหรือหลักจริยธรรม”

หลักศีลธรรมของประเภทนี้ ตามหลักการเดิมของพระพุทธศาสนาว่ารวมเรียกว่า
“พระธรรมวินัย” ในอุคุปัญหโรธินานันท์ อภิวิเคราะหศีลธรรมประเภทแรกจัดหลักศีลธรรมนี้เป็น
หลักความเป็นจริงประเภทอภิปริยญา (Metaphysics) ซึ่งอธิบายว่าความจริงสากลของสภาพที่มีอยู่ใน
ฐานะเป็นความจริงขั้นสูงสุดของทุกสิ่งในโลกแห่งสรรพตถะจิตวิญญาณ โดยเริ่มต้นที่ปฐมเหตุของ
สิ่งทั้งหลายและมีอยู่คงอยู่ตลอดเวลาด้วยความสัมพันธ์กันของสรรพสิ่งที่มิได้อยู่ในเอกภพนี้

ดังนั้น ผู้วิริยจิตได้จัดหลักศีลธรรมประเภทแรกเข้าในหลักอภิปริยญาในพุทธปรัชญา
เพราะหลักศีลธรรมประเภทนี้มีผลตามต่อกันสืบหลักธรรมประการแรกในคำว่า “ธรรมวินัย”
ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นที่มีอยู่ก่อนแล้วในธรรมชาติทั้งหลายโดยที่พระพุทธองค์ตรัสรู้แล้วจึงประกาศ
ให้มนุษย์ทั้งหลายได้รับรู้หลักธรรมนี้ ดังนั้นข้อความปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกว่า

ภิกขุทั้งหลาย ปฏิจจนูปปาตเป็นอย่างไร ภิกขุทั้งหลาย เพราะว่าการเกิดเป็น
สืบรับ ความแก่และความตายย่อมเกิดได้ ฉากาตังทั้งหลายจะอุบัติขึ้นหรือไม่
อุบัติขึ้นก็ตาม หลักธรรมนั้นสืบความค้างอยู่แห่งธรรม ทาพเป็นระบอบ
ตามาตามอย่างธรรม ความที่ธรรมทั้งหลายเป็นปัจจัยของกันและกันก็สืบค้าง
อยู่อย่างนั้น”

ข้อความจากพุทธพจน์ดังกล่าวนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงจุดเริ่มต้นของพระพุทธศาสนาที่
ว่า “ธรรมมีอยู่ก่อนแล้วโดยไม่ขึ้นต่อพระพุทธรเจ้าเลย” เพราะว่าการที่พระพุทธเจ้าจะอุบัติขึ้นหรือ
ไม่ก็ตาม แต่หลักธรรมดังกล่าวจะต้องมีอยู่ก่อนตามธรรมชาติและดำรงอยู่ตลอดไป

ส่วนหลักศีลธรรมประเภทที่สองนั้น ผู้วิริยจิตว่าเป็นหลักอริยสัจธรรมในพุทธปรัชญา
เพราะเหตุเป็นข้อเท็จจริงที่เกี่ยวกับหลักจริยธรรมของมนุษย์ที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบหลัก
ศีลธรรมตามความเป็นจริงในกฎเกณฑ์ของธรรมชาติแล้วจึงทรงบัญญัติกฎเกณฑ์ข้อเท็จจริงทาง
ศีลธรรมขึ้นมาเพื่อให้มนุษย์ยึดดำเนินปฏิบัติอย่างมีเสถียรภาพสืบมา ดังนั้น หลักศีลธรรมประการ
ที่สองนี้จึงต่อกันต่อกันกับหลักธรรมประเภทหนึ่งเข้าว่า “ธรรมวินัย” ตามพระพุทธศาสนา จนมาถึง
กฎระเบียบที่พระพุทธเจ้าได้ทรงเจ้าถึงสภาวะธรรมตามกระบวนการของธรรมชาติแล้วจึงทรงนำเอา

* ศุภิตธรรม วรรณศิลป์, ศาสตร์พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ: มจร, ๒๕๓๕), หน้า ๑๒

** ศ.นิ. (นส) ๑๖ / ๒๐ / ๒๕๓๕.

*** สารานุกรมปัญญา (ป. ๒๕๓๕), นิติศาสตร์พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ: มจร, ๒๕๓๕), หน้า ๑๒.

พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นมุนีจันทรวิชิตกิจโกศลไว้ เพื่อเป็นกฎหมายสำหรับมนุษย์จะต้องประพจน์ปฏิวัติ
กันในสังคม

การที่พระเจ้าบรมเจ้าทรงนำเอาหลักธรรมในธรรมชาติมาวางเป็นกฎหมายอย่างนี้มีระบบ
ระเบียบในหมู่มนุษย์อันอย่างนี้ กฎธรรมชาติจึงเรียกว่า "ธรรม" กฎมนุษยธรรมเรียกว่า "วินัย"^{๓๖}
แสดงว่ารากฐานของพุทธหรือศาสนาคริสต์จะต้องตั้งอยู่บนรากฐานหลักอภิปรัชญาและจะต้องมีความ
สอดคล้องสัมพันธ์กัน โดยมีความเป็นไปตามเหตุ^{๓๗}ซึ่งสัมพันธ์กันและกัน โดยอาศัยพระปัญญาคุณของ
พระองค์ที่ตรัสรู้บุคคลขึ้นมาด้วย โหรพยากรณ์ซึ่งทรงลี้ลับทั้งนั้น โดยปิตุสวาทสามารถพิศมัยของ
มนุษย์ ฉะนั้น เมื่อจะถึงการจัดตั้งวินัยซึ่งอยู่กับการเอากฎหมายของธรรมชาติมาประพจน์ปฏิวัติของ
สรรพสิ่งที่เกิดขึ้น โดยเป็นเหตุผลของกันและกันและกันมาคิดตั้งวางเป็นระเบียบอยู่ในรูปแบบแห่งกฎ
เกณฑ์ทางสังคมในหมู่มนุษย์ขึ้นมามีข้อความที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกว่า

ต่อจากข้อนี้จึง อรรถาธิบายถึงธรรมนั้น ครั้นรู้แจ้ง หลีกพ้นแล้วจึงนำมา
บอกละสังขยัตติ ยกขึ้นก่ดรว ภิคณธ จำแนก อธิบายให้จำง่าย และตรัสว่า ขอ
พวกรอทั้งหลายจงพิจารณาดูเถิด^{๓๘}

จากข้อความดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงมีพระปัญญาหยั่งเห็นถึงธรรม
ใบสุทธธรรมชาติที่มีความแน่นอนอันแท้จริง โดยมีสาระสำคัญแลแสดงหลายอย่างในตัวเองเป็นเหตุเป็น
ผลตามกฎธรรมชาติทั่วไปเป็นธรรมดา พระพุทธองค์ทรงเล็งเห็นพระเจ้าในกฎธรรมชาติจึงทรง
นำมารวบรวมให้เป็นกฎสำหรับมนุษย์ เพื่อจะเกิดคุณประโยชน์แก่มวลมนุษยชาติอย่างแท้จริง
ซึ่งพระบรมปัญญาธิคุณไว้ว่า "กฎธรรมชาตินี้มีอยู่เป็นธรรมดา ส่วนกฎมนุษย์นั้นเป็นกฎสมบัติ
ตามคติของชนต่างว่กันหรือชนรับว่กัน...และเพราะฉะนั้น จึงมีกฎ ๒ กฎซ้อนกันอยู่ คือกฎ
ธรรมชาติที่เป็นความจริงแท้ กับกฎมนุษย์ที่เป็นตามคติ"^{๓๙}

จะเห็นได้ว่าหลักธรรมทั้งของพระพุทธมีส่วนเกี่ยวข้องกับกันแล้ว ในวิธีการจัดตั้งวินัย
ขึ้นมานั้นพระพุทธรองค์ทรงตามลี้ลับทั้งนี้ด้วยมีความเป็นจริงกับชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์
ได้อย่างเหมาะสม โดยให้มีความสัมพันธ์กันในกฎของมนุษย์ เพื่อให้มนุษย์ทั้งหลายส่วนใหญ่นำได้
รับพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นมุนีจันทรวิชิตกิจโกศลไว้

^{๓๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), วิถี : คือเป็นกฎ กติกา, ตปฺสพพทศก : บริษัทธรรมนิมิต, ๒๕๓๔, 1.

๓๗ หน้า ๑.

^{๓๘} ศ.ป. (ป.น.) ๑๖ / ๒๐ / ๒๐๕.

^{๓๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), วิถี : คือเป็นกฎ กติกา, หน้า ๔.

พระธรรมปิฎกอินทวราวุธเป็นกวีจัดสรร โสภาคทำให้ชีวิตและสังคมมีระเบียบ และมีโอกาสเกิดขึ้นมาให้ทำอะไร ได้ดั่งองค์พินิจชีวิตได้ระแวดระวังเป็นกิจทำให้ระแวดระวัง และกล่าววาทันตีสถาปนาโครงการวางระเบียบแบบแผนของชุมชนหรือสังคมเพื่อให้มนุษย์มาอยู่ร่วมกัน โดยยึดความเป็นอยู่และละเลยอัตตภาพที่ตนมีไว้ให้ไว้ได้ประ โยชน์จากธรรมโดยมีจุดหมายที่แท้จึงคิดให้เพื่อนมนุษย์จำนวนมากได้รับประ โยชน์จากธรรม^{๑๑}

ความที่กล่าวว่ามีแต่คงให้เห็นวิวัฒนาการของแนวคิดในพุทธหรือศาสนาอย่าง เป็นระบอบการที่มีส่วนเกี่ยวข้องกันระหว่างศีลธรรมที่เป็นข้อเท็จจริงตามธรรมชาติและศีลธรรม ที่เป็นข้อเท็จจริงทางสังคมของมนุษย์ที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ทรงศึกษาและแสดงแนะไปถึงตอนรวมเรียกว่า "ธรรมวินัย" นั้นซึ่งเป็นไปตามหลักการแห่งศีลธรรมที่มีความจริง ๓ ประการ^{๑๒} คือ

๑. ปรมัตถสัจจะ (Absolute Truth) คือ สัจจะจริงขั้นปรมัตถ์หรือขั้นสูงสุด ซึ่งมีลักษณะ เห็นแก่นแท้ตามภาวะที่มีปรากฏอยู่ในธรรมชาติล้วนๆ โดยไม่มีใครสร้างหรือกำหนดขึ้นมา

๒. สามัญสัจจะ (Conventional Truth) คือ ความจริงที่มีอยู่เพียงในขั้นสามัญชนสามัญใน สังคมโลกของมนุษย์ซึ่งเป็นความจริงที่เป็นข้อตกลงยอมรับร่วมกันระหว่างมนุษย์ด้วยกันในสังคม โดยมนุษย์เป็นผู้สร้างกฎเกณฑ์ขึ้นมา

ในทัศนะของพุทธปรัชญาแล้วทฤษฎีว่าปรมัตถสัจจะนี้เป็นข้อเท็จจริงทางปรัชญา พระเจ้าได้ให้ความจริงเกี่ยวกับธรรมชาติถึงถึงหลายทั้งที่เป็นสสารและจิตวิญญาณ ซึ่งดำรงอยู่ ได้ด้วยตนเองตามภาวะอย่างเป็นเหตุเป็นผลตามกระบวนการของสาเหตุ และยังยึดที่มีอยู่ต่าง ทั่วแกมอสมถดไป ถึงแม้ว่าจะมีมนุษย์หรือไม่ใช่คน หากธรรมเหล่านี้ยังคงจะต้องมีอยู่ตลอด ไปอย่างเป็นปกติสิ่งเรียกว่าศีลธรรม (Metaphysical Realities)^{๑๓}

อีกอย่างหนึ่ง สมมติจะนับถือว่าเป็นข้อเท็จจริงทางศาสนาหรือศาสตร์ (Science) ใน พุทธปรัชญาแล้วทฤษฎีพระพุทธเจ้าเรื่องปรมัตถสัจจะนี้จะมีมาภายหลังจากที่ทรงค้นพบปรมัตถสัจจะ แล้วจึงทรงบัญญัติเอาไว้เพื่อเป็นกฎเกณฑ์หรือบรรทัดฐานสำหรับการดำเนินชีวิตอยู่ได้อย่าง ดีที่สุดในสังคมของมนุษย์ทั้งภายใต้งานเรียกว่าศีลธรรม (Moral Rules)^{๑๔}

^{๑๑} พระธรรมปิฎก ป.ล. ปญฺโญ, วิมล : เรื่องปัญหาที่ผิด, หน้า ๕๕.

^{๑๒} พระธรรมปิฎก ป.ล. ปญฺโญ, วิมล : ศีลธรรมของพุทธ, (กรุงเทพฯ:ธรรม, ๒๕๔๑), หน้า ๑๖.

^{๑๓} พระธรรมปิฎก ป.ล. ปญฺโญ, พุทธธรรมฉบับปรับปรุงของหลวง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ:ธรรม : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๕๕ ; พระธรรมปิฎก ป.ล. ปญฺโญ, วิมล : ศีลธรรมของพุทธ, (กรุงเทพฯ:ธรรม : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๖.

^{๑๔} ศาสนา, ธรรม, พุทธศาสนาฉบับปัญหาและคำตอบ, หน้า ๕.

^{๑๕} เรื่องศีลธรรม, หน้า ๖.

โดยสรุป หลักจริยธรรมทั้งสามนี้จึงเป็นพื้นฐานที่สำคัญทางด้านแนวความคิดหรือทฤษฎีทางจิตวิทยาสมัครในพุทธปรัชญาและสัจธรรมอันเป็นที่มาของพันธะทางด้านศีลธรรมและจริยธรรม โดยเป็นหลักเกณฑ์ทางศีลธรรมและเป็นมาตรฐานของกฎเกณฑ์การตัดสินความดีเลวของชีวิตทางด้านจริยธรรมที่เรียกว่า "มาตุจฉาธรรมจริยธรรม" ตลอดจนแนวความคิดทางด้านคุณธรรมแห่งความดีสูงสุดในวิถีชีวิตมนุษย์

๒.๒.๑ ลักษณะสำคัญของพุทธจริยศาสตร์

ลักษณะที่สำคัญของพุทธจริยศาสตร์ปรากฏอยู่ในข้อเท็จจริงของธรรมชาติธรรมเป็น ๓ หมวดที่เรียกว่า "นิยาม" แปลว่า "กำหนดอันแน่นอน" ท่านอง หรือแนวทางที่แน่นอนหรือความเป็นไปสืบเนื่องเป็นไปแน่นอน เพราะปรากฏให้เห็นว่ามีเหตุปัจจัยอย่างนั้น ๆ แล้วจึงมีความเป็นไปอย่างนั้นแน่นอน^{๒๖} ในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นได้แบ่งสรรพสิ่งในจักรวาลนี้โดยมีข้อเท็จจริงทางธรรมชาติอย่างแน่นอนขึ้นมาแสดงอย่างมีระเบียบมีกฎเกณฑ์ปรากฏการณ์ของธรรมชาติไว้อย่างชัดเจนแล้ว ๓ ประการ^{๒๗} คือ

๑. ฤคนิยาม (Physical Laws) คือ กฎเกณฑ์ทางธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ของสสารวัตถุต่างๆ ที่ไม่มีชีวิต เช่น อุณหภูมิอากาศ อุณหภูมิ และฤดูกาล เป็นต้น

๒. พืชนิยาม (Biological Laws) คือ กฎเกณฑ์ทางธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับกำเนิดของสิ่งมีชีวิตทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นคน สัตว์ พืช ย่อมจะต้องมีกฎเกณฑ์การเจริญพันธุ์หรือกฎทางพันธุกรรม

๓. จิตนิยาม (Psychic Laws) คือ กฎเกณฑ์ทางธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการทำงานภายในของจิตมนุษย์ทุกส่วน ทุกขบวนการ หรืออุบายทางจิต และการตั้งสมาธิและกรรมเป็นต้น

๔. กรรมนิยาม (Moral Laws) คือ กฎธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับภาระหน้าที่ของมนุษย์ทั้งหมด ซึ่งเป็นกระบวนการก่อเหตุผลและการกระทำและเป็นการให้ผลของสภาวะต่างๆ

๕. สรรวนิยาม (The General Law of Cause and Effect) คือ กฎธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ตั้งแต่ทั้งโลกภายในจิตรวาณนี้ รวมทั้งกฎหรือนิยามทั้ง ๔ ข้างต้นนั้นด้วยเรียกว่าเป็นกฎแห่งเหตุปัจจัยซึ่งเป็นผลของกันและกัน โดยมีพุทธทศนระไตรปิฎกเกี่ยวกับหลักความ

^{๒๖} พระธรรมปิฎก (ป. ปยุตฺโต). จุฬาราชวิทยาลัยปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (พุทธศักราช ๒๕๒๖). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๑๓, หน้า ๑๕๒.

^{๒๗} อ.ป.อ. (ฐานิ) ๑๑๑ - ๑๑๒.

สัมพันธกันระหว่างเหตุกับผลในทศพรกฏว่า “เพราะสิ่งนี้มี ดังนั้นจึงมี เพราะสิ่งนี้เกิด ดังนั้นจึงเกิด เพราะสิ่งนี้ไม่มี ดังนั้นจึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ ดังนั้นจึงดับ”^{๒๖}

จากข้อความดังกล่าวนี้มีข้ออินยันถึงหลักกรรมนิยามที่เป็นกฎธรรมชาติครอบคลุมถึงกฎธรรมชาติทั้ง ๔ ข้อแรกนั่นคือ เฉพาะว่านิยามข้อที่ ๕ คือ ธรรมนิยามนี้เป็นกฎธรรมชาติที่ใหญ่ ซึ่งสามารถอธิบายถึงกฎเกณฑ์ของสรรพสิ่งในจักรวาลได้ครอบคลุมกว้างขวางและทั่วถึงในธรรมชาติของความเป็นจริงทั้งหลาย แต่ว่านิยามทั้ง ๔ เบื้องต้นนี้ไม่สามารถอธิบายถึงกฎเกณฑ์ของธรรมชาติในสรรพสิ่งโดยเฉพาะเรื่องปฏิจจสมุปบาทของตนเองเท่านั้น

บรรดานิยามทั้ง ๕ ดังกล่าว เราจะพบหลักนิยามข้อที่ ๓ และ ๔ ที่เป็นหลักนิยามซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับลักษณะที่สำคัญของพุทธจริยศาสตร์ คือ (๑)จิตนิยาม (๒)กรรมนิยาม ดังนั้น จิตนิยามและกรรมนิยามทั้งสองนี้จึงเป็นที่มาของระบบศีลธรรมในพุทธปรัชญาทั้งหมดขึ้นเป็นลักษณะที่สำคัญของระบบพุทธจริยศาสตร์โดยมีกระบวนการทำงานของจิตซึ่งมีสารค่ามโนควบคุมไปกับกฎแห่งธรรมอภิมมต และเป็นระบบการทำงานที่สอดคล้องกันซึ่งมีความเป็นระเบียบสม่ำเสมออยู่ในธรรมชาติ เพราะฉะนั้น นิยามทั้งสองจึงเป็นพื้นฐานแห่งความเป็นจริงในระบบพุทธจริยศาสตร์ โดยมีพระพุทธรูปเจดีย์ไว้คอย ๆ แห่งด้วยกัม คือ

ภิกขุทั้งหลาย อภุคฺคธรรมที่เป็นไปโนส่วนอภุคฺคธรรมที่เป็นไปโนมีกฬายอภุคฺคทั้งหมค
โนเป็นหัวหน้า โฉเกิดก่อนธรรมเหล่านั้น อภุคฺคธรรมเกิดขึ้นทีหลัง ภิกขุทั้งหลาย อภุค
ธรรมที่เป็นไปโนส่วนอภุคฺคที่เป็นฝักฝ่ายอภุคฺคทั้งหมค มิใช่เป็นหัวหน้า โฉเกิดก่อน
ธรรมเหล่านั้น อภุคฺคธรรมเกิดขึ้นทีหลัง^{๒๗}

ธรรมทั้งหลายมิใช่เป็นหัวหน้า มิใช่เป็นใหญ่สิ่งเจ็ดร้อย หาดว่าบุคคลมิใช่ชั่ว จะพูด
ก็สาม จะทำก็สามทุกข่อมคิดคำนึงไป คิดถ้อยเกลียดที่หม่นคามชอบเท่าใดจะนโม
ธรรมทั้งหลายมิใช่เป็นหัวหน้า มิใช่เป็นใหญ่สิ่งเจ็ดร้อย หากว่าบุคคลมีใจผ่องใส จะ
พูดก็สาม จะทำก็สาม ทุกข่อมคิดคำนึงไป คิดเฉพาะที่คิดคำนึง คน นั้น^{๒๘}

บุคคลหาว่านพิกษณโค ย่อมได้รับเช่นนั้น ผู้กระทำความดี ย่อมได้รับผลดี ผู้กระทำ
ความชั่ว ย่อมได้รับผลชั่ว^{๒๙}

^{๒๖} ส.ป. (บาลี) ๑๒ / ๒๒ / ๒๒๑.

^{๒๗} อ.สุวณฺ, (บาลี) ๒๐ / ๔๒-๔๔ / ๑๐.

^{๒๘} จ.ป. (บาลี) ๒๔ / ๑ - ๒ / ๒๔.

^{๒๙} ส.ป. (บาลี) ๑๔ / ๒๒๖ / ๒๒๖๓.

แรกที่กล่าวมาทั้งหมด ข้อความแรกได้ชี้ให้เห็นถึงสภาวะของข้อเท็จจริงตามธรรมชาติ ซึ่งเกิดขึ้นภายในจิตใจของมนุษย์ เพราะว่าสภาพธรรมชาติทั้งหลายย่อมจะต้องมีจิตใจรองรับสภาวะตาม ที่เกิดขึ้นสติปัญญาในจิตใจของสังคมกระบวนสารทำงานของจิตซึ่งเป็นภพจักรของธรรมชาติ

ข้อความที่สองแสดงให้เห็นถึงสภาวะรวมทั้งหน่ยของข้อเท็จจริงเป็นประธาน ข้อความพรนี้มีทศกให้เห็นว่าเป็นการพรรณาลักษณะข้อเท็จจริงตามกระบวนการทำงานของจิตใจ ในธรรมชาติในจิตนิยามที่สัมพันธ์กันกับกรรมนิยาม ลักษณะดังกล่าวในพุทธจริยศาสตร์จึงมี ลักษณะเป็นธรรมชาตินิยม(Naturalism)ที่ถือว่า "ธรรมชาติเท่านั้นเป็นจริงนิรันดร์ มีพลังกระตุ้นใน ตัวเอง ดำรงอยู่ได้ด้วยตัวเอง มีทุกอย่างในตัวเอง อาศัยตนเอง ปฏิบัติการได้ด้วยตัวเอง และมีเหตุผล ในตัวเอง"^{๒๕} ซึ่งจะเกิดขึ้นโดยกระบวนการของธรรมชาติภายในตัวเองทั้งสิ้น

ส่วนข้อความประการที่สามเป็นข้อความที่มีลักษณะเป็นสารจักรชวนให้กระทำควมดี และละเว้นการกระทำไม่ดี เพราะว่าระบบพุทธจริยศาสตร์มีพื้นฐานความเชื่อที่ว่ามีความเป็น ระเบียบและจุดมุ่งอยู่ตัวในธรรมชาติของสภาวะจริงที่เกี่ยวกับเรื่องจิตนิยามและกรรมนิยาม ดังนั้น พฤติกรรมทั้งปวงนี้จึงไม่ขึ้นอยู่กับลักษณะหรือการกำหนดของภายนอก ดังข้อความที่ว่ามนุษย์ไม่ใช่ ผู้คิดเห็นและการกระทำใดเป็นลาภคติ การกระทำใดเป็นความชั่ว ความดี ความชั่วในการกระทำของ มนุษย์ถูกกำหนดไว้แล้วโดยธรรมชาติ^{๒๖}

เพราะว่าพุทธจริยศาสตร์มีแนวความคิดที่ว่าการกระทำของมนุษย์ถูกกำหนดไว้แล้ว โดยสิ่งข้างการก่อปรุ่ปรุงแต่งซึ่งเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งในขั้น ๔ ตั้งจากขั้นเป็นนามธรรมที่ อาศัยอยู่กับจิตในทางหรือกรรมเรียกว่า"เจตสิกกรรม"^{๒๗} หมายถึง "เจตนา(Volition)" คือภาวะ ความตั้งใจที่คอยมุ่งปรุ่ปรุงแต่งจิตของมนุษย์ให้ทำความดีและละความชั่วโดยเป็นพลังแรงผลักดันอยู่ เบื้องหลังพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ โดยมีสิ่งที่ใช้ดูในภาษาบาลีว่า"ตสังขารจิต" คือจิตที่ถูก ปรุ่ปรุงแต่งด้วยกฎปัจจัยที่เป็นกุศลและอกุศล พร้อมทั้งเจตนาที่เป็นทั้งฝ่ายกุศลและอกุศล

สรุป ลักษณะสำคัญของพุทธจริยศาสตร์นั้นจึงมีลักษณะเป็นธรรมชาตินิยม (Naturalism) เพราะเป็นสมบัตจริยศาสตร์ที่มีความเชื่อพื้นฐานจากจิตนิยามและกรรมนิยาม ซึ่งเป็น ข้อเท็จจริงที่มีอยู่ในกระบวนการทำงานของจิตตามธรรมชาติ และเป็นกฎเกณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับกา ละท่าของมนุษย์เรียกว่า"หลักกรรม"หรือกรรมลิขิตที่เป็นคัมภีร์เหตุผลของการกระทำอย่างมี ระเบียบตามขั้นตอนในธรรมชาติ การกระทำกรรมดี การชั่วของมนุษย์ทั้งหมดนั้นถูกกำหนดไว้แล้ว

^{๒๕} อารยบดินทร์ชวลิต, ๓๓๓พุทธศาสน์กับปรัชญาเชิงคุณ-โทษ ฉบับการแปลของอานันท์, หน้า ๒๘.

^{๒๖} สมภาร พรหมชา, พุทธศาสนากับปรัชญาจริยศาสตร์, หน้า ๑๖.

^{๒๗} วิภาวดี (ภณี) ๑๙๖๑.

โดยธรรมชาติ ดังนั้น ทฤษฎีจิตวิภาษนิยมเป็นต้นแบบนิยม(Absolutism)^{๒๒} ที่ถือว่า “มีสิ่งที่มีอยู่เอง เป็นเอง มีอยู่ เป็นอยู่ด้วยตัวเอง เป็นอิสระ ไม่ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยอื่นใด”^{๒๓} เพราะความคิดความจำเป็นสิ่งที่ทำให้อยู่ในตัวเองและขึ้นอยู่กับตัวเอง โดยไม่ขึ้นอยู่กับสภาวะหรือสภาพทางประสาทของบุคคลใดหรือสังคมของมนุษย์อันอื่นใด ความคิดและความจำที่เป็นการของบุคคลจึงถูกกำหนดโดยธรรมชาติอย่างสมบูรณ์

๒.๒.๒) เกณฑ์การตัดสินจริยธรรมในทฤษฎีจิตวิภาษนิยม

เกณฑ์การตัดสินจริยธรรมนั้นเบื้องต้นจำเป็นต้องกล่าวถึงสิ่งสำคัญที่สุดก่อนเป็นอันดับแรกคือตัวของมนุษย์เองว่า โดยปกติของมนุษย์จะมีลักษณะทางธรรมชาติอย่างไร ก่อนที่จะไปกล่าวถึงเกณฑ์การตัดสินจริยธรรมหรือแนวทางการจริยธรรมอะไรคือสิ่งที่ตัดสินได้ว่าเป็นความดีความชั่วโดยคำนึงถึงหลักการอันมีค่านิยมจริยธรรมของมนุษย์ไว้ว่า

พวกสัตว์ที่ชื่อว่ามนุษย์ เพราะธรรมดา มีใจสูง โดยความเป็นผู้มีใจอย่างถูกต้อง ด้วยคุณที่เฉลียวฉลาด มีความกล้าและความเป็นผู้กล้าหาญแก่พระบรมราชย์เป็นต้น จริยอย่างนั้น พระจริยเจ้ามีพระหฤหรรษ์ เป็ต้น ผู้บรรลุนิพพานมีสติ และความเป็นผู้มีปัญญาให้ทุกสรรพคนแก่อย่างอื่น เป็นต้น ย่อมเป็นของมนุษย์ ทั้งสิ้น”

จากข้อความดังกล่าวยืนยันถึงลักษณะธรรมชาติของมนุษย์ในทัศนะตามคัมภีร์ธรรมอภิมรรณว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่สมบูรณ์หนึ่งที่มีจิตใจสูงส่ง เพราะมนุษย์มีคุณธรรมประจำอยู่ในจิตใจโดยนัยในธรรม(Conscience) มนุษย์มีสติปัญญาความรู้ความสามารถมีความกล้าหาญในการตัดสินใจอย่างเสรี(Deliberation)ว่าอะไรคือความสุข ความทุกข์ มนุษย์มีปัญญาสามารถว่าอะไรจะดีเป็นชีวิตอย่างไรจึงจะทำให้สังคมมีความเป็นอยู่อย่างสงบสันติสุข

ดังนั้น บรรดาคนมนุษย์ทั้งหลาย มนุษย์ที่มีคนฝึกฝนอบรมสติปัญญาอย่างสมบูรณ์แล้วจึงจะสามารถบรรลุคุณธรรมสูงส่งตามมนุษย์โดยการตรัสรู้(Enlightenment)ซึ่งถึงธรรมในธรรมชาติของโลกและจักรวาลในเอกภพนี้ อีกอย่างหนึ่งลักษณะธรรมชาติของมนุษย์ คือ มนุษย์มีสติปัญญาสามารถแก้ปัญหาชีวิตของตนเองได้อย่างลึกซึ้งสูงส่งเกินกว่าภาพคล้ายกับสัตว์ จึงมีความแตกต่างไปจากสัตว์ที่หาความสุขในโลกนี้เพียงใ้ปัญหาค้นหาคำตอบเข้ามาตัดสินในกรณีที่เกิดข้อผิดพลาดและความขัดแย้งระหว่างกัน โดยตั้งคำถามดูเองเท่านั้น

^{๒๒} ธนพร พรหมคำ, พุทธศาสนากับปัญหาจิตวิทยา, หน้า ๑๕.

^{๒๓} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาพหุศาสตร์ - โดย ธนพร พรหมคำ, หน้า ๑.

^{๒๔} ภาววินี, (ฉบับ) ๒๕๒๓.

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้อธิบายปัญญาของมนุษย์ไว้ว่า “ปัญญามีสาระอยู่ที่ภาวะแห่งธรรมเป็นลักษณะ มีอันจำกัดซึ่งความนึกคือ โภชณันนิคบัณฑการแห่งธรรมทั้งหลายเป็นหน้าที่มีความหมายเป็น ๓ อย่างปรากฏ”^{๖๖} จากข้อความดังกล่าวชี้ให้เห็นว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่มีเหตุผลอยู่ในธรรมชาติแห่งสติปัญญาของตัวเอง ดังนั้น พระพุทธโสมมาจารย์จึงอธิบายถึงปัญญาว่า “ข้อว่าปัญญาทสกะ ตัวสติปัญญาในคัมภีร์นั้น... เขาย่อมัน... ได้ยินว่า ปัญญาแม้มีคหะของคนที่โคตรปติเป็นคนโง่ ย่อมเกิดขึ้นในกาลนั้นเหมือนกัน”^{๖๗}

ดังนั้นท่านพระพุทธโสมมาจารย์ชี้ให้เห็นถึงขั้นตอนหรือกระบวนการของชีวิตของมนุษย์ย่อมจะเกิดขึ้นเมื่อมนุษย์เราจะมีอายุครบ ๔๐ ปี แล้วจึงมีปัญญาที่สมบูรณ์เต็มเรียกว่า “ปัญฺนาทสกะ” คือครบธรรมะทางปัญญา ส่วนที่สามทางปรัชญาทั่วไป หมายถึง เหตุสม (Reason)

ดังนั้น ตลอดการ พรมมา จึงกล่าวได้ว่าระบบจริยศาสตร์ในพุทธศาสนาวางอยู่บนทัศนคติที่ว่ามนุษย์มีเหตุผล และวางอยู่บนรากฐานแห่งคุณธรรมที่สมบูรณ์^{๖๘} เพราะฉะนั้นพื้นฐานดังกล่าวนำให้เกิดรากฐานแห่งคุณธรรมเฉพาะส่วนบุคคลในทัศนะของพุทธจริยศาสตร์นั้น (วิภาษกรรม) เห็นว่าปัญญาของมนุษย์นั้นย่อมจะสมบูรณ์ตามหลักที่สุลโลภะนำมาเป็นมาตรฐานตัดสินจริยธรรมหรือนำมาเป็นคนเจ้าในการตัดสินความดี ความชั่ว ความถูกต้อง ความยุติธรรม เป็นต้น ได้เป็นอย่างดีอีกมาพการหนึ่ง

ประเด็นต่อมาในหลักของพุทธจริยศาสตร์ได้ชี้แนะการกระทำหรือพฤติกรรมของมนุษย์ที่ปรากฏออกมาในสังคมมนุษย์ โดยแบ่งเป็น ๓ อย่าง คือ

๑. พฤติกรรมทางกาย เรียกว่า กายกรรม
๒. พฤติกรรมทางวาจา เรียกว่า วาจากรรม
๓. พฤติกรรมทางใจ เรียกว่า มโนกรรม

การทั้ง ๓ นี้แบ่งเป็น ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายแรกเรียกว่า กุศลกรรม ได้แก่ การกระทำที่ดี กรรมดี ฝ่ายหลังเรียกว่าอกุศลกรรม ได้แก่ การกระทำที่ไม่ดี กรรมชั่ว การที่แบ่งการกรรม วาจากรรม และมโนกรรมออกเป็น ๒ ฝ่ายดังกล่าวนั้น เพราะว่าฆาตรกรฆ่าของมนุษย์ที่แสดงออกมาทางร่างกาย ทางวาจา และทางใจนั้นย่อมจะต้องมีบุญเหตุอันเป็นแรงผลักดันให้มนุษย์แต่ละคน พฤติกรรมทั้งของฝ่ายอกุศลเรียกว่า กุศลก็คือความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ซึ่งในบุญเหตุให้มนุษย์แต่ละคนออกถือการกระทำที่ดีจึงเป็นฝ่ายบวก และเรียกว่าอกุศลก็คือความโลภ ความโกรธ

^{๖๖} วิสุทธิ (ฉบับ) ๓/๑๖.

^{๖๗} ก่อเกิดด้วย ๒ หน้า ๒๑๙.

^{๖๘} ตามบท พรมมา, พุทธศาสนาได้มีปัญฺนาทสกะ, หน้า ๒๑๙-๒๒๐.

๓๓. สมมติ ซึ่งเป็นสาเหตุให้สมมุติของกฎการรวมไปในทางชั่วร้ายจัดเป็นฝ่ายลบ เพราะฉะนั้น
๓๔. พระพุทธเจ้าจึงครีตประเภทของกรรมทั้งหมดไว้ ๔ อย่าง^{๓๓} คือ

๑. กรรมคำมีวิบากดีให้ผลชั่วร้าย
๒. กรรมขาวมีวิบากขาวให้ผลดี
๓. กรรมทั้งคำและขาวมีวิบากทั้งคำและขาว
๔. กรรมไม่คำไม่ขาวไม่ชั่วและไม่ดีเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม

๓๓.๓๔. กรรมทั้ง ๔ ประเภทนี้ กรรม ๓ ประเภทแรกนั้นเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมสมมุติที่
กำลังกล่าวถึงอยู่ในเรื่องกายกรรม วาจกรรม ๓๓.๓๔.๑ ในกรรมนี้ ซึ่งเป็นตัวก่อให้เกิดผลดีผลชั่วย่อมจะมี
ความเกี่ยวโยงไปถึงเรื่องการวินิจฉัยความดีความชั่วในพุทธจริยศาสตร์ที่ต่อกกล่าวถึงในบทข้างหน้า
ส่วนกรรมประเภทสุดท้ายจะไม่กล่าวถึง เพราะเป็นกรรมที่เป็นไปเพื่อละกรรมทั้ง ๓ ประเภท
ข้างต้น ดังนั้น จึงไม่มีความเกี่ยวข้องกับการวินิจฉัยตัดสินจริยธรรม โศกกรรมที่ผู้วิจัยกำลังดำเนินการ
อภิปรายอยู่นี้

ในกรรมทั้ง ๓ อย่างที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้น ในกรรมเป็นกรรมที่สำคัญที่สุด เพราะ
เป็นกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ ความเห็น ความคิดต่าง ๆ หรือทฤษฎี ตลอดจนความนิยมในสังคม
มนุษย์ เหตุนั้น ในโลกสมมุติเป็นจุดเริ่มต้นของความคิดมนุษย์ เพราะว่ามีมนุษย์คิดก่อนแล้วจึงจะมี
กระทำความคิดความชั่วโดยแสดงออกทางกายกรรมและวจิธรรมอีกทีหนึ่ง ในธรรมดังกล่าวจึงมี
ผลกว้างขวางผลกระทบมากมายที่สุด และเป็นสิ่งที่กำหนดพฤติกรรมทั้งปวงของมนุษย์ตลอดไป
ถึงคนมนุษย์ ตามจริงสิ่งที่พระพุทธเจ้าครีตว่า

อภิปัตติ บรรดากรรมทั้ง ๓ อย่างเหล่านี้ ที่เราผ่านกรไริ้อย่างนี้แล้ว แสดง
ความแตกต่างกันแล้วอย่างนี้ เรากำหนดในธรรมว่ามีโทษมากกว่า ในการทำ
บาปกรรม ในความเป็นไปแห่งกรรม หาบัญญัติกายธรรมอย่างนั้นไม่ หา
บัญญัติวจิธรรมอย่างนั้นไม่^{๓๔}

และครีตว่า

ภิกษุทั้งหลาย เราไม่พิจารณาเห็นธรรมอื่น แม้สักอย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้บุคคล
บรรเทาทั้งหลายที่ยังไม่เกิดขึ้น ย่อมเกิดขึ้น กุศลทั้งหลายที่เกิดขึ้นแล้วก็เป็นไป
เพื่อความเจริญยิ่งขึ้น ไปจนถึงใหญ่โตมหึมาอันอย่างถึงมาติ^{๓๕}โดย

^{๓๓} ศ.ป. (ป.วิ) ๑๑ / ๑๑๖ / ๑๑๖๓ ; อ.วิ. (ป.วิ) ๑๑ / ๑๑๖๓ / ๑๑๖๓.

^{๓๔} ม. (ป.วิ) ๑๑ / ๑๑๖ / ๑๑๖-๑๑๖.

^{๓๕} อ. ๑๑. (ป.วิ) ๑๑ / ๑๑๖๓ / ๑๑๖๓.

จากข้อความดังกล่าวจึงเป็นเครื่องยืนยันได้ว่า ในกรณีนิทานตัวกึ่งพุทธอย่างใดคือ การกระหน่ำจักรวาล คือธรรมในแง่ของความประหลาดที่ละเอียด ชั่ว ฉะนั้น กรรมทั้ง ๓ จึงมีความสัมพันธ์กันดังที่ ได้กล่าวมาแล้ว ในบทก่อนที่ว่าด้วยเรื่องจิตนิทานและกรรมนิทานนั้น เหตุนี้ พุทธจริยศาสตร์จึงต้องเน้นเรื่องกรรมเป็นตัวศูนย์กลางมากในการฝึกฝนใจเลือกปฏิบัติทางจิตของ มนุษย์ที่จะก่อให้เกิดประ โยชน์สุขแก่ตนเองและผู้อื่น ย่อมจะต้องให้เกื้อหนุนซึ่งกันและกันและผู้อื่น เพราะ โลกคือมนุษย์ ย่อมจะดำเนินชีวิตเป็นไปเพราะกรรมเป็นตัวกำหนด หรือนิกรรมเป็นตัวนำ บังชี้แจงทิศทางแห่งการกระทำของมนุษย์ทุกอย่าง ดังพุทธพจน์ที่เรากล่าวกันเป็นอาทิว่า “สัตว์ โลกย่อมเป็นไปตามกรรม”^{๑๑}

ประเด็นสำคัญของปัญหาในบทนี้ คือ เกณฑ์การตัดสินจริยธรรมหรือเกณฑ์ตัดสิน ความดีความชั่วในพุทธจริยศาสตร์ สำหรับประเด็นแรก ๆ นั้นผู้วิจัยได้อภิปรายถึงธรรมชาติของ มนุษย์ว่าเป็นผู้มีใจสูงมีคุณธรรมและเป็นผู้มีเหตุผล เพราะตัวมนุษย์เองมีสติปัญญาซึ่งเป็นกระบวนการทางชีวภาพอันเป็นรากฐานของระบบพุทธจริยศาสตร์ ประเด็นต่อมาได้อภิปรายเกี่ยวกับ พฤติกรรมของมนุษย์ที่แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ กายกรรม วาจากรรม และนิกรรม ซึ่งมีทั้ง ๒ ฝ่าย คือ การกระทำฝ่ายดีที่เรียกว่า “กุศลกรรม” และการกระทำที่ไม่ดี เรียกว่า “อกุศลกรรม” สุดท้าย ได้อธิบายให้เห็นถึงมโนกรรมนั้นสำคัญที่สุดต่อภาระหน้าที่ของมนุษย์มากกว่าการกระทำที่เกิดทาง กายและวาจา ทั้งนี้จะได้อภิปรายเชื่อมโยงไปสู่ทฤษฎีการตัดสินจริยธรรมว่ามีหลักการแห่งอะไร เป็นมาตรฐานในการวินิจฉัยความดีความชั่วในพุทธจริยศาสตร์ ในประเด็นนี้ย่อมมีผู้เป็นปราชญ์ ทางพระพุทธศาสนาได้อธิบายไว้แล้วแต่ยังมีผู้เฝ้าถกเถียงกันอยู่เกี่ยวกับเรื่องนี้ ผู้วิจัยจะ ได้นำเสนอสาระสำคัญของเกณฑ์การตัดสินจริยธรรมที่ประมวลไว้ในหนังสือพุทธธรรมโดย พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต)อธิบายโดยสรุปมี ๓ หลักเกณฑ์^{๑๒} ดังนี้

ภกณฑ์หลัก

๑)ตัดสินด้วยความเป็นกุศลหรือเป็นอกุศลโดย

- พิจารณามูลเหตุว่า เป็นเจตนาที่เกิดจากกุศล หรืออกุศล
อโหส อโมหะ หรือเกิดจากอกุศล คือ โภคะ โทสะ โภเช
- พิจารณาตามสภาพว่า เป็นสภาพที่ถูกต้องแก่จิตจิตใจหรือ
ไม่ ทำให้จิตสบาย ไร้โรค ปกติโปร่ง ผ่องใส สบายหรือ
ไม่ จะช่วยส่งเสริมหรือบั่นทอนคุณภาพและสมรรถภาพ

^{๑๑} ส.ป.(ป.วิ) ๑๐๔ / ๒๖๐ / ๑๕๒

^{๑๒} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต). พุทธธรรม, หน้า ๑๑๕.

ของจิต หรือจะว่าให้กุศลธรรม(สภาพที่เกื้อกูล)ดีหลาย
เจริญสอกรวมขึ้น อกุศลกรรมทั้งหลายลดน้อยลง หรือทำให้
กุศลกรรมทั้งหลายสอรวมขึ้น อกุศลกรรมทั้งหลายเจริญ
สอกรวมขึ้น ผลของจิตย่อมมีผลต่อบุคลิกลักษณะอย่างไร

ข. ก่อสร้างไว้แล้ว

๒) ใจมีโนธรรมก็มีความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของงานและพิจารณาว่าควรควรทำนั้น
ตนเองคิดเห็นตนเองได้หรือไม่ มีความสามารถตนเองหรือไม่

๑) พิจารณาตามอารมณ์ของวิญญูชน นักปราชญ์ หรือบัณฑิตมาเป็นสิ่งที่
วิญญูชนยอมรับหรือไม่ ขึ้นชมสรรเสริญ หรือคำหานิยติเตียน

๔) พิจารณาลักษณะ และผลของการกระทำ

- คดีตนเอง
- คดีผู้อื่น

(๔.๑) เป็นการนิยมคดียอนคนมอง มองว่าเป็นคนดีผู้อื่น กระทำคนมองหรือผู้
อื่นให้เกียรติหรือไม่

(๔.๒) เป็นไปเพื่อประโยชน์สุข หรือเป็นไปเพื่อโทษทุกข์ทั้งแก่ตนเอง
และผู้อื่น

หากเกณฑ์วินิจฉัยกรรมดีกรรมชั่วในแง่ของกุศลทั้งกรรมฐานข้อสรุปดังกล่าวมาแล้วนี้
ในประเด็นหลักให้ถือเอาเจตนาเป็นหลักในการตัดสินโดยเกิดจากบุคลิกลักษณะของจิต
ย่อมเห็นสภาวะที่ปรากฏตามความเป็นจริงว่าจิตมีสภาพบริสุทธิ์ผ่องใสหรือปนัววุ่นย้อมและทำ
ให้เกิดมีผลต่อบุคลิกลักษณะของมนุษย์ ประเด็นร่วมกันให้ใช้โนธรรมหรือการคำนึงต่อการกระทำ
ของตนเอง ให้มีความรู้สึกผิดชอบชั่วดีต่อสังคมว่าตนมีผลทำให้ผู้รู้ปัดจิตสรรเสริญ นิชมหาหรือ
คำหานิ เพราะผลของการกระทำย่อมจะปรากฏแก่ตนเอง และปรากฏต่อสาธารณชนทั้งในแผ่นดิน
และแจ้งต่อบ

นอกจากนี้พระธรรมปิฎกยังได้สรุปหลักเกณฑ์ตัดสินความดีความชั่วหรือกรรมดี
กรรมชั่วตามแนวธรรมนิยามด้วยว่า โดยหลักธรรมนิยามที่มีความสัมพันธ์กันกับศีลสมาธิทั้งโดย
สภาพอย่างมีคุณค่าซึ่งเป็นคุณค่าโดยสภาวะบ้าน โดยเป็นคุณค่าตามที่กำหนดให้บ้างไว้อีกจำนวน
หนึ่งว่า

๑) ว่าด้วยคุณโทษต่อชีวิต จิตใจ และบุคลิกลักษณะ คือ เป็นสภาวะที่เกื้อกูลต่อชีวิต
จิตใจหรือใจ เชื้อต่อคุณภาพชีวิตหรือใจ ต่อเสริมหรือบั่นทอนคุณภาพและสมรรถภาพทางจิต ทำ

ให้ถูกลงโทษหรือถูกลงโทษทั้งหลายอันเนื่องหรือเจริญขึ้น ช่วยเสริมเสริมบุคลิกภาพที่คงหรือ
ไม่

๓)ว่าด้วยคุณ โทษต่อบุคคล คือ เป็นการเบียดเบียนคนหรือไม่ โดยที่โทษให้
แก่คนหรือไม่ เป็นไปเพื่อทำลายหรืออำนาจประ โยชน์ผู้ที่แพ้หรือแก่คน

๔)ว่าด้วยคุณโทษต่อสิ่งอื่น คือ เป็นการเบียดเบียนผู้อื่นหรือไม่ กระทำผู้อื่นให้
เดือดร้อนหรือไม่ เป็นไปเพื่อทำลายหรืออำนาจประ โยชน์ผู้อื่น และแก่ส่วนรวม

๕)ว่าโทษในธรรมหรือโทษตามบัญญัติอันมีค่านรนาธิปไตยของความเป็น
มนุษย์คือพิจารณาเห็นด้วยความรู้ลึกซึ้งของชีวิตของตนเองว่าสมควรทำหรือไม่เมื่อทำแล้ว คนเอง
เดือดร้อนหรือกล่าวโทษตนเองได้หรือไม่

๖)ว่าโทษตามธรรมชาติทางสังคม คือ บัญญัติทางศาสนา วัฒนธรรม ประเพณีและ
ถาวรณต่าง ๆ ทางสังคม เช่น กฎหมาย เป็นต้น โดยขึ้นต่อกันโดยวิธีตรวจสอบกันของ
ของวิญญูชนที่สวดถามถามถามที่จะไม่ให้ถือกันไป โดยคนเขาหรือคิดทบทวนถามถามถาม
จนการใคร่ครวญแล้วชอบหรือไม่ของวิญญูชนเหล่านั้นในแต่ละกรณี^{๕๕}

จากบทสรุปทั้งสามแนวความคิดดังกล่าวมาแล้วนี้ผู้วิจัยมีความคิดเห็นเกี่ยวกับท่านผู้
ทางพระพุทธศาสนาที่ได้สรุปหลักเกณฑ์การตัดสินจริยธรรมของพระพุทธศาสนาว่าการตัดสิน
ความดีความชั่วในพระไตรปิฎกโดยรวบยอดนั้นว่าพระพุทธองค์ตรัสไว้ว่าวิญญูชนวิญญูชนวิญญูชน
ความดีความชั่ว เราสามารถจำแนกออกเป็น ๓ ประการคือ (๑)การวินิจฉัยโดยพิจารณาจากเหตุของ
การกระทำโดยพิจารณาเห็นผลแห่งที่มา (๒)การวินิจฉัยโดยพิจารณาจากผลที่ปรากฏออกมาของ
กระทำ^{๕๖} โดยมีอธิบายดังนี้

๓. วิจัยข้อโดยที่นำมาใช้ในการกระทำ

ประการแรก สมารถถึง วิจัยตัดสินจริยธรรมในพุทธจริยศาสตร์อยู่ที่การพิจารณา
ด้วยสติปัญญาที่จะสืบสาวค้นคว้าถึงเบื้องหลังของการกระทำที่สมควร(Action)ว่ามีสาเหตุมาจาก
อะไร ขอให้พิจารณาไว้ด้วยอย่างจากพุทธธรรมที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย มีธรรมาธิ ๑ ประการที่ก่อให้เกิดการกระทำขึ้น โลกเป็นบ่อเกิดของ
การกระทำ โลกเป็นบ่อเกิดของการกระทำ โลกเป็นบ่อเกิดของ การกระทำที่

^{๕๕} พระธรรมปิฎก(อ.ส. ญาณโกศล, ๒๕๕๖:๒๒๖, หน้า ๑๐๗)

^{๕๖} ธรรมจริยธรรมของพระพุทธ (อ.ส. ญาณโกศล, ๒๕๕๖:๒๒๖, หน้า ๑๐๗) ; อรรถาธิบาย, พุทธธรรมจริยธรรมของพระพุทธ (อ.ส. ญาณโกศล, ๒๕๕๖:๒๒๖, หน้า ๑๐๗) ; อรรถาธิบาย, พุทธธรรมจริยธรรมของพระพุทธ (อ.ส. ญาณโกศล, ๒๕๕๖:๒๒๖, หน้า ๑๐๗) ; อรรถาธิบาย, พุทธธรรมจริยธรรมของพระพุทธ (อ.ส. ญาณโกศล, ๒๕๕๖:๒๒๖, หน้า ๑๐๗)

ธรรมชาติดีก ๑ ประการที่ก่อให้เกิดการกระทำผิด อโงหะเป็นปัจจัยของการกระทำ
อโงหะเป็นปัจจัยของการกระทำ อโงหะเป็นปัจจัยของการกระทำ^{๒๒}

หากพิจารณาทั้งสามเป็นกรณีอื่นกันได้ว่าสาเหตุแห่งความชั่วร้ายที่ออกสู่โลก และสาเหตุ
แห่งความดีที่เข้าสู่โลก ที่มาจากธรรมชาติจึงมีลักษณะเป็นธรรมชาติ และที่มาของความชั่วร้ายมีออกสู่โลกเป็น
ธรรมชาติฐาน ดังนั้นพระดำรัสที่ควรว่า

ธรรมเป็นกุศล เป็นโณน ได้แก่กุศลมูล ๑ คืออโงหะ ๒ โทสะ ๓ โมหะ เวทนาขันธ์
สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ ที่ประกอบด้วยอกุศลมูลนั้น ภาวกรรม วชิกรรม
มโนกรรม ที่มีกุศลเป็นมูลนั้นเป็นบุญฐาน เหล่านี้คือธรรมเป็นกุศล ธรรมเป็นอกุศล
เป็นโณน ได้แก่ อกุศลมูล ๑ คือ อโงหะ ๒ โทสะ ๓ โมหะ และเกิดขึ้นทั้งหลายที่ตั้งอยู่ใน
รูปฌณิกวนกับอกุศลมูลนั้น เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ ที่
ประกอบด้วยอกุศลมูลนั้น ภาวกรรม วชิกรรม ๓ ในกรรมที่มีอกุศลมูลนั้นเป็น
บุญฐาน เหล่านี้คือธรรมเป็นอกุศล^{๒๓}

จากพุทธพจน์ดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงกรรมมีบุญฐานคือที่อาศัยเกิดที่ตั้งมูลของกุศลซึ่ง
เป็นสาเหตุให้มนุษย์ก่อกรรมดี ส่วนบุญฐานที่ตั้งของอกุศลย่อมจะเป็นสาเหตุให้มนุษย์ก่อกระทำ
กรรมชั่ว เพราะอโงหะ โทสะ โมหะเป็นบุญฐาน ดังที่พระพุทธเจ้ากล่าว

ธรรมที่จัดอยู่ในฝ่ายแห่งความเสื่อม ๑ ประการ ได้แก่อะไรบ้าง ได้แก่ อกุศลมูล ๓
ประการ คือ ความโง่เขลาหลงใหล ความหลง ธรรม ๑ ประการที่กล่าวมาจัดอยู่ใน
ฝ่ายแห่งความเสื่อม ธรรมที่จัดอยู่ในฝ่ายแห่งความเจริญ ๑ ประการ ได้แก่อะไรบ้าง
ได้แก่ กุศลมูล ๑ ประการ คือ ความไม่โง่ ความไม่หลง ความไม่หลง ธรรม ๑
ประการที่กล่าวมานี้จัดอยู่ในฝ่ายแห่งความเจริญ^{๒๔}

จากพระพุทธพจน์ทั้ง ๑ ข้อ ย่อมอธิบายวิธีการวินิจฉัยเกณฑ์การตัดสินจริยธรรมใน
พุทธจริยศาสตร์ว่ามีลักษณะมาตรฐานในการตัดสิน โดยพิจารณาจากแหล่งที่มาของการกระทำเป็น
อันดับแรก เพราะในทัศนะของพุทธจริยศาสตร์ถือว่าความดีคือความไม่โง่ ความไม่หลง ความ
ไม่หลงนั้นมีค่าความดีอยู่ในตัวเองเจือปนวิสัย(Objective Goodness) ส่วนความชั่วคือความโง่
ความหลง ความหลงมีค่าอยู่ในตัวเองเหมือนกัน การที่จะตัดสินว่าอะไรคือความดีความชั่วนั้น

^{๒๒} ส.ค. (บาลี) *so / and / mmo.*

^{๒๓} ส.ค. (บาลี) *so / and / mmo - so / and / mmo.*

^{๒๔} ส.ป. (บาลี) *so / and / mmo.*

แนวความคิดของพุทธจริยศาสตร์มีเนื้อหาแหล่งที่มาของความดีและความชั่วดังกล่าวมาเป็นมาตรฐานทางจริยหรือเป็นเกณฑ์มาตรฐานภายในการตัดสินใจว่าความดีหรือความชั่วใดสมควรจะสอดคล้องกับข้อเท็จจริงที่ปรากฏอยู่ในธรรมชาติในสังคมมนุษย์ตามหลักจิตนิยมและกรรมนิยม โดยมีภาวการณ์ที่แน่นอนตายตัวและมีความเป็นกฎเกณฑ์อยู่อย่างเป็นระเบียบตามสมควร ฉะนั้น ในทัศนะของพุทธจริยศาสตร์จึงเชื่อว่ากฎเกณฑ์และกฎเกณฑ์เป็นแหล่งที่มาของมาตรฐานการทำความดี ๆ ของมนุษย์และใช้แหล่งที่มาเหล่านี้มาเป็นเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมได้เป็นอย่างดี

ดังนั้น เราควรพิจารณาว่าความดีคือกฎเกณฑ์และความชั่วคือกฎเกณฑ์มีความหมายอย่างไร เพราะกฎเกณฑ์และกฎเกณฑ์เป็นสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นในจิตใจด้วยตนเองจะทำให้มีข้อคิดใจของมนุษย์ที่สนใจในอันดีแรกแล้วจึงส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมของมนุษย์ แล้วเหตุนี้ ความหมายของกฎเกณฑ์และกฎเกณฑ์จึงนำไปสู่พื้นฐานอันนำไปสู่กระบวนการภายในจิตใจเป็นสำคัญ

กฎเกณฑ์ แปลตามรูปศัพท์ว่า ผลิต และมีควมหมายถึง ความหมาย เกณฑ์ หมายความว่า เป็นกฎ จะต้องแล้ว คัดสิ่งชั่วร้ายที่น่ารังเกียจ และมีความหมายเชิงอธิบายในทฤษฎีธรรมของพระพุทธเจ้าได้ว่าเป็นหลักการ โดยมี ๔ อย่าง คือ

๑) ขาไรณะ คือ ความไม่มีโรคภัยที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพจิต

๒) ขนวิจระ คือ ความไม่มีโทษ

๓) โภคสัมภูต คือ สภาวะที่จิตที่ประกอบด้วยปัญญา

๔) สุขวิบาก คือ สภาวะที่ทำให้มีความสุขทั้งทางร่างกายและจิตใจ

ส่วนความหมายของกฎเกณฑ์มีความหมาย โดยนัยตรงกันข้ามกับกฎเกณฑ์ที่กล่าวมาแล้ว กล่าวคือกฎเกณฑ์หมายถึงสภาวะที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกฎเกณฑ์อันดีงามกับกฎเกณฑ์ เช่น ไม่ฉลาด ไม่ซื่อสัตย์ เป็นต้น คือ มีสภาพที่จิตมีโรค ไร้สุขภาพ มีโทษ มีคำหยาบ มีข้อเสียร้าย เกิดจากอวิชชา และมีทุกข์เป็นวิบาก พูดง่าย ๆ ว่าเป็นสภาวะที่ทำให้จิตเสียสุขภาพและเสื่อมสมรรถภาพ

จากความหมายของกฎเกณฑ์และความดีและกฎเกณฑ์ความชั่วดังกล่าวนั้นทำให้เราได้ทราบถึงทิศทางจริยธรรมและเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมประการแรก คือ การตัดสินใจโดยดูแหล่งที่มาของการกระทำ ถ้าเป็นความดีจะต้องเกิดมาจากรากเหง้าของกฎเกณฑ์หรือต้นตอของความดี ถ้าเป็นความชั่วย่อมต้องเกิดมาจากรากเหง้าของกฎเกณฑ์หรือต้นตอของความชั่ว

“พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๑๖๔.

“พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๑๖๔-๑๖๕.

“พุทธมอญโคตร พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พหุบาทนพุทธมอญโคตร ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑,

กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘, หน้า ๘๗.

การกระทำของมนุษย์ที่เรียกว่ากรรมนั้นไม่ว่าจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมมีสาเหตุมาจากคนเป็นสัตว์ที่เกิดจากอุศลแห่งอกุศลมาร่วมคิดกันให้เป็นมาตรฐานให้อีกประการหนึ่ง เพราะคนเราเป็นพื้นของกรรม ดังพุทธพจน์ที่ว่า ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวไว้ เจตนา คือ กรรม บุคคลวิญญูเกิดแล้วจึงกระทำกรรมด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ^{๔๔}

ดังนั้น พุทธจริยศาสตร์จึงถือว่ากาละเทศะที่กระทำต่อของมนุษย์ย่อมจะต้องประกอบด้วยเจตนาเป็นหลักเกณฑ์การตัดสินมาตรฐานการทางจริยทางศีลธรรมโดยพิจารณาเจตนาเป็นองค์ประกอบร่วมด้วย เพราะเจตนาตรงกับคำว่ามโน(Mano)ในหลักจิตวิทยาทางปรัชญาตะวันตก ย่อมจะเป็นพื้นฐานใช้ให้ถือการตัดสินการกระทำกรรมศีลธรรมชั่วของมนุษย์

การกระทำที่เกิดจากเจตนาได้เรียกว่า “อกุศลเจตนา” ซึ่งทำให้เกิดการกระทำที่คิดความชั่ว พุทธจริยศาสตร์เรียกการกระทำที่คิดชั่วว่าทุจริต มี ๓ อย่างคือ กายทุจริต วจีทุจริต และโมหทุจริต ส่วนการกระทำที่เกิดจากเจตนาที่ไม่ดีเรียกว่า “อกุศลเจตนา” ซึ่งจะทำให้เกิดการกระทำที่ชั่วร้ายโดยเรียกว่าทุจริตมี ๓ อย่าง คือ กายทุจริต วจีทุจริต และโมหทุจริต

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสรุปหลักการวินิจฉัยเกณฑ์การตัดสินจริยธรรมในพุทธจริยศาสตร์ประการแรกคือให้พิจารณาเจตนาซึ่งมาของกรรมกระทำคือกรรมด้วยเจตนาที่ประกอบด้วยอกุศลและอกุศล ซึ่งเป็นสาเหตุของกรรมดีและกรรมชั่วของมนุษย์ เพราะว่าเป็นการสืบค้นหาที่ต้นตอของความดีความชั่วแล้ว จึงนำเอาสาเหตุของการกระทำมาเป็นมาตรฐานในการตัดสินหลักศีลธรรม เพื่อเป็นกรอบอันให้รู้เบื้องต้นว่าความดีความชั่วมีมูลเหตุมาจากอะไร และผู้วิจัยเห็นด้วยกับพระมหาโพธิ์วัน เจียนวงศ์ที่กล่าวว่า “ธาตุที่เจตนาหรือที่มโนกรรมนี้เขาเรียกได้ว่าเป็นสาเหตุคิดของการกระทำ”^{๔๕} เพราะว่าเป็นการพิจารณาสืบค้นถึงเบื้องหลังของสาเหตุแห่งข้อเท็จจริงในการกระทำของมนุษย์

๒. วินิจฉัยโดยพิจารณาอุทิศของกรรมกระทำ

การตัดสินประการที่สองนี้หมายถึงวิธีการวินิจฉัยตัดสินจริยธรรมโดยพิจารณาผลที่ปรากฏเกิดขึ้นมาจากการกระทำ ดังพุทธพจน์ว่า

^{๔๔} อ.ญก. (บาลี) ๒/๒๓ / ๑๔๕.

^{๔๕} พระมหาโพธิ์วัน เจียนวงศ์, “พุทธจริยศาสตร์การวางตนได้ผลหรือไม่”, วิชานิตยสารศึกษาศาสตร์ฉบับพิเศษ, ปีที่ ๑๖ (พฤษภาคม) : พุทธการณธรรมปริทัศน์, ๒๕๒๔, หน้า ๔๘.

บุคคลทำกรรมใดแล้ว ย่อมเดือดร้อนภายหลังถ้าหากไม่ทำด้วยน้ำมือตัวเองให้ดู เราย่อม
แห่งกรรมใด กรรมนั้นที่เขาทำแล้วไม่เดือดร้อน บุคคลทำกรรมใดแล้วไม่เดือดร้อนใน
ภายหลัง มีจิตเยือกเย็นใจดีแล้วผลแห่งกรรมใด กรรมนั้นที่เขาทำแล้วเป็นการดี”

จากข้อความนี้แสดงให้เห็นถึงเกณฑ์การตัดสินจริยธรรม โดยสามารถวินิจฉัยผลของการ
การกระทำชั่ว ผลของภพกระทำดังกล่าวได้เป็นอย่างดีการกระทำกรรมชั่วจะต้องมีโทษคือความเดือด
ร้อนภายหลังเพราะว่าเป็นผลแห่งกรรมชั่วนั้น แต่ว่าในทางตรงกันข้ามถ้าหากทำกรรมดี ผลแห่ง
กรรมที่ทำนั้นย่อมจะต้องมีผลดีคือความสุข จิตใจของเขาย่อมจะได้รับความสุขสบายโดยไม่มี ความ
เดือดร้อนภายหลังแต่ะไรก็มีโทษ

ในเกณฑ์การตัดสินจริยธรรมตามทัศนะของพุทธจริยศาสตร์อย่างนี้เราสามารถพบ
ความมีอยู่ของคำจริยธรรมเกี่ยวกับคำว่า “ดี” และ “ชั่ว” นั้นจะมีอยู่ ๒ ลักษณะ คือ (๑) ความดีคือ
ความถูกต้องและเป็นประโยชน์ (๒) ความชั่วคือความทุกข์และมีโทษ เหตุนี้ ในหลักพุทธจริยศาสตร์
จึงถือว่าความดี ความสุข และประโยชน์ กับ ความชั่ว ความทุกข์ และโทษนั้นเป็นค่าที่มีความ
หมายสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เพราะว่ามีความหมายตรงกันโดยมีความหมายตรงกัน

อีกอย่างหนึ่ง เกณฑ์การวินิจฉัยโดยพิจารณาจากผลของการกระทำของมนุษย์นั้น การ
กระทำของมนุษย์ย่อมจะมีผลเกิดขึ้นโดยมีลักษณะ ๓ ประการ คือ

๑) การกระทำดีและชั่ว ย่อมส่งผลดีและผลชั่วแก่ตนเองโดยเฉพาะ

๒) การกระทำดีและชั่ว ย่อมส่งผลดีและผลชั่วแก่บุคคลอื่น

๓) การกระทำดีและชั่ว ย่อมส่งผลดีและผลชั่วแก่ตนเองและผู้อื่นทั้งสองฝ่าย

จากผลแห่งการกระทำทั้ง ๓ ลักษณะนี้สามารถช่วยให้เราวินิจฉัยเกณฑ์การตัดสิน
ทางจริยธรรมในพุทธจริยศาสตร์อย่างชัดเจนยิ่งขึ้นอีกประการหนึ่ง กล่าวคือสรุป ผลของการตัดสิน
จริยธรรมในพุทธจริยศาสตร์มี ๒ ประการ คือ การวินิจฉัยโดยพิจารณาจากผลของการกระทำ และการ
วินิจฉัยโดยพิจารณาจากผลของกรรม ฉะนั้น การวินิจฉัยว่าจะให้โทษกรรมใดกรรมชั่วอันจะพึงวินิจฉัย
พิจารณาจากผลแห่งตนและผลของกรรมนั้น หลักเกณฑ์การตัดสินทั้ง ๒ ประการดังกล่าวมานี้มีความ
สอดคล้องและสนับสนุนซึ่งกันและกันอย่างเห็นได้ชัดเป็นผลมากที่สุดในระบบของพุทธจริยศาสตร์

๒.๒.๑ ความดีสูงส่งในพุทธจริยศาสตร์

ตามหลักจริยศาสตร์ทั่วไปมีแนวความคิดและความเชื่อโดยถือว่าบุคคลแห่งชีวิต
มนุษย์นั้น ย่อมมี ๓ ประการ คือ

๑. ความจริง (Truth)

๒. ความงาม (Beauty)

๓. ความดี (Good)^{๕๕}

บรรดาคุณค่าทั้ง ๓ ประการนั้น ประการแรกนั้นความจริงเป็นเรื่องเกี่ยวกับหลักตรรกศาสตร์ (Logic) ซึ่งเป็นเครื่องมือในการหาเหตุผลของความจริง ส่วนประการที่สองความงามเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับสุนทรียศาสตร์ (Aesthetic) ที่เป็นเครื่องมือค้นหาคุณค่าของความสุขงาม ผู้วิจัยจะไม่ขออภิปรายในที่นี้ แต่จะขออภิปรายประเด็นที่สามซึ่งเกี่ยวข้องกับคุณค่าชีวิตในทางจริยศาสตร์ ซึ่งเป็นเครื่องมือแสวงหาคุณค่าสูงสุดในชีวิตของมนุษย์ว่าจะมีเป็นสิ่งที่ดีที่สุดใน (Summum Bonum) สำหรับมนุษย์ทุกคน

แต่นักจริยศาสตร์เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนต้องการค้นหาเพื่อหาให้ได้ว่าจะไรคือคุณค่าชีวิตของมนุษย์ อะไรเป็นสิ่งที่ประเสริฐที่สุดสำหรับชีวิตมนุษย์ มนุษย์แต่ละคนจึงมุ่งหมายสูงสุดอย่างใด และมนุษย์จะมีวิธีการดำเนินชีวิตไปเพื่อเป้าหมายสูงสุดได้อย่างไร

ที่กล่าวมานี้เป็นปัญหาเกี่ยวกับคุณค่าชีวิตของมนุษย์ทั้งสิ้น ปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหาเกี่ยวกับเรื่องคุณค่าจริยธรรม (Ethical Value) หรือเป็นปัญหาเกี่ยวกับสิ่งที่มีความดีสำหรับมนุษย์ หมายความว่า เป็นคุณค่าหรือสิ่งที่มีความดีกล่าวนั้นมีอยู่โดยแท้ใช่ ๒ ลักษณะ คือ

๑. สิ่งที่มีค่าอยู่ในตัวเอง (Intrinsic Value)

๒. สิ่งที่มีค่าต่อผู้อื่น (Extrinsic Value)

ในบรรดาสิ่งที่มีค่าทั้งสอง ก็ที่มีค่าในตัวเอง หมายถึง “สิ่งที่เราแสวงหาเป็นเพราะต้องการมัน มีโชแสวงหามันเพื่อที่จะให้ได้สิ่งอื่นต่อไป ส่วนสิ่งที่มีค่าต่อผู้อื่นหมายถึงสิ่งที่เราต้องการมันเพื่อจะให้มันเป็นบันไดก้าวไปสู่สิ่งอื่น”^{๕๖}

เพราะฉะนั้น ปัญหาเกี่ยวกับเรื่องคุณค่าชีวิตที่ว่าอะไรเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในสำหรับมนุษย์ แลมนุษย์ควรจะแสวงหาคุณค่าอันเกี่ยวกับปัญหาดังกล่าวนี้ขึ้นมาอย่างไร แต่วิธีการหาคุณค่ามันเป็น ๓ กลยุทธ์ใหญ่ ๆ คือ กลุ่มสุขนิยม (Hedonism) ซึ่งถือว่าความสุขดีที่สุดในกับกลุ่มสุขนิยม (Non-Hedonism) ซึ่งถือว่าสิ่งที่ดีที่สุดในไม่ใช่ว่าความสุข

^{๕๕} สิบ อรรถาธิบาย, จริยศาสตร์ (พินิจครั้งที่ ๒, ๖) (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, ๒๕๒๕), หน้า ๖๔.

^{๕๖} จูเลีย (ก่อนหน้านั้นส่วนที่ ๓, ๖) (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, ๒๕๒๕), หน้า ๖๔.

^{๕๗} วิชา จริยศาสตร์, จริยศาสตร์ (พินิจครั้งที่ ๒, ๖) (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, ๒๕๒๕), หน้า ๖๔.

ถ้าทฤษฎีนิยามถือว่าความสุขเป็นสิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์ เพราะมนุษย์ทุกคนได้สำลอบที่เหมือนกัน ในที่สุดคือการมีความสุข เช่น ซิกมันด์ ฟรอยด์(Sigmund Freud)กล่าวว่า "...มนุษย์แสวงหาความสุข เขาต้องการได้รับความสุขและดำรงมันไว้ การแสวงหานี้มี ๓ ด้านบวกและสามด้านหนึ่ง มนุษย์แสวงหาสภาพที่ปราศจากความเจ็บปวดและความทุกข์ อีกด้านหนึ่งเขาแสวงหาความรู้สึที่ดีที่เป็นสุขตามา"^{๔๕} นี่ก็สะท้อนทฤษฎีนิยามทางจิตวิทยา

ตามทฤษฎีนิยามสากล(Universalistic Hedonism)โดยเบเนมี เป็นซัม(Jeremy Bentham)มีทัศนะว่า "การกระทำทุกอย่างของมนุษย์มีจุดมุ่งหมายอยู่ที่ความสุขและหลีกเลี่ยงความทุกข์หรือความเจ็บปวด การกระทำบางอย่างถูกมองว่ามีได้เป็นไปเพื่อความสุข แต่เมื่อสืบสาวไล่เลียงไปจนถึงขั้นสุดท้ายก็จะก่อให้เกิดความสุข"^{๔๖} และจอห์น สจิวคินิลส์(John Stuart Mill)มีทัศนะที่ว่า "ความสุขเป็นสิ่งที่มิอาจวัดค่าภายในตัวเอง และเป็นเป้าหมายของมนุษย์ นอกจากนั้นเขายังพิจารณาว่าความสุขมีคุณภาพที่แตกต่างกันหรือผลจากคำว่ามีค่าต่างกัน"^{๔๗}

ทั้งสองท่านนี้สนับสนุนทัศนะที่ว่าความสุขเป็นสิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์ก็จริง แต่ทั้งนี้สองท่านยังมีมุมมองเห็นแตกต่างกันอยู่บ้างคือ "เบเนมีเห็นเพียงความสุขและหลีกเลี่ยงความทุกข์ ส่วนมิลล์ยอมรับความแตกต่างทางคุณภาพของความสุข"^{๔๘} ดังนั้น ถ้าทฤษฎีนิยามสากลจึงถือเอาว่าความสุขเท่านั้นเป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์ เพราะว่ามันมีอะไรในโลกนี้ที่เหนือไปกว่าความสุขอีกแล้ว

ส่วนทฤษฎีนิยามที่มีทัศนะที่ขัดแย้งกับทฤษฎีนิยามโดยถือว่าความสุขนั้นไม่ใช่สิ่งที่ดีที่สุดสำหรับชีวิตของมนุษย์ แต่ยังมีสิ่งอื่นที่ดีและมีค่ามากกว่าความสุขอีก เช่น ศติปัญญา ความรู้ และความสงบของจิตใจ หรือความหลุดพ้นจากความพ้อการเป็นต้น ทฤษฎีนิยามนี้มีหลายข้อออกไปเป็น ๓ ประเภท คือ ปัญฐานนิยม วิญญานนิยม และมนุษย์นิยม สำนักปัญฐานนิยมถือว่าปัญญาหรือความรู้เป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับชีวิตของมนุษย์ และยังมีคุณค่าอยู่ภายในตัวมันเอง ขณะที่สำนักวิญญานนิยมเป็นเพียงวิธีที่นำไปสู่กิจกรรมทางปัญญาของมนุษย์เท่านั้น ถ้าความสุขเป็นเป้าหมายของชีวิตมนุษย์ก็เท่ากับเท่ากับกันแล้ว เพราะความสุขนั้นตัวมันเองจะมีร่วมกับมนุษย์ได้ แม้ว่ามนุษย์มีปัญหาในการใช้

^{๔๕} Freud, *Civilization and Its Discontents*, W.W. Norton and Co., (New York, 1963), p.23 (First Published 1929); ยืนยง วัชรวิทย์, ศาสตราจารย์เมืองคีน : มนุษย์ปัญญาคือธรรมชาติของมนุษย์, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิบูลย์กิจ, ๒๕๒๐), หน้า ๑๐๐.

^{๔๖} คูริเยร์ (๑๘๗๕) ฉบับปรับปรุง, รศ.๒๓, ๖ (พฤษภาคม ๒๕๒๓), หน้า ๑๐๑.

^{๔๗} จอห์น สจิวคินิลส์, ศาสตราจารย์เมืองคีน : มนุษย์ปัญญาคือธรรมชาติของมนุษย์, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิบูลย์กิจ, ๒๕๒๐), หน้า ๑๐๑.

^{๔๘} ยืนยง วัชรวิทย์, ศาสตราจารย์เมืองคีน, หน้า ๑๐๑.

เหตุผลจึงต่างจากสัตว์ซึ่งมีเพียงสัญชาตญาณเท่านั้น นักปรัชญากลุ่มนี้มีไฮโดราฟิส เทลโล
อริสโตเติลเป็นต้น

ถ้านักปรัชญากลุ่มต่อมาคือวิมุตินิยมมีทัศนะว่า "ความสุขของปัจเจกและการหลุดพ้นจาก
ความต้องการเป็นสิ่งที่ดีที่สุด ถ้านักปรัชญาที่อยู่ในกลุ่มนี้ เช่น ซาฟอนิซมิก(Cynic) พวกสโตอิก
(Stoic) ศาสนาต่าง ๆ เช่น คริสต์ศาสนา พุทธศาสนา และปรัชญาของอินเดียนได้^{๔๕} ถ้านัก
ปรัชญากลุ่มสุดท้ายคือมนุษยนิยม(Humanism) มีความเห็นว่าพวกสุขนิยมนั้นให้ความสำคัญต่อ
ความสุขสบายทางร่างกายและสมถะเกินไปแบบลัทธิสารนิยม(Materialism)

ถ้าเป็นปัญหานิยมนลัทธิสุขนิยมนั้นได้ให้ความสำคัญกับจิตหรือวิญญาณแบบจิตนิยม
(Idealism) มากสมถะเกินไป แสดงว่าเป็นการมองโลกกันคนละด้าน มนุษย์นิยมจึงมีความเห็นว่า มนุษย์
เรานั้นมีทั้งร่างกายและจิตใจซึ่งมีความสำคัญพอ ๆ กัน ฉะนั้น มนุษย์นิยมจึงมีจุดยืนอยู่ตรงกลาง
ระหว่างสุขนิยมแบบลัทธิสารนิยมกับสุขนิยมแบบจิตนิยม เพราะว่ามนุษย์เรามีทั้งสิ่งที่ดีที่สุดในทั้ง
ร่างกายและจิตใจให้เท่าเทียมกับแบบธรรมชาตินิยม(Naturalism)

จากทัศนะที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นปัญหาเกี่ยวกับอุดมคติสูงสุดในชีวิตของมนุษย์ ใน
ทัศนะของนักปรัชญาทางตะวันตกด้านจริยศาสตร์ได้ไว้สี่ตอนไว้แล้ว โดยแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม
ใหญ่ คือ สุขนิยม(Hedonism) และ อสุขนิยม(Non-Hedonism) อะไรคืออุดมคติของชีวิต อะไรคือ
สิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ควรแสวงหามากที่สุด เราควรจะได้รับการสอนไปเพื่อ

ต่อมาจะอภิปรายอุดมคติของชีวิตในพุทธจริยศาสตร์ว่ามีอะไรคือความดีสูงสุด อะไร
เป็นสิ่งที่มนุษย์พึงปรารถนาหรือแสวงหามากที่สุดในชีวิต อะไรคือสิ่งที่ดีที่สุด(Summa
Bonum)สำหรับมนุษย์หรือว่าอะไรเป็นสิ่งที่ประเสริฐที่สุด และมนุษย์มีจุดมุ่งหมายสูงสุดในอุดมคติ
อย่างไร มนุษย์จะมีวิธีการอย่างไรที่จะดำเนินชีวิตให้ไปสู่เป้าหมายสุดท้าย(End)ของชีวิตได้อย่างไร

ในทัศนะของพุทธจริยศาสตร์ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้อย่างไรบ้าง ซึ่งเป็นปัญหา
เกี่ยวกับคุณค่าทางด้านจริยธรรมในพุทธจริยศาสตร์ว่าสิ่งนั้นจะมีคุณค่าภายในตัวหรือว่าสิ่งที่มีคุณค่า
ภายนอกตัว ผู้วิจัยจะได้นำเสนออุดมคติของชีวิตในโลกทัศน์ของพุทธจริยศาสตร์ต่อไป

ในการตอบปัญหาเหล่านี้พุทธปรัชญาในส่วนแห่งจริยศาสตร์มีทัศนะว่านิพพานคือ
ความสุขสูงสุด นิพพานเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในนิพพานเป็นสิ่งที่ประเสริฐที่สุดสำหรับชีวิตมนุษย์ ดังนั้น
นิพพานจึงเป็นจุดมุ่งหมายอันสูงสุดโดยเป็นเป้าหมายมาสู่ทุกทางของอุดมคติในพุทธจริยศาสตร์
คำตอบเกี่ยวกับอุดมคติของชีวิตมนุษย์ตามแนวพุทธจริยศาสตร์ได้ชี้ให้เราเห็นว่านิพพานเป็นสิ่งที่ดี
ที่สุดโดยมนุษย์ทุกคนพึงปรารถนาและแสวงหาอย่างมากที่สุด

ถ้าชอบฟังกล่าวไว้ให้ความหมายเชิงจิตเจตนาด้านปัญหาทางจริยธรรมในพุทธศาสนาที่ว่าด้วยเรื่องการปฏิบัติคือตนเองและผู้อื่นในสังคมของมนุษย์ชาติที่ควรดำเนินชีวิตไปสู่คุณค่าหรือสิ่งที่ดีที่สุด ต่อมาจะต้องอยู่บนฐานแห่งความดีที่เรียกว่ากุศลกรรมในขั้นพื้นฐาน จินตภาพ และขั้นตอนสุดท้ายคือบรรพชาเป็นภิกษุของสิ่งที่ดีที่สุดในอุดมการณ์ของชีวิตมนุษย์ที่มีความต้องการ โดยมีความพยายามค้นหาจุดมุ่งหมายอันเป็นคุณค่าแห่งอุดมคติของชีวิตซึ่งมีคุณค่าของความดีที่มีอยู่ในตัวเอง (Intrinsic Value)

เพราะว่านิพพานในทัศนะของพุทธจริยศาสตร์ถือว่า ยามมนุษย์แสวงหาได้แล้วหรือนมนุษย์บรรพชาแล้ว ย่อมประสบคุณค่าที่มีความเป็นจริงอยู่ในตัวเอง โศกนิได้แสวงหานิพพานเพื่อที่จะให้ได้สิ่งที่มุ่งหมายอันอีกต่อไป โดยไม่มีกระแสทางนิพพานเพื่อต้องการให้เป็นบันไดเพื่อสะพานก้าวขึ้นไปสู่สิ่งอื่น เพราะนิพพานมิใช่เป็นเพียงวิถี (Means) ที่จะนำไปสู่สิ่งอื่น แต่ว่าเป็นถึงที่สุดท้าย (End) ของเป้าหมายในวิถีมนุษย์ทุกคน

ดังนั้น ในทัศนะทางพุทธจริยศาสตร์เราจึงไม่สงสัยว่าอุดมคติสูงสุดของชีวิตมนุษย์ทั้งประเสริฐที่สุด จุดมุ่งหมายสูงสุด สิ่งที่ดีเยี่ยมอันยอดเยี่ยมที่เป็นแก่นแท้ (Substance) หรือสาระ (Essence) ของชีวิตมนุษย์นอกที่สุดคืออะไร ถ้าตอบคือนิพพานนั่นเองเป็นที่หมายขั้นสุดท้าย (End) แห่งชีวิตของมนุษย์ นิพพานจึงว่าเป็นประ โยชน์อันยอดเยี่ยมเรียกว่าประเสริฐสุด ประโยชน์อันยอดเยี่ยมของชีวิต ๓ ขั้น^{๔๖} คือ

๑. กิฏฐอันมีกิเลส คือ ประโยชน์หรือจุดมุ่งหมายของชีวิตมนุษย์ในปัจจุบัน
๒. สันปรายิกิเลส คือ ประโยชน์หรือจุดมุ่งหมายของชีวิตมนุษย์ในอนาคต
๓. ประโมคคะ คือ ประโยชน์หรือจุดมุ่งหมายสูงสุดแห่งชีวิตมนุษย์คือนิพพาน

ประโยชน์ข้อสุดท้ายคือนิพพานอันสูงสุดเรียกว่า "ประโมคคะ" หมายถึง สิ่งที่ดีคุณค่าเป็นอย่างยิ่งของนิพพาน ซึ่งเป็นความสุขอย่างแท้จริงสำหรับมวลมนุษยชาติ ดังพุทธวจนะที่ว่า "นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง"^{๔๗} แสดงว่านิพพานเป็นบรมสุขที่มนุษย์ควรแสวงหามากที่สุด เพราะว่าความสุขที่ได้มาจากการแสวงหาความสุขมุ่งหมายอื่นสุดท้ายนั้นจัดเป็นความสุขที่ไม่ถาวรกลายไปเป็นความทุกข์ได้อีกโศกเรียกว่า "ปะทะ แปลว่า ที่ถึงถึงจุดหมาย(ปริ โสทาน) หมายถึงจุดสุดท้ายของความสุข"^{๔๘} ซึ่งเป็นความหมายของนิพพานในคัมภีร์ชั้นอรรถกถา

^{๔๖} กุฏ (ปณิ) ๓๓ / ๕๔ / ๒๐๐.

^{๔๗} กุ. ๑. ปณิ ๒๕ / ๒๐๐ / ๕๒.

^{๔๘} พจนานุกรม (ป.๑, ป.๒๕/๑๔), พจนานุกรม, หน้า ๒๐๕.

ถ้าจะเปรียบเทียบความสุขอย่างถึงขณิกนิพพานซึ่งเป็นอุดมคติในพุทธจริยศาสตร์นี้กับหลักอุดมคติของชีวิตในประวัติศาสตร์ทางตะวันตกที่ได้กล่าวมาข้างต้นทั้ง ๓ กลุ่ม คือสุขนิยม (Hedonism) ถือว่าความสุขที่ที่สุด แลความสุขนิยม (Non-Hedonism) ที่ถือว่าความสุขไม่ใช่สิ่งที่ดีที่สุด แต่ว่าเป็นปัญญารู้หรือความหลุดพ้นจากความต้องการเป็นสิ่งที่ดีที่สุด ความสุขตามอุดมคติของชีวิตในพุทธจริยศาสตร์นั้นย่อมจะเป็นความรุ่งที่สูงกว่าความสุขของสำนักสุขนิยม

เพราะว่าความสุขของพวกสุขนิยมนั้นเป็นความสุขอันเกิดจากความเพลิดเพลินอันมีความยินดีพอใจ (Happiness = Pleasure) หมายถึง ความสุขทางด้านอารมณ์ทางผัสสะเรียกว่า สุขุขธรรม คืออารมณ์ที่เป็นความสุขทางกายและจิตใจโดยมีความร่าเริงสนุกสนานเพลิดเพลินถึงใจ เช่น ความรู้สึกสบายกายและสบายใจชั่วขณะ ๑ ตรงกันข้ามกับสภาวะเจ็บปวด (Pain) หรือสภาวะทุกข์เท่านั้น โดยมันเป็นสภาวะทุกข์แต่โดยดีสุขในชีวิตปัจจุบันนี้เท่านั้น

แต่ว่านิพพานจึงเป็นโลกุตระสุขหมายถึงความสุขที่หนีพ้นไปจากความสุขของชาวโลกไปแล้ว เพราะว่าเป็นภาวะที่อยู่พ้นเหนือขอบข่ายของโลกเหนือธรรมชาติเรียกว่าอรูปฌาน (Transcendental) โดยเป็นสภาพพ้นทุกข์ภาวะคือภาวะพ้นจากสภาวะของโลภะวิสัย

ส่วนความสุขของชาวสุขนิยมแห่งสำนักปัญญานิยมถือว่าปัญญารู้เป็นสิ่งที่ดีที่สุด พุทธจริยศาสตร์ถือว่าปัญญานิยมเป็นเพียงวิถี (Means) ที่นำไปสู่จุดหมายสุดท้ายของนิพพานเท่านั้น ตามหลักสิกขา ๓ ในธรรมมิกข์ ๘ คือ สติ สมาธิ และปัญญา หมายถึง วิธีการปฏิบัติตามหลักจริยธรรมเพื่อเข้าสู่จุดหมายอันสูงส่งของพระพุทธศาสนา ดังนั้น ปัญญาสามารถรู้ตามทัศนะของนักปัญญานิยมกล่าวว่าสิ่งที่สูงส่งนั้นจะแตกต่างจากอุดมคติสูงส่งในพุทธจริยศาสตร์ ปัญญาจึงไม่ใช่เป็นสิ่งที่มีความในตัวมันเอง แต่ปัญญาเป็นเพียงบันไดหรือสะพานที่จะก้าวไปสู่ความดีสูงส่งคือนิพพานเท่านั้น

ส่วนพวกวิญญูนิยมถือว่าความสงบของจิตหรือความหลุดพ้นจากความทุกข์และการเป็นสิ่งที่ดีที่สุด แต่ว่าพุทธจริยศาสตร์มีทัศนะว่าความสงบจิตหรือความหลุดพ้นจากความทุกข์และการเพ่งภาวนาไม่ใช่จำเป็นความสุขอย่างแท้จริง แต่จะเป็นความสุขที่ยังไม่อิสระเสรีภาพโดยเป็นความสุขที่เกิดจากสิ่งอื่นนอกจากความสุขนั้น ความสงบจิตหรือความหลุดพ้นจากความทุกข์ต้องการของนักวิญญูนิยมทั้งหลายต้องขึ้นอยู่กับอำนาจของเทพเจ้า (God) ต้องอาศัยการคบกับคนฉลาดอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ที่ขึ้นอยู่กับเทพของพระเจ้า (Divine Comedy) อยู่ ฉะนั้น ความสุขดังกล่าวจึงมีภาวะที่ไม่เป็นสิ่งที่อิสระและมีความในตัวเองเลย เพราะเป็นความสุขที่ยังติดแน่นเกี่ยวกับภาวะที่เป็นอติค่าโดยเป็นความสุขปรากฏถึงที่เป็นทิพย์ (Divine Thing)

แต่ว่าความสุขในภาวะของนิพพานนั้นเป็นความสุขที่สมบูรณ์ที่สุด เพราะปราศจากอติค่า หมายความว่านิพพานเป็นกัมมุตตม (The Absolute) ที่ปราศจากอติค่าคือไม่ไว้ทั้งจิตตตม

สูง โดยเป็นการวิเคราะห์พิจารณาหลักการโอวาทปาฏิโมกข์ ๑ ประการ คือ "การไม่ทำบาปทั้งปวง การบำเพ็ญกุศลให้ถึงพร้อม และการทำดีของชนให้พร้อมกัน"^{๒๖} ดังนั้น คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ทั้ง ๓ ประการดังกล่าวจึงถือว่าเป็นหลักการปฏิบัติที่สำคัญของพุทธศาสนิกชนเรียกว่าเป็นหัวใจของสารปฏิบัติในพระพุทธศาสนา เพราะฉะนั้น เพื่อความสะดวกชนในเรื่องดังกล่าว ผู้วิจัยจะได้เรียงจริยธรรมพื้นฐานทั้ง ๓ ระดับตามลำดับ ดังนี้

๒.๒.๔.๑ จริยธรรมระดับขั้นต้น

หลักจริยธรรมระดับขั้นต้น หมายถึง หลักการเบื้องต้นของการฝึกฝนชีวิตคนมนุษย์โดยจะทำให้มีการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงามและมีความสงบสุขร่มเย็นในสังคมนั้น หลักการนี้เน้นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติซึ่งมีระบบระเบียบสมนัยกฎเกณฑ์ระหว่างมนุษย์เองกับสภาวะแวดล้อมทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับความก้าวหน้าระหว่างเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน อันจะก่อให้เกิดหลักการของการปฏิบัติสืบกันในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม

ดังนั้น เพื่อความสงบสุขแก่มวลมนุษยชาติในสังคมนี้ อันเป็นปัจจัยการมีอยู่ที่ดีให้แก่กันแก่หมู่ คณะ ชุมชน เมืองว่าวโน" ดังนั้นจึงถือว่า "ศีล" ซึ่งเป็นเบ็ดบุญยุติเรียกว่าสิกขาบท ศีลจึงเป็นพื้นฐานด้านคุณโดยประการ ไม่เบียดเบียนผู้อื่นด้วยกายวาจาและใจ การไม่ทำลายสติปัญญาซึ่งเป็นที่นับว่าดีเลิศของคน

ศีลขั้นต้นนี้นิยมเรียกว่า "ศีลห้า" หรือเบญจศีลนั้น อันปรากฏอยู่ในคัมภีร์ที่สมเด็จพระสังฆราชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ชำระในคัมภีร์อื่น ดังนี้ คือ

(๑) ปาณาติปาตา เวรมณี คือ เจตนารมณ์เว้นจากการฆ่าสัตว์หรือการทำลายชีวิตสัตว์อื่น (๒) อทินนทานา เวรมณี คือ เจตนาที่เว้นจากการลักขโมยหรือเงินจาก การละเมิดกรรมสิทธิ์ของผู้อื่น (๓) กาเมสุณฺณาจรารา เวรมณี คือ เจตนาที่เว้นจากการประพฤติผิดในกามหรือเว้นจากการละเมิดกตพรหมในชายหรือหญิงที่มีเจ้าของ (๔) มุสาวาทา เวรมณี คือ เจตนาที่เว้นจากการพูดเท็จ (๕) สุราเมรอนันฺจนา ปกัฏฐนา เวรมณี คือ เจตนาที่เว้นจากการดื่มสุราและเมรัยซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท^{๒๗}

ดังนั้น ศีล ๕ ในทัศนะของพุทธจริยศาสตร์ถือว่าเป็นจริยธรรมพื้นฐานเบื้องต้นอันเป็นส่วนเริ่มต้นของพุทธธรรมทั้งภายในชีวิตมนุษย์ เพราะยึดถือตามหลักโอวาทปาฏิโมกข์

^{๒๖} คัม. (บาลี) ๑๐/๕๖/๑๓ ; ขุ. (บาลี) ๒๕/ ๑๒๓/๒๕.

^{๒๗} ศีล. (บาลี) ๕/ ๒๑๑/ ๑๑๕๖ ; ศี. (บาลี) ๑๐/ ๓๐๐/ ๒๒๑๕ ; ขก. (บาลี) ๑๐/ ๒๒๑/ ๒๒๑๕.

ข้อแรกว่า “การไม่ทำบางสิ่งบางอย่างเป็นต้น ในสัมพันธวิญญูธรรมคืออธิปไตยว่า “อนึ่ง ความฉลาดใน
เมืองต้นแห่งพระศาสนาเป็นอันทรงประกาศด้วยคิดจริงอยู่คิดซื่อว่าเป็นเมืองต้นแห่งพระศาสนา
คตินั้นชื่อว่าธรรม เพราะความเป็นเหตุเป็นมาซึ่งคุณมีความไม่คิดผิดเป็นต้น”^{๒๔} จากข้อความ
ดังกล่าวเราจะเห็นได้ว่าสัทคือความสงบตามสภาวะและวางของมนุษย์โดยเป็นพื้นฐานเมืองต้นของ
คุณค่าทางจริยธรรม

นอกจากนั้นในสัมพันธวิญญูธรรมอธิบายว่า “อะไรคือคิด คิดมีลักษณะ มีกิจ
มีความปรากฏ มีอรรถฐานอย่างไร คิดมีอำนาจอย่างไร”^{๒๕} ความหมายของคิดคือเจตนาที่มีความ
ตั้งใจคิดและกระทำในขณะเกิดของบุคคลผู้ที่ทำภาวธิกายคิดโดยเรียกว่า “ผู้มีคิด” เพราะมีอธิปไตยว่า
คิดเป็นพื้นฐานของความรู้ประพจน์ที่มีการแสดงออกตามสภาวะทางจิตเจตนาจากเจตนาเจตนา
ตั้งอยู่ของสภาวะที่พึงประสงค์นั้นย่อมจะมีหน้าที่กำจัดความประพจน์ชั่วร้ายทางร่างกายและสภาวะ
เป็นหน้าที่โดยความเป็นคุณปรากฏจากโทษ คตินั้นมีความตระหนั ๓ อย่าง คือความตระหนัทาง
กาย ทางวาจาและทางจิตเป็นคุณเครื่องปรากฏ คตินั้นย่อมจะมีวิริยอุตสาหะคือความ
อดทนและความเกรงกลัวต่อบาปเป็นบรรลือฐาน

เพราะว่าคิดจะตั้งอยู่ให้ยั่งยืนจะต้องมีศีลและ โศกคัมภีระ ถ้าไม่มีวิริยและ
โศกคัมภีระ คตินั้นไม่อาจเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ไม่ตามทวนรักษานะและปฏิบัติ คิด ๔ นี้จึงเป็นจริยธรรม
พื้นฐานชั้นต้นโดยมีเนื้อหาสาระที่สามารถจำแนกเป็น ๒ ส่วน คือ

๑. ส่วนแรกเป็นข้อห้ามละเมิดสิทธิ(Right)ของตนเอง ส่วนข้อที่สองเป็นข้อห้าม
ละเมิดสิทธิของผู้อื่น ส่วนแรกนี้เป็นกาละไมละเมิดสิทธิทางธรรมชาติของตนเอง เช่น ไม่ฆ่าคน
อื่น ไม่ขโมยจากคนอื่นและไม่ดื่มสุรา เป็นต้น

๒. ส่วนที่สองเป็นกาละไมล่วงละเมิดสิทธิทางธรรมชาติของผู้อื่นในทางร่างกาย
และจิตใจ คณะคัมภีระทั้งสิบของพระพุทธเจ้าที่มีสิทธิครอบครองอยู่

ดังนั้น คิด ๓ ประการนี้จึงเป็นฝ่ายลบ(Negative)เป็นฝ่ายลบ โดยเป็นฝ่าย
จะพึงละเว้นไม่ควรประพจน์ เมื่อพิจารณาแล้วจะปรากฏเห็นว่ามีความมุ่งหมายหลักเจตนารมณ์
ของการบัญญัติสิกขาบททั้ง ๓ ประการในเรื่องสิทธิ(Right)และความรับผิดชอบ(Obligation)^{๒๖} ใน
ส่วนของปัจเจกบุคคลและสังคมทางธรรมชาติของมนุษย์ให้มนุษย์มีสิทธิทางธรรมชาติ(Natural Right)
ส่วนบุคคลและมีความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวมสืบด้วย

^{๒๔} ธรรม (บาลี) ๑/๔ - ๕.

^{๒๕} ก่อจิตวิมล, หน้า ๑๔.

^{๒๖} บุญมี แก้วแก้ว, ดร., จิตวิทยา, หน้า ๔๕๒.

^{๒๗} ธรรม (บาลี), ธรรม (บาลี) ๑/๔ - ๕.

จุดมุ่งหมายประการแรกในการบัญญัติลักษณะข้อแรก เพื่อให้เหตุผลอันสมควรต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เมื่อคนละรักความถูกต้องและความทุกข์กันใด ตัวที่ทั้งหลายย่อมเป็นฉันนั้นเหมือนกัน

ส่วนจุดมุ่งหมายข้อที่สอง เพื่อให้มนุษย์ทุกคนมีความเคารพในกรรมและการตอบแทนของทรัพย์สินในการดำรงชีวิต จุดมุ่งหมายข้อที่สาม เพื่อให้มนุษย์ทุกคนมีความเคารพในสิทธิการปกครองบุคคลทางสถาบันครอบครัวโดยมิให้สถาบันครอบครัวแตกร้างหรือล้มเหลว จุดมุ่งหมายข้อที่สี่ เพื่อให้มีวิถีทางระรานประโชยนาใจของตนเองและผู้อื่น แม้ว่าในมนุษย์มีความซื่อสัตย์ต่อตนเองและผู้อื่น และจุดมุ่งหมายข้อที่ห้าเพื่อนมนุษย์ไม่เป็นผู้รบกวนหาผลในการดำรงชีวิต โดยมีการป้องกันไว้ด้วย เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป คิด ๕ จึงเป็นจริยธรรมพื้นฐานขั้นต้นในพุทธศาสนาศาสตร์ เพราะเป็นข้อบัญญัติเบื้องต้นของลัทธิปฏิบัติของมนุษย์ เพื่อการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีสภาวะสุขสงบร่มเย็นอย่างสันติสุขโดยให้มนุษย์พึงปฏิบัติในชีวิตและทรัพย์สินในส่วนปัจเจกบุคคล รวมทั้งให้มีการสนับสนุนส่งเสริมให้เกิดความสงบสุขแก่สังคมอีกด้วย ด้านมนุษยธรรมอีกประการที่ควรยกย่องอย่างสมบูรณ์โดยไม่มีมลทินแล้ว ย่อมจะทำให้เกิดความดีงามในส่วนพลเมืองและวาจาอันเป็นส่วนเบื้องต้นแห่งคุณธรรมหรือคุณธรรมทั้งหลาย ดังพุทธภาษิตที่ว่า"คิดที่มั่นคงคิดแล้วพิจารณาเป็นเบื้องต้นแห่งคุณธรรมทั้งหลาย"^{๑๑} จากข้อความเขียนขึ้นต้นดังกล่าว คิด ๕ นั้นจึงเป็นพื้นฐานแห่งลัทธิปฏิบัติที่ดีงามเบื้องต้นของมนุษย์ทุกคน

๓.๒.๒.๒ จิตยธรรมระดับชั้นกลาง

จิตยธรรมระดับกลางนี้เป็นคุณธรรมที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับจริยธรรมพื้นฐานเบื้องต้น เพราะอาศัยที่เป็นส่วนเบื้องต้นของการปฏิบัติขั้นทำให้เกิดความดีงามเพียงแต่ทางกายและวาจาเท่านั้น แต่ว่าจะเป็นฐานแห่งความดีงามทางจิตใจในสิริธรรมระดับกลางขึ้นมาตามหลักโสภาปาฏิโมกข์ที่ว่า"การมีสติอยู่ทุกทีให้อภัยหรือ" ฉะนั้น สิริธรรมพื้นฐานระดับกลางนี้จึงหมายถึง คุณลักษณะ(Wholesome Cause of Action) คือทางแห่งการกระทำตามใจโดยเป็นวิริยทางนำไปสู่ความดีและความเจริญของวิริยมนุษย์โดยเรียกว่า"ธรรมจริยา" คือ กายแปดพฤติกรรมในคุณธรรมอันนี้ ย่อมปรากฏอยู่ในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ๓๓ คัมภีร์ ๓๓ ประการ คือ

- (๑) ปาณาติปาตา เวรมณี คือเจตนาที่เว้นจากการปลงชีวิตสัตว์ (๒) สทินนาหารณ เวรมณี คือเจตนาที่เว้นจากการหาถึงของที่เจ้าของมิได้ให้ (๓) อากัมมิจจาตา

^{๑๑} อ.ม. (นพ.) ๒๒ / ๔๓๓ / ๒๖๖.

เวรมณี คือเจตนาที่เว้นจากการปองเหตุคิดในสาม (๔)บุตถวาสา เวรมณี คือเจตนาที่เว้นจากการกล่าวคำเท็จ (๕)ปิสุณาย วาจา เวรมณี คือเจตนาที่เว้นจากการพูดต่อเสียง (๖)สุตยา วาจา เวรมณี คือเจตนาที่เว้นจากการพูดคำหยาบ (๗)สัมปปีตาปา เวรมณี คือเจตนาที่เว้นจากการพูดฟุ้งเจ้อ (๘)สมภิกขา เวรมณี คือความไม่คิดต่อสิ่งของภายนอก (๙)สพยานาท คือความไม่คิดต่อผู้อื่น (๑๐)สัมมาทิฏฐิ คือ สวามเห็นชอบอย่างถูกต้องตามทำนองคลองธรรม^{๑๑}

ดังนั้น กุศลกรรมบถทั้ง ๑๐ ประการนี้จึงเป็นจริยธรรมพื้นฐานระดับกลาง ตามาณจํานกออกไปตามการกระทำทางกาย ทางการและทางใจ มี ๓ อย่าง คือการเว้นจากบาปอกุศลชีวิต การเว้นจากบาปอกุศลที่ผู้อื่นมิได้ให้ การเว้นจากการปองเหตุคิดในสาม (๒)วิกรรม หมายถึง การกระทำดีทางคำพูด มี ๔ อย่าง คือ การเว้นจากคำพูดเท็จ การเว้นจากการพูดต่อเสียง การเว้นจากการพูดคำหยาบ การเว้นจากการพูดฟุ้งเจ้อ (๓)โมโกรธ หมายถึง การระงับความดีโทธะ มี ๓ อย่าง คือ การไม่คิดต่อสิ่งของภายนอกของผู้อื่น การไม่พองพองอย่างผู้อื่น การมีความเห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

โดยสรุป กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการจึงเป็นคุณธรรมชั้นกลางของการปองเหตุปฏิบัติของมนุษย์เพื่อความสูงส่งความเจริญในชีวิตสูงกว่าอีก ๕ ชื่อเป็นจริยธรรมเบื้องต้น เพราะถูกกรรมบถ ๑๐ นี้เป็นการกระทำความคิด ๓ ประการ คือ สวามิทางร่างกาย วาจา และจิตใจ แค่นี้ ๕ นั้นเป็นการกระทำความคิดเพียง ๓ ทาง คือทางกายและทางวาจาเท่านั้น

ดังนั้น จริยธรรมพื้นฐานระดับต้นและระดับกลางนั้นสามารถใช้เป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความสงบสุขร่มเย็นแก่มนุษย์ได้ในระดับโลกียะเท่านั้น แต่ไม่อาจจะเข้าสู่คุณคติสูงสุดของชีวิตมนุษย์ได้ เหตุนี้ มนุษย์จึงต้องอาศัยวิถีทางที่สูงกว่าจริยธรรมพื้นฐานที่แสดงระดับที่อบรมคุณคติสูงที่สุดที่เรียกว่าจริยธรรมระดับสูง

๓.๒.๔.๓ จริยธรรมระดับขั้นสูง

จริยธรรมขั้นสูง หมายถึง หลักจริยธรรมที่จะนำการปฏิบัติของมนุษย์ให้เข้าสู่คุณคติสูงสุดของชีวิตได้ ซึ่งเป็นวิถีทางนำไปสู่การแก้ปัญหาของมนุษย์อันเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ได้สำเร็จ นั่นคือหลักจริยธรรมที่ทำให้มนุษย์สามารถก้าวพ้นจากกิเลส

^{๑๑} ๑๔. สมาท. (ป. ๖) ๖๔ / ๖๒๖ / ๖๒๖.

แล้วสามารถทำให้มนุษย์เข้าสู่จุดหมายสูงสุดในการเข้าสู่ความที่สูงสุดและพบกับความสุขสูงสุด
คือว่าโลกุตระตถะคือนิพพาน

อริยธรรมระดับสูงนี้ในพุทธจริยศาสตร์เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา(Middle Way)
พัฒนาการขั้นที่แปดว่า อังคณ-โต ฉบับรวมมีฉกัฏฐกถาอธิบายว่า “ข้อปฏิบัติที่ไม่อ่อนห่อน
และไม่เฝือจนเกินไป อันจะนำไปสู่การพ้นทุกข์ในทางพระพุทธศาสนา”^{๒๖} หมายถึง อริยธรรม
องค์ธรรม ๘ ประการอันเป็นเครื่องประกอบโดยอยู่ระหว่างการปฏิบัติที่อ่อนห่อนเกินไป คือ
“กามสุขฉักติกามุโธ” หมายถึง การทำตนให้พ้นจากความหมกหมุ่นอยู่ในการสุขหรือมีความสุขทางวัตถุ
กับการปฏิบัติที่เฝือกเกินไปคืออัสสัทธิกัมมณุโธ หมายถึง การทำตนคนให้ลำบากหรือนำทุกข์
ทุกข์มาโดยวิธีสมัสนิยมปฏิบัติที่ว่าทางสายกลางที่อยู่ระหว่างกึ่งกลางทางที่สุขโง่ง(Excessive)
ทั้ง ๒ ข้าง คือ สานุสัจฉิกามุโธและอัสสัทธิกัมมณุโธ

ทางสายกลางคืออริยธรรมมีองค์ ๘ ประการนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดง
ปรุณเทศนาชื่อว่าธัมมจักกัปปวัตนสูตรก่อนปรินิพพานในคัมภีร์สังยุตตนิกาย มหาวรรค^{๒๗} ว่า ...
ทรงสายกลาง หรืออริยธรรมมีองค์ ๘ นี้ คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ การเจรจา... การงาน
ชอบ อริยชอบ ความดีชอบ ความละอายชอบ ความกลัวใจนัยชอบ มิรู้ทั้งหลาย ทางสายกลางนี้
นั้นแล... อ่อนเกินไปเพื่อนิพพาน...เป็นต้น แสดงข้อความเชิงยืนยันจากพระพุทธองค์ให้เรารู้กันว่า
“มัชฌิมาปฏิปทา”คือทางสายกลางนี้เป็นจริยธรรมพื้นฐานซึ่งตถะที่จะเป็นวิถีทางในการปฏิบัติให้
มนุษย์เราเข้าถึงนิพพานคืออริยธรรมมีองค์ ๘ ประการ โดยมีรายละเอียดดังนี้ คือ

๑.อริยสัมมัตติญาณ(Right View; Right Understanding) คือ ความเห็นชอบ หมายถึง
ความเห็นด้วยกับปัญจขันธ์ที่จริงเกี่ยวกับกฎธรรมชาติดังที่คนมนุษย์พร้อมทั้งโลกและ
สรรพสิ่งในจักรวาล ได้แก่ “ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกฎและชีวิตของความเป็นจริงหรือรู้
เข้าใจตามภาวะของธรรมชาติ”^{๒๘} เป็นสมมุติฐานระดับหนึ่ง โลกโดยทั่วไปนั้นคือโลกที่ถือว่าความเห็น
ชอบระดับโลกุตระที่เป็นโลกุตระสัมมัตติญาณ เช่น ความรอบรู้ในอริยสัจ ๔ รู้จักสุขหรือทุกข์
ความรู้เห็นในกฎไตรลักษณ์ ในหลักปฏิสัมพัทธภาพ เป็นต้น

๒.อริยสังกัปปะ(Right Thought) คือ ความดำริชอบ หมายถึง ความคิดที่มี
ถึงมาติฐานเป็นความให้เกื้อหนุนถึงตามภาวะของความเป็นจริงแล้วจึงมีความนึกคิดที่ปลอดโปร่ง
เป็นอิสระปราศจากความโน้มเอียงหรือโน้มนำจากอคติหรือความวิกล ๓ ขาบาทวิกล และ

^{๒๖} รวมปริยัติธรรม, รวมพระไตรปิฎกฉบับสังยุต-โต, หน้า ๖๔

^{๒๗} ต. ม. (ม.ป) ๑๕ / ๑๐๑๐ / ๑๒๒๒.

^{๒๘} พระธรรมปิฎก(อ. ปชฺโชด), พุทธธรรม, หน้า ๑๒๑.

จิตวิภาวีก คัมภีรพุทธพจน์ที่ว่า "วิภังคังมัจฉา" สันนาตั้งกับปะเป็น โจน ฉกขัมมตั้งกับปะ อพยาบาท ตั้งกับปะ อวิหังสาตั้งกับปะ นี้เรียกว่า สันนาตั้งกับปะ^{๓๖}

ดังนั้น สันนาตั้งกับปะจึงเป็นความสำนึกเหนือความนึกคิดที่ปราศจาก โภคะหรือ ราคะเรือกว่าณกัมมวิภังค เป็นความสำนึกที่ไม่กัสนันค้น พยาบาท จึงรัง โภคะหรือจะเรียกว่าอพยาบาท วิภังค และเป็นสวามิฉันท์ที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่นเรียกว่าอวิหังสาวิภังค

๓.สัมมาวาจา (Right Speech) คือ การเจรจาชอบ หมายถึง การพูดด้วยวาจาสุกด้วยความจริง การพูดให้เกิดความสามัคคี การพูดจางูภาพซ่อนโยน และการพูดแต่คำดีมีประโยชน์เท่านั้น ละเว้นการพูดเท็จ เว้นการพูดต่อเสียง เว้นการพูดหลอกลวง เว้นการพูดเพื่อเจตนาหมิ่นว่า การเจรจาชอบนั้นก็คือการเว้นจากวจีทุจริต ๔

๔.สัมมากรรม (Right Action) คือ การงานชอบ หมายถึง การกระทำที่เว้นจากการลงมือในกรรมทุจริตทั้ง ๓ คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักขโมย และเว้นจากการประพฤติดีกในกาม เพื่อประจบสอต่อกรคนดี เช่น การทำด้วยเมตตาจิตเมื่อถูก การไม่ละเมิดในกรรมชราภะภะทรัพย์อื่นของผู้อื่น และมีความตั้งใจในการประกอบคุณงามความดี

๕.สัมมาชีวะ (Right Livelihood) คือ การมีอาชีพชอบ หมายถึง การมีหน้าที่งานเลี้ยงชีพอย่างสุจริต เว้นการเลี้ยงชีพด้วยมิชฉาชีพ แต่มีความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพที่สุจริตด้วยดีอาชีพ เช่น การทำงานไม่ตั้งค้ำเอาถูกโดยไม่มีการทำงานที่มักอ้างว่าหนัก ร้อนนัก เข็นเสียดแล้ว เป็นต้น

๖.สัมมาวิริยะ (Right Effort) คือ ความเพียรชอบ หมายถึง การสร้างสันติให้เกิดขึ้นพร้อมกับการปราบปรามความพากเพียรทางใจด้วยสวามิฉันท์บ้าง บากบ้าง ด้วยสวามิฉันท์ระมัดระวังที่จะกระทำที่การงาน เช่น การเพียรพยายามป้องกันอกุศลธรรมที่จะไม่เกิดขึ้น ย่อมนำให้เกิดขึ้น และมีความเพียรพยายามสร้างเสริมกุศลทั้งห้าที่ที่เกิดขึ้นแล้วให้มีความเจริญงอกงามใหญ่โตยิ่งขึ้นไป ออถรรพ ๗ วิเวกจิตกัมมัง

๗.สัมมาสติ (Right Mindfulness) คือ การระลึกชอบ หมายถึงการระลึกอยู่เนื่องๆด้วยภาวะที่ระลึกถึงได้ทรงจำได้โดยไม่สละทิ้ง ด้วยการมีสติปัญญาคือการมีสติเข้าไปตั้งอาคัมภีรหรือกรรมมีสติระลึกถึงกับอยู่ตลอดเวลาในการพิจารณาข่มรู้เท่าทันกายทุกอิริยาบถ ในการพิจารณาตามรู้ว่ามีรูปสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออุเบกขา ในการพิจารณาจิตข่มรู้เท่าทันในเมื่อจิตทั้งขันธ์มีลักษณะ และในการพิจารณาธรรมต่าง ๆ ก็รู้เท่าทัน เช่น มีการรู้ความจริงในนิเวศบ้าง ในขันธบ้าง ในอริยสัจ ๔ บ้าง เป็นต้น

^{๓๖} ศ. น. (ปกิ) ๑๐ / ๔๐๓ / ๒๖๖.

๔. **ธัมมสมาธิ (Right Concentration)** คือ การตั้งใจมั่นรอบ หลายถึง ภาวที่จิตแน่วแน่ต่อสิ่งที่กำหนดนิยามณ์เป็นหนึ่งเดียวที่เรียกว่าเอกัคคตารมณ์ ซึ่งมีภาวที่จิตนิยามณ์เป็นหนึ่งเดียวกับอุคคตธรรม โดยเป็นองค์ประกอบอยู่ในฌานทั้ง ๔ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป การที่แบ่งจิตธรรมออกเป็น ๓ ระดับดังกล่าวมานี้ เพื่อบอกเหตุผลว่าหลักการของพุทธจริยศาสตร์นั้นมีคิดเป็นหลักการประพฤติทางกายและวาจาให้เรียบร้อยเท่านั้น จัดว่าเป็นหลักการเบื้องต้น ส่วนอุคคตธรรมทั้ง ๓๐ ประการนั้นจัดเป็นเพียงการประพฤติปฏิบัติที่ดีทั้งทางร่างกาย วาจา และจิตใจทั้ง ๓ อย่างก็จริง แต่ว่าเป็นเพียงหลักการพื้นฐานเพื่อการกระทำความดีที่จะก้าวขึ้นสู่หลักการประพฤติขั้นสูงทุกส่วนนี้

อีกอย่างหนึ่ง หลักการขั้นต้นและขั้นกลางนี้จึงเป็นหลักการดำเนินชีวิตอยู่ในโลกนี้เท่านั้น โดยไม่สามารถเป็นวิถีทางประพฤติปฏิบัติให้มนุษย์บรรลุคุณคติสูงสุดที่นิพพานได้ เพราะไม่มีองค์ธรรมขั้นเป็นคุณธรรมประกอบคือธรรมที่มี ๘ ประการเหมือนจริยธรรมขั้นสูง ซึ่งนิพพานที่เป็นองค์ประกอบครบสมบูรณ์ตามการศึกษาในพุทธปรัชญาเรียกว่าระบบไตรสิกขา คือ อธิ กัมม วิมุตติ

คือ ถิ่นมาวาจา ถิ่นมากัมมันตะ และ ถิ่นมาสมาธิ ภาว คือ ถิ่นมาสมาธิ ถิ่นมาสติ และ ถิ่นมาสมาธิ ส่วนปัญญา คือ ถิ่นมาทวิปฏิและ ถิ่นมาสังกัปปะ ซึ่งเป็นถึงค่าคุณที่สุดในปรัชญาปฏิบัติโดยเน้นที่คำปฏิญาณเท่านั้นที่มีไว้สำหรับการแก้ปัญหา เพราะเป็นสิ่งที่สามารถดำเนินเข้าไปสู่ความดีที่แท้จริงตามอุคคตได้

๓.๓ ความหมายของพระอภิธรรมในพุทธปรัชญาธรรม

คำว่า "อภิธรรม" เป็นคำแปลไทยที่มาจากคำในภาษาบาลีว่า "อภิธมม" โดยแยกเป็นคำ ๒ คำ คือ คำว่า อภิ แปลว่า ประเสริฐยิ่ง และคำว่า ธมม แปลว่า ธรรมหรือสภาพที่ทรงไว้ เมื่อรวมคำทั้งสอง คือ อภิ + ธมม = อภิธมม หลายถึง สภาพธรรมอันประเสริฐยิ่ง ฉะนั้น คำว่า "อภิธรรม" นี้ จึงมีนักปราชญ์ผู้ศึกษาได้ให้คำจำกัดความไว้ดังนี้

อภิธรรม แปลว่า ธรรมอันประเสริฐ ธรรมอันยิ่ง ธรรมที่มีอยู่แต่ปราศจากสมมติ" อภิธรรม (Abhidhamma) ในฐานะเป็นคำที่สื่อให้เห็นว่าเป็นคำสอนอันสูงสุดของพระพุทธเจ้า อภิธรรมอธิบายหัวใจของธรรมที่ลึกซึ่งของพระพุทธองค์และธรรมที่ได้รวบรวมไว้ในพระสูตรคัมภีร์เป็นคำสอนตาม

ธรรมา(โฆหาราณา) แต่ว่าอภิธรรมเป็นคำสอนอันสิ้นระ(ปริมิตตเสนา)“ อภิธรรม หมายถึง ธรรมชั้นสูงสุด เพราะว่าอภิธรรมนี้ตามลตที่บรรจุถึง การหลุดพ้น(จากทุกข์)คือมิตถาทา เพราะว่าอภิธรรมนี้ยิ่งใหญ่กว่าคำสอน ของชุดคันถปิฎก๓๓๖วินัยปิฎก“ ละวะระอภิธรรม(Abhidhamma)เป็นธรรมหรือ หลักที่สอนชั้นสูงสุดหรือธรรมอันยิ่งใหญ่“ อภิธรรม ธรรมที่พิเศษยิ่งกว่า พระสูตร ได้แก่ พระอภิธรรม ๑ คัมภีร์ “ อภิธรรม(อะทิทา) น.ชื่อหนึ่งใน พระไตรปิฎก เรียกว่า พระอภิธรรมปิฎก ชื่อธรรมชั้นสูงมี ๑ คัมภีร์ “

นอกจากนี้ในอัฐธรรคญาณและธรรคญาณปฏิสนธิสมาธิภาวนาได้อธิบายความ หมายของพระอภิธรรมเป็นรูปคำถาวรว่า

ด้วยเหตุที่ธรรมทั้งหลายที่มีความเจริญ ที่มีความกำหนดหมาย ที่บุคคลพบเจอแล้ว ที่บังเกิดกำหนดคิดแลดูที่อื่นอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้วในพระอภิธรรม นี้ ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า“อภิธรรม““

ตามข้อความที่ปรากฏอยู่ในรูปของคำถาวรนั้นจะขยายความหมายของอภิธรรม ให้ความ รูปศัพท์ของคำว่า “อภิ”ในธรรคญาณอัฐธรรคญาณปฏิสนธิสมาธิภาวนา“ ดังนี้

๑. อภิ-อหิงสา แปลว่า ยิ่งกว่า มากกว่า เกินกว่า เช่น มีคำว่า อหิงสาครั้งแรก แปลว่า ธรรมที่ ยิ่งกว่า ธรรมที่เกินกว่า เป็นต้น

๒. อภิ-วิเศษ แปลว่า พิเศษ แยกต่าง แปลก เช่น มีคำว่า อหิงสา แปลว่า ธรรมที่ พิเศษ ธรรมที่แตกต่าง ธรรมที่แปลก เป็นต้น

๓. อภิ-วิจิตร แปลว่า ประเสริฐ วิเศษ เช่น วิจิตร uly หมายถึง ธรรมที่ประเสริฐ ธรรมที่วิจิตร เป็นต้น

^{๓๓} Narada, A Manual of ABHIDHAMMA, (Malaysia : The Buddhist Missionary Society, 1972) p.1.

^{๓๔} Ibid, p. 2.

^{๓๕} Nyanatiloka Mahathera, Abhidhamma Studies, (London : Buddhist Publication Society, 1945) p.1.

^{๓๖} พระสังฆคณาจารย์คณะธรรมการ, ปรัชญาในพุทธปรัชญาสมัย ๑-๒๖, (กรุงเทพฯ:ธรรมสาร : โรงพิมพ์วิจิตรวิจิตร ภาณกิจ, ๒๕๔๓), หน้า ๓๓

^{๓๗} วารวณจิตตธรรม, สหชาบุญม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕, (กรุงเทพฯ:กรมการศาสนา : อักษรเจริญ ทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า 18๓.

^{๓๘} อ.ค.อ. (นาย) ๒๑; พระญาณโฆสธรรมา, ธนบุญคำสอนของพระวิมลญาณ ปฐก ภาโส, (กรุงเทพฯ:ธรรมสาร : ภาณกิจ, ๒๕๓๔), หน้า ๑๕.

^{๓๙} ธรรคญาณอัฐธรรคญาณปฏิสนธิสมาธิภาวนา ฉบับแปลโดยคุณนิตยภัค พันธ์สม, อ้างใน ธนิต อดุลย์, พจนานุกรมพุทธศาสนานานาชาติ, (กรุงเทพฯ:ธรรมสาร : สก.สาขาว, ๒๕๓๕), หน้า ๓ - ๓.

ดังนี้ ความหมายของพระอภิธรรมจึงได้ขยายตามนิตแห่งสรรพกาลได้ถึง ๕ ประการ
ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้ คือ

- ๑) อภิธรรม หมายถึง ธรรมะที่เจริญเติบโต โด่งดัง ขวามและพิสดาร
- ๒) อภิธรรม หมายถึง ธรรมะที่มีการกำหนดหมายโดยลักษณะพิเศษตนเอง
- ๓) อภิธรรม หมายถึง ธรรมะที่เคารพ ยกย่อง เคารพและบูชา
- ๔) อภิธรรม หมายถึง ธรรมะที่กำหนดไว้เฉพาะ โสการจักษุและจักษุอาวสว
- ๕) อภิธรรม หมายถึง ธรรมะที่ยิ่งใหญ่ โดยขยายเนื้อความให้อีกมาก

เพราะฉะนั้น ท่านผู้รู้จึงแปลความหมายของอภิธรรมที่เป็นชื่อของพระอภิธรรมปิฎก โดยให้ความเคารพยกย่องว่าธรรมอันประเสริฐที่ยิ่งใหญ่ขึ้นสูงสุดคือธัมมวิภังค ธัมมวิภังคธัมมคานิธิ หมายถึง ธรรมที่จำแนกแจกแจงกระจ่างชัดขบความหมายได้ ส่วนในอภิธัมมัตถนิรุกติวิธีได้อธิบายความหมายและเนื้อความแห่งอภิธรรมว่า

ปกรณ์ทั้ง ๗ มีธัมมสังคณีเป็นต้น คือ พระอภิธรรมปิฎก ซึ่งว่า อภิธรรมโดยวิเคราะหเป็นคำว่าเป็นธรรมอันวิเศษยิ่งโดยความเป็นปรมัตถะที่แท้จริง เป็นธรรมที่พิเศษสำหรับผู้ประกาศเจ้าโลกแล้วในพระอภิธรรมที่มีชื่อว่าอภิธัมมัตถะปกรณ์ที่ชื่อว่าอภิธัมมัตถสังคหะ โดยอรรถว่าเป็นที่รวบรวมเนื้อความที่ทรงจารึกไว้ในอภิธรรมนั้น หรือเป็นเครื่องรวบรวมธรรมที่จารึกไว้ในอภิธรรมนั้น^{๓๓}

หากข้อความนี้แสดงให้เห็นความหมายของอภิธรรมแล้วอันแสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการของพระอภิธรรมปิฎกว่ามีการพัฒนาไปเป็นอภิธัมมัตถสังคหะที่มีสาระรวบรวมเนื้อความของพระอภิธรรมปิฎกโดยมีการย่อความเป็นสรรพกาลและถูกแบ่งพระอภิธรรม

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงขอสรุปความหมายของอภิธรรมตามทัศนะต่าง ๆ ของนักปราชญ์ทั้งหลายว่า คำว่าอภิธรรมนั้น หมายถึง ธรรมที่มีลักษณะพิเศษยิ่งกว่าธรรมทั้งหลายในพระสูตรทั่วไป เพราะเป็นหลักการที่แสดงให้เห็นถึงสภาวะธรรมที่ไม่เปลี่ยนแปลง สัตว์ สิ่งของทั้งสิ้นโดยปราศจากการสมมติ แต่มีความหมายหรือเนื้อความที่แท้จริงและแน่นอนตลอดไปตลอดทั้งจะ

คำว่าอภิธรรมนี้ ผู้วิจัยจึงได้หมายถึง อภิธรรมที่มีความหมายอยู่ ๒ ประการ คือ พระอภิธรรมปิฎกและพระอภิธัมมัตถสังคหะ โดยมีความสอดคล้องและสัมพันธ์กัน และมีความเกี่ยวข้องกันงานวิจัยนี้ คือ

^{๓๓} ภิธัมม. ภา. ๑๖๔.

๓. พระอภิธรรมปิฎก หมายถึง คัมภีร์หนึ่งในคัมภีร์พระไตรปิฎกที่บรรจุหลักธรรม
ศาสนาเชิงปริยัติของชาวพุทธเอาไว้ทั้งหมด พระอรรถกถาจารย์(ประยุทธ์ ปยุตฺโต)อธิบายว่า
พระอภิธรรมปิฎกคือท้าวแสนหังคะเสนของพระทศสากนาล่าวยปริมณฑลว่ากันว่าคือ จิต เจตสิก รูป
นิมิต्तทวินิปิฎกที่กล่าวในพระไตรปิฎก^{๔๔} ดังนั้น พระอภิธรรมปิฎกจึงกล่าวถึงแบ่งออกเป็น ๑
ฉักรมหรือ ๑ คัมภีร์ คือ

๑.๑) ธิสสนกถา ว่าด้วยการจัดระเบียบหมวดหมู่แห่งธรรมะที่เป็นกุศลธรรม
สุกกุศลธรรมและอวิบากกุศลธรรม

๑.๒) วิภังค์ ว่าด้วยการเป็นนกกะจายธรรมแสดงให้เห็นรายละเอียดโดยมีสาร
จำแนกชั้นที่ ๕ ว่ามีรายละเอียดอะไรบ้าง

๑.๓) ธาตุทถา ว่าด้วยการกล่าวถึงสิ่งที่ป็นต้นเดิมหรือมูลต้นของธรรมะ

๑.๔) ปุสพกถาบัญญัติ ว่าด้วยการบัญญัติคุณทุกประการของกุศลธรรมขั้นสูงและ
คำที่มีอยู่

๑.๕) กถาวิบลู ว่าด้วยเรื่องของคำที่มีการเปลี่ยนแปลงวิธีขจรมาเพื่อให้เห็นหลัก
ธรรมที่ถูกคัดลอก

๑.๖) สมก ว่าด้วยการแสดงธรรมแบบวินัยของธรรมะเป็นคู่ๆ

๓๑) ปิฎฐาน ว่าด้วยการอธิบายกฎของปิฎก ๓๔ ในธรรมค่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

๒. พระอภิธัมมัตถสังคคณ หมายถึง คัมภีร์ชั้นยวธกถาที่พระภิกษุสงฆ์ซึ่งมี
ชื่อว่า "พระอานุภตรเถระ" ชาวเมืองกาวธัญจิ เมืองมณฑลราช ประเทศอินเดีย(ตอนใต้) ได้รณนา
ขึ้นในราว พ.ศ. ๕๓๐ เสนอโดยมีจุดประสงค์เพื่อจะได้รวมประมวลเนื้อความจากคัมภีร์ใน
พระอภิธรรมปิฎก ๑ คัมภีร์หรือ ๑ ปกรณ์นั้นแล้วนำมำย่อไว้ให้เหลือเพียงปริมณฑล ๔ ได้แก่
จิต เจตสิก รูป นิพพาน พระว่าว่าอภิธัมมัตถสังคคณคัมภีร์ที่ย่อยมาจากพระอภิธรรมปิฎก^{๔๕}
ดังนั้น พระอานุภตรเถระจะเจตนารมณ์ไว้ในสาธกพระวินัยปกรณ์อภิธัมมัตถสังคคณนี้ว่า

ข้าพเจ้า(พระอานุภตรเถระ) ขออภิวาทพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้มีพระคุณอันยิ่งใหญ่
ไม่ให้ได้พร้อมทั้งพระสัทธรรมและสาธุแห่งพระจริยคุณแล้วกล่าวถึงผู้สดแล้ว จัก
แบ่งปณณัติที่ชื่อว่าอภิธัมมัตถสังคคณฯ อรรถแห่งพระอภิธรรมที่พระผู้มี

^{๔๔} พระมหาพรหมโชติประเสริฐ ปยุตฺโต, พระอภิธรรมปิฎก, ฉบับแปลจากคัมภีร์, พิมพ์ครั้งที่ ๑,
กรุงเทพฯ: มหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕, หน้า ๑-๑๑.

^{๔๕} Mark Rowlands, *Abhidhamma Papers*, (London England : Published by the sarnia Trust, 1932), p. III.

พระบาทเจ้าชีวิตไว้ในหอสมุดอิทธิพนันโดยประณีตทุกประการมี ๔ อย่าง คือ
จัด เชตทิกรูป ๓๓๓ นิพพาน^๑

ดังนั้น ท่านพระอนุรุธาจารย์จึงได้แต่งคัมภีร์บรรณกิจอันมีคตินัยอันมา
โดยแบ่งคัมภีร์ออกเป็น ๘ ปริเฉท คือ

ปริเฉทที่ ๑ ชื่อว่า ปิณฑังคกวิภาค ว่าด้วยการสงเคราะห์และรวบรวมแสดงจิต
๘๔ คว

ปริเฉทที่ ๒ ชื่อว่า สดกคังคกวิภาค ว่าด้วยการสงเคราะห์และการรวบรวมเรื่องจิต

ปริเฉทที่ ๓ ชื่อว่า ปิณฑังคกวิภาค ว่าด้วยการสงเคราะห์และการรวบรวม
ธรรมต่าง ๆ มีเวทนา เหตุ ทวาร กิเลส อาสนน และวัชดู

ปริเฉทที่ ๔ ชื่อว่า วิถีสกควิภาค ว่าด้วยการสงเคราะห์และการรวบรวมการทำงาน
ของระบบภายในกระแสวิจิต

ปริเฉทที่ ๕ ชื่อว่า วิถีสกควิภาค ว่าด้วยการสงเคราะห์และการรวบรวมเรื่อง
ที่เห็น วิ

ปริเฉทที่ ๖ ชื่อว่า ปุสังคกวิภาค ว่าด้วยการสงเคราะห์และการรวบรวมเรื่องของรูป
และนิพพาน

ปริเฉทที่ ๗ ชื่อว่า ญจจกคังคกวิภาค ว่าด้วยการสงเคราะห์และการรวบรวมธรรมที่
จัดเข้าหมวดหมู่กันได้

ปริเฉทที่ ๘ ชื่อว่า ปิณฑังคกวิภาค ว่าด้วยการสงเคราะห์และการรวบรวม
ธรรมที่เกี่ยวเนื่องกันแสดง

ปริเฉทที่ ๙ ชื่อว่า กัมมัญฐานปิณฑังคกวิภาค ว่าด้วยการสงเคราะห์และการรวบรวมเรื่อง
กัมมและวิปัสสนากัมมัญฐาน

ดังนั้น พระอภิธรรมคัมภีร์ทั้งหมดนี้ซึ่งพระอริยวงศาคตญาณแห่งพระอริยธรรมที่ชื่อว่า
เป็นปรมัตถธรรมคือจิต เจตสิก รูป ๓๓๓ นิพพานเข้าไว้ด้วยกันโดยมีการย่อหลักธรรมให้มีเพียงความ
และชั้นที่พอประโชชน์แก่การศึกษาให้เข้าใจได้ง่ายสะดวกและรวดเร็วขึ้นกว่าพระอภิธรรมปิฎกที่มี
เนื้อหาสาระยากต่อการศึกษาค้นคว้าเป็นอย่างยิ่งในยุคปัจจุบัน

คำว่า “ปรมาณูธรรม” นั้น หมายถึง ธรรมที่มีเนื้อหาล้วนประเสริฐหรือสภาวะธรรมที่มีเนื้อหาล้วนดีตั้งแต่ตัวมาแต่นั้น แต่คันธีรภิกขุยังมิใช่วิภาววิภูติสาโดยวิธานเชิงวิเคราะห์รูปศัพท์ของคำว่า “ปรมาณู” ว่า

ในพุทธศาสนา มีบัญญัติที่จะว่าสภาวะธรรมหรืออย่างนี้ อรรถ(เนื้อความ) อันไม่วิปริต ยอดเยี่ยม หรือสูงสุด หรืออรรถที่เป็นขานามของญาณอันมีอันคือสูงสุด เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าปรมาณู^{๓๖}

นอกจากนี้ยังมีคำอธิบายอีกฉบับหนึ่งว่า ปรมาณู แยกออกเป็น ๒ บท คือ ปฐม + อคต ปฐม แปลว่า ประเสริฐอย่างยิ่ง อคต แปลว่า เมื่อความ เช่นนั้น ปฐมคุณจึงแปลว่าเมื่อความอันประเสริฐยิ่ง คำว่า “ปรมาณูธรรม” จึงเป็นธรรมที่มีเนื้อความอันประเสริฐ จากข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า คำว่า “อรรถคือเนื้อความ” ในที่นี้จึงหมายถึงสภาวะธรรมที่ประเสริฐสูงสุดอันไม่แปรเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น เพราะมีสภาวะธรรมของคนเองเป็นอยู่อย่างใดก็ตามบรรพกาลย่อมจะเป็นอยู่อย่างนั้นตลอดไปไม่วิปริตคิดปกปิดไปเป็นอย่างอื่น

ที่ว่าเป็นสภาวะธรรมของญาณ คือ เป็นสภาวะธรรมที่มีเนื้อความลึกซึ้ง จะเรียก ชูชม ยกย่องภาพ ผู้ไม่มีปัญญาญาณเห็นเห็น ย่อมจะไม่สามารถจะหยั่งรู้เข้าใจสภาวะธรรมนี้ได้จริง ดังนั้น สภาวะธรรมนี้ย่อมจะต้องเป็นคุณอันมีคุณค่าจริง ๆ เช่น พระคัมภีร์พุทธเจ้า และพระอริยสงฆ์เหล่านั้นจึงระบอถึงสภาวะธรรมที่เป็นปรมาณูธรรมนี้ไว้

อีกอย่างหนึ่ง คำว่า “ปรมาณู” แปลว่าเนื้อความที่เป็นประธานจึงชื่อว่าปรมาณู เพราะเป็นธรรมที่เป็นประธานแห่งบัญญัติธรรมทั้งหลาย^{๓๗} หมายถึง บรรดาธรรมทั้งหลายที่มีอยู่ในโลกนี้มีหลายประเภทหาไม่มีที่สิ้นสุด กล่าวโดยสรุปจะถึงถึงเนื้อความเท่านั้นคือเป็นสภาวะของรูปนามที่ชื่อว่าเป็นองค์ธรรมเท่านั้นเอง ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่านอกจากปรมาณูธรรม ๔ คือ จิต เจตสิก รูป และนิพพานแล้ว ไม่มีสิ่งใดอีกที่เป็นสภาวะ (Essence) ของชีวิตของมนุษย์และสรรพสิ่งในโลก

นอกจากนี้แล้วยังมีประเด็นปัญหาว่าปรมาณูธรรมนั้นจะมีลักษณะเหมือนอสังขารชาติที่มีสภาวะประจำตัวอย่างไร ปรมาณูธรรมนั้นเป็นลักษณะธรรมชาติดีที่มีสภาวะประจำตัว ๒ อย่าง คือ

๓. ตามบัญญัติของพระอริยสงฆ์ว่าปรมาณูธรรมนี้เป็นธรรมชาติดีประจำตัวของปรมาณูธรรมแบบปตติยธรรมคาถาบัญญัติว่าไม่มีอยู่ ๑ ประการ คือ

๓.๑) อนินิจลักษณะ คือ ลักษณะที่ไม่มีตัวตนแน่นอนจะเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

^{๓๖} วิภวินี (สาวิ) ๑๖๘.

^{๓๗} บุญมี ภาณุภาณุ อรรถาธิบายคำในพระไตรปิฎก, คู่มือการศึกษาพระไตรปิฎกฉบับพิเศษ ๖ ประการที่ ๑.

อุทฺตมกถาภรณ์ : ความลึกซึ้ง ศัพท์, ๒๕๓๐, หน้า ๒๘.

^{๓๘} บุญมี ภาณุภาณุ อรรถาธิบายคำในพระไตรปิฎก, คู่มือการศึกษาพระไตรปิฎกฉบับพิเศษ ๖ ประการที่ ๑, หน้า ๒๘.

๓.๒) ทุกขลักษณะ คือ ลักษณะที่ทนอยู่ในสภาวะเดิมไม่ได้ต้องตายไปในที่สุด

๑.๓) อนัตตลักษณะ คือ ลักษณะที่ไม่ใช่ตัวตน โดยนิยามที่ว่าแบ่งจากอัสสา

บรรดาปรมาณธรรม ๔ คือ จิต เจตสิก รูป นิพพานนั้น ปรมาณธรรม ๓ มีจิต เจตสิก และรูป เหล่านี้ย่อมจะมีธรรมบัญญัติลักษณะประจำตัวครบทั้ง ๓ ประการ คือ อนิจจังลักษณะ ทุกขลักษณะ อนัตตลักษณะ แต่นิพพานย่อมหมดมีเฉพาะตามบัญญัติลักษณะเดียวเท่านั้นคืออนัตตลักษณะ ส่วนบัญญัติธรรมนั้นไม่มีตามบัญญัติลักษณะแต่ประการใด เพราะบัญญัติธรรมนั้นเป็นเพียงนามคิดนามบัญญัติให้รู้และเข้าใจกันในโลกนี้เท่านั้น

๒. วิเศษลักษณะ หมายถึง ลักษณะที่เป็นธรรมชาติที่พิเศษเฉพาะเฉพาะประจำตัวของปรมาณธรรม เพราะปรมาณธรรมแต่ละอย่างย่อมจะมีลักษณะพิเศษเฉพาะของตนเองซึ่งจะไม่สามารถกันต่อ วิเศษลักษณะนี้มี ๔ ประการ คือ ลักษณะ ๓ วรรค ๑ วิจรูปฐาน ๑ ปัทฐาน ๓ โดยมีชื่อเรียกว่า "ลักษณะทั้งเจ็ด" หมายถึงธรรมที่มีชื่อ ๔ ประการ คือ

๒.๑) ลักษณะ คือ สภาวะที่เป็นเครื่องแสดงคุณภาพตามธรรมชาติโดยเฉพาะที่มีอยู่ประจำตัวของธรรมนั้น โดยเป็นเครื่องกำหนดสภาพให้รู้ได้ว่าเป็นธรรมประเภทนั้น ๆ

๒.๒) สุต คือ หน้าที่หรือกิจการงานที่พึงกระทำของธรรมนั้น ๆ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ (๑) กิจสุต หมายถึง หน้าที่การงานของปรมาณธรรมทั้งหลาย เช่น จิตมีหน้าที่เป็นประธานในสัมปยุตธรรมทั้งปวง เช่น กิจสุตของโคจราคือความรื้อของไฟให้หน้าที่เผาไหม้และทำสิ่งต่าง ๆ ให้สุกได้ เป็นต้น (๒) ตัมปัสสิสุต หมายถึง คุณสมบัติที่มีอยู่ประจำตัวของปรมาณธรรมทั้งหลาย เช่น คุณสมบัติของโคจราคือความรื้อ ย่อมให้แสงสว่างแก่สิ่งใดได้ เป็นต้น

๓.๓) วิจรูปฐาน คือ อาการที่ปรากฏเกิดจากธรรมนั้นโดยความเป็นผลที่ปรากฏจากธรรมนั้น ๆ

๒.๔) ปัทฐาน คือ ๓ทวารวิถีที่นำไปให้ธรรมนั้นปรากฏขึ้นมา

บรรดาปรมาณธรรม ๔ เหล่านี้ ปรมาณธรรม ๓ อย่าง คือ จิต เจตสิก รูปเหล่านี้จะมีวิเศษลักษณะครบทั้ง ๔ ประการ เว้นพระนิพพานจะมีเฉพาะวิเศษลักษณะ ๓ ประการ คือ ลักษณะ ๓ วรรค และปัจจุฐานเท่านั้น เพราะพระนิพพานไม่มีเหตุให้เกิดขึ้นโดยเป็นสภาวะธรรมที่ห้ามไปจากเหตุปัจจัยให้เกิดขึ้นจึงไม่มีปัทฐาน ส่วนบัญญัติธรรมนั้นไม่มีวิเศษลักษณะอยู่ประจำตัว

ดังนั้น ปรมาณธรรม ๔ ท่านจึงจัดเข้าในชั้น ๔ อย่างนี้ คือ จิตได้แก่วิทยาณชั้น ๓ เจตสิกได้แก่ทวารชั้น ๓ ตัญญาชั้น ๓ และสังขารชั้น ๓ ส่วนรูปก็กสิรูปชั้น ๓ และชั้น ๓ ทั้ง ๔ เหล่านี้จัดเป็นสังขารธรรม และเป็นสังขารธรรมก็ธรรมที่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง จิตกับเจตสิกนั้นเรียกว่านามธรรม ส่วนรูปได้แก่รูปธรรม ส่วนนิพพานมีสภาวะเป็นนามธรรม แต่ไม่ใช่นามธรรมในชั้น ๔ กล่าวมีสภาวะพ้นจากการถือกำเนิด ๓ คือจิตเป็นจิตวิมุติและจิตเป็นวิสังขาร เพราะไม่

ธรรมชาติประเภทหนึ่งที่เป็นเพียงนามธรรมโดยไม่มีรูปร่างให้เราเห็นหรือสัมผัสได้ แต่ว่าจิตนี้ย่อม
จะอาศัยอยู่ในร่างกายของคนเราและสัตว์ทั้งหลาย

ดังที่พระเจ้าพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า “ชนเหล่าใดจักสำรวจระวังจิตที่เกี่ยวไปในที่
โลก ย่อมไปแต่ผู้เดียว โดยไม่มีตัวระ มีฐานะเป็นที่อยู่อาศัยไว้ได้ จนเหล่านั้นย่อมจะพ้นจากเครื่อง
ผูกพันมาร”^{๔๔} ข้อความดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงจิตว่ามีลักษณะกวัดแกว่งคั่นร่นย่อมทำร้ายและห้าม
ใ้โอกาสโดยมากมักจะตกไปสามย่านาสของอารมณ์ที่ตนเองปรารถนาเสมอ เมื่อจะเกิดขึ้นย่อมจะเกิด
และดับเร็วมากโดยมีปกติเที่ยวไปโลกและที่อื่นไปเพื่อจะรู้เดียว(คงเดียว) กล่าวจิตนั้นเป็นธรรมชาติ
ที่ฝึกฝนอบรมได้

เพราะฉะนั้น คำว่าจิตนั้นมักมีคำไวพจน์(Synonyms)ที่เรียกชื่อแทนกันได้หลาย
อย่างซึ่งปรากฏหลักฐานในพระอภิธรรมปิฎก ดังนี้เริ่มนับตั้งแต่ว่า ธรรมชาติใดที่มีในสมัยนั้น คือ
จิต มโน นามัส หทัย ปิณฑระ นามยตนะ มนินทริย์ วิญญาน วิญญานจันธ มโนวิญญานธาตุ อันสม
ควรแก่ธรรมชาติทั้งหลายมีลักษณะเป็นต้นเหื่อนั้น ธรรมชาตินั้นคือ มนินทริย์^{๔๕}

ส่วนในสมรรถกถาอรรถกถาภิธานียกมาหลายคำไวพจน์ของจิตว่า

- ๑.ธรรมชาติใด ย่อมคิด ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า จิต
- ๒.ธรรมชาติใด ย่อมมีอ้อมไปหาอารมณ์ ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า มโน
- ๓.จิตที่รวบรวมสรรพวิธภายในนั้นแหละ ชื่อว่า หทัย
- ๔.ธรรมชาติที่มีความละเอียดอยู่ในใจนั้น ชื่อว่า นามัส
- ๕.จิตเป็นธรรมชาติที่ผ่องใส ชื่อว่า ปิณฑระ
- ๖.ใจที่เป็นเครื่องค้ำ ชื่อว่า นามยตนะ
- ๗.ใจที่ครอบงำเป็นใหญ่ ชื่อว่า มนินทริย์
- ๘.ธรรมชาติใดรู้ขอบเขต ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า วิญญาน
- ๙.ธรรมชาติที่รู้อารมณ์ซึ่งเป็นขั้นชื่อ ว่า วิญญานจันธ
- ๑๐.ใจที่เป็นธาตุชนิดหนึ่งซึ่งรู้อารมณ์ชื่อว่า มโนวิญญานธาตุ^{๔๖}

คำไวพจน์ของจิตทั้งหมดเหล่านี้มิได้มีความหมายแทนกันได้ทั้งหมด แต่จะใช้
แทนกันได้ก็พอเป็นบางโอกาสเท่านั้น ฉะนั้น “คำเหล่านี้มีความหมายแยกกัน มิใช่ตรงกันโดย
สมบูรณ์”^{๔๗}

^{๔๔} จ. ๒. (๒๖) ๒๘ / ๓๘ / ๒.

^{๔๕} สก. ๕. (๖๖) ๓๘ / ๒ / ๒๓.

^{๔๖} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๒๘.

^{๔๗} อรรถกถาวิม., หน้า ๓๒๘.

จากข้อความที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นเป็นเรื่องของคำไวพจน์ของจิตมี ๓๓ ประการ คือ จิต ๓ โน มนัส หทัย ปิณฑระ มนอาสนะ มนินทริย วิญญาน วิญญานจันทร และในวิญญานธาตุ ซึ่งเป็นชื่อของจิตอย่างเดียวกันทั้งสิ้น แต่เรียกชื่อไปต่าง ๆ กัน เพราะฉะนั้นการทำความเข้าใจกับเปรียบเทียบบุคคลคนเดียวกัน แต่คำพจน์ที่ได้กล่าวอย่าง กำน ชาวคนหนึ่งมีหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัว เป็นสามีของภรรยา เป็นบิดาของลูก ๆ ในขณะที่ตัวกันก็ทำหน้าที่เป็นประธานของบริษัท เป็นนายจ้างของลูกจ้าง และเป็นสาธารณะชนหนึ่งซึ่งเป็นต้นตามภาระหน้าที่ที่ละเอียดยุติภาวของสมณ

๒.๔.๑.๒ ลักษณะพิเศษของจิต

สิ่งอย่างหนึ่งซึ่งจะมีลักษณะธรรมชาติที่พิเศษประจำตัว โดยเฉพาะตามคำบาลีที่ว่า วิสเทถลักษณะหรือลักษณะที่ขลุกละของจิตมีอยู่ ๔ ประการ คือ

๑. มีการรับอารมณ์ เป็นลักษณะ
๒. มีการเป็นประธานในกรรมที่ล่วง เป็นหน้าที่
๓. มีการเกิดขึ้นอย่างค่อยเป็นไปจากภายใน
๔. มีนามรูปเป็นเหตุให้เกิด

ดังนั้น จิตจึงมีสภาพที่พิเศษอันเป็นของตนเองคือการรับรู้อารมณ์ต่าง ๆ ที่เข้ามากระทบแล้วย่อมจะเกี่ยถึงสมมติธรรมนั้นไว้ จิตย่อมจะมีลักษณะพิเศษแล้วจึงจะมีพลัง(Power) อำนาจในการกระทำกรรมเป็นผลของสมมติธรรมที่ทั้งหลายจิตสัพพัตถาอันมีประการต่าง ๆ ตามมาในสัมปทีกฎการก็มีผลดังที่พระปิณฑะ

ธรรมชาติที่ว่า จิต พระเจ้าให้วิจิตร พระเจ้ามีภาวะแห่งคนเป็นธรรมชาติวิจิตร หรือพระเจ้านั้นพระสมณะก็เกิดตั้งสมไว้ อนึ่ง พระเจ้ารักษาไว้ซึ่งอภิปาณวิจิตร พระเจ้าตั้งสมไว้ซึ่งตั้งตามสมมติคน หรือพระเจ้านั้นอันวิจิตร

กล่าวโดยสรุป จิตนี้จึงมีคุณสมบัติพิเศษที่สามารถทำให้ธรรมชาติดของสิ่งทั้งหลายที่มีอยู่ในโลกนี้ให้วิจิตร ๒ ประการ คือ

๑. วิจิตรโดยการกระทำ หมายถึง จิตนี้ทำให้วัตถุสิ่งของและความเป็นเหตุของสิ่งทั้งหลายในโลกให้มีการกระทำที่ความงดงาม น่าดู แปลกประหลาด และน่าประหลาด

๓. จิตนี้ด้วยตนเอง หมายถึง สภาพของจิตที่เป็นกุศล อกุศล วิบาก กิริยา เช่น จิตมีราคะ จิตมีโทสะ จิตหึงงาญ หรือจิตมีศรัทธา จิตมีปัญญา จิตสงบ เป็นต้น

๓. วิถีการในการตั้งสมาธิกรรม คือ จิตนี้เป็นตัวเกื้อหนุนกรรมและภพที่กระทำไว้ทั้งหมดคืออุปาทานทั้งภาค จิตเป็นตัวยึดโยงกันเอาไว้ภายในภพจิต เมื่อผลกรรมนั้นจะปรากฏขึ้นเมื่อมีโอกาสนั้นที่

๔. วิถีการในการรักษาวิบากกรรมทั้งหมดที่กระทำไว้แล้ว จิตเป็นตัวรักษาวิบากคือผลของกรรมนั้นเอาไว้ในภพจิตคือจะไม่ให้สูญหายไปไหน ผลของกรรมนั้นย่อมจะปรากฏขึ้นเมื่อมีโอกาสนั้นที่

๕. วิถีการในการตั้งสมาธิกันเฉพาะของสมาธิจิตรับรู้อะไรก็ตามที่กระทำไว้แล้ว จิตย่อมจะตั้งสมาธิขึ้นไว้ในภพจิตทำให้เกิดความรู้สึกหรือสภาวะอันเนื่องมาจากการกระทำซึ่งนั้นนั้นทำให้คิดเป็นต้นตอที่ก่อขึ้น

๖. วิถีการด้วยอารมณ์ต่างๆ คือ จิตที่มีอารมณ์ต่างๆ อยู่เสมอ ทั้งในด้านการเห็น รูป เสียง กลิ่น รสสัมผัส และถูกต้องกับจิตสภาวะที่สัมพันธ์กันอยู่ในอภิปรัชญาทั้ง ๖ โดยมิรู้ปรารภเป็นต้น

๒.๔.๑๑ ประเภทของจิต

จิตนั้นเมื่อกล่าวโดยสภาวะลักษณะแล้วจะแบ่งเป็น ๓ เท่านั้นโดยเป็นธรรมชาติที่รับรู้อารมณ์ แต่ว่าเมื่อพิจารณาออกเป็นจิตประเภทต่าง ๆ ตามลักษณะธรรมชาติของสมุทธานุสสติกาวินิจฉัย ตามภูมิปัญญา จึงมี จิตประเภทใดในสัมปฏิกิริยาอันมีผลถึงจิตหรือจิตว่า "ในปริทัศน์ธรรมทั้ง ๔ นั้น จิตประเภทใดที่แสดงไว้เป็นอันต้นแรกในอภิปรัชญาทั้ง ๔ ประเภท คือ กามาวจรจิต รูปาวจรจิต อรูปาวจรจิต โลกุตตรจิต"***

จิตในพระอภิธรรมนี้จึงมี ๔๘ ดวง ซึ่งมีการแบ่งตามภูมิที่เป็นชาติกำเนิดของจิต ย่อมมี ๔ ประเภท คือ กามาวจรจิต ๕๔ รูปาวจรจิต ๑๔ อรูปาวจรจิต ๑๒ และ โลกุตตรจิต ๔ ดังนั้น จิตทั้งหมดในพระอภิธรรมจึงมี ๔๘ ดวง แต่ว่าโดยจิตสภาวะแล้วจะมี ๑๒๑ ดวงตามสภาวะของจิตเหล่านั้น โดยมีการเพิ่มพิเศษใน โลกุตตรจิตจำอีก ๑๒ ดวง ตามอำนาจคุณสมบัติของอภิปรัชญาจิตต่าง ๆ ที่ประกอบขึ้น

กล่าวโดยสรุป จิตในพระอภิธรรมจึงแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ (๑) อกุศลจิต หมายถึง จิตที่เป็นสาเหตุแห่งความชั่วร้ายซึ่งสามารถทำให้มนุษย์เกิดความรู้สึกผิดหรือผิดและ

พฤติกรรมที่ไม่ดี โสจะทำให้มีบุคลิกภาพไม่เหมาะสม (๒)บุคลิก หมายถึง: ีตที่เป็นสาเหตุแห่งความดี ย่อมสามารถที่จะทำให้บุคลิภาพประกอบด้วยความดีซึ่งก่อให้เกิดความประพฤติสุจริตและพฤติกรรมที่ดีงาม โดยการสร้างเสริม ให้เกิดบุคลิกภาพที่เหมาะสม ไปสู่คุณธรรมและยึดครองมั่นคงได้ในภาคผนวก ก

๒.๔.๒ เจตสิก (Cetasika : Mental factors)

เจตสิกถือว่าเป็นปัจจัยรองอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งมีภาพธรรมที่เป็นบรมัก ๓๗ จะมีความหมายอันยิ่งและไม่มีปริศนเหมือนอย่างเดียวกับจิต โดยมีสภาวะเกิดรวมอาศัยอยู่ในจิต เมื่อจิตเกิดขึ้นแต่ละครั้งลงไป เจตสิกย่อมเกิดขึ้นและดับไปพร้อมกับจิตด้วยเสมอ ถ้าไม่มีจิตเสียแล้ว เจตสิกย่อมจะเกิดขึ้นโดยอิสระด้วยตนเองไม่ได้ เปรียบเทียบกับอาจารย์กับศิษย์^{๓๓๓} อาจารย์จะอยู่ได้โดยลำพังซึ่งเรียนจากศิษย์ก็ได้ ๓๓๓จะอยู่ร่วมกับศิษย์ก็ได้

แล้วศิษย์คืออาศัยอยู่กับอาจารย์เสมอ เพราะหาไม่สามารเรียนจากอาจารย์ได้เลย ถ้าศิษย์ขาดอาจารย์ ศิษย์ย่อมจะไม่มีความรู้เกิดขึ้นได้ด้วยสติปัญญาของตนเองโดยลำพัง ดังนั้นอาจารย์จึงเปรียบเสมือนจิต ๓๓๓เจตสิกเปรียบเสมือนกับศิษย์ได้แก่เจตสิก และจิตอุปมาเหมือนเมฆขาว เจตสิกก็คล้ายกับที่ประกอบอยู่ในเมฆขาว^{๓๓๔} ดังนั้น ๓๓๔จึงต้องมีภาพ ๓๓๓คุณธรรม ๓๓๓เหมือนจิตทุกประการ

๒.๔.๓.๑ ความหมายของเจตสิก

เจตสิกคืออะไร ปัญหานี้ย่อมจะตอบคำถามได้ไม่ง่ายนัก ถ้าเราไม่มีการอาศัยคัมภีร์ท้าวพระพุทธศาสนาด้วย ๆ แห่งที่ปรากฏมีอยู่นั้น โดยตรงนำมาจำกัดนิยามความหมายให้ชัดเจน เช่น เจตสิกที่มีสวามยหมายปรากฏอยู่ในพระอภิสรรปิฎกว่า

สภาวะธรรมที่เป็นเจตสิกเป็นโณ สภาวะที่เป็นเวทนาพันธ์ สัญญาพันธ์ ๓๓๓สังขารพันธ์ สภาวะธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า เจตสิก ฯ ...สภาวะธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า ทัฬหะด้วยเจต ...สภาวะธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า ระคนกับด้วยจิต ...สภาวะธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า มีจิตเป็นฐาน ...สภาวะธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า นิตซึ่งพร้อมไปกับจิต ...สภาวะธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า เป็นไปตามจิต^{๓๓๕}

^{๓๓๓} พระอภิสรรปิฎกเถรวาท, ผู้เรียบเรียงพระไตรปิฎกองค์พระ มหาชนก ๒, (กรุงเทพฯพหุกิจ : อักษรานสงฆปริณายก, ๒๕๒๕), หน้า ๘.

^{๓๓๔} พระอภิสรรปิฎกเถรวาท, อภิสรรปิฎกเถรวาท, (กรุงเทพฯพหุกิจ : โรงพิมพ์วิบูลย์กิจ, ๒๕๒๕), หน้า ๑.

^{๓๓๕} อภิสรรปิฎกเถรวาท, อภิสรรปิฎกเถรวาท, (กรุงเทพฯพหุกิจ : โรงพิมพ์วิบูลย์กิจ, ๒๕๒๕).

จากข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการนิยามความหมายของเจตสิกที่โดยทวาร
ธรรมที่เป็นกลุ่มของธรรมชาติที่เสวยอารมณ์บ้างที่จักจำอารมณ์บ้างและที่ปรุงแต่งอารมณ์บ้าง ซึ่ง
ประกอบผสมเจือปนอยู่ในจิต ย่อมจะต้องมีจิตเป็นกฎฐานรองรับ และมีการเกิดร่วมอยู่ในจิต โดย
มีอาหารที่เป็นไปตลอดตามจิตอยู่เสมอ

นอกจากความหมายของเจตสิกที่ปรากฏอยู่ในพระอภิธรรมปิฎกแล้ว ยังมีความ
หมายของเจตสิกที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์อื่น ๆ รองลงมาอีก เช่น คัมภีร์อรรถกถา ฎีกา แถลง โอรชนานัน
ตมิตำจำกัดความเกี่ยวกับเจตสิกว่า

ธรรมชาติที่ชื่อว่า เจตสิก เพราะอาศัยเกิดขึ้นอยู่ในจิต^{๑๑๑} เจตสิกทั้งหลาย
ประกอบด้วยจิต หรือว่าปรากฏอยู่ในจิต เจตสิกแม้เหล่านั้นมีอย่างเดียว
เพราะว่ามีอารมณ์เหมือนกันกับจิต^{๑๑๒} ธรรมชาติที่ชื่อว่าเจตสิก เพราะว่ามีเกิดขึ้น
ในจิต โดยมีความเป็นไปเนื่องด้วยจิตนั้น อีกอย่างหนึ่งธรรมชาติที่ประกอบ
ในจิต ชื่อว่า เจตสิก^{๑๑๓} ธรรมชาติที่มีชื่อเกิดในจิต เพราะมีสภาพที่เป็นไป
เนื่องด้วยจิตนั้น เพราะเหตุนี้ ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า เจตสิก เพราะ
เจตสิกเหล่านั้น เมื่อจิตไม่เกิดขึ้นก็ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ แต่ว่าจิตมีเมื่อ
เจตสิกทั้งหลายไม่เกิดขึ้น ก็ย่อมเกิดขึ้นได้ความดำพิง และธรรมชาติที่
ประกอบในจิต โดยมีความที่ไม่หัดพรากไปจากจิต) ชื่อว่า เจตสิก^{๑๑๔}

และท่านผู้รู้ได้ให้คำจำกัดความของเจตสิกไว้อีกว่า "เจตสิกหมายถึงธรรมที่
ประกอบขึ้นอยู่กับจิต มีสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นพร้อมกันกับจิต มีอารมณ์และวัตถุที่อาศัยเดียวกันกับจิต
มีอาหารแก่ผสมผสมปนเปกัน ๆ ของจิต^{๑๑๕} และเจตสิก คือ "ธรรมชาติสิ่งหนึ่งซึ่งประกอบกับจิตและ
ปรุงแต่งจิตให้ประพฤตินั้นไปคานั้น"^{๑๑๖}

จากข้อความทั้งหมด ผู้วิจัยจึงสรุปความหมายของเจตสิก หมายถึง สภาวะธรรมที่
เกิดขึ้นร่วมกันกับจิต โดยเป็นธรรมชาติที่ประกอบอยู่ภายในจิตใจ ย่อมจะปรากฏมีอวสารและคุณ
ลักษณะ(Characteristic Properties) ดัง ๆ เหมือนกันกับจิตทุกประการ เช่น มีการเกิดขึ้นร่วมกัน

^{๑๑๑} จล.ส. อ. (น.พ.) ๑๑๑.

^{๑๑๒} สรรพคุณธรรม, พระคัมภีร์อภิธรรมคัมภีร์, อรรถกถาเป็นภาษาบาลีของพระคัมภีร์ธรรม เวทีปาฐะ
ป. ๑.๖, (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๑), หน้า ๗๖.

^{๑๑๓} โภทวิ. (น.พ.) ๑๑๓.

^{๑๑๔} สรรพคุณธรรม, อภิธานศัพท์วิเศษ อรรถกถา, พระคัมภีร์ธรรม ปรุงเป็น ภาษา, พิมพ์ครั้งที่ ๑,
(กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕), หน้า ๑๑๕-๑๑๖.

^{๑๑๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พระคัมภีร์อภิธรรมคัมภีร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๑๕.

^{๑๑๖} จานนพรหมโกศล (โกวิท ปิยะธรรมา), คู่มือการศึกษาพระอภิธรรม ปริยัติ ๑, หน้า ๒.

และดับลงสนิทกัน เป็นต้น เพราะมีอาการเป็นไปตามจิตโดยมีสภาวะ(Suave)ที่เกี่ยวเนื่องด้วยจิต
ตามจึงมีสภาพที่ไม่สามารถเกิดขึ้นได้โดยลำพังตนเองซึ่งไม่อาจแยกออกจากจิตได้เลย เพราะว่า
เมื่อรวมผัสสวัตถุที่อาศัยอยู่ด้วยความเป็นอันเดียวกันกับจิต

๒.๔.๓.๓ ลักษณะและคุณสมบัติของเจตสิก

ดังนั้น เจตสิก คือ ธรรมชาติของปรมัตถธรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งมีการ คุณสมบัติ
ลักษณะพิเศษโดยเรียกว่า “เจตสิกลักษณะ” หมายถึง สภาพลักษณะที่ประกอบอยู่ในจิตอย่าง
สมบูรณ์ด้วยลักษณะ ๔ ประการ*** คือ

๑. มีความเกิดขึ้นพร้อมกันกับจิต
๒. มีความดับไปพร้อมกันกับจิต
๓. มีการรับอารมณ์อย่างเดียวกับจิต
๔. มีวัตถุที่อาศัยเกิดอย่างเดียวกับจิต

ดังนั้น ในคัมภีร์อภิธรรมปิฎกถึงคหะจึงมีความว่า สภาวะซึ่งเป็นเนื้อเรื่องอันเป็นได้ว่า
เจตสิกมีคุณลักษณะ ๔ ประการ สละมิงจันนเจตสิกญฺเฐ ๔๒ ประการ คือ “สภาวะธรรมที่เกิดขึ้น
พร้อมกันเกิดและดับพร้อมกันกับจิต มีอารมณ์เดียวกันกับจิต และมีวัตถุที่อาศัยเกิดเป็นอันเดียวกันด้วย
จิต รวมทั้งหลายที่ประกอบในจิตที่มีจำนวนอยู่ ๓๒ ดวง บัญญัติลงมนี้ว่า เจตสิก”***

เจตสิกมีสกลธรรมที่ผกผันด้วยทางประสมอยู่ในจิต ๔ ประการคือสกลนามแล้ว
ถึงจะมีคุณลักษณะพิเศษอยู่ ๓ ประการ ซึ่งมีลักษณะคุณภาพอันเป็นเครื่องแสดงบ่งชี้อาการให้
ปรากฏ มีตคือกิจการงานหรือหน้าที่ มีปัจจัยปฏิฐานคือเวลาที่ปรากฏออกมา และมีปัจจัยฐานคือเหตุ
ใกล้หรือว่าอวสานเหตุใกล้เกิดขึ้นโดยถือกรรมอย่างย่อว่าถึงเวลาถึงจุดะคือมีลักษณะ ๔ ประการ คือ

๑. มีลักษณะอาศัยเกิดอยู่ในจิต
๒. มีหน้าที่เกิดขึ้นโดยไม่หัดพรากไปจากจิต
๓. มีผลปรากฏโดยมีอารมณ์เดียวกันกับจิต
๔. มีเหตุใกล้ให้เกิดขึ้นโดยมีการเกิดขึ้นตามจิตเป็นปัจจัยฐาน

อนึ่ง เจตสิกนั้นแม้ว่าจะเป็นนหธรรมที่มีสภาวะลักษณะพิเศษอยู่ ๔ ประการถึงกล่าว
นามทั่วก็จริง แต่ว่าเจตสิกนั้นอันจะ ไม่เกิดขึ้นเองแต่โดยมีความเป็นอิสระได้ของคนเอง เพราะ
เจตสิกทั้ง ๔๒ ดวงเหล่านี้ อันจะเป็นจิตเป็นปารชานหรือมีสภาพเป็นใหญ่กว่าสกลธรรมทั้งหลายที่

*** ธกข. (บาลี) ๑.

*** ลักษณะพิเศษด้วย.

สรุป เจตสิกในพระอภิธรรมมี ๕๓ ประเภท โดยแบ่งออกเป็น ๑ กลุ่มใหญ่ตามสภาพที่เข้าประกอบปรุงแต่งภายในจิตให้มีถึงอำนาจยิ่งขึ้น คือ

๑. อัญญาเจตสิก หมายถึง เจตสิกที่ประกอบเข้าภายในจิตและภายในพระคณาเจตสิกของคนแล้วยังสามารถประกอบเข้ากับเจตสิกกลุ่มอื่นได้อีก

๒. อกุศลเจตสิก หมายถึง เจตสิกที่ประกอบเข้ากันได้เฉพาะกลุ่มของอกุศลจิตและสหพหุอกุศลเจตสิกเท่านั้น

๓. โสภณเจตสิก หมายถึง เจตสิกที่ประกอบเข้ากันได้เฉพาะกลุ่มของกุศลจิตและเฉพาะ โสภณเจตสิกเท่านั้น โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ในภาคผนวก ข

๒.๔.๓ รูป(Rūpa : Matter ; Corporeality)

ปรมัตถธรรม ๔ คือ จิต เจตสิก รูป นิพพาน ผู้วิจัยได้กล่าวอธิบายเจตสิกและเจตสิกนามแล้ว ต่อจากนี้ไปจะได้อธิบายรูปและนิพพานที่พระอนุชตราสารมิได้แนะนำไว้ในอภิธรรมมัลลิกะปิณฑที่ ๖ ชื่อว่า "รูปสังคหวิภาส" โดยทรวรรณรวมไว้เป็นภาคอ้างอิงคห ๑๔ คำว่า โสภณิกาวาที่ ๑ ในรูปปรมัตถ์แสดงว่า "ธรรมทั้งหก" คือ จิตและเจตสิกที่เป็นไปโดยประเภทและปวิสัย(คือระยะเวลาของอุปัติญาณมีปฏิสนธิของเจตสิกปวิสัย) ซึ่งให้เจตสิกแล้วโดยปวิสัยทั้ง ๕ เหตุเหล่านี้ บัณฑิตจะแสดงรูปต่อไป^{๑๑} ดังนั้น รูป(Corporeality) คือ อะไร มีความหมายและคุณลักษณะเป็นอย่างไร ปัญหาเรื่องนี้คำสอนจากการให้คำจำกัดความ และมีการวิเคราะห์ศัพท์ของรูปที่ปรากฏอยู่ในคันถิรวิภาส ๆ กัน ดังนี้

๒.๔.๓.๑ ความหมายของรูป

รูปนั้นในคันถิรพระอภิธรรมปิฎกต้นมัลลิกะปิณฑอธิบายว่า

มหาภูตรูป ๔ ธรรมที่อาศัยหาหนูป ๔ นี้เรียกว่า "รูป" รูปทั้งหมดไม่เป็นเหตุ ไม่มีเหตุ วิปยุตจากเหตุ มีปัจจัยปรุงแต่ง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง เป็นรูป เป็นไถกณะ เป็นอารมณ์ของอาตนะ เป็นอารมณ์ของสังขาร เป็นอารมณ์ของคันธะ เป็นอารมณ์ของโอสถะ เป็นอารมณ์ของโอสถะ เป็นอารมณ์ของนิวรณ์ เป็นอารมณ์ของปราสาท เป็นอารมณ์ของอุปาทาน เป็นอารมณ์ของภิกษุ เป็นอิทธิพลกฤตวิอารมณ์ไม่ได้ ไม่เป็นเจตสิก วิปยุตจากจิต ไม่เป็นวิบาก และไม่เป็นเหตุให้เกิดวิบาก ก็ละไม่ทำไว้สำหรับของ มคฺคินชาตมณฺเฑ

^{๑๑} สจฺจน. (บันทึก) ๑๐๓.

ตัวนรูปในคัมภีร์อภิธรรมนัยคตถึงสหปฏิภาณนิยามว่า

ธรรมาชาติที่ชื่อว่า รูป เพราะธรรมาธิ แปลว่า สดงามไป หมายถึงว่า ย่อมถึงความวิภาวการด้วยวิธีปฏิบัติจึงเกิดความขึ้นและความร้อนเป็นต้น หรืออันวิโรธปัจจัยมีความขึ้นและความร้อนเป็นต้นให้ถึงความวิภาวการ^{๒๖๖}

จากข้อดังกล่าวนี้ ทัมภีร์วิสุทธิมรรคอธิบายว่ารูปคือสิ่งที่สลายแตกสลายหรือเสื่อมโทรมไป เพราะธาตุขุททภูมิมีความหนาวและความเย็นเป็นต้นเป็นปัจจัยให้เกิดความเปลี่ยนแปลงด้านยกเป็น ๒ อย่าง ได้แก่ แก่นธาตุรูป ๔ และอุปาทาธรูป ๒๔ โดยเป็นการเรียกชื่อรวมของขันธ์ ๔ คือรูปขันธ์หมายถึงกองหรือกลุ่มของรูป ส่วนคัมภีร์อภิธรรมนัยคตนิยามว่ารูป หมายถึง ถึงที่แปรผัน ในที่นี้มีความแปรผัน คือ ความเปลี่ยนแปลง ไม่คงที่ ไม่ดำรงนิรันดร์ตลอดไป เพราะมีเหตุปัจจัยที่ต่อเนื่องกันเข้ามาโดยความเป็นข้าศึกมาประทุษร้ายด้วยความหนาวเย็นและความร้อน เป็นต้นเป็นต้นจนตลอดกาลจึงทำให้มีสภาพคล่องตัวแสดงสถานภาพแปรเปลี่ยนไป

ตามจริงที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในขัชชาภินิสาสูตรว่า

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอะไรจึงเรียกว่า “รูป” เพราะสลายไปจึงเรียกว่า “รูป” สดงามไปเพราะอะไร สดงามไปเพราะหนาวบ้าง ร้อนบ้าง หิวบ้าง กระหายบ้าง เพราะสัมผัสแต่แห่งเดียว ดูง ธรรมดา และตักสิลคือยถาคตาธิบาย เพราะสลายไปจึงเรียกว่า “รูป”^{๒๖๗}

ส่วนพจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับวิไลให้ความหมายของรูปไว้ว่า “รูป คือ สภาวะที่มีความแปรปรวนแตกสลาย เพราะปัจจัยต่าง ๆ อันขัดแย้งรบกวนและส่วนประกอบฝ่ายวัตถุพร้อมทั้งพฤติกรรมและกฎเกณฑ์ของมัน ส่วนที่เป็นร่างกับที่สอการ(Corporality; Materiality; Matter)”^{๒๖๘}

จากความหมายทั้งหมดของรูปดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสรุปความหมายของรูป หมายถึง ธรรมาชาติที่มีสภาพแตกสลายโดยมีความแปรเปลี่ยนไปเสมอเหตุปัจจัยที่ทำให้รูปเกิดขึ้นมา อีกอย่างหนึ่ง รูปมีสภาพที่มีความแปรปรวนแปรไปตามสภาวะของขุททภูมิภายในร่างกายและขุททภูมิภายนอกมีความหนาวเย็นและความร้อนเป็นต้นเป็นต้นตัวกำหนด โดยคงอยู่ภายใต้หลักของกฎไตรลักษณ์มีอนิจจังความเป็นต้นคือสภาวะเปลี่ยนแปลง ไม่คงสภาพเดิม และไม่มีตัวตนที่แท้จริง เพราะว่ารูปนั้นย่อมเป็นสิ่งที่จะต้องอาศัยเหตุและปัจจัยปรุงแต่งขึ้นมาจึงเกิดขึ้นได้

^{๒๖๖} อภิธรรม (ฉบับ) ๑๖๖.

^{๒๖๗} ส.จ. (ฉบับ) ๑๑๕ / ๑๑๖ / ๑๑๗.

^{๒๖๘} พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ฉบับพระพรหมคุณาภรณ์, หน้า ๑๖๓.

๒.๔.๓.๒ ลักษณะของรูป

รูปนั้นเป็นลักษณะลักษณะที่มีคุณภาพ(Quality)อยู่ ๔ ประการ คือ ลักษณะ หน้าที่
ของการปรากฏ และเหตุใดจึงเกิด ซึ่งเรียกว่า “ลักษณะทั้งเจ็ด” คือมีลักษณะ ๔ ประการ คือ

- ๑.มีสหราชอาณาจักรไปเป็นลักษณะ
- ๒.มีการแยกออกจากกัน ได้(จากจิต)เป็นหน้าที่
- ๓.มีความเป็นกลาง ๆ เป็นอาการปรากฏ
- ๔.มีวิญญานเป็นเหตุให้เกิด

ฉะนั้น รูปนั้นมีการเกิดขึ้นมาแล้วจึงมีการเจริญเติบโตที่ทำให้เห็นภาวะแห่งความเป็นจริงว่ามีสภาพความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอในรูปโดยไม่มีส่วนคงอยู่ตลอดไปแห่งรูป อ่อนละมีการเกิดขึ้นแล้วดำรงอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น สุดท้ายรูปนั้นอ่อนแอจึงได้มีการทรุดโทรมและแตกสลายไปตามกฎของอนิจจังในไตรลักษณ์ โดยมีหน้าที่กระทำให้พืชพันธุ์เกิดออกดอกผลหรือวิญญานได้พบความสุขได้ เพราะมีสหภาวะโดยความเป็นสหภาพกับวิญญาณหรือเป็นไปตามอาการที่ปรากฏ และรูปนั้นมีวิญญานที่อุปถัมภ์วิญญานเป็นปทัฏฐานคือจะเป็นอาตมันเหตุให้เกิดขึ้น เพราะอาศัยวิญญานจึงเกิดในขณะของการปฏิบัติปัญญาวิปัสสนา

๒.๔.๓.๓ ประเภทของรูป

พระอนุตรสาวะอรรถการสงเคราะห์รูปประภคินในคาถาที่สองไว้ว่า-ในรูป
ปรมัตถ์นั้น ผู้ศึกษาพระอภิธรรมควรทราบ ว่า รูปมี ๕ นัย คือ รูปทณนัย วิกาณนัย สมุฏฐานนัย
สถาปนัย และ ปริสติกกนัย^๑ ทนาคความว่า รูปในเชิงทณนัยนี้ รูปทั้งหมด มีอนจำแนกโดย
หัวข้อแล้วแบ่งเป็น ๕ นัย คือ

๑.รูปทณนัย นัยของการแสดงภาวะแห่งรูปประสมโดยสังเขป การ
แสดงภาวะแห่งรูปประสมโดยสังเขปนี้ เพื่อให้รู้ถึงจำนวนและวิเสสลักษณะของรูปแต่ละชนิดว่ามี
ประเภทอะไรบ้าง และมีวิเสสลักษณะเป็นอย่างไร ทั้งหมดจึงกล่าวมณฑลอาตมันหระที่ ๓ และที่ ๔ ไว้ว่า

มหาจุลรูป ๔ ปสาทรูป ๕ วิตรูป ๔ กาวรูป ๒ พทธรูป ๑ จิวรูป ๓ อาสาร
รูป ๑ รวมเป็นรูป ๑๘ ชื่อว่านิปคันนรูป

^๑ อภ. วิ. ข. (บาลี) ๑๔๗.

^๒ สุตท. (บาลี) ๑๗.

รูป ๓๓ อย่าง ๓๓ ปริณิหารรูป ๑ วิญญูรูป ๒ วิจารณ์รูป ๑ เมตตสิกขณรูป ๔
ซึ่งว่าอนิปันนรูป เหตุนี้ จึงรวมรูปทั้งหมดเป็น ๒๔^{๖๖}

จากข้อสวามในสภาพทั้ง ๒ จะเห็นได้ว่า รูปมีอยู่ ๒๔ อย่าง มีการจำแนกออกเป็น
รูปย่อยๆ ๑๑ ประเภท คือ (๑)นิปันนรูป ๑๔ หมายถึง รูปที่เป็นรูปปรมาณัตถ์ (๒)อนิปันนรูป
๑๐ หมายถึง รูปที่ไม่เป็นรูปปรมาณัตถ์ แต่เป็นรูปที่เกี่ยวข้องเนื่อง โดยความเป็นเหตุของอาหารเท่านั้น

รูปในพระอภิธรรมนี้ยังได้แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑)มหาภูตรูป (Primary Elements) หมายถึง รูปที่มีอยู่โดยสภาพอันเป็นมูล
ฐานคือสมุทธานุสัณณรูปอื่น ๆ ได้แก่ สิ่งที่มีคุณภาพปฐมภูติ (Primary Qualities)^{๖๗} มี ๔ ชนิด คือธาตุดิน
นิสสภาวะที่แผ่ไปกินที่ ธาตุน้ำมีสภาวะที่เอื้ออำนวยขึ้นจาก ธาตุไฟมีสภาวะให้ความร้อนลบล้าง
ธาตุลมมีสภาวะเคลื่อนไหวมาประกอบขึ้นพื้นฐานของร่างกายมนุษย์

๒)อุปาทายรูป (Derived Material Qualities) หมายถึง รูปที่เกิดขึ้นเนื่องมา
จากมหาภูตรูปมีคุณภาพทุติยภูมิ (Secondary Qualities) รูปที่อาศัยมหาภูตรูป เพราะไม่มีสภาพที่
ดำรงอยู่ได้ด้วยลำพังตนเอง โดยความเป็นรูปที่มีคุณลักษณะเป็นเพียงกิริยาอาการของรูปใหญ่คือ
มหาภูตรูปนั้น โปรดดูแผนภาพของรูปที่แสดงเพิ่มเติมได้ในภาคผนวก

๒. รูปวิภังค์ หมายถึง นัยของการแสดงรูปธรรมโดยการจัดแยกออกเป็น ส่วน ๆ

ๆ

๓. รูปสมุฏฐานนัย หมายถึง นัยของการแสดงรูปธรรมโดยสาเหตุแห่งการเกิดขึ้น
ของรูป

๔. รูปกตภาพนัย หมายถึง นัยของการแสดงรูปธรรมโดยกลุ่ม พวก หรือหมวดของ
รูป

๕. รูปปวัตติกสนัย หมายถึง นัยของการแสดงรูปธรรมโดยความเป็นไปคือการเกิด
และดับ

สรุป รูปหมายถึงสภาพว่าตามทั้งหมดของสณฺณอันในพระอภิธรรมมีอยู่ ๒๔ ประเภท
คือ (๑)มหาภูตรูป คือ รูปที่เป็นมูลฐานคือเดิมมีอยู่ ๔ ประการ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ
(๒)อุปาทายรูป ๓๐ รูปที่อาศัยมหาภูตรูปมีอยู่ ๓๔ อย่าง ปิปรายรูป ๔ เป็นต้น รูปทั้งหมด คือ
ร่างกายของมนุษย์ ย่อมจะมีอยู่ได้เป็นเอกเทศยากก็จริง แต่ว่าถ้าไม่มีจิตเข้ามาประกอบเต็มตัว

^{๖๖} ส.ส.ท. (๒๕๖) ๑๔.

^{๖๗} พระภิกษุประยูร ธมฺมจิตฺโต, ชุตตมปิณฑมวารวต ในมหาภูตทวารวต ปริชาตญาณปริชาต, อนุสสณนสาสน :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (๒๕๓๒), หน้า ๕.

ว่าเขาย่อมสนใจไม่ตามารอคำนึงถึงกรรมต่าง ๆ ใด ดังนั้น จิตจึงมีหน้าที่สั่งการให้ร่างกายเคลื่อนไหวทำงานต่าง ๆ ใด รูปโดยปกติแล้วจะมีสภาวะเคลื่อนไหวแบบพลวัต(Dynamic)อยู่ตลอดเวลา

๓.๔.๔ นิพพาน(Nibbāna)

นิพพานนั้นเป็นประมุขธรรมประกาศฤทธิ์ในพรหมจักรรวม ซึ่งเป็นสภาวะธรรมที่มีอยู่ภายนอกตัวของมนุษย์ที่จะต้องคำนึงไปสู่จุดหมายปลายทางของชีวิตตามอุดมคติสูงสุด เพราะเป็นสภาวะธรรมสูงสุดในพระพุทธศาสนา ผู้วิญจะได้อธิบายความหมาย ลักษณะ และประเภทของนิพพาน ดังนี้

๓.๔.๔.๑ ความหมายของนิพพาน

นิพพานตามรูปศัพท์แล้ว หมายถึง สภาวะธรรมที่ดับกิเลส อวิชชา และตัณหา หรือเป็นสภาวะธรรมที่ดับไฟ คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลงของมนุษย์ โดยมีสภาพที่มีอยู่เฉพาะในโลกุตตรจิต ๘ ดวงเท่านั้น โดยพระอรหันตภิกษุ พระภิกษุสาวก และผู้รู้ได้อธิบายความหมายว่า

ธรรมที่สิ้นเจ้าทั้งหลาย ผู้พ้นแล้วจากคัมภีร์ที่ชื่อว่าวาระ ย่อมตรัสเรียกสภาวะที่ไม่มีขุติล่วงเสียซึ่งที่สุดอันไม่มีปัจจัยอะไร ๆ ประกอบแต่ยังน้อยชด้อยกว่านิพพาน^{๓๓} ธรรมชาติที่ชื่อว่านิพพาน ธรรมออกไปจากคัมภีร์ กล่าวคือวาระ เพราะวาระหรือโรค คือ ยับไว้ ซึ่งระลอกที่เป็นไปในโครม อันต่าง โดยจันทร์ เป็นต้น ด้วยสามารถเป็นไปทั้งเบื้องต่ำและเบื้องบนเกี่ยวเพราะต่างเลวจากคัมภีร์ที่ชื่อว่า วาระนั้นไป ได้ด้วยพลังงานแก้วต่างวิสัย^{๓๔} นิพพานมีความหมายเป็นความดับสนิทแห่งความเศร้าอันมาถน ฆาตฆาตแห่ง และความผูกพันหรือโรคที่มีอยู่ในจิตของมนุษย์^{๓๕} นิพพานมีความหมายจำกัดว่าวาระชาติที่พ้นจากเครื่องเกี่ยวโยงคือคัมภีร์ เพราะคัมภีร์บ่อนทำลายใจสัตว์ในภพทำให้ติดต่อกับภพใหม่เรื่อยไป^{๓๖}

ดังนั้น ผู้วิญจะสรุปความหมายของนิพพานที่พระอรหันตภิกษุ พระภิกษุสาวก และท่านผู้รู้ว่า นิพพานคือการดับกิเลสหรือเลวร้ายแห่งเป็นสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นทางกรสรวน

^{๓๓} สุตตพ. (บาลี) ๔๖ - ๔๗.

^{๓๔} ภาววิญ. (บาลี) ๒๘๘ - ๒๘๙.

^{๓๕} พุทธพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, นิพพาน, (กรุงเทพฯ:กรมการศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๘.

^{๓๖} พจนานุกรมพุทธศาสน์, พระอภิธรรมสังคยา และธรรมที่นำมานิพนธ์พระไตรปิฎก, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ:กรมการศาสนา, ๒๕๒๖), หน้า ๕๔.

ภาพทางโลกุตตมจริยของพระอริยบุคคลทั้ง ๔ ประเภทมีพระอรหันต์เป็นคัม โดยมีความหมาย ๒ ประการ คือ (๑)การค้นคว้าถึงจุดหมายซึ่งการจัดทำถ้อยคำที่แท้จริงของทางปฏิบัติอันเป็นสาเหตุแห่งความทุกข์ทั้งหลาย (๒)การออกไปจากจิตตามนัยถึงการสลัดออก ไปจากความทะนงตนอาภักดิ์ในความเกิดขึ้นของมนุษย์

๓.๔.๔.๑ ประเภทแห่งนิพพาน

นิพพานในพระอภิธรรมว่า โสการัญญูปการณัมวิยาธตังเมตฺถ สแล้ว ย่อมจะมี ๒ ประเภท คือ

๑. สอุปาทิเสสนิพพาน หมายถึง พระนิพพานของพระอรหันต์ที่ยังมีสังขารขึ้นระเหิดอยู่คือยังมีภาวะดำรงชีวิตอยู่ในโลกนี้ด้วยขั้น ๕ ไฉนก็ ยังมีรูป เวทนา สัญญา อหังการ และวิญญาณ

๒. ออุปาทิเสสนิพพาน หมายถึง พระนิพพานของพระอรหันต์ที่ดับสิ้นสังขารด้วยแล้ว คือ ไม่มีการดำรงชีวิตอยู่ในโลกนี้แล้วเป็นขั้นวิมุตติ

นิพพานทั้ง ๒ อย่างนั้น ประเภทแรกสำหรับพระอรหันต์ที่ดับกิเลสทั้งปวงได้แล้ว แต่ว่าท่านยังมีสังขารชีวิตอยู่ในโลกนี้ เพื่อทำหน้าที่ในกรณีกิจตามกฏลัทธิวัฏที่เหลือนอยู่ ประเภทที่สองสำหรับพระอรหันต์ที่ท่านละกิเลสได้พร้อมทั้งการดับทำลายขั้น ๕ มีอุปนิสัยเป็นต้น

๓.๔.๔.๒ ภาวะของนิพพาน

นิพพานเป็นสภาวะธรรมที่มีอยู่ได้โดยเฉพาะตนเอง โดยมีสภาพที่พ้นไปจากสภาวะปรุงแต่งที่เรียกว่าอสังขารธรรม และเป็นสภาวะธรรมที่เข้าถึงได้ด้วยการปฏิบัติอริยบุคคลตั้งแต่ ๓ และ ๔ จนถึงขั้นพระอรหันต์ ดังนั้น พระอนุพุทธเจ้าจึงสอนธรรมว่า

นิพพานเป็นโลกุตตรธรรมที่ฝึกกระทำให้แจ้งด้วยมรรคญาณทั้ง ๔ อย่าง คือ โสตาปัตติมรรค สกทาคามิณมรรค สนาทคามิณมรรค อรหัตตมรรค ทราบว่ามีธรรมชาติที่เป็นอารมณ์แห่งมรรคและผล พระพุทธเจ้าตรัสว่า นิพพาน อหะระออกจากคัมภีร์ชื่อว่า "วานธ" นิพพานมีสภาพอย่างเดียว คือ อันติเหตุของปฏิจจสมุตตแห่งเหตุมี ๒ อย่าง คือ สอุปาทิเสสนิพพานและออุปาทิเสสนิพพาน

๑. จ. (บาลี) ๒๕ / ๔๔ / ๒๖๕-๒๖๖.

๒. จ. (บาลี) ๔๑.

ท่านพระอุบาลีสาจารย์เถระอธิบายนิพพานไว้ในอภินิหารมัลลิกาวชิรณีนว่า

ท่านพระอนุรุทธสาจารย์แสดงทวนที่นิพพานเป็นธรรมชาติที่สำเร็จได้โดย
ประการแก่พระอริยบุคคลทั้ง ๔ เหล่านั้น ด้วยคำว่าควรกระทำให้แจ้ง
ด้วยบรรพตญาณทั้ง ๔ และเมตถะความที่นิพพานสำเร็จโดยการอนุทานแก่
บุคคลที่เป็นกิลลาอยู่จนกระทั่งหาว่า นิพพานเป็นสภาวะของบรรพต ๔
และผล ๕ ซึ่งทำหน้าที่ตัดกิเลสได้โดยมีจิตขาดจนสิ้นจนของต่ำดับ
บรรพตทั้ง ๔ เหล่านั้น เพราะญาณที่มีถึงขณธรรมเป็นอารมณ์มีบัญญัติ
เป็นสภาวะ อันจะไม่สามารถในการตัดกิเลสได้อย่างเด็ดขาดโดยหวังที่
จะแก้ด้านวาทะของพวกนักปฏิบัติคิดซึ่งที่แท้ทักเอาเองว่าเพื่อบริการความไม่มี
อันเป็นนิพพาน

ดังนั้น นิพพานว่าโดยสภาวะลักษณะแล้วจะมีลักษณะเพียงอย่างเดียวเท่านั้นคือ
ลักษณะที่สงบสุขหรือสิ้นกิเลสและว่าโดยตามบัญญัติลักษณะแล้ว อันจะมีภาพเป็นหนึ่งเดียวคือ
อนัตตลักษณะ เพราะลักษณะที่ว่างเปล่าจากตัวตน แต่ว่างไปเนื่องถึงลักษณะ เพราะว่านิพพานเป็น
สิ่งที่ต้องแก้ไขไม่แปรผัน และไม่มีทุกขลักษณะคือมีสภาวะที่ทนอยู่ไม่ได้ แต่ว่านิพพานเป็นอันมั่นคง
ถาวรดำรงอยู่ได้ตลอดไป เพราะนิพพานเป็นถึงนิรันดร์

นิพพานมีสภาวะโดยเป็นวิภังคลักษณะอยู่ ๓ ประการ คือ

๑. มีความสงบเป็นลักษณะ
๒. มีความไม่ติดข้องเป็นหน้าที่
๓. ไม่มีนิमितหรือกำหนดนิมิตอาการปรากฏหรือมีคุณแต่เพียงติดออกไป

จึงภาพเป็นต

มีข้อถกเถียงว่านิพพานนั้น ไม่มีเหตุใดอันเป็นเหตุอันให้เกิดขึ้นสมือนปรมาณธรรม
ขึ้นคือจิต ๓๓ รูป อันจะมีวิเสสลักษณะครบ ๔ ประการ คือ ลักษณะ หน้าที่ อาการปรากฏ
และเหตุใดให้เกิดขึ้น เพราะฉะนั้นนิพพานนั้น ไม่มีสิ่งที่จะทำให้เกิดขึ้นได้

ถ้าสมนิพพานที่ประเสริฐโดยอาการที่เข้าถึงสภาวะที่บรรลุอุตตมมี ๓ อย่าง คือ

๑. วิชยัคคินิพพาน หมายถึง นิพพานที่มีชื่อว่าว่างเปล่าจากกิเลสมี

วาทะ โทสะ มโหระ เพราะว่าเป็นธรรมชาติที่ว่างเปล่าจากกิเลสทั้งทั้งปวงมีขึ้น ๕ เป็นต้น

*** วิภาวดี (บาลี) *Viśvādevī*.

*** วิสุทธี (บาลี) *Viśuddhī*.

*** โฉวณี (บาลี) *Śāṇī*.

๒. อนันโตนิทาน หมายถึง พระนิทานที่มีชื่อว่าไม่มีศรีอภาย เพราะไม่มีศรีสงหาหรืออาวตตะสันตติ หรือไม่มีศรีอภายคือสังขารทั้งปวงมีจน ๙ เป็นต้น โดยไม่ปรากฏว่ามีรูปาวุธ ฐานาน ตีความวรรณะคัมภีระประการใด

๓. อัปปนิทานนิทาน หมายถึง พระนิทานที่มีชื่อว่าไม่มีที่ตั้ง เพราะเว้นจากที่ที่ตั้งคือภเวณีภาวะเป็นต้น หรือไม่มีที่ที่ตั้งคือสังขารทั้งปวงมีจน ๙ เป็นต้น โดยไม่มีอภายธรรมที่นำปรารภสนพัวดลโทษเป็นต้น

ดังนั้น นิทานว่าโดยความต่างกันแห่งสาขามี ๑ ประการ คือว่าไม่กล่าวถึงหรือหาข้อและไม่มีที่ตั้งอยู่ นิทานทั้ง ๓ นั้นจึงเป็นการที่พระอริยบุคคลชั้นสูงจะพิจารณาด้วยด้วยการกำหนดพิจารณาโดยลักษณะในวิปัสสนากรรมฐานอย่างนี้ คือ ผู้ที่จะกำหนดพิจารณาในอนิจจานุปัสสนาแล้วอันจะบรรลุนิพพาน ผู้ที่กำหนดพิจารณาทุกขานุปัตตนาอันจะบรรลุนิพพาน และผู้ที่กำหนดพิจารณาอนัตตานุปัตตนาอันจะบรรลุนิพพาน

นอกจากนั้นนิทานยังมีสภาพเป็นบทที่เข้าถึงได้จึงมีผู้โคจรเฉพาะคนโดยไม่มีภพก่อนเข้า เพราะ ไม่มีภาวะที่เกิดอีกจะมีสภาวะก้าวล่วง ส่วนเบื้องต้นและเบื้องปลายโดยไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง และเป็นธรรมที่ออกเนื่อง เพราะว่ามีธรรมอื่นที่ออกเนื่องด้วยคนอง

และมีปัญหาที่ควรพิจารณาว่าพระนิทานมีสภาพเป็นกรรมสงบสุขคือสันติสุข ซึ่งเป็นสุขมิได้เกิดขึ้นโดยการสวาทอารมณ์แล้ว พระนิทานจะเป็นสุขอยู่ได้อย่างไร สบายไม่เกี่ยวอารมณ์นั้นแต่เป็นความสุขอย่างแท้จริงเป็นความสุขอย่างแท้จริง พระนิทานเป็นความสุขที่แท้จริงโดยสภาพปรมาตม เพราะว่าเป็นนิโรธสังขาร ส่วนความสุขอื่น ๆ นอกสภาพพระนิทานแล้วจัดเป็นสุขที่เกิดจากการสวาทอารมณ์โดยถือว่า "เวทียุทธ" จึงจัดเป็นทุกข์สังขาร เพราะความสุขที่สวาทอารมณ์นั้นเป็นสุขที่ไม่เที่ยงโดยมีกรรมเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมตามปฏิจจธรรมที่ปรุงแต่งคือเป็นความทุกข์

— ไม่ปรากฏที่กล่าวใน รมิต ฎุโลภี พระนิทาน, (กรุงเทพฯ: มจร, ๒๕๓๐), หน้า ๒๗ ใน
ขุนสารทักโฆส (โกวิท ปัทมสมบูรณ์), คู่มือการศึกษาระดับมัธยมศึกษา, ฉบับที่ ๑, หน้า ๑๕๕, (กรุงเทพฯ: มจร, ๒๕๓๐)

วิเคราะห์ปัญหาเกี่ยวกับพระอภิธรรมในฐานะเป็นพุทธจริยศาสตร์

๓.๑ การกระทำตามจิตและความชั่วในพระอภิธรรม

การที่เราจะทราบว่าอะไรคือภาระที่ควรทำแล้วความชั่วนั้น ถ้าไม่กล่าวถึงผู้กระทำ
กรรมในพระอภิธรรมก่อนแล้วย่อมจะไม่ทราบถึงกรรมและที่ควรปฏิบัติความชั่วได้ เพราะว่าคนปกติ
พระอภิธรรมไม่ได้กล่าวถึงผู้กระทำก็เหมือนคนปกติโดยตรงไว้ แต่สามารถทราบได้โดยนัยแห่งสถานะ
ที่เป็นปริยัตถธรรม ๔ ประการ คือ จิต ๓๓ รูป และนิพพานโดยทางอ้อมว่าเป็นการอธิบายถึง
หลักธรรมล้วน ๆ ในพระอภิธรรมกล่าวถึงภาวะที่แท้จริง ซึ่งหมายถึงการอธิบายข้อเท็จจริงตาม
กระบวนการทางธรรมชาติที่เกี่ยวกับมนุษย์นั่นเองโดยทางตรงนั้นมีการอธิบายมนุษย์เป็นศูนย์กลาง
แห่งการกระทำและการกระทำที่ผิดซึ่งปรากฏอยู่ในหลักปริยัตถธรรม ๓ ประการ คือ จิต ๓๓ รูป และ
รูป

อีกอย่างหนึ่งอาจจะปัญหาสำหรับบางท่านที่จะมีความสงสัยได้ว่าพระอภิธรรมนั้น
ถือว่าเป็นปริยัตถธรรมล้วน ๆ มิได้อธิบายให้อ้างบุคคล ตัวใด ตัวของแล้ว เราจะสามารถอธิบายเกี่ยว
กับเรื่องภาระที่ความดีและความชั่วได้อย่างไร ดังนั้น ผู้วิจัยขอทำความเข้าใจในเรื่องนี้ว่าถ้าไม่
มีมนุษย์เกิดแล้วคงจะไม่มีภาระทำใด ๆ เกิดขึ้น เพราะว่ามนุษย์คือการอธิบายการรวมสามหลัก
ปริยัตถธรรมของพระอภิธรรม แล้วว่าถ้าอธิบายโดยแยกแยะให้ชัดเจนถึงถาวรธรรมล้วน ๆ จะเป็น
ปริยัตถ์แบบวิภังคิกาก็คือมีการแยกส่วนประกอบของมนุษย์ออกมาตามความเป็นจริงตามหลัก
อนัตตาในทุกอุปสรรค

ดังนั้น การอธิบายปัญหาเกี่ยวกับการกระทำตามจิตและความชั่วในพระอภิธรรมนั้นก็คือ
การอธิบายการรวมของพระอภิธรรมทั้งหมดซึ่งจะปรากฏอยู่ในจิต เจตสิก รูป พระนิพพาน โดย
จะได้อธิบายและวิเคราะห์ต่อไป

๓.๑.๑ ความหมายของการกระทำ

คำว่า "การกระทำ" นั้นมาจากคำในภาษาบาลีว่า "กัมม" (กัมมะ) ในภาษาไทยใช้คำว่า
"การงาน" (Action) หมายถึง กิจกรรมการที่ประกอบขึ้นจากเจตนาอย่างใดอย่างหนึ่งในชีวิตประจำวัน

บุญย์ หรือมีความหมายว่า การกระทำ กายงาน คือ การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาคือทำด้วย
 ความตั้งใจหรือตั้งใจที่คิดแล้ว “ชั่วก็ความ” หรือว่าการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาทางกายก็สาม
 ทางวาจาที่สาม ทางใจก็สาม”

กล่าวโดยสรุป คำว่ากรรมกระทำคือกรรมนั้น หมายถึง สภาพที่เป็นการกระทำ สภาพที่
 เป็นตัวของการโคสมิกการเคลื่อนไหวทางกาย เช่น การประกอบกิจกรรมหรือการเจตนาคิดด้วย
 ก่อสร้างกันตามหลักการของพรหมกรรม หมายถึง การแสดงกิริยาอาการตามทฤษฎีเรียกว่า
 “กษยวิญญูติและวชิวิญญูติ” คือสภาวะที่แสดงให้รู้ความหมายแห่งกายนกเขาซึ่งเรียกว่ากรรม
 และกิริยา เช่น การเคลื่อนไหวทางกายโดยมีความตั้งใจให้ผู้อื่นได้ทั่วรู้ความมุ่งหมายโดยมี
 การกระทำหรือเรียกว่า โภคณิยจับใส่หรือมีการเคลื่อนไหวทางวาจาโดยมีการร้องเรียกชื่อบุคคลใด
 บุคคลหนึ่งหรือมีการบอกเล่าพรรณนาเรื่องเล่าต่าง ๆ เป็นต้น

ส่วนการกระทำที่สำคัญอีกอย่างคือกรรมกระทำทางด้านจิตใจที่เรียกว่า “นโมกรรม” นั้น
 หมายถึง การรู้ตัวนึกคิด การพิจารณา การใคร่ครวญอยู่ภายในใจโดยเป็นที่ยามแห่งการกระทำทาง
 ลายและทางวาจา นอกจากนั้นยังหมายถึงความนึก สวมเห็น สวมเชื่อ แนวความคิด ทัศนคติ
 สกฤติ ฤทธิ และอุดมคติ เป็นต้น

การกระทำในที่นี้จึงมีความมุ่งหมายถึงการกระทำที่มีตัวเจตนาเข้ามาประกอบเป็น
 พื้นฐานอยู่ด้วยเสมอ โดยมีสวามะใจกำกับอยู่ด้วยตลอดเวลาที่กระทำการใด ๆ ไม่ว่าจะเป็นการ
 กระทำด้วยความดีหรือการกระทำด้วยความชั่วก็ตาม เพราะมีจิตความเชื่อยืนยันว่า ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่
 “เจตนาเป็นกรรม” ดังนั้น การกระทำทั้งสงฆ์อย่างนั้นจะเกิดขึ้นโดยปราศจากตัวเจตนาหรือความตั้งใจ
 นั้นไม่ได้เลย

แต่ว่าการกระทำที่จัดเป็นกรรมในที่นี้จึงมิได้หมายถึงกิริยาอาการของการเคลื่อนไหว
 ทางร่างกายและทางวาจาอันเป็นไปตามปกติในชีวิตประจำวันของมนุษย์ เช่น กิริยาอาการของกน
 ชาติการเดิน การยืน การนั่ง และการนอนที่ปรากฏอยู่ในอิริยาบถทั้ง ๔ แม้แต่การรับประทาน

* วารบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ:พจนาน :
 ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๕), หน้า ๑๒.

* พระพรหมญาณิ, พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ:พจนาน : บัณฑิตย
 ชาติการ ๒๕๒๕), หน้า ๓.

* พระพรหมญาณิ, (๒๒๕), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ:พจนาน :
 ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๕), หน้า ๖๕.

* อ.ป. (บ.ป.) ๑๔ / ๒๕๕ - ๒๕๖ / ๑๕๕.

* อ.ป. (บ.ป.) ๒๒ / ๒๕๖ / ๑๕๕.

อาหารคนปกติทั่วไปหรือมิได้หมายความว่าอาหารต้องดีหรือถูกเสมอมาเลย ๆ โดยมีให้มีความเหมาะสมให้ผู้
อื่นได้รับรู้ การเปลี่ยนแปลงตามออกมาในเวลาต่าง ๆ ตามระยะเวลาในเวลานอนอยู่คนเดียว การอ่าน
หนังสือเกี่ยวกับความถี่ทั้ง เป็นต้น

เพราะฉะนั้น การกระทำ(กรรม)ในที่นี้จึงมีความหมายไปในเชิงจริยธรรมตามหลักการ
ของพุทธจริยศาสตร์คือสมรรถนะที่ความดีความชั่วอย่างมีสาเหตุ(Cause)ที่ผลของการกระทำนั้น และ
จะดีจะมีผล(Effect)แห่งผลธรรมะที่นั่นคือ เพราะว่าการกระทำจะส่งผลไปยังตัวผู้ทำเองและยังผล
กระทบต่อผู้อื่น นสสจากนั้นถึงมีผลกระทบต่อสังคมส่วนรวมของมนุษย์โลกอีกด้วย เพราะว่าการ
กระทำดังกล่าวมาเป็นการแสดงออกของความประพฤติหรือพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งคิดและ ในคิ
ซึ่งจะได้วิเคราะห์และอภิปรายต่อไปในบทความประเด็นปัญหาของพุทธจริยธรรมตามแนวความคิดของ
พุทธจริยศาสตร์

๓.๑.๒ ปัญหาเกี่ยวกับการ

การกระทำหรือกรรมนั้นเป็นคำกล่าว ๆ ซึ่งยังไม่ถึงขั้นถึงคุณค่าทางจริยธรรม(Ethical
Value) เพราะว่าจะเป็นการกระทำตามความดีหรือความชั่วก็ได้ ถ้าการกระทำนั้นเป็นการกระทำที่ผิดแล้ว
จะเรียกว่า "กรรมชั่ว" แต่ถ้าการกระทำนั้นเป็นการกระทำที่ความดีหรือเรียกว่า "กรรมดี" การกระทำ
ดังกล่าวมานี้จึงจะจัดว่าเป็นกรรม การกระทำนั้นย่อมจะมีกรรมบถหรือคุณค่าทางศีลธรรม(Moral)
อันเป็นคุณค่าทางพุทธจริยธรรมทั้งในแง่บวกและในแง่ลบ

มีข้อสังเกตคือว่า การกระทำนั้นที่ใช้คำว่า "กรรม" แทนการกระทำต่าง ๆ โดยความ
เข้าใจของสมรทั่วไปแล้วย่อมจะมีความรู้สึกไปในทางลบทั้งที่ "กรรม" เป็นการกระทำที่มีผลต่อ
ไปในทางชั่วร้าย แต่งานวิจัยนี้ผู้วิจัยจะใช้คำว่า "กรรม" แทนการกระทำที่เป็นคำกลาง ๆ สลับกันไป
เป็นสมรรถนะที่ความดีจะใช้คำว่า "กรรมดี" แทน ถ้าเป็นการกระทำที่ความชั่วจะใช้คำว่า "กรรมชั่ว"
แทน โดยจะแสดงคุณค่าทางจริยธรรมกำกับไว้ด้วยเสมอ

๓.๑.๒.๑ กรรม ๓

การกระทำ(กรรม)นั้น ย่อมมีจำแนกออกเป็นการกระทำตามคุณภาพหรือคุณ
คุณ ๓ ประการ คือ

๑) อรูปกตกรรม คือ กรรมที่เป็นอรูปกต กรรมชั่ว การกระทำที่ไม่ดี ไม่ฉลาด ไม่เกิดสมาธิปัญญา ทำให้เสื่อมเสียสุขภาพจิต หมดสติ กรรมกระทำที่ผิดจากอรูปกต คือ โสกะ โทสะ หรือโมหะ^๑

๒) รูปกตกรรม คือ กรรมที่เป็นรูปกต กรรมดี การกระทำที่ดี ฉลาด เกิดสมาธิปัญญา ส่งเสริมสุขภาพของจิตจิตใจ หมดสติ กรรมกระทำที่ผิดจากอรูปกต คือ โสกะ โทสะ หรือโมหะ^๒

การกระทำประจำการแรกนั้นเป็นการกระทำที่ไม่ดีจึงเป็นสาเหตุของความชั่วร้าย เพราะเกิดมาจากแรงผลักดันของอรูปกตทั้งปวง โดยจะคอยส่งผลให้เกิดความเดือดร้อนนานาประการขึ้น จึงกล่าวว่า ธรรมชั่ว ธรรมไม่ดี กรรมที่เลวทราม กรรมที่เป็นบาป กรรมทั้งหมดนี้จึงเป็นการกระทำที่ไม่ดีจึงปรารถนาไม่ทำพอใจจนมนุษย์ทั้งหลาย เพราะจะเป็นการกระทำที่ส่งผลแก่ชีวิตของมนุษย์ภายหลัง และตกต่ำโดยเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความทุกข์ทั้งมวล ให้เกิดกับสังคมมนุษย์และ ไม่เป็นประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่นเลย แต่อาจจะเป็นภัยร้ายแรงที่ทำให้มนุษย์เดือดร้อนและได้รับผลความทุกข์จากอำนาจในการดำเนินชีวิต

การกระทำประจำการที่ดีขึ้นนั้นเป็นการกระทำที่ดี โดยเกิดมาจากสาเหตุแห่งความดีนั้นจัดให้ว่าเป็นธรรมดี นอกจากนั้นยังส่งผลให้เกิดความดีงามเกิดขึ้นมาภายหลัง ดังนั้น ธรรมดีที่เป็นความดีจึงกล่าวว่ามันเป็นสิ่งที่มีมนุษย์ควรประพฤติในจิตตนาที่สุก ย่อมจะนำความสุขและความเจริญมาให้เกิดขึ้นแก่ตัวมนุษย์เองและแก่สังคมมนุษย์โดยไม่เกิดความเดือดร้อน เพราะว่าเป็นการกระทำที่ส่งเสริมสุขภาพจิตของมนุษย์ให้ดีขึ้น ๆ ขึ้นไป และยังเป็นการเอื้ออำนวยประโยชน์แก่อุปการกิจของสังคมและผู้อื่น ตลอดจนถึงสังคมของมนุษย์อีกด้วย

๓.๑.๒.๒ กรรม ๓

การกระทำ(กรรม)นั้น ย่อมจำแนกออกเป็น ๓ ประเภท คือ

- ๑) กายกรรม(Bodily Action) คือ การกระทำทางร่างกาย
- ๒) วจีกรรม (Verbal Action) คือ การกระทำทางวาจา
- ๓) มโนกรรม(Mental Action) คือ การกระทำทางจิตใจ

การกระทำต่าง ๆ ของคนเรานั้นแสดงออกให้เราเห็นอย่างป็นรูปธรรมที่ชัดเจนคือการกรรมและวจีกรรม ส่วน การเคลื่อนไหวทางร่างกายในวาทประกอบกิจกรรมต่าง ๆ มี

^๑ ธรรมวินัยปิฎก(อ.ปญฺญโก) ฉบับพระอุบาละเถระ อธิบายว่า ธรรมวินัย ๖๘.

^๒ คือ งามหรือดีเหมือนกัน.

การให้ดินเสีย (Seed) คือ ศักยภาพหนึ่งซึ่งเป็นรูปชนิดหนึ่งในโคจรรูป ๓ หรือวิถีรูป ๓ หมายถึง รูปที่เป็นอาณัติที่คนรับรู้ของอินทรีย์ได้แก่สิ่งที่ใหญ่ในการกระทำกิจการงานที่สลับโดยเป็นหน้าที่หลักของตน การกระทำดังกล่าวนี้เรียกว่ากายวิญญูคือการรับรู้วิญญูของผู้ซึ่งมีความชำนาญพอจะกิจกรรม

ส่วนการกระทำที่เสียกฏที่สุดในเรื่องของกรรมโดยไม่แสดงปรากฏออกมาต่างเป็นรูปธรรมในเชิงประจักษ์คือภาวะกระทำทางด้านจิตใจหรือกระบวนการทำงานของจิตใจมีจิตและเจตสิกในระบอบกรรมเรียกว่า "นาคธรรม" โดยมีความรู้ลึก ลาวนคิด ลาวนพิจารณา ไตรตรอง ไตรทวญ หรือการตัดสินใจ เป็นต้น ภายใต้การกระทำนั้นจะต้องอาศัยกายกรรมและวิญญูธรรมจึงจะแสดงปรากฏออกมาได้ตามการรับรู้ได้

๓.๓.๒.๓ การเกิดขึ้นของกรรม

การกระทำ(กรรม)นั้นย่อมจะเกิดขึ้นทางทวารในเวลาประกอบกันสาม โดยจะมี ๖ คู่ ทวาร คือ

- ๑) กายทวาร คือ ทางอันเป็นที่กระทำทางว่าสข
- ๒) วจิตทวาร คือ ทางอันเป็นที่กระทำทางวาจา
- ๓) มโนทวาร คือ ทางอันเป็นที่กระทำทางด้านจิตใจ

ทวารคือช่องทางอันเป็นที่ประกอบกรรมทั้ง ๓ คือ กุศลกรรม ๓๓ และอกุศลกรรม ๓๓ ต้องอาศัยทวารทั้ง ๓ เหล่านี้จึงจะเกิดการสร้างกรรมขึ้นมาตามทวารนั้น ๆ ไม่ว่าจะเป็นกายทวาร วิทวารหรือมโนทวารโดยจะเกิดสภาวะกระทำทางกายทวารเรียกว่า "กายกรรม" ทางจิตทวารเรียกว่า "วจิตกรรม" และทางมโนทวารเรียกว่า "มโนกรรม" ซึ่งจะมีสามต้นพันธุ์ต่อกันแตกต่างกันในขณะที่กระทำกรรมทั้งหมด

ตามหลักการของพระอภิธรรมแล้ว คำว่า "ทวาร" นั้น แปลว่า ประตู คือ ทางเข้าออกของจิต ได้แก่ ช่องทางอันเป็นที่รับรู้อารมณ์ของจิตทั้ง ๖ ทาง คือ (๑) อกุศลทวาร (๒) จิตรับอารมณ์ทางตาวิการเห็นรูป เรียกว่า จักขุปตาทวาร (๓) โสภทวาร คือ จิตรับอารมณ์ทางหูวิการได้ยินเสียง เรียกว่า โสภปตาทวาร (๔) มโนทวาร คือ จิตรับอารมณ์ทางจมูกมีสาธตุลคมกลิ่น เรียกว่า ชวนปตาทวาร (๕) ชิวหาทวาร คือ จิตรับอารมณ์ทางลิ้นมีภวถัมภร เรียกว่า ชิวหาปตาทวาร (๖) ฌายทวาร คือ จิตรับอารมณ์ทางกายมีการถูต้องสัมผัส เรียกว่า กายปตาทวาร (๗) มโนทวาร คือ จิตรับอารมณ์ทางใจมีการคิดและจิตเจตเป็นต้น

ทวารหรือประตูแห่งการรับรู้ทั้ง ๕ คือ จักขุทวาร โสณทวาร ฆานทวาร จีฬา
ทวารและสาทวาร ทวารเหล่านี้เรียกว่า“ปัญจทวาร” จิตและเจตสิกจะรับรู้อารมณ์ทั้ง ๕ คือรูปจักขุป
เจตสิก ๓๓ และสัมผัสได้โดยอุปาทารูป ๕ มีจักขุปาทาทรูปเป็นต้น จึงทำให้เกิดทวารปัญจวิญญาณ
จิตขึ้นรับอารมณ์ และยังเป็นทางให้เกิดวิจิตทางปัญจทวารอีกด้วย จักขุเป็นรูปทวาร

ส่วนในทวารนั้นมืองค์ธรรมคือภวังคจิตจะเป็นเหตุให้จิตที่สยงเกิดขึ้นโดย
๓๓อารมณ์ขึ้นสู่วิถีทางปัญจทวาร และยังเป็นทางที่ทำให้วิจิตเกิดขึ้นตามในทวารอีกด้วยคิดว่า
เป็น๓ในทวาร ที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นส่วนหนึ่งซึ่งเป็นกระบวนการทำงานของจิต โดยอาศัย
ทวารทั้ง ๕ คือ กายทวาร วชิทวาร มถณในทวาร โดยอ้อมมี ๓ อย่าง คือ (๑)ปัญจทวาร (๒)ในทวาร
ตามหลักกายของพระอภิธรรม ดังนั้น นนุณจะกะสะทำกล่อมใจไว้วิคตม โดยไม่ว่าจะเป็นกรรมสิทธิ์
กรรมชั่วอันสมณะคืออาสยช่องทางเหล่านี้สร้างพฤติกรรมพัฒนาทางจิตใจก่อนแล้วจึงแสดงออกมา
ทางร่างกายภายนอก

๓.๑.๒๐.๔ กรรม ๑๒

การกระทำกรรมนั้นยังจำแนกออกได้ ๑๒ อย่าง โดยเป็นการจัดกรรมแต่ละ
ประเภทให้อยู่ในหลักเกณฑ์เดียวกันกระทำโดยองค์กรตามกาลเวลาบ้าง ตามหน้าที่บ้าง ตามลักษณะ
สภาวะบนการให้ผลของกรรมบ้าง แต่ในที่นี้ผู้วิจัยได้อธิบายถึงกรรมที่กระทำโดยวิบากวิคตม
หลักของพระอภิธรรมเรียกว่า“กรรมสกฺข๓” หมายถึง กรรม ๔ แห่งกรรมโดยมีอยู่ ๔ ประเภท คือ

๑. ขณกติกัม คือ หน้าที่ของกรรมมีนกรกรรมเป็นต้น
๒. ปากทาน คือ ฝึกหัดแห่งการให้ผลของกรรม
๓. ปากกาล คือ กำหนดเวลาให้ให้ผลกรรม
๔. ปากฐาน คือ ที่ตั้งซึ่งทำให้เกิดผลกรรม

กรรมทั้ง ๓ ประการดังกล่าวนี้เป็นการแสดงผลของการกระทำซึ่งมีสาเหตุมาจาก
วิการกระทำนั้นมีความวิจกแห่งการกระทำนั้นด้วยตนเอง ย่อมจะต้องเป็นไปตามวิการแห่งกรรมนั้น
ถ้ากระทำกรรมใดไว้ด้วยเหตุ ผลที่จะได้รับจะต้องเป็นผลดี ถ้าทำกรรมไว้ด้วยเหตุไม่ดี ผลที่ได้รับ
ย่อมจะเป็นไปในทางลบ ดังที่พระพุทธองค์กล่าวไว้ว่า“โลกย่อมเป็นไปตามกรรม” คือ ผู้ที่ทำกรรมใดไว้
ย่อมเป็นไปตามผลกรรมที่ทำนั้นเสมอ จากข้อความนั้นแสดงให้เห็นว่าตัวผู้ที่ยังเกี่ยวข้องอยู่ใน
อารมณ์ที่นำเหตุไปจนเกิดกรรมนั้นและอารมณ์ที่ไม่นำปรารถนาวิบากกรรมนั้นแล้ว เมื่อจะ

* ศุภท. (นริ) ๓๐.

** วิภวณ. (นริ) ๒๔๑ - ๒๔๐.

*** น.น. (นริ) ๓๐ / ๓๖๐ / ๓๓๓ (กฎปาฐก ๑๒๓)

และอุปถัมภ์อย่างเดียวกันนั้น แต่ไม่มีหน้าที่คอยอุปถัมภ์กรรมอื่น ๆ อีกต่อไป เมื่อไม่อยู่ในฐานะที่
ต้องส่งเสริมแล้ว อุปถัมภ์กรรมนั้นย่อมเป็นเพียงอโศกกรรมไปเสีย เพราะว่ามีภาระยกเลิกให้การ
สนับสนุนการให้ผลของกรรม

๓. อุปธิภกกรรม หมายถึง กรรมที่มีหน้าที่คอยอุปถัมภ์กรรมอื่น ๆ ให้มี
ตรงกันข้าม เช่น กุศลกรรมส่งผลให้เป็นกรรมดี แต่ว่าถ้ามีอกุศลกรรมที่มีกำลังกล้าแข็งกว่าเข้ามา
เบียดเบียนกุศลกรรมที่มีกำลังน้อยกว่า อันจะทำให้มีสภาพคดเสียโดยยกกำลังต่อการส่งผลกรรมดี
โดยเป็นการเบียดเบียนหรือชักขวาง ไม่ให้กุศลกรรมมีโอกาสดังผลไปในชีวิตประจำวัน

อุปธิภกกรรมนั้นจะมีองค์ธรรมประกอบด้วยอกุศลจิต ๓๓ ธรรมากุศลจิต ๘
ส่วนหนึ่งหัตถกจิต ๘ นั้นย่อมไม่จัดว่าเป็นอุปธิภกกรรม แต่ว่าจัดเป็นอุปฆาตกรรมโดยที่เมื่อ
ตระว่าเป็นกรรมที่เข้าไปขัดขวางอกุศลกรรมให้ขาดละทิ้งลงอย่างชนิดถอนรากถอนโคน

๔. อุปฆาตกรรม หมายถึง กรรมที่มีหน้าที่ตัดถอนกรรมและวิบากกรรมอื่น ๆ
ให้มีความสิ้นสุดแห่งผลของกรรมอย่างขาดละทิ้งลงไป เช่น ฆ่างูชุกฉจิต และอุปฆาตชุกฉจิต
มีกำลังอำนาจเข้าไปตัดอกุศลกรรมที่นำชนกชนนีให้เกิดการขาดละทิ้งด้วยอำนาจแห่งฌานสมาบัติ
โดยมีอุบายธรรมที่ประกอบด้วยอยู่ในงานธรรมบทอยู่หลายเรื่อง เช่น พระองค์สัมมช(อหังสกะบุรุษ)^{๓๖}
ในอดีตได้ฆ่าคนทั้งห้าคนด้วยอำนาจสมาธิ การจะให้มีผลแห่งอกุศลกรรมนั้นโดยการส่งผลให้ไป
เกิดในอวสานภูมิมีอันยากยิ่งนัก แม้จะฆ่าฆ่าแล้วพระอริยฌานแล้วได้บำเพ็ญเพียรเจริญจิต
ภาวนาจนสามารถบรรลุนิพพานด้วยดีแล้วด้วยดีแล้วในพระพุทธศาสนาคือการบรรลุนิพพาน
แล้วหมดแล้ว สรรพกรรมอันเองจัดเป็นอุปฆาตกรรมฝ่ายอกุศลเข้าไปตัดถอนอกุศลกรรม
นำพาชีวิตเป็นต้นนั้นให้ขาดละทิ้งได้ อริยธรรมหรือจิตอันมีอกุศลกรรมได้อย่างเด็ดขาด

อีกกรณีหนึ่ง พระเจ้าชาคัลล^{๓๗} ผู้ที่ได้รับสั่งให้ฆาตพระเจ้ากนิชโดยการเป็นผู้เป็น
พระราชาจนถึงสวรรคต เมื่อพระองค์ได้ตัดพระธรรมที่พระพุทธเจ้าแสดงเทศนาไว้ฟังจึงไม่
สามารถบรรลุนิพพานใด ๆ ได้เลย เพราะองค์ท่านนั้นบริกรรมในพระราชาชาคัลล
พระองค์ อันบริกรรมนั้นเองจึงเป็นอุปฆาตกรรมเข้ามาขัดขวางอกุศลกรรมคือการฟังพระธรรม
เทศนาแล้วจึงไม่สามารถบรรลุนิพพานแห่งสุขธรรมความวิไล

แม้แต่กรณีพระเวท^{๓๘} ผู้ได้รับรู้โลกิยธรรมแล้ว แต่ท่านทำร้ายพระพุทธรูป
จนเกิด โลภีคู่ปราชญ์กระทำสิ่งเลวในมนุษย์ อันจัดเป็นอนันตริยกรรมเหมือนกัน อนันตริยกรรม

^{๓๖} ม.ม. (บ.พ.) ๓๓ / ๑๕๑ / ๑๕๔.

^{๓๗} ศ.ป. (บ.พ.) ๘ / ๒๕๐ - ๒๕๖ / ๒๕ - ๒๖.

^{๓๘} พระพุทธโฆสเถร, ธมมปญญาน (ปฐกปาฐ), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพฯ: มจร,
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๒), หน้า ๑๓๑-๑๓๒.

นับถึงห้าปีที่ทอดศรอนให้สหประชาชาติทราบคือฉันทัดก่อนได้ ๓๓๖ ปีไปเกิดใน
ตอนอายุมีนรกเป็นพัน ๆ ปีตามกรรมนั้นจะมีสังขารประกอบด้วยอสุภจิต ๓๒ และกุศลจิต
๒๐ คือ อากุศลจิต ๔ ปาวสยจิต ๕ อปาวสยจิต ๔ และโศกกุศลกุศลจิต ๔

กรรมประเภทที่ ๒ คือ ปากทาน หมายความว่า สักแต่ว่ากล่าวให้ผลของการกระทำ
ก่อนและหลังตามกำลังของกรรมหนัก เบา รุนแรง มีอุบายมาก หรือมีโทษมาก เป็นต้น มีอยู่ ๔
ประเภท คือ

๑. ๓๑กรรม หมายถึง กรรมหนักอีกว่าเป็นกรรมที่มีกำลังรุนแรงต่อผลกรรมมี
ลำดับต้น ๆ ก่อนกว่ากรรมอื่นทั้งหมด ถ้าเป็นกรรมนี้ฝ่ายดีจะมีลำดับต่อผลดีให้ก่อนกว่ากรรมอื่น
แต่ถ้าเป็นกรรมนี้ฝ่ายไม่ดีจะร้าย ย่อมจะให้ลำดับต่อผลของกรรมนั้นจะมีลำดับรุนแรง โทษมีโทษ
มาก เช่น อุกุศลกรรมมีกิริยาผิดตั้งแต่ปฐมจิต ๔ อย่างเกิดขึ้นด้วยอำนาจของนิมิตมีจิตก็มีความ
เห็นผิดทางศีลสิกขาและทางศีลจริยธรรมชนิดที่เรียกว่าล่วงละเมิดถึงในจิตสันดาน
ทั้ง ๓ ประเภท คือ

๑.๑) อเหตุกปฏิรูป หมายถึง ความคิดเห็นว่าเรกระทำในสิ่งทั้งหลายนั้น
แต่ไม่มีสาเหตุให้เกิดขึ้นโดยไม่มีความเชื่อถือในบุญของกรรม

๑.๒) นัตถิกปฏิรูป หมายถึง ความคิดเห็นว่าเรกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยไม่
เกี่ยวข้องไม่มีความเชื่อถือในผลวิบากของกรรม

๑.๓) อติริชปฏิรูป หมายถึง ข้อนคิดเห็นว่าเรกระทำสิ่งทั้งหลายนั้นย่อมจะ
ไม่มีโทษเหตุผลโดยไม่มีความเชื่อในเหตุและผลของกรรม คือ ไม่เชื่อในบุญและบาป ไม่เชื่อใน
พระเดชพระคุณ นิพพาน ปิณดี

ผู้ที่มีความคิดเห็นเช่นนี้ตามผลกระทำถึงที่ป็นอกอุทกอบนโลก ๆ ได้โดย
ไม่มีความเชื่อทั้งสาเหตุแห่งการกระทำในปัจจุบันและผลที่จะได้รับในอนาคต ผลของกรรมที่เขาทำ
จึงเกิดเป็นกรรมที่มีลำดับก่อนต่อผลดีให้ไปต่ออายุที่มีมากกว่ากรรมอื่น ๆ ส่วนผู้ที่ประกอบกรรม
กรรมซึ่งจัดเป็นอกุศลกรรมนั้นคือสหอกุศลกรรม ๘ โดยนิมิตใจประเภทต่าง ๆ มีกรรม
มากกว่าสูงกว่าคนอื่นที่ต่ำลงมา ย่อมจะส่งผลในลำดับก่อนกว่าเป็นธรรมตามหลักกรรมแล้วตาม
ผลตามสมควรที่มิใช่กรรมประเภทต่าง ๆ ที่มีปฏิกิริยาอยู่ในนิมิตนั้น

๒. ๒๓๓๓กรรม หมายถึง กรรมที่มีเกิดขึ้นในเวลานั้นเรกระทำกันโดย
ขณะจิตที่เรียกว่า "จิตคิด" คณะเราก่อนที่จะตายย่อมจะมีโนธรรมเกิดขึ้นโดยกรรมที่กระทำ กรรม
นั้นคือ คณะจิตนิมิตให้พระระตีกถึงผลของกรรมชั่วที่ปรารถนาแล้วจึงทำให้จิตยึดเอาเป็นนิมิต
ก่อนตาย หรือก่อนที่จิตจะทำหน้าที่รู้คิด เมื่อจิตยึดเอาเป็นนิมิตก่อนตาย ย่อมจะส่งผล

กรรมประเภทที่ ๓ คือ ปาณาณ หมายถึง การกำหนดเวลาที่จะให้ผลของการกระทำ การกระทำทุกอย่างนั้นย่อมมีผลบังเกิดสืบต่อไปอีก ไม่ว่าจะเป็นปีชงุน อนาคต หรือชาติต่อ ๆ ไป ตามวาระของกรรมนั้น โดยมีการเชื่อมต่อกันเป็น ๔ อย่าง คือ

๑. ติฏฐธรรมเวทนียกรรม หมายถึง กรรมที่ให้ผลในปีชงุน การกระทำที่ให้ผลในชาตินี้ กรรมประเภทนี้ย่อมจะต่อผลแห่งการกระทำให้สืบที่ประจักษ์ปรากฏแก่ผู้ที่ทำกรรมเอง ตั้งแต่และไปที ย่อมจะต้องได้รับผลแห่งกรรมนั้นในชาตินี้ เช่น ๓๓๓๓๓๓๓๓ ผู้ชายจะจัดการฆ่าได้อาภิกษาคหาบแต่พระพุทธรูปพระนามว่ากัศยปะแล้วหนีหนีตงได้เป็นเศรษฐีในวันนั้น

พิธีนาฏปฐะกับภริยาผู้เป็นคนยากไร้ที่ไร้ที่นาได้ถวายคัศยพรแก่ท่านพระศรีบุรณะผู้ที่ยังออกจากนิเวศน์มาคิดแก้ปัญหาคือเป็นเศรษฐีภายใน ๖ วัน^{๖๖} เป็นต้น นี่คือการอย่างผองของการกระทำพาวนเคี้ยวจึงได้บุญกุศลอย่างมหาศาลประเภทหนึ่งผลตกในปีชงุน

ส่วนผลแห่งการกระทำถวายข้าวธัญและน้ำให้ไว้รับในชาตินี้เหมือนกัน เช่น สมณิกอุสมณวิภาวดีผู้กล่าวว่าสาโลวังพระพุทธรูปให้เสนาบดี^{๖๗} หรือชนนันทนาถผู้ซึ่งเงินภิกษุผู้โดยธรรม^{๖๘} ทั้ง ๒ คนนี้ถูกเกณฑ์ขึ้นสูบนในวันนั้น หรือแม้แต่กรณีของพระเจ้าญาปุทระผู้ที่มีความเห็นถึงของพระเสนาว่าทอศทั้งพระสมณวิภาวดีของพระองค์ และนับวันที่ทำพระสาธิตโดยให้เป็นผู้มีเวรต่อกัน ที่สาธิตถึงวันถึงให้ปีชงุนดิน เพื่อไม่ให้พระพุทธรูปเจ้านายเข้าไปในเจนาถในเมืองจึงถูกเกณฑ์ขึ้นสูบนภายใน ๖ วัน^{๖๙}

ทั้ง ๓ กรณีเป็นผลแห่งการกระทำของอุคคกรรมคนหลักของพระอภิธรรมอธิบายว่าเจนาถกรรมในขรรจิคตวที่ ๑ ซึ่งคอยให้ผลคือวิบากในปีชงุนชาตินี้ แต่ในภาษาชาวบ้านนิยมเรียกกันว่ากรรมพันพันชา^{๗๐} คือมีผลของกรรมที่ขึ้นอย่างประจักษ์แก่สายตาในขณะที่กรรมเสร็จลงแล้ว

๒. อุปนิษทเวทนียกรรม หมายถึง กรรมที่ให้ผลในอนาคตหรือให้ผลในชาติหน้าอันเป็นชาตินี้ ๓ ต่อมาภายปีชงุนชาตินี้ การกระทำกรรมทั้งอุคคกรรมและอุคคกรรมนั้นแล้วอำนาจแห่งเจนาถกรรมในขรรจิคตวที่ ๑ ซึ่งไม่มีโอกาสให้ผลแห่งการกระทำในชาตินี้ แต่ว่าขรรจิคตวที่ ๑ ย่อมจะมีผลกรรมไว้ในชาติหน้าหรือชาตินี้ ๒ ต่อไปตามสมควรแก่การกระทำกรรมนั้น ๆ

^{๖๖} พระพุทธรูปพระนามว่ากัศยปะ (อุคคโค กาโร) มีมรรคได้ ๖๐, หน้า ๑๐.

^{๖๗} ชื่อของภริยา (อุคค ๖), หน้า ๑๖.

^{๖๘} ชื่อของภริยา (หน้า ๑๖-๑๗).

^{๖๙} ชื่อของภริยา (หน้า ๑), หน้า ๑๔.

^{๗๐} ชื่อของภริยา (หน้า ๑), หน้า ๑๔.

ขณะที่โหมบั้งนั้น ย่อมมีความจำเป็นที่จะคัดสรรตัวถึงการเกิดขึ้นของอุกตกรรมและอุกตกรรม ซึ่ง
นิทานของอุกตกรรม รูปาวจรอุกตกรรม และอรูปาวจรอุกตกรรมไปพร้อม ๆ กันอย่างนี้ คือ

๑. การเกิดขึ้นของอุกตกรรมนั้นจะชักนำโดยจัดอุปมาคือการเกิดขึ้นแห่ง
๑. อุกตกรรมย่อมจะเกิดขึ้นได้ด้วยอุกตจิต ๓๒ คือ โสภณจิต ๘ โสภณจิต ๒ และโมหณจิต
๓ อุกตกรรมนั้นเกิดขึ้นทางสามนิ ๓ อย่าง คือ กายทวาร วจิตวาร และมนทวาร โดยมีการ
เป็นนัยเป็นกมลธรรม คือ กายวิญญูจิต วจิตธรรม คือวจิตวิญญูจิต และมนทวารที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ

แต่ว่าโดยธรรมดา คือ ทางทวารทั้งสามนิ ๑๑ อย่าง คือ กายกรรม ๓ ได้แก่
การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ และการละเมิดทางเพศ จัดเป็นกายทวาร ๓ ได้แก่ การชกต่อย
การชกต่อยตีขบ การชกต่อยทิ่มแทง และการชกต่อยหื้อเจ็บ ปีนป่วนวิญญูจิต และมนทวาร ๑ ได้แก่ การ
ทะเลาะถ่มคำใส่ของเบา การเลียดอาชญา และความเหินห่าง ปีนป่วนในทวาร ๓ ที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้
เป็นการแสดงเหตุผลแห่งการเกิดขึ้นของจิตเรียกว่า "จิตอุปมาพา" โดยกล่าวด้วยเหตุและผลของอุกตกรรมที่
ได้กล่าวไว้ข้างบน

ที่ว่าอุกตกรรมจะส่งผลเมื่อใดนั้น อุกตกรรมนั้นย่อมจะส่งผลในปฏิสนธิชาติ
อุกตกรรมย่อมจะให้เกิดในชาติสืบมาเรื่อยไปจนตลอด นิไม่ว่าจะผลในชาติปัจจุบันนี้เพียงอย่างเดียว
อุกตกรรมจะให้ผลในชาติปัจจุบันนี้เพียงชั่วขณะหรือเพียงชั่วคราวเท่านั้น ผลที่จะให้ผลใน
ปฏิสนธิภพแห่งภพสืบสืบแห่งนั้นจะเป็นไปโดยผลชาติในภพที่สืบมา

ที่ว่าอุกตกรรมให้ผลเป็นนิไม้นั้น อุกตกรรมให้ผลแห่งกรรมมีการแบ่งไป
ปฏิสนธิให้สัตว์เกิดในอบธกนิไม้นั้น ในมนุญญนิ เป็นนิมิต และให้ผลที่เป็นนิไม้นั้นคือการได้
เห็น การได้ยินสิ่งทั้งสี่และไปรี และที่ว่าอุกตกรรมให้ผลที่โหมบั้งนั้น อุกตกรรมย่อมให้ผลใน
ปฏิสนธิภาต อุกตกรรมนั้นจะส่งผลให้อุกตจิต ๑๑ (ยกเว้นอุทธีจิต ๑) เกิดขึ้นด้วยอำนาจ
ปฏิสนธิในมนุญญนิ ๔ ได้แก่ นรก เปรต อสูรวิญญูจิต และอสุรกาย ส่วนในปฐกโลก อุกตกรรม
ส่งผลให้อุกตวิญญูจิต ๑ มีภพเห็น การฟังที่ไม่ดี เป็นต้น ในภพนิไม้นั้น และในรูปนิไม้นั้น ๑๔

นิมิตซึ่งแยกอยู่ว่า อุทธีจิตในอุกตจิต ๑๑ นั้นไม่มีกำลังพอที่จะส่งผลกรรม
ให้เกิดในปฏิสนธิภาต เพียงแต่ส่งผลได้ในปฐกโลกเท่านั้น เพราะความที่มีจิตอาศัยไปในอารมณ์
ที่กล่าวมาหลายอารมณ์ เพราะไม่มีกิจของไปในอารมณ์ประเภทใดประเภทหนึ่งได้ จึงทำให้ไม่มีแรง
กำลังที่จะให้ผลใด ๆ ได้

อุปมาเหมือนกับบุคคลที่สามภาษาจะใช้สอยโดยมีภาษาตามจะกล่าวเป็นต้น ซึ่งยัง
ไม่สำเร็จเลย ย่อมหันไปตามภาษา แต่ตามภาษาไม่ทันแต่จึงหันไปตามภาษา แต่พอตาม
ภาษาจะไม่ทันแต่จึงหันไปตามภาษาตามภาษา ตามภาษา ตามภาษา ซึ่งยังไม่ทันที่จะสำเร็จ
เป็นภาษาที่จะใช้สอยได้แต่ปรารถนาใจ ซึ่งเหมือนกับอุทธีจิตที่ไม่มีพลังส่งผลให้วิบากจิตเกิดใน

ปฏิสัมพันธ์ ดังนั้น ที่กล่าวมาทั้งหมดจึงรวมเรียกว่า “อภิสถิตคุปบาท” คือการเกิดขึ้นของสิ่งที่เป็น
อภิสถิตซึ่งเป็นสิ่งที่ชอบวิบากจิตที่เกิดขึ้นจากอภิสถิตกรรมในปากฐานซ้อนแล้ว

๒. การเกิดขึ้นของการาวจรภูตกรรม โดยอภิสถิตคุปบาทแล้ว ย่อมจะมีการเกิดขึ้น
ของมหาภูตจิต ๘ ดวง แยกตัวโดยธรรมทวารมกได้ ๑ ทวาร คือ ทวารสมาทวาร วชิทวาร และ
นันททวาร จัดเป็นกายกรรม วจกรรม และมนกรรม และสิ่งจัดเป็นกายสุจริต วจสุจริต และ
มนสุจริต ซึ่งเกิดมาจากอภิสถิตกรรมบถ ๓๓ และบุญกิริยาวัตถุ ๓๓ รวมความแล้ว การาวจรภูตกรรม
ย่อมจะเกิดขึ้นได้ด้วย การประกอบคุณงามความดีโดยการให้ทาน การรักษาศีล และการเจริญจิต
ภาวนาในบุญกิริยาวัตถุ ๓๓ หรือในบุญกิริยาวัตถุ ๓๓

การาวจรภูตกรรมย่อมส่งผลในปฏิสัมพันธ์ทำให้เกิดเป็นบุญในบุญภูมิ
และทำให้เกิดเป็นเทพในเทวภูมิ ๖ ส่วนในปฏัตติภคินั้น กงดาวจรภูตกรรมย่อมจะส่งผลให้มหา
ภูตจิต ๘ เกิดเป็นมหาวิบากจิต ๘ โดยเกิดขึ้นในภพสุคติภูมิ ๘ ซึ่งทั้งภพวิภังคจิต ทวารมกทวาร
และสุคติจิต และย่อมจะก่อให้เกิดอภิสถิตภูตวิบากจิต ๘ เกิดขึ้นในภพภูมิ ๑๑ โดยทำหน้าที่ให้
อินทรีย์ทั้งสี่สามารถเป็น เป็นต้น และสิ่งให้เกิดอภิสถิตภูตวิบากจิต ๘ ดวง คือ จักขุวิญญาณจิต ๓
ดวง โสตวิญญาณจิต ๓ ดวง สัมปฏิจฉินจิต ๓ ดวง สลละสันติระจิต ๒ ดวง ในรูปภูมิ ๑๕ โภค
ณเรณอติบุญภูตจิตคฤณินเท่านั้น

มหาภูตจิต ๘ ดวงที่จัดเป็นเบญจมหาภูตกรรมย่อมจะให้เกิดค่ากันไว้ เพราะ
จะต้องขึ้นอยู่กับเจตนาที่กำกับอยู่ในการกระทำนั้น ๆ ว่าจะต้องหรือหยาบกว่ากัน ในเจตนาทั้ง ๓
ชาติ คือ ความตั้งใจก่อนลงมือกระทำ การลงมือที่จะกระทำ การลงมือที่จะกระทำ
การเสร็จแล้ว

นอกจากนี้ยังมีภาษาพิเศษอยู่อีกอย่าง คือ อปรปรเจตนา หมายถึง ความตั้งใจ
ในการกระทำที่จะสำเร็จจนไปนานมาแล้ว ถ้าเจตนาดีหรือจะหรือถูกจะกล่าวแล้ว ย่อมจะ
ส่งผลอย่างสูงสุคติเรียกว่า “อภิสถิต” คือมีความดีอย่างอื่นหรือมีความดีอย่างถูกบุญ แต่ถ้ามีเจตนา
เลวออกไปบางขณะบางเวลาหรือบางโอกาสเรียกว่า “อินทระ” คือผลที่ได้รับในมหาภูตกรรมและ
ก่อนหรือเพลาละไปบ้าง ดังนั้นจึงรวมเรียกที่ตั้งแห่งการเกิดขึ้นของการกระทำภูตกรรมนี้ว่า
การาวจรภูตจิตคุปบาท หมายถึง การเกิดขึ้นของจิตที่เป็นภูตซึ่งยังเป็นไปอยู่ในห้วงของจิต
ที่เปรี๊ยะการในตามภพหรือสถานภูต ๘ มิใช่เป็นต้น

๓. การเกิดขึ้นแห่งรูปาวจรภูตกรรมนั้น ถ้าจะกล่าวโดยจิตคุปบาทแล้วย่อมจะ
มีการเกิดขึ้นของจิตอยู่ ๘ ดวง คือ รูปาวจรภูตจิต ๘ ซึ่งถ้าหากได้ความหมายที่เป็นภูตซึ่ง
ปฐมฌาน ทุติยฌาน ฌตติยฌาน และปัญจฌาน แยกตัวโดยกรรมทวารแล้วย่อมจะมี
ที่แก่รูปาวจรภูตกรรมโดยทวารในทวาร และจัดเป็นในกรรมเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ตรงนี้เป็น

กรรมอันเกิดแต่การทวิจิตการนาทจน โททรวรวิธ โดยไม่มีการใช้ทางกายทวารและวจีทวารก็
 ญาณการวิญญูติและวจีวิญญูติแต่ประการใด เพราะว่าจะมีแต่การชกอารมณ์ทาม โททรวรวิธก็ชกอย่าง
 เดียวโดยการปฏิบัติกรรมฐาน ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับการให้ทานและการวิเสสาจิต เพราะว่าการให้ทาน
 และการวิเสสาจิตคือจิตอันตอนของการเกิดขึ้นแห่งกามารกชกกรรม

ส่วนการเกิดขึ้นของอุปาวจรกุศลกรรมว่าโดยอารมณ์กรรมฐานแล้วต้องละ
 อารมณ์ธรรมฐาน ๒๖ อังค คือ กตธิ ๑๓ อสุภะ ๑๐ กายคาสสิ ๑ อานาปานสติ ๑ พรหมวิหาร ๔
 ที่ยังไม่เกิดขึ้น แม้ว่าโดยธรรมแล้ว อุปาวจรกุศลกรรมอันจะเกิดขึ้นปมาสมาธิคือสมาธิที่แน่นอน
 กับอารมณ์จนสามารถทำให้เกิดกามสมุตติ และอุปาวจรกุศลกรรมนั้นจึงส่งผลให้เกิดในรูปพรหม
 และเกิดในรูปภูมิ ๑๖ ตามขั้นแห่งอุปทาน ซึ่งเป็นรูปาวจรวิเสสาจิตในปฏิสนธิกาลโดยรวมเรียกว่า
 รูปาวจรกุศลวิญญูติบาท คือ การเกิดขึ้นของจิตที่เป็นกุศลในรูปภพ

๔. การเกิดขึ้นแห่งอุปาวจรกุศลกรรมนั้นว่าโดยจิตอุปาทแล้ว อันจะมีการ
 เกิดขึ้นอยู่ ๔ ประเภทด้วยกัน คือ อุปาวจรกุศลจิต ๓ ส่วน สาธอุปถัมภ์ซึ่งมีรูปธรรมเป็นอารมณ์
 คืออกาเสณัญญาสนะ หมายถึง การกำหนดที่ว่างโดยที่ทุกขโมลี^{๓๓} นารมณ์ วิญญูติญาณขณะ
 หมายถึง การกำหนดวิญญูติญาณหาที่ทุกขโมลีได้เป็นอารมณ์ ๒ วิญญูติญาณขณะ หมายถึง การกำหนดกาม
 ที่ไม่มีอะไร ๆ มาเป็นอารมณ์ ๓ สาธอุปถัมภ์นาตัญญูขณะ หมายถึง การกำหนดภาวะที่มีตัณหา
 ไม่ใช่ว่าไม่มีตัณหาที่ไม่ใช่ ซึ่งจัดว่าเป็นกรรมที่ก่อกำเนิดทางในสภาวะที่ชกอย่างเดียว อันเป็นการเกิด
 จิตที่ก่อการทวิจิตในสมณภวนาปัติปฏิสนธิที่นั่น^{๓๔} แม้ว่าโดยธรรมแล้วจิตเป็นอุปปมาสมาธิที่
 เกิดขึ้นทางในทวารวิธ และส่งผลให้เกิดอุปาวจรวิเสสาจิตในรูปพรหมในรูปภูมิ ๔ ตาม
 ลำดับขั้นของอุปทานนั้นในปฏิสนธิกาลและปวัตติกาล รวมเรียกว่า อุปาวจรกุศลจิตอุปาท ทั้ง
 การเกิดขึ้นของจิตที่เป็นกุศลในรูปภูมิ

ดังนั้น การละทิ้งคือกรรมจึงมีความหมายมากที่สุดในหลักทวารชกกรรมฐาน
 ฌนวิเคราะหุทวารจิตตาสติ เพราะการละทิ้งของมนุษย์ทั้งคนนั้นและเป็นการกระทำที่มีคุณค่าทาง
 ทวารจิตธรรมกับกันอยู่ด้วยเสมอโดยมีพื้นฐานทางศีลธรรมประกอบอยู่ด้วยเสมอ ซึ่งเกิดมาจก
 ความตั้งใจที่จะเจตนา (will) ในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดเป็นกามกรรม วิกรรม และ
 นโมกรรมที่เป็นกุศลและกุศล เพราะพฤติกรรม (Behavior) ที่สมคของมนุษย์ที่ได้แสดงออกมา
 อย่างเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจนทางกายภาพคือทางกายวิญญูติและวจีวิญญูติ และพฤติกรรมที่ไม่
 ปากฎของเขาคือเป็นรูปธรรมที่มีความสำคัญทางจิตคือในกรรมจึงเป็นสภาพนามธรรม ได้แก่
 ความรัก ความแค้น ความรู้สึ ความเห็น ความเชื่อ อันแสดงชัดถึงกับหลักทวารพจน์ที่ว่าธรรม

^{๓๓} Jayapala, W.F., *The Psychology and Philosophy of Buddhism*, (Kuala Lumpur: Buddhist Ministry
 Society, 1974), p.63.

ทั้งธาตุขมิ้นเป็นสภาพเกิดก่อนสภาวะธรรมอื่น ๆ จิตใจสำคัญที่สุด และการกระทำนั้นย่อมจะเกิดขึ้นที่ใจ^{๓๖} หรือว่า "โลกอันจิตย่อมนำไปอันจิตจักมา"^{๓๗} คำว่า "โลก" นั้น หมายถึง ตัวโลกใบที่มันจึงพบชาวมนุษย์นั่นแหละ ซึ่งเป็นตัวโลกประเภทหนึ่งที่มีอยู่ในโลกนี้ โดยห้วงความเป็นสัตว์ที่มีเหตุผลต่อการกระทำ ย่อมมีความรู้สึกตัวว่ามีรับผัสสะจากสภาพธรรมเป็นสมอ

ดังนั้น พฤติกรรมทางกายภาพจะเกิดขึ้น ได้จะต้องอาศัยจิตและเจตสิกเป็นปัจจัยในขั้นพื้นฐานซึ่งทำให้เกิดขึ้น เพราะว่ามนุษย์ในพระภิกขุธรรมนั้นจะต้องประกอบด้วยถึง ๒ อย่าง คือรูปและจิต(รูปธรรมและนามธรรม) หลากถึง ร่างกายและชีวิตจิตใจทั้งสองอย่างนี้มาประกอบกันเข้าเป็นมนุษย์ที่มีสภาวะสามารถเป็นกิจกรรมของชีวิตอยู่ได้โดยมีการเคลื่อนไหวอยู่ในสังคมของมนุษย์ตลอดเวลา โดยที่สิ่งทั้ง ๒ นี้จะสลับจะขาดก็ไม่ได้สิ่งหนึ่งไปไม่^{๓๘} "ทั้งนามและรูปจะต้องอุปบัติต่อกันเป็นปัจจัยให้แก่กันและกันเกิดขึ้น ถ้าทั้งเจตณามยอย่างเดียวไม่มาอาศัยจะเกิดเป็นชีวิตได้"^{๓๙} **เพราะ**ไม่สามารถจะแยกออกจากส่วนประกอบของกันและกันได้

อุปมาเหมือนตอนอิสระต้องมีปัจจัยพื้นฐานมาประกอบกันเข้าโดยมีตัวรถและโครงถักเป็นส่วนอื่น ๆ เช่น เครื่องยนต์ ถังน้ำมัน และอีกชิ้นส่วนอย่างหนึ่งที่สำคัญคือเบรคหรือที่ สามารถทำให้เกิดพลังงานให้ทำให้จะไหลลื่นที่เครื่องยนต์ให้วิ่งขับเคลื่อนไปได้จนใด มนุษย์อย่างนี้จะเหมือนนั้นเหมือนกัน พลังงานไฟฟ้าจึงเปรียบเหมือนจิตของมนุษย์ ส่วนประกอบของรถคันที่หนึ่งจึงเปรียบเหมือนรูปของมนุษย์

แม้ที่จริงแล้วลักษณะทางกายภาพและลักษณะชีวภาพทางจิตของมนุษย์ที่พุทธปรัชญาเรียกว่านามรูป^{๔๐} มีความสัมพันธ์ที่อิงอาศัยกันอย่างใกล้ชิด ท่านลิวี คาปูทานา (David Kaputana) กล่าวว่า "การอธิบายมนุษย์ด้วยทฤษฎีเกิด-ดับภายใต้กฎปฏิสังขตูปาทาเท่ากับเป็นการจำกัด "มิโนเครื่องจักร" โดยมิได้ละทิ้งส่วนใดส่วนหนึ่งของเครื่องจักร"^{๔๑} เพราะพฤติกรรมทางกายภาพจะต้องอาศัยสมรรถนะภาวะ(Potentiality)หรือศักยภาพของกระบวนการทางจิตอย่างมีประสิทธิภาคนำให้ดำเนินอยู่ได้โดยเปิดตัวพลังงานให้เกิดการเคลื่อนไหวออกมาเป็นพจน์ประพฤติก(Conduct)หรือพฤติกรรม(Behavior)ของมนุษย์ทั้งคิดและชั่วไว้รออยู่เสมอ

การกระทำคือธรรมที่ได้อภิปรายมาแล้วตามนัยพระอภิธรรมจึงถือได้ว่าเป็นการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาเจตสิกอยู่ภายในจิตที่มันเป็นอกุศลและกุศล ย่อมจะดำเนินเป็นผล

^{๓๖} ข.ธ. (บ.น.) ๒๔ / ๑๐ / ๑๕.

^{๓๗} ข.ธ. (บ.น.) ๑๔ / ๒๘ / ๓๔.

^{๓๘} Gorman, Nina Van, Abhinavagata in Daily Life, Bangkok : Dhamma Study Group, (1975), p. 89.

^{๓๙} ข้อนี้คือ ขุททกนิกาย สก. จิตตสอวาทสูตรว่าด้วย : โลกอันจิตย่อมนำไปอันจิตจักมา,

๓๖ ขุททกนิกาย สก. จิตตสอวาทสูตรว่าด้วย : โลกอันจิตย่อมนำไปอันจิตจักมา, ๒๔/๑๐/๑๕.

พูดนั้น จึงชื่อว่า กุศล^{๑๑๑} กุศลนั้นเป็นศีลภาวะ หมายถึง ถึงที่ลึที่ซบ บัญ จึงเป็น คำวิเศษณ์ หมายถึง
สิ่งฉลาด^{๑๑๒} กุศล แปลความศัพท์ว่า ฉลาด ชำนาญ หมายถึง เมื่อหรือเมื่อถูก เหนาะ ดีงาม เป็นบุญ ผลของ
ภาวดี ศัลยโรค หรือดีถึงชั่วว่าอเนกภัย^{๑๑๓}

หากพิจารณาหมายของความคิดถึงกล่าวมาทั้งหมด ผู้วิจัยจึงขอสรุปว่าความดีคือ
สภาวะของสิ่งที่มีความดีงามอย่างมีคุณค่า หรือสภาพที่เป็นถึงสภาวะบริสุทธิ์หมดจด เป็นสิ่งที่
ปฏิเสธจากโทษทั้งปวง และเป็นสิ่งที่ไม่มีโรคภัยคือกิเลส(Vice)อันเป็นเครื่องเศร้าหมองทางจิตใจ
ความดีเป็นความดีเดียวฉพาะจัดว่าเป็นบุญที่มีผลคอยชำระล้างมลทินภายในจิตใจโดยละมีผลเป็น
ความสุภาพและดีราญใจ เพราะความดีมีสภาวะที่สามารรถจักทำลายล้างอกุศลธรรมนิสสวณ
ชั่วร้ายเป็นต้น ซึ่งเป็นบาปอันเป็นที่น่ารังเกียจจนมนุษย์ทั้งหลาย
ดังนั้น ความดีจึงเป็นถึงที่มีประโยชน์ก่อคุณแก่มนุษย์ และความดีนั้นยังเป็นที่
หมายแห่งความประพฤติสุจริตทั้งหลายในโลกสำหรับมนุษย์ทุกคน ความดีคือกุศลในความหมายของ
พระอภิธรรมนั้นจึงมี ๕ ประการ^{๑๑๔} คือ

๑. มีความหมายว่าไม่มีโรคภัยจากโรคศัลยการ
๒. มีความหมายว่าดี มีความเกื้อกูล
๓. มีความหมายว่าฉลาด ชำนาญ
๔. มีความหมายว่าไร้โทษ ปราศจากโทษ
๕. มีความหมายว่าให้ผลอันเป็นความดี

หากพิจารณาทั้ง ๕ ประการนี้ ความดีประการแรก หมายถึง ความไม่มีโรคภัย
โดยมีสภาวะปลอดจากโรคภัยแรงคือกิเลสมีราคะ โทสะ โมหะ ซึ่งมีสภาวะที่ปราศจากมลพิษ
จนเข้าใจให้พ้นแล้ว ความดีจึงมีสุภาพจิตใจที่แข็งแรงและเข้มแข็ง และคอยต่อกรรับสุภาพจิตใจ
ให้เป็นประสิทธิภาพในการใช้งานได้เป็นอย่างดีคือ ความดีประการที่สอง หมายถึง สิ่งที่มีสภาวะที่
งานนิสสวณบริสุทธิ์คือโส และสภาวะสะอาดคือแผ้วถางโส และมีประโยชน์ก่อคุณคือมนุษย์
ความดีประการที่สาม หมายถึง สภาวะนิสสวณแห่งปัญญาซึ่งเป็นคุณสมบัติ
ของบุคคลที่มีความเข้าใจในเหตุผลผลในข้อเท็จจริงอย่างถูกต้องตามสภาวะธรรมที่สละสลวย ความดี

^{๑๑๑} ก่อเกิดด้วยหน้า ๔๖.

^{๑๑๒} วาสนาพิชิตกมล, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๒๓, หน้า ๑๐๕.

^{๑๑๓} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), สุขุขธรรม ฉบับปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติม, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ:ธรรม :
โสมมบัณฑิตยสถาน, ๒๕๓๘), หน้า ๖๖.

^{๑๑๔} วิสุทธิญาณวิธาน (๒๕๓๖), ปิณดีธรรม ๕, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ:ธรรม : สุขุมวิทธรรมการ : สุขุมวิทธรรมการ
ปิณดี, ๒๕๓๖), หน้า ๖๒ ; พจนานุกรม (โกวิท ปิณดีธรรม), คู่มือกลศาสตร์พระธรรมปริวรรต ปริวรรตที่ ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑,
กรุงเทพฯ:ธรรมการ : โรงพิมพ์วิบูลย์, ๒๕๓๗), หน้า ๔๕.

ประการที่ดี หมายถึง สภาพที่ปลอดจากโทษความเสื่อมเสีย โดยปราศจากความบกพร่องและมีความดีสากล โดยประการทั้งปวง ย่อมเป็นความดีที่ไม่มีการลำเอียงคิดเหินจากวิญญูชน ความดีประการสุดท้าย หมายถึง ภาวะความบริสุทธิ์ใสสะอาด ซึ่งมิใช่ภาพที่ส่งผลให้ถึงความสุขสบายอันเป็นที่น่าปรารถนา นำพึงพอใจ และนำแสวงหาเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้น ความดีทั้ง ๕ ประการจึงเป็นสิ่งที่อำนวยความสะดวกนำมาให้แก่ชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์ทุกคนในสังคม

๓.๑.๓.๒ อธิษณฺะคุณค่าของความดี

ความดีในพระอภิธรรมนั้นเป็นสิ่งที่มิควรค่าเป็นสิ่งที่คิดงาน เราสามารถนิยามหรือให้คำจำกัดความได้ เพราะความดีย่อมจะมีสภาพที่สามารถกำหนดได้อย่างแน่นอนจนตายตัว โดยอาศัยสภาวะลักษณะที่แท้จริงของความดี เราสามารถพิจารณาจากวิมลลักษณะคือลักษณะพิเศษประจำตัวของความดีโดยมีลักษณะ หน้าที่ บัญญัติฐาน แสพปฏิฐาน คาสถำนวนและอธิการณ ถือว่า "ลักษณะที่สุกะ"^{๓๓} มีอยู่ ๓ ประการ คือ

๑. ความดีมีลักษณะ โนมิโทษ
๒. ความดีมีกรรมกำจัดความชั่วร้ายเป็นหน้าที่
๓. ความดีมีความคงแ้วไม่ผลปรการฎ
๔. ความดีมีโยนิโสมนสิการเป็นเหตุได้

จากความหมายดังกล่าว เราสามารถทราบถึงลักษณะคุณค่าทางจริยธรรมอันเป็นธรรมชาติของความดีได้อย่างแน่นอนจนเห็นว่า ธรรมชาติของความดีในพระอภิธรรมนั้นมิใช่คุณลักษณะที่ไม่มีโทษความผิด เพราะมีหน้าที่ทำลายความชั่วร้ายที่เป็นอกุศลทั้งหมด โดยมีสภาพที่บริสุทธิ์สะอาดหมดจด และมีการใส่ใจในการพิจารณาอย่างรอบคอบให้เกิดขึ้นในเวลาที่เหมาะสมกระทำความดี ดังนั้น เราจะเห็นได้ว่าความดีในพระอภิธรรมนั้นเป็นความดีที่มีคุณค่าตามสภาวะที่มีผลเกิดเองตามธรรมชาติ โดยมีประโยชน์คุณค่าที่วางลงไปกำหนดดังกฎเกณฑ์ให้มีคุณค่าของความดีตามสภาพแวดล้อมทางสังคมมนุษย์

แสดงว่าความดีดังกล่าวนี้ มีกำหนดค่าโดยมีลักษณะที่แน่นอนจนตายตัวแน่นอน โดยมีลักษณะทางธรรมชาติที่มีคุณค่าปรากฏภายในตัวของ (Intrinsic Value) เรียกว่า "มีคุณค่าอยู่ภายในคือคุณค่าที่ตรงกับเป้าหมายโดยตรง"^{๓๔} คือเป็นสิ่งที่มิคุณค่าในตัวเอง เพราะความดีนั้นมนุษย์เราทุกคนต้องการที่จะแสวงหาให้ได้ โดยมีใช้แก่จุดประสงค์หรือเพื่อมุ่งเป้าหมายอัน

^{๓๓} อภ.ส.อ. (บว) ๑๑๐.

^{๓๔} ทวี นฤวิธ, *วัฒนธรรมสำหรับสังคม*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ:อมรินทร์ : โรงพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒๓.

เป็นเพียงวิถี(Mean)ทางที่จะนำไปสู่เป้าหมายสุดท้าย(End)อย่างอื่นอีก ดังนั้น ความดีในพระอภิธรรมนี้จึงเป็นความดีประเภทที่มีคุณค่าอยู่ภายในตัวเองเชิงปฏิวัติ(Objective Goodness) โดยมีลักษณะดังนี้ของผู้ได้พิจารณาไม่ขึ้นอยู่กับการรับรู้หรือการพิจารณาของผู้ใด^{๙๙}

หมายความว่า ความดีชนิดนี้มีสถานภาพอยู่ได้โดยลำพังตนเอง เพราะว่ามีความเป็นอิสระจากความคิดของคนเราไม่ว่าจะมีมนุษย์รับรู้หรือไม่ก็ตาม ธรรมชาติของความเป็นประเภทนี้ยังคงมีอยู่ต่อไปจากสละบวรทางแห่งธรรมชาติในหลักธรรมนิยามคือจิตนิยามและกรรมนิยามที่ปรากฏอยู่ในพุทธจริยศาสตร์ ซึ่งมีการกำหนดแน่นอนตายตัวและนิกฎเกณฑ์อยู่อย่างสม่ำเสมออย่างมีระเบียบแบบแผน โดยไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาหรือคนสภาพแวดล้อมทางสังคมของมนุษย์ เพราะว่ามนุษย์ไม่ได้เป็นผู้กำหนดค่าดีหรือไม่ดี ซึ่งเป็นไปตามความรู้สึกว่าชอบหรือไม่ชอบ นำพึงพอใจ หรือไม่นำพึงพอใจเท่านั้น คณะสงฆ์ได้กล่าวมาแล้วว่า ความดีในพระอภิธรรมจึงจัดได้ว่าเป็นความดีที่มีลักษณะคุณสมบัติที่เป็นธรรมชาตินิยม(Naturalism)อีกประเภทหนึ่ง

สรุป ความดีนั้นมีคุณชาติที่มีลักษณะพิเศษประจำตัวโดยเฉพาะ ๓ ประการ คือ มีลักษณะไม่มีโทษคือความดีคือศีลธรรม เพราะว่าไม่มีภัยพิบัติต่อความดีในทางสาเหตุ มีสถานะที่บริสุทธิ์ผ่องใสเป็นหนึ่งซึ่งคือองค์ความดีนั้นมิใช่ก็เกิดชั่วร้ายโดยวิสภาพบริสุทธิ์เป็นผลปรากฏอยู่เสมอมีการกระทำไว้อย่างโดยอุบาสอันแนบกายด้วยการพิจารณาด้วยสติปัญญาให้ตรงถึงเหตุและผลของการกระทำอันเป็นเหตุก่อให้เกิดขึ้นแก่มนุษย์ทุกคน

๓.๑๓.๓ บทแห่งกำเนิดที่มัยของศาสน์

ความดีในพระอภิธรรมนั้นย่อมจะต้องมีแหล่งกำเนิดที่หาหรือมีสาเหตุ(Cause)ของความดีอย่างแน่นอน เพราะถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จะก่อให้เกิดความดีทั้งหลายขึ้นมาโดยเรียกชื่อว่าเป็นเหตุ หมายถึง สิ่งที่ทำให้สิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดขึ้นหรือเปลี่ยนแปลงไป^{๑๐๐} สิ่งหรือสิ่งที่ทำให้เกิดผล แล้วผล เรื่อง“หรือเป็นธรรมที่ให้ผลธรรมเกิดขึ้นและให้ผลธรรมนั้นตั้งมั่นในอารมณ์และให้เจริญขึ้นได้” หรือรวมยตีเป็นรากเหง้า แล้วผลที่ทำให้เกิดที่เป็นอกุศล เป็นกุศล หรือเป็นอสังขาคะ^{๑๐๑}

^{๙๙} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ:ธนาคาร : ธนาคารแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๒.

^{๑๐๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย, หน้า ๑๖.

^{๑๐๑} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕, หน้า ๑๘๖.

^{๑๐๒} ราชบัณฑิตยสถาน, คู่มือการเขียนและแปลคำศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ:ธนาคาร : ธนาคารแห่งประเทศไทย, ๒๕๒๐), หน้า ๑๕.

จากข้อความดังกล่าวแสดงว่าแหล่งที่มาของสามมิติคือกุศลเหตุหมายซึ่งมูลฐาน
ของความเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดสามมิติ โดยเฉพาะเป็นพื้นฐานของสิ่งที่เราเรียกว่า“ความคิด” ถ้าไม่มีเหตุ
หรือสถานที่มาของสามมิติแล้ว ความคิดจะเกิดขึ้นไม่ได้ ดังนั้น จึงมีคำที่กล่าวไว้ตอนว่า ผลย่อม
ไปหมดแต่เหตุ หากถามความว่า ผลจะเกิดขึ้นโดยลำพังตนเองไม่ได้ ย่อมจะต้องมีสาเหตุที่ทำให้เกิด
ขึ้นมาโดยมีแหล่งที่มาแทน ถ้าเหตุมีแล้ว ผลที่ปรากฏย่อมจะมี ถ้าเหตุไม่มีแล้ว ผลที่เกิดขึ้นม
ย่อมจะคิดงไม่ก็ ซึ่งจะเห็นไปสามเหตุนั้นอย่างแน่นอน โดยไม่ต้องสงสัย

ดังนั้น ความคิดจึงมีแหล่งที่มาหรือสาเหตุให้เกิดขึ้นที่เรียกว่า กุศลเหตุบ้าง
กุศลเหตุบ้าง ซึ่งมีข้อความเรียงยี่สิบที่ปรากฏอยู่ในพระอภิธรรมปิฎกว่า

สภาวะธรรมที่เป็นกุศลเป็นใจน กุศลบุค ๓ คือ โลภะ อโหชะ โสมพะ ได้แก่
ภวนาฉันทัง สัญญาฉันทัง สังขารฉันทัง วิชฺฌณณฉันทัง ที่สัมปยุตด้วยกุศลเหตุทั้งนั้น
และภาสภสม วชิกรรม ๓ โนกรรม ที่มีกุศลเป็นมูลฐาน สภาวะธรรมเหล่านี้
ชื่อว่า กุศล^{๑๑}

จากข้อความดังกล่าวได้อธิบายให้เราทราบว่า แหล่งที่มาของสามมิติคือกุศลเหตุ
สามมิติ หากเราของสามมิติ มีอยู่ ๓ ชนิด คือ สามมิติ โลก ความไม่โกรธ และความไม่หลง ๓๐๓
ภวนาฉันทัง ได้อธิบายถึงสภาวะธรรมที่มีกลุ่มเจตสิก ๓ มีเวทนา สัญญา และสังขารที่ประกอบด้วยกุศล
เหตุ และอธิบายถึงการกระทำที่มีพฤติกรรมที่สุจริตทางร่างกาย วาจา และจิตใจ ย่อมจะต้องมีกุศล
เหตุเป็นพื้นฐาน หากพออย่างนี้จึงจะเรียกว่า“ความคิด”

ส่วนกรรมทั้ง ๓ ประเภท คือ กายกรรม ๓ วิจิกรรม ๔ และมโนกรรม ๓ มี
ผลทั้งนั้นจากกุศลเหตุ จึงรวมเป็นกุศลกรรมบถ ๓๐ ในทางพระอภิธรรมนั้นเรียกว่า ๓๓ และเจตสิกที่
ประกอบด้วยบุตเหตุแห่งความคิดคำว่า “กุศลเจตสิก”หรือ “กุศลเจตสิก” มีสภาวะธรรมที่ใดเป็นกุศล เรา
จะเห็นได้ว่ากรรมทั้งทั้ง ๓ ทวารคือทวารายทวาร วิจิทวาร และมโนทวารจะต้องมีแหล่งที่มาคือ
กุศลเหตุที่เป็นเหตุ โดยมิตินฐานและที่ตั้งให้เกิดขึ้นโดยก่อนแล้ว ย่อมจะเป็นการกระทำหรือกรรม
ที่ดีได้ ดังนั้น สภาวะธรรมทั้งหมดที่ได้กล่าวมาแล้วจึงมีแหล่งกำเนิดที่มาจากสามมิติทั้งปวง

ในคัมภีร์พระอภิธรรมปิฎกได้อธิบายถึงเหตุที่เป็นแหล่งกำเนิดที่มาจากกรรม
ทั้งหลายว่ามี ๘ ประการ^{๑๒} คือ กุศลเหตุ ๓ อกุศลเหตุ ๓ และอภัยกตเหตุ ๒ แม้ว่าในคัมภีร์
พระอภิธรรมมีถึงถึงพระปริเฉทที่ ๓ ได้อธิบายว่า เหตุอันเป็นแหล่งกำเนิดที่มาจากกรรมทั้งสามมี

^{๑๑} จุลนทพหุโลก, คู่มือการศึกษาพระอภิธรรม ปิฎกที่ ๓, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ: มจร, โรงพิมพ์
จุฬาลง, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐.

^{๑๒} อภ.ธ. (ฉบับที่ ๓๓) / ๔๓๖ / ๒๔๔.

^{๑๓} อภ.ธ. (ฉบับที่ ๓๔) / ๔๓๘ / ๔๓๘.

๒.๒๓ เจตสิกที่มีกุตตมเหตุเจ้าประกอบเป็นทวิเหตุคน้ำ เป็นจิตเหตุระว่าง นสก
จากนั้นถึงมีภูตเหตุ ๕ เจ้าประกอบเรียกว่ "ปัญจเหตุระ" และมีภูตเหตุ ๖ เจ้าประกอบเรียกว่
"ฉกเหตุระ" ดังนี้ คือ

๒.๒๓) อโภจเจตสิกที่มีกุตตมเหตุ ๓ ชนิด คือ อโภจภูตเหตุ และอโหมภูต
เหตุเจ้าประกอบ ๓ โภจเจตสิกที่มีกุตตมเหตุ ๓ ชนิด คือ อโภจภูตเหตุ และอโหมภูตเหตุเจ้าประกอบ
ส่วนปัญญเจตสิกที่มีกุตตมเหตุ ๒ ชนิด คือ อโภจภูตเหตุ และอโหมภูตเหตุเจ้าประกอบ

๓.๒) โสภณเจตสิก ๒๓ (ยกเว้นอโภจเจตสิก อโหมเจตสิก และมีปัญญา
เหตุ) ได้แก่ โสภณเจตสิก ๑๑ วิริยเจตสิก ๑ อัปปมัญญเจตสิก ๒ เจตสิกเหล่านี้จะตั้ง
ประกอบด้วยกุตตมเหตุ ๑ อย่าง คือ อโภจภูตเหตุ อโหมภูตเหตุ และอโหมภูตเหตุ

๓.๑) ปิณฑเจตสิกนั้นมีภูตเหตุ ๕ ประการเจ้าประกอบ คือ โภจภูตเหตุ
และอโหมภูตเหตุในฝ่ายอกุตตมเหตุ ๒ อย่าง และมีภูตเหตุฝ่ายอกุตตมเหตุ ๑ อย่าง คือ อโภจภูตเหตุ
อโหมภูตเหตุ และอโหมภูตเหตุเจ้าประกอบ (สารที่นำมาอกุตตมเหตุมาอธิบายประกอบด้วยนั้น
คือต้องการแสดงให้เห็นถึงปิณฑเจตสิกในปภังคเจตสิกนั้นมีเหตุ ๕ อย่างเข้ามาประกอบจึงมีทั้ง
เหตุและ วัตถุทั้ง ๕) โดยเว้นแต่โภจภูตเหตุที่เจ้าประกอบด้วยอโภจ ๒ เพราะอโหมภูตเหตุนี้มี
รวมเข้าประกอบด้วยอโหม ซึ่งตรงกับกับปิณฑเจตสิกอันมีรวมเข้าเป็นความขึ้นจนอันใน
อภาม

๒.๔) อัปปมัญญเจตสิก ๒๒ (เว้นปิณฑเจตสิก) ได้แก่ อัปปมัญญเจตสิก
เจตสิก ๑ และปภังคเจตสิก ๕ ซึ่งมีเหตุ ๖ เจ้าประกอบด้วย คือ โภจภูตเหตุ อโหมภูตเหตุ
อโหมภูตเหตุ และอโหมภูตเหตุ อโหมภูตเหตุ อโหมภูตเหตุ มีข้อสังเกตว่า เจตสิกทั้ง ๑๒ คงกล่าวนี้
จะมีอกุตตมเหตุ ๑ อย่าง และอกุตตมเหตุ ๑ อย่างทั้ง ๒ ฝ่ายเจ้าประกอบทั้งเหตุและเหตุใดก็ได้ แต่ว่าเมื่อ
อกุตตมเหตุ ๑ อย่างเจ้าประกอบในเวลาใด ในเวลานั้นอกุตตมเหตุ ๑ ก็ไม่เจ้าประกอบด้วย เพราะ
ธรรมชาติของความที่จะมีปภังคเจตสิกความไม่ได้อยู่แล้ว

รวมความว่า การกระทำความดีนั้นจะมีแห่งกำเนิดที่มากคืออกุตตมใน
พระอริยธรรมนั้นคือ ๒ ประการ คือ กุตตม ๒ อย่าง มีความไม่โลก ความไม่โกรธ และความไม่
ลังการ เมื่อฝึกและเจตสิกเจ้าประกอบด้วยอกุตตมแห่งความดีเหล่านี้แล้ว ความดีย่อมจะปรากฏอยู่ใน
นโมกรรมก่อนแล้วจึงจะมีกรรมภาวะ (Potentiality) โดยที่จะแสดงความเป็นกรรมที่ดีมีเหตุกรรม
ที่กุศลทาสภากรรมและวัตรกรรมภายหลัง เมื่อการกระทำมีเหตุแล้วเกิดผลที่ดีเจ้าประกอบแล้ว ผล
ที่จะปรากฏตามมาภายหลังจะต้องติดตามด้วย เพราะว่ามิฉะนั้นถ้าหากรรมดีแล้วให้เกิดความดี
ขึ้นนั้น ขาดหรือการกระทำที่ดีมีปรากฏขึ้นมาได้

ดังนั้น ถ้าเราพิจารณาความดีที่แท้ซึ่งคงถาวรเป็นนิจให้ลึกซึ้งลงไปอีกโดย
พิจารณาตามข้ออุปมาธรรมในพระอภิธรรมแล้ว เราจะพิจารณาเห็นว่า "ความดีอันแท้ซึ่งถาวร
เป็น "สภาพ" อย่างหนึ่ง และเป็น "การกระทำ" อีกอย่างหนึ่ง" แต่คำว่าความดีนั้นจะนับถึงขณะที่
เป็นคุณค่าอยู่ ๒ อย่าง คือ สภาพะสามารธนาจิตของสภาวะอย่างหนึ่ง เป็นสภาวะอีกอย่างหนึ่ง เมื่อ
สภาวะดีเกิดก่อประกอบอยู่ในจิตใจมนุษย์แล้ว มนุษย์จึงกระทำความดีได้อีกทีหนึ่ง ย่อมจะเป็น
พฤติกรรมที่แสดงออกมาอย่างเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจนว่าเป็นการกระทำความดี โดยมีการอนุมาณ
ว่าการกระทำตามสภาวะดีคือการกระทำที่ไม่เจือปนด้วยความโลภ ความโกรธ และความหลง โดยจะมี
การให้ทาน การรักษาศีล การเจริญจิตภาวนา เป็นต้น แม้กระทั่งการประกอบอาชีพที่สุจริต ควร
ถือตัวเป็นต้นใจว่าเป็นความดีได้เหมือนกัน

ตามที่โลกิยานี้จะเป็นเพียงแต่ความคิดความนึกคิดธรรมดา ส่วนสภาพที่เป็น
ความดีที่จริงอย่างสูงที่สุดคือสภาวะที่เรียกว่า "นิพพาน" อันจะเป็นสภาวะที่มีสภาพที่อยู่อย่าง
อิสระเสรี โดยหลุดพ้นจากความครอบงำของกิเลสคือความโลภ ความโกรธ และความหลงทั้งปวง

๓.๑.๓.๔ ระดับของความดี

ความดีที่ปรากฏอยู่ในพระอภิธรรมนั้นมีคุณตามีค่าต่าง ๆ กัน เพราะว่าความ
ดีนั้นย่อมจะมีคุณค่าที่ไม่เหมือนกัน เราจะถึงเหตุดูได้จากสภาวะทางจิตที่ระดับในพุทธจิตโดยเริ่ม
ตั้งแต่คุณค่าของความดีที่ประกอบอยู่ในกามาวจรจิต ๒๓ ซึ่งเป็นคุณตามีค่าของสภาวะดีที่ยังแต่
พื้นฐานทั่วไปที่บุคคลธรรมดาอย่างสมารถที่จะประกอบให้เกิดขึ้นภายในจิตใจได้โดยไมยากอะไร
แม้ว่าคุณค่าของความดีขั้นสูงสุดนั้นเป็นเรื่องยากที่บุคคลธรรมดาจะสามารถประกอบให้เกิดขึ้น
ภายในจิตใจได้ เพราะว่าปัญญาคือสิ่งที่เกิดขึ้นกับบุคคลผู้มีควาวิญญูตามหลักสภาวะดีอย่าง
แรงกล้า เช่น นักบวช หรือพระภิกษุในพระพุทธศาสนาเท่านั้น ความดีขั้นนี้จะมีปรากฏอยู่ใน
รูปาวจรจิต ๑๕ ดวง และในรูปาวจรจิต ๓๓ ดวง

นอกจากนี้ยังมีสภาวะดีที่พิเศษซึ่งเกิดขึ้นภายในจิตใจของพระอริยบุคคลใน
พระพุทธศาสนาเท่านั้น สภาวะดีขั้นสูงสุดจะปรากฏเกิดขึ้นอยู่ภายในจิตใจของ
พระโสดาบันบ้าง พระสกทาคามีบ้าง พระอนาคามีบ้าง และพระอรหันต์บ้าง ตามหลักการของ

๑๓ สารวจ วิภังค์ พจน., ศึกษาพระธรรมตามแนวพุทธศาสนา ภาคที่ ๒ ภาควิชาการศาสนา, สำนักพิมพ์ธรรมมณเฑียร
ใจธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการจัดพิมพ์, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์การศึกษาครั้งที่ ๒, ๒๕๒๖, หน้า ๒๒.

พระอภิธรรมที่มีอยู่ในโลกุตรจิตทั้ง ๘ ดวงหรือ ๔๑ ดวง ตรงหน้านั้น ความดีในพระอภิธรรมจึงได้ว่ามี ๑ ระดับ คือ

๑) ความดีระดับพื้นฐาน

ความดีระดับพื้นฐานนี้เป็นความดีที่ปรากฏอยู่ในชีวิตประจำวันที่มนุษย์ทุกคนสามารถจะกระทำได้อย่างง่าย เช่น การช่วยเหลือคนชราหรือผู้พิการหรือการรักษาสัตว์ประหลาดอันเป็นกฎเกณฑ์ของสังคมมนุษย์โดยไม่มีการล่วงละเมิดคิดขลุ่ยแซ่ที่เรียกว่า "กฎศีลธรรม" ในพระอภิธรรมนั้นจะเรียกความดีระดับนี้ว่า "ภวนกฤต" หมายถึง ความดีที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางแก่บุคคลผู้ละชั่วทำความดีดังกล่าว ซึ่งเป็นความดีที่ปรากฏอยู่ในกายาวรรณ โสภณจิตตามพุทธจิตทั้ง ๘ ดวง ละชั่ววิบากจิตอีก ๘ ดวง อันเป็นผลของความดีที่มีเกิดขึ้นอยู่ในจิตเหล่านี้ การที่ผู้วิจิตรญาณคิดระดับนี้ว่าเป็นความดีขั้นพื้นฐานหมายความว่า เพราะความดีประเภทนี้บุคคลเขาสามารถกระทำให้เป็นความดีด้วยปัญญาที่เป็นโลกียปัญญา ซึ่งยังมีความเกี่ยวข้องกับกามคุณ ๕ คือ ความปรารถนาตัวรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสที่ติดอยู่ คือเป็นความดีในระดับที่มนุษย์ผู้เป่าเป่าจนจนจนจนจนจนประกอบให้เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันเป็นอยู่ได้บ่อย

๒) ความดีระดับกลาง

ความดีระดับกลางนี้เป็นความดีที่มีลักษณะอันมาจากความดีขั้นพื้นฐาน เพราะว่ามีอยู่คนมีความดีระดับพื้นฐานแล้วจึงจะสามารถละความดีระดับขั้นกลางให้เกิดขึ้นด้วยการเจริญจิตภาวนาอย่างมีความเพียร ใจสะอาดสมาธิและฉันทสมาธิที่ก่อให้เกิดคุณค่าของความดีระดับนี้ขึ้นมาโดยเรียกคุณความดีประเภทนี้ว่า "ภวนกฤต" หมายถึง ความดีที่ถึงความยิ่งใหญ่ ที่ปรากฏอยู่ในนามหรือผลจิต คือ รูปาวจรกุศลจิต และรูปาวจรกุศลจิต การที่จิตความดีระดับนี้เป็นความดีระดับกลาง เพราะความดีระดับนี้มีพลังอำนาจสามารถที่จะระงับกับโลกไว้ชั่วคราวตลอดเวลาที่ผู้ปฏิบัติของจิตความดีระดับนี้ต้องปรากฏอยู่ ดูประมาณเหมือนเรานำอาหารผ่านลิ้นจะเข้าไปในนิคสนามหตุภาณินัน คันทัญญาวินวตที่ถูกตั้งจะยังมีติดอยู่นั้นและไม่งอกขึ้นมาได้ฉันใด ความดีประเภทนี้ย่อมมีอย่างนั้นเหมือนกัน

๓) ความดีระดับสูงสุด

ความดีระดับสูงสุดนี้เป็นความดีขั้นพิเศษ เพราะว่าความดีระดับนี้ไม่สามารถที่จะเกิดขึ้นได้แก่บุคคลธรรมดาทั่วไป ความดีประเภทนี้ย่อมจะเกิดขึ้นและมีอยู่เฉพาะภายในจิตใจของพระอริยบุคคลทั้ง ๔ ประเภทเท่านั้นโดยถือว่าเป็นความดีที่มีอยู่เหนือไปจากโลกนี้ โดยเป็น

ความคิดที่ข้ามพ้น ไปจากโลกของเขาไปดูงานเกี่ยวกับความดีระดับนี้ว่า "โลกุตระกุศล" หมายถึง ความดีที่เป็นคุณงามความดีของชีวิตมนุษย์ ซึ่งปรากฏอยู่ในโลกุตรจิต ๗ ดวง เพราะว่าความดีระดับสูงสุดดังกล่าวนี้มีคุณสมบัติที่สามารถละทิ้งทั้งกายสิทธิ์คือร่างกายที่สขุตามขั้นตอนของ โลกุตระจิตแต่ละลำดับขั้น

สรุปว่า ความคิดที่มีอยู่ในพระอภิธรรมนั้นมี ๓ ระดับ คือ สภาวะดีระดับพื้นฐานนั้นจะมีคุณสมบัติรองรับคุณธรรมขั้นสูงขึ้นไปอีกเหมือนกับกรวยรากฐานไว้เป็นอย่างดี ความดีระดับกลางนั้นจะมีคุณสมบัติสามารถละทิ้งความชั่วร้ายไว้ชั่วคราว แต่คงว่าความดีทั้ง ๒ ระดับเหล่านี้ตามหลักการของพุทธจริยศาสตร์จะเป็นเพียงแค่วิธีคิดหรือเป็นเครื่องมือหรืออุปกรณ์ที่จะนำไปสู่จุดหมายอันคือสภาวะดีในระดับสูงสุด เพราะยังไม่หลุดพ้นจากสภาวะดีในตัวเอง ส่วนความดีระดับสูงสุดนั้นจึงมีความเป็นความดีระดับสูงสุดของสภาวะดีชนิดอื่น ๆ ที่ละทิ้งความชั่วร้ายมาโดยตลอด อันนี้ เพราะว่ามีความดีสูงสุดของความดีอยู่ในตัวเอง

ดังนั้น มนุษย์เราสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นได้ด้วยการสร้างคุณงามความดีทั้ง ๓ ระดับนั้นตามขั้นตอนของการละทิ้งความดีได้ โดยมีวิธีการละทิ้งความดีที่ต่างกันไว้ทุกขั้นตอนอย่างสมบูรณ์แบบเป็นลักษณะเฉพาะ ซึ่งนี่เพื่อจะแสวงหาความทุกข์อย่างแท้จริงตามแนวความคิดของพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏอยู่ในหลักปรมัตถธรรมทั้ง ๔ คือ จิต เจตสิก รูป และนิพพานเท่านั้นได้อย่างแน่นอน

๓.๑.๔ ปัญหาเกี่ยวกับความชั่ว

ความชั่วที่ปรากฏอยู่ในพระอภิธรรมนั้นเป็นสิ่งที่มิใช่สภาพจริงกันข้ามกับความดี เพราะถ้าเราจะมีปกติตามกัมมชาลความชั่วเป็นหน้าที่สิ่งที่ได้กล่าวมาข้างแล้ว ความชั่วนี้จึงเป็นต้นเหตุแห่งปัญหาของความชั่วร้าย เลวทราม เป็นบาป เป็นความสกปรกต่ำทราม เป็นอกุศลธรรม เป็นความผิดพลาดในสารกระทำ เป็นความทุกข์และสภาวะเจ็บปวดที่ก่อให้เกิดโทษภัยวิบัติขึ้นแก่มนุษย์ทั้งปวงได้ ผู้วิจัยจะได้ทำการวิเคราะห์และอภิปรายตามความหมาย ลักษณะธรรมชาติ สภาวะของความชั่ว และสาเหตุอันเป็นแหล่งที่มาของความชั่วร้าย ดังนี้

๓.๑.๔.๑ ความหมายของความชั่ว

คำว่า "ความชั่ว" นั้น มาจากคำภาษามคธีว่า "อฏฐ" แต่ภาษาไทยใช้คำว่า "อฏฐ" แปลว่า ความไม่มี ความชั่วร้าย ความเลวทราม ความสกปรก ความไม่ฉลาด ความไม่สะอาด ความมีโทษ ความผิดพลาด สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล และสิ่งที่มีลักษณะเป็นความทุกข์ ผู้กล่าวกันว่า "อฏฐคือสภาพจิตที่ไร้ ไร้คุณภาพ มีโทษ มีค้ำยมี มีข้อเสียหา เกิดจากอวิชชา และมีทุกข์เป็น

วิพากษ์ หรือมีสภาพที่เป็นอภิปรัชญา เป็นสภาพที่ไม่ดีสำหรับของ อธิบายว่า “เป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกับความคิดเปรียบเสมือนศัตรูผู้เป็นปฏิปักษ์ต่อชีวิต และคุณงามความดีไม่อาจเป็นได้ซึ่งสิ่งเป็นปฏิปักษ์ต่อความโลกเป็นต้น และอภิปรัชญามีลักษณะให้ผลอันเป็นโทษและเป็นความทุกข์”^{๑๑}

จากความหมายของความชั่วดังกล่าวทำให้เราคาดหมายว่าความชั่วได้หมายความว่าความชั่วเป็นสิ่งที่ไม่มีงานและเป็นสิ่งที่ชั่วร้าย มีลักษณะเป็นสภาวะที่เศร้าหมอง ไม่มีความบริสุทธิ์ เพราะมีโทษอันเป็นความผิดพลาดและบกพร่องในการกระทำที่ก่อให้เกิดความทุกข์ และทำให้เสื่อมเสียสมรรถภาพทางจิตใจ ความชั่วนี้ยังคงส่งผลกระทบต่อให้เกิดความทุกข์และทรมานเจ็บปวด (Pain) ที่หลายเกิดขึ้นแก่มนุษย์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ อันเป็นผลกระทบต่อด้านมนุษยธรรมและจิตใจส่งผลกระทบต่อสังคมของมนุษย์ตามอีกด้วย

เพราะว่าความชั่วนี้เป็นแหล่งที่มาของการกระทำที่ชั่วร้ายหรือเป็นที่มาของความประพฤติทุจริตทั้งหมวดยของมนุษย์ในโลกนี้ ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้มนุษย์มีการละเมิดหลักศีลธรรมและจริยธรรมที่ดำรง โดยถือว่ามันเป็นปัญหาหลักของมนุษย์ที่จะต้องแก้ไขอุปสรรคหรือของภาระที่ย่อมจะต้องมีการกำจัดทำลายให้หมดสิ้นไปจากชีวิตและความเป็นอยู่ในสังคมของมนุษย์

๓.๑.๔.๒ ลักษณะธรรมชาติของความชั่ว

ความชั่วในพระอภิธรรมนั้นมีลักษณะของธรรมชาติที่เป็นโทษโดยมีสภาวะที่เครื่องเศร้าหมองพัวพันด้วยปราศจากความรู้บริสุทธิ์ เพราะความชั่วมีลักษณะความเลวร้ายทางด้านร่างกายและจิตใจ ย่อมจะส่งผลกระทบต่อสุขภาพของมนุษย์ได้โดยตรง ความชั่วจะมีสภาพที่ถูกยึดมั่นทางด้านสภาวะทางจิตใจจนทนอยู่ไม่ได้จึงทำให้มีสภาวะรู้สึกอึดอัด โดยไม่สามารถปล่อยไปสบายใจ ย่อมมีแต่ความรู้สึกที่เป็นทุกข์เวทนาหรือ โทมนัดเวทนาอันเป็นความบกพร่องทางร่างกายและทางจิตใจ ความชั่วนี้จึงมีลักษณะที่เป็นปฏิปักษ์ต่อความดี โดยมีการกำจัดทำลายล้างทำลายความดีทุกประเภท และมีความที่เป็นผลปรากฏอย่างชัดเจนคือมีสภาพพัวพันไม่ตกใต้อยู่ภายในจิตใจของมนุษย์จนตราบเท่าถึงขณะประจักษ์แจ้งของความชั่ว

โดยปกติแล้วมนุษย์เราจะมีสภาวะทางจิตใจที่สะอาดบริสุทธิ์ แต่ด้วยความเศร้าหมองพัวพันเกิดขึ้นมาเรื่อยๆ เพราะกิเลสคือต้นตอของความเศร้าหมองนี้เกิดขึ้นความมาภายหลังจึงทำให้มนุษย์มีสภาพจิตใจเป็น ดังที่พุทธทาสองค์ที่ว่า “ลูกอนกิริยทั้งหลาย จิตนี้มีธรรมชาติต้องโทษ

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (อ.ปชฺฌาโก) พุทธมรรค ฉบับปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติม, หน้า ๑๖๔ - ๑๖๕.

^{๑๒} อธิ.ส.อ. (ฉบับ) ๑๖ - ๑๗.

ชั่วร้ายและระบอบความประพฤติทุจริตอันเป็นภัยอย่างใหญ่หลวงแก่ชีวิตมนุษย์และสังคมของมนุษย์

เมื่อเราทราบแหล่งกำเนิดที่มาของความชั่วร้ายแล้วว่ามีสาเหตุมาจากมูลเหตุ ๓ ประการ คือ โลกมฤตเหตุ โทษมฤตเหตุ และ โมหมฤตเหตุ ดังนั้น เราก็ควรที่จะทราบสาเหตุของทุกมูลเหตุทั้ง ๓ อย่างเหล่านี้ว่ามีความหมายเป็นอย่างไรจากคัมภีร์และกิริยากรรมปฏิกิริยาอันใด คือ

๑. โลกมฤตเหตุ คือ สิ่งที่เป็นธรรมชาติของความอยากได้มีลักษณะที่ทำให้จิตใจเกิดความรู้สึกโลภขึ้นหา โดยฉันทลักษณะคือ "ความอยากได้ กิเลสที่อยากได้ ภาวะที่อยากได้ ความกำหนัด กิเลสที่กำหนัด ภาวะที่กำหนัด ความเพ่งเล็ง อภิสถมฤต คือ โลภะ"^{๑๑}

๒. โทษมฤตเหตุ คือ สิ่งที่เป็นรากเหง้าของความโกรธโดยสภาพที่ทำให้จิตใจมีความโกรธขึ้นมา ซึ่งฉันทลักษณะคือ "ความเกลียดปรารถนา กิเลสที่เกลียดปรารถนา ภาวะที่เกลียดปรารถนา ความเกลียดชัง กิเลสที่เกลียดชัง ความพิโรธ ความพิโรธชอบ ความชั่วร้าย ความแค้นใจความแค้น ความที่จิตใจไม่เย็นชื่น"^{๑๒}

๓. โมหมฤตเหตุ คือ สิ่งที่เป็นรากเหง้าของความหลงโดยมีสภาพที่ทำให้จิตใจเกิดความสับสนหวั่นไหว ได้แก่ "ความไม่รู้ ความไม่หยั่ง ความไม่ตรัสรู้ ความไม่รู้โดยตลอด ความไม่รู้ความหมายเป็นจริง ความไม่รู้แจ้งชัด ความไม่ถือเอาให้ถูกต้อง ความไม่หยั่งถึงอย่างสมบูรณ์ ความไม่เพ่งพินิจ ความไม่พิจารณา การไม่ทำให้ประจักษ์ ความทราบปฏิจจ ความไม่เงลา ความไม่รู้จัก ความหลง ความสับสน อวิชชา"^{๑๓}

จากความเป็นมาดังกล่าวแล้วแสดงให้เห็นว่าแหล่งที่มาของความชั่วร้ายนั้นเป็นได้ทั้งฝ่าย กิเลส อาสา หรือสภาวะ เช่น โลกมฤตเหตุเป็นสาเหตุของความโลภจะเป็นตัวต้นเหตุที่ทำให้จิตใจและเจตสิกเกิดอาการกำเริบในทางด้านหาสุขหรือความสบายอันเป็นปรารถนาในอวิชชาธรรมจึงเป็นสาเหตุที่นำปรารถนา รักใคร่ และพึงพอใจ ส่วนโทษมฤตเหตุเป็นสาเหตุของความโกรธจะเป็นตัวต้นเหตุทำให้จิตใจและเจตสิกเกิดอาการกำเริบความเกลียดชังปรารถนาในอารมณ์เดียวกันคือ อวิชชาธรรมจึงเป็นสาเหตุที่นำปรารถนา รักใคร่ และไม่น่าพึงพอใจ ซึ่งจะส่งผลให้เกิดความทุกข์ทรมาน เป็ณพินัยชั่วร้าย ประหัตประหารซึ่งกันและกัน พระนิมิตกษณะสุริยฉาย จักเป็นภัยวิบัติอันใหญ่หลวงแก่ชาวมนุษย์ทุกคน โดยสามารถก่อให้เกิดความวอดวายของมนุษย์ในกัริยกิจของมนุษย์ได้

ส่วน โมหมฤตเหตุเป็นสาเหตุของความสับสนจะเป็นตัวต้นเหตุแห่งอวิชชาและความไม่รู้โดยขาดตัวปัญญาที่สามารถหยั่งรู้ทั่วถึงสภาพสรรพสิ่งตามความเป็นจริง โดยจะทำให้จิตใจ

^{๑๑} คัมภีร์อวินัยปิฎก ๒๗๕ หน้า ๑๐๗.

^{๑๒} คัมภีร์อวินัยปิฎก ๒๗๕ หน้า ๑๐๖.

^{๑๓} คัมภีร์อวินัยปิฎก ๒๗๕ หน้า ๑๐๗.

และเจตสิกเกิดสภาพที่ไร้เจตนาวิเศษค หมายความว่าไม่มีการพิจารณาโดยอุบายอย่างลึกซึ้งอย่างสุขุม
สิ้นเชิงภาพ ย่อมทำให้มีความถ้อยแถลงถ้อยไม่แน่ใจที่ตัดสินใจหาข้อ ๆ ที่ผิดจริง คนปกติมักจะเกิด
ความคิดเลื่อนลอยทั้งช่วงไปมาตามอารมณ์ต่าง ๆ โดยไม่สามารถตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียวได้

และที่สำคัญในหมวดเหตุนี้จัดว่าเป็นรากแห่งนามปฏิกุศลธรรมทั้งปวง เมื่อ
โลกมูลเหตุเป็นต้นทำให้เกิดขึ้นในจิตตเจตสิกแล้ว อันตรธานในตัวในหมวดเหตุเป็นต้นสนับสนุน
ต่อเนื่องด้วยสมมต และเมื่อมีโทษมูลเหตุเป็นต้นทำให้เกิดขึ้นในจิตตเจตสิกแล้ว ในหมวดเหตุ
หรือสิ่งที่สนับสนุนต่อเนื่องทำให้เกิดขึ้นในเวลาที่ในเวลาประกอบของกุศลธรรม

เพราะฉะนั้น ในธรรมอภิธรรมได้อธิบายถึงจิตตเจตสิกที่ประกอบด้วยมูลเหตุ
ได้เป็นผลซึ่งมาจากความชั่วที่เกิดขึ้นตามประเภทของอกุศลจิตทั้ง ๓๒ ดวงอย่างหนึ่ง และตาม
ประเภทของอกุศลเจตสิกอีกอย่างหนึ่ง ในอกุศลจิตแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. จิตที่ประกอบด้วยอกุศลในอกุศลจิตมีอยู่ ๒ ดวงคือ โมหมูลจิต เพราะว่ามี
โมหมูลเหตุเพียงอย่างเดียวเท่านั้นเข้ามาประกอบ

๒. จิตที่ประกอบด้วยทวิเหตุในอกุศลจิต ได้แก่ โลกมูลเหตุกับโมหมูลเหตุ และ
โทสมูลเหตุกับโมหมูลเหตุ ซึ่งแยกออกเป็น ๒ ประเภท อย่างนี้

๒.๑) โลกมูลจิตทั้ง ๘ ดวงนั้นจะคั่นมีอกุศลมูล ๒ อย่าง คือ โลกมู
ลเหตุและโมหมูลเหตุเข้าประกอบกับโลกมูลจิตทุกดวง

๒.๒) โทสมูลจิต ๒ ดวง มีอกุศลมูล ๒ คือ โทสมูลเหตุกับโมหมูลเหตุ
เข้าประกอบกับโทสมูลจิตทั้งสองดวง

ส่วนประเภทของอกุศลเจตสิกนั้นก็มีอกุศลเหตุเจตสิกประกอบอยู่หลายประเภท
ด้วยกัน คือตั้งแต่อกุศลเหตุ ทวิมูลเหตุ คือมูลเหตุ ปิฏฐมูลเหตุ และสมมูลเหตุ โดยจะมีรายละเอียด
จัดได้ ๕ ประเภท คือ

๑. อกุศลเจตสิกที่มีอกุศลเหตุเจตสิกประกอบด้วยโดยอย่างเดียวมี ๑ ชนิด คือ
โสมเจตสิกอันจะมีโลกมูลเหตุเข้ามาประกอบ โทสมูลเหตุอันจะมีโทสมูลเหตุเข้ามาประกอบ และ
วิจิตรเจตสิกอันจะมีโมหมูลเหตุเข้ามาประกอบ

๒. อกุศลเจตสิกที่มีทวิมูลเหตุเจตสิกประกอบอย่าง ๒ ชนิด คือ

๒.๑) โมหเจตสิกมีอกุศลเหตุ ๒ คือ มีโลกมูลเหตุกับโทสมูลเหตุเข้ามา
ประกอบ

๒.๒) วิจิตรเจตสิกมีอกุศลเหตุ ๒ คือ มีโลกมูลเหตุและโมหมูลเหตุเข้า
ประกอบ

๒.๑) นามเจตสิกมีอภิสทเหตุ ๒ คือ มิโภกมเหตุและโมหมเหตุเข้าประกอบ

๒.๔) อภิสทเจตสิกมีอภิสทเหตุ ๒ คือ มิโภกมเหตุและโมหมเหตุเข้าประกอบ

๒.๕) มัจจุเรตสิกมีอภิสทเหตุ ๒ คือ มิโภกมเหตุและโมหมเหตุเข้าประกอบ

๒.๖) อกุศลเจตสิกมีอภิสทเหตุ ๒ คือ มิโภกมเหตุและโมหมเหตุเข้าประกอบ

๓. อภิสทเจตสิกที่มีอภิสทเหตุ ๓ ชนิด คือ โภกมเหตุ โภกมเหตุ โมหมเหตุ เข้าประกอบด้วย ได้แก่ อหริกเจตสิก ๓ ในปจเจตสิก อหริกเจตสิก อหริกเจตสิก ๓ และนิมิตเจตสิก

๔. อภิสทเจตสิกที่มีอภิสทเหตุ ๔ (๒+๓) ชนิด คือ โภกมเหตุกับโมหมเหตุ มีอภิสทเหตุมีอภิสทเหตุ ๒ อย่างนี้เข้าประกอบ และยังมีอภิสทเหตุ ๓ ประการ คือ อโภกมเหตุ อโภกมเหตุ และอโภกมเหตุเข้ามาประกอบซึ่งละทิ้งเพียงความเดียวคืออภิสทเหตุ เพราะปจเจตสิกนี้เป็นเจตสิกประเภทที่มีอภิสทเหตุทั้ง ๒ อย่างเข้าประกอบ

๕. อภิสทเจตสิกที่มีอภิสทเหตุ ๖ ชนิด คือ โภกมเหตุ โภกมเหตุ โมหมเหตุ มีอภิสทเหตุ ๓ และอโภกมเหตุ อโภกมเหตุ อโภกมเหตุ ได้แก่ อัญญสมานเจตสิก ๑๒ ตัว (ยกเว้นปจเจตสิก)

สรุปว่า การกระทำตามชั่วร้ายของมนุษย์นั้นจะต้องมีเหตุต่าง ๆ เกิดขึ้นเป็นเหตุที่นำของความชั่วในพระอภิธรรมมีอภิสทเหตุ ๓ ประการ คือ โภกมเหตุ โภกมเหตุ และโมหมเหตุที่ประกอบกันในจิตใจโดยเป็นเหตุที่ทำให้ความชั่วร้ายทั้งปวงเกิดขึ้น ซึ่งผลทำให้มีความเศร้าหมองเกิดขึ้นทางจิตใจ อันเป็นเหตุที่นำของความประพฤติชั่วร้ายทั้งหลาย โดยเกิดขึ้นทางจิตใจในภพนั้นแล้วจึงเกิดอาการประกอบและวิกรรมโดยมีการประกอบกิจกรรมทางทวารทั้ง ๓ คือกายทวาร วจีทวาร และโภกทวารทั้ง ๓ โดยผลทำให้เกิดความทุกข์อันเป็นโทษ การมีสติปัญญาในทางต่าง ๆ และสติปัญญาเป็นเหตุให้มนุษย์กระทำตามชั่วร้ายและจิตธรรมและจิตธรรมต่าง ๆ นานา

ดังนั้น ความชั่วร้ายจะเป็นสิ่งที่ไม่มีที่ปรารถนาไม่น่าพึงพอใจแต่ชั่วร้ายของมนุษย์เองและจิตของมนุษย์ โดยถือว่าความชั่วร้ายนั้นเป็นภัยและเป็นภัยร้ายแรง มนุษย์จึงควรระวังทางกำจัดความชั่วร้าย และหาทางป้องกันไม่ให้ความชั่วร้ายเกิดขึ้นภายในจิตใจ ความชั่วร้ายนี้มีเหมือนกับความคิดที่มีอยู่ ๒ ลักษณะ คือ เป็นสภาพเศร้าหมองอย่างหนึ่ง และเป็นอาการกระทำตามชั่วร้ายอย่างหนึ่ง

๑.๒ กฎเกณฑ์ตัดสินความผิดในพระอภัยมณีตามหลักของทฤษฎีอาชญากรรม

เกณฑ์การตัดสินนี้หมายความว่าสมควรตัดสินความประพฤติของมนุษย์ว่าควรกระทำ อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นความถูกต้องหรือว่าเป็นความผิดพลาดทางศีลธรรม ตามหลักทางจริยศาสตร์ทั่วไป เราจะพิจารณาใช้ระบบที่เป็นเกณฑ์มาตรฐานตัดสินต่อไปนี้เกี่ยวกับเรื่องราวกระทำของมนุษย์ที่ว่าควรกระทำอย่างนี้หรือไม่ถูกต้อง ตามมาตรฐานนั้นมันเป็นการกระทำที่ผิดเพี้ยน ในข้อที่ ๑.๑ นั้นให้วิเคราะห์และอภิปรายถึงปัญหาตามความที่ความชั่วในพระอภัยมณี มาแล้ว

ต่อไปนี้เราจะมาพิจารณาถึงปัญหาหลักทางจริยธรรมในพระอภัยมณีคือเกณฑ์ การตัดสินการกระทำของมนุษย์ว่าผิดอะไรที่จะนำมาเป็นมาตรฐานทางจริยหรือว่าไม่มีอะไรที่จะ เป็นเครื่องชี้ขาดในการตัดสินใจถึงกระทำทางตรงไปอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งถือว่าเป็นการทำความ ดีความชั่ว และเหตุผลอะไรที่มนุษย์ตัดสินใจประพฤติดีและประพฤติชั่ว การประพฤติดีก็กล่าวว่ามี นิสัยใจของการกระทำหรือไม่ และค่านิยมของตัดสินปัญหาเหล่านี้หรือไม่

การกระทำของบุคคลคนหนึ่ง อย่างเช่นไปลักขโมยเงินคนอื่นไปก็ทุกกรณีไป แล้วการกระทำของมนุษย์นั้นจะต้องมีองค์ประกอบอันเป็นปัจจัยหรือเงื่อนไขตามอยู่ภายใต้การ ด้วยกันคือที่เรานำเหตุการณ์ สถานการณ์(Circumstances) เสรีภาพ(Freedom)ในการกระทำ เจตจำนง(Will) ความตั้งใจ(Intention)หรือเจตนา(Volition)ในการกระทำ มุ่งแรงใจ(Motive)ซึ่งมี ปากถูกอยู่ภายในสถานะทางจิตใจ หรือมีลักษณะบุคลิกภาพที่และแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดการ กระทำ นอกจากนี้ยังรวมไปถึงนิสัย(Habit)และอุปนิสัย(Character)ของผู้กระทำตามพิจารณา ประกอบกับการตัดสินปัญหาเหล่านี้ว่าเป็นการกระทำถูกหรือผิดและว่าเป็นการกระทำที่ดีหรือไม่ ก็คือไปหาหลักการของทฤษฎีอาชญากรรมที่มีต่อหลักปัจจัยที่ปรากฏอยู่ในพระอภัยมณี

ในการกระทำส่วนนี้ความชั่วของมนุษย์นั้น บางครั้งเราก็ตัดสินใจที่เดียวไม่ได้ ว่าดีหรือไม่ดี กรณีตัวอย่าง เมื่อเราได้ยินคำว่า"การฆ่า" เราจะคิดถึงข้อสมมติฐานว่าการฆ่านั้นเป็น การกระทำที่ผิดศีลธรรมไว้ก่อนเป็นอันดับแรก เพราะปกติแล้วเราจะไม่มีทางทำร้ายร่างกายกันคนอื่น คุย ว่าพอพอได้มีความจำเป็นการฆ่าถึงตายที่นั่นที่นี้ เราจะไม่มองว่าการฆ่ากันเหล่านั้นเป็นการกระทำ ที่ผิดเสมอ ซึ่งความจำเป็นและมีความถูกต้องอยู่บ้างเหมือนกัน แต่ว่าไม่ว่าทั้งหมด และบางครั้ง อาจมีการฆ่ากันตามแบบเดียวกันนี้ว่าเป็นการกระทำที่ถูกต้องและไม่มีความผิด

แต่ว่าสมรรถทำนั้นจะขึ้นอยู่กับเหตุการณ์หรือสถานการณ์แบบไหนบ้างหา เช่น นาย ก.ใช้อาวุธปืนยิงเจ้าของทรัพย์สินส่วนตัว ในขณะนั้นเองเข้าไปใกล้ทรัพย์ นาย ข.ใช้อาวุธปืน ยิงนักโทษตาย เพราะฉะนั้นการทำหน้าที่ของนาย และนาย ข.ใช้อาวุธปืนยิงผู้ร้ายตาย โดยที่ผู้ร้ายคือผู้ ชิงเงินจะปล้นทรัพย์จากคนอื่นเช่นกัน เพราะฉะนั้นเป็นสิ่งที่ควร เป็นดังนี้

ทั้ง ๓ กรณีจึงจะเป็นการจำแนกเหมือนกับหมดทุกกรณี แต่ว่าการนำกันภายในกรณีแรกเท่านั้นที่จะสามารถตัดสินใจได้โดยว่าเป็นการกระทำที่ไม่ดี แต่เป็นการกระทำที่ผิดทางด้านศีลธรรมตามเหตุการณ์หรือสถานการณ์ที่เป็นจริง โดยผู้กระทำมีเจตนาที่ไม่ดีอันเป็นแรงจูงใจที่ก่อให้เกิดการกระทำ และผู้กระทำนั้นมีบุคลิกที่เชื่อถือได้จนถึงลักษณะของพฤติกรรมที่ไม่ดีโดยมีแนวโน้มว่าจะก่อให้เกิดการกระทำที่ความชั่วร้ายขึ้น

แม้ว่าสองกรณีหลังนั้น เรายังกล่าวไม่ได้ว่าการนำกันภายในลักษณะอย่างนี้เป็นการกระทำที่ไม่ดีหรือว่าเป็นการกระทำที่ดี คิดเพราะว่าเหตุการณ์ของนาย ข. และนาย ค. นั้นจะมีข้อเท็จจริง(องค์)ที่แตกต่างกันก็จริง แต่การนำของนาย ข. นั้นเป็นการกระทำลงไปตามหน้าที่เป็นผู้ว่าโดยไม่ผิดกฎหมายหรือ ไม่ผิดศีลธรรม เพราะว่าไม่มีเจตนาอันแท้จริงให้ผู้อื่นตายมาเป็นแรงจูงใจในการกระทำ อีกฝ่ายคือ นาย ค. คิดเสียใจเลือกกระทำวิสามัญฆาตกรรมผู้ต้องหาลาซ เพราะมีสถานการณ์บีบบังคับให้ต้องทำโดยไม่มีความตั้งใจอื่นเลย แต่ว่าถือเป็นการนำมาซึ่งความปลอดภัยแก่การปฏิบัติหน้าที่ผู้พิทักษ์สันติราษฎร์จึงจำต้องเลือกปฏิบัติกระทำอย่างนี้

การกระทำของมนุษย์ในกรณีดังกล่าว ทุกคนจะถือว่าถูกต้องหรือมีความคิดไม่ได้ ต่อเมื่อการกระทำอย่างนั้นอาจจะถูกหรือผิดก็ได้ โดยจะมีเหตุการณ์หรือสถานการณ์บางอย่างกำหนดทิศทางใจให้เลือกกระทำ ซึ่งบุคคลนั้นจะต้องถ่วงมือระงับไปโดยไม่มีการถ่วงน้ำหนักขึ้นให้กระทำอะไรจะต้องมีเสรีภาพในการกระทำถึงนั้น ๆ ด้วยตนเองโดยจะต้องมีอยู่ภายในขอบเขตของธรรมชาติข้อเท็จจริงทางสังคมของมนุษย์ ย่อมจะมีค่าทางจริยที่หมายถึง“น้ำหนักร่องของความน่าเชื่อถือ”ของการประพฤติ^{๑๑} หรือมีนครทางจริยมาเป็นตัวกำหนดความประพฤติที่เหมาะสมและอย่างถูกต้องอันจะเป็นสิ่งที่พึงประสงค์อย่างดีที่สุดตามหลักทฤษฎีของจริยศาสตร์ทั่วไป โดยจะมีเหตุผลทางจิตวิทยาที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันและส่งผลกระทบถึงชีวิตในอนาคตของมนุษย์ถึงนั้น ในหลักทฤษฎีจริยศาสตร์จึงเน้นให้เห็นยังข้อเท็จจริงว่าเมื่อ ๓ ประการ^{๑๒} คือ

๑. หลักเสรีภาพในการกระทำ(กิริยาทาง)

๒. ชีวิตในอนาคต(ปรโลกะ)

๓. ความเป็นเหตุผลซึ่งกันและกันทางศีลธรรม(เหตุผล)

หากข้อเท็จจริงทั้ง ๓ ประการนี้ เราเห็นได้ว่า ข้อเท็จจริงประการแรกนั้นหมายถึงการกระทำของมนุษย์ย่อมว่าตนเองกระทำดีถึงที่สุดหนึ่งลงไปแล้ว ย่อมจะต้องมีการยอมรับผลว่าเป็นอันได้กระทำแล้วอย่างมีอิสระทั้งที่ดีและถูกต้องหรือไม่ดีและผิดพลาดโดยไม่มีการบังคับหรือ

^{๑๑} กัลโย จิรบุรุษ, จริยศาสตร์เบื้องต้น, (กรุงเทพฯ: มหาวชิราลงกรณ, ๒๕๒๕), หน้า ๑๔.

^{๑๒} ๑. เป็นปกติของ, ๒. ข้อตกลงอันสมควร, สุรัสวดี ๒๕๐๖, ๒๒๖, ๒๒๗, ๒๒๘, ๒๒๙, ๒๓๐, ๒๓๑, ๒๓๒, ๒๓๓, ๒๓๔, ๒๓๕, ๒๓๖, ๒๓๗, ๒๓๘, ๒๓๙, ๒๔๐, ๒๔๑, ๒๔๒, ๒๔๓, ๒๔๔, ๒๔๕, ๒๔๖, ๒๔๗, ๒๔๘, ๒๔๙, ๒๕๐, ๒๕๑, ๒๕๒, ๒๕๓, ๒๕๔, ๒๕๕, ๒๕๖, ๒๕๗, ๒๕๘, ๒๕๙, ๒๖๐, ๒๖๑, ๒๖๒, ๒๖๓, ๒๖๔, ๒๖๕, ๒๖๖, ๒๖๗, ๒๖๘, ๒๖๙, ๒๗๐, ๒๗๑, ๒๗๒, ๒๗๓, ๒๗๔, ๒๗๕, ๒๗๖, ๒๗๗, ๒๗๘, ๒๗๙, ๒๘๐, ๒๘๑, ๒๘๒, ๒๘๓, ๒๘๔, ๒๘๕, ๒๘๖, ๒๘๗, ๒๘๘, ๒๘๙, ๒๙๐, ๒๙๑, ๒๙๒, ๒๙๓, ๒๙๔, ๒๙๕, ๒๙๖, ๒๙๗, ๒๙๘, ๒๙๙, ๓๐๐, ๓๐๑, ๓๐๒, ๓๐๓, ๓๐๔, ๓๐๕, ๓๐๖, ๓๐๗, ๓๐๘, ๓๐๙, ๓๑๐, ๓๑๑, ๓๑๒, ๓๑๓, ๓๑๔, ๓๑๕, ๓๑๖, ๓๑๗, ๓๑๘, ๓๑๙, ๓๒๐, ๓๒๑, ๓๒๒, ๓๒๓, ๓๒๔, ๓๒๕, ๓๒๖, ๓๒๗, ๓๒๘, ๓๒๙, ๓๓๐, ๓๓๑, ๓๓๒, ๓๓๓, ๓๓๔, ๓๓๕, ๓๓๖, ๓๓๗, ๓๓๘, ๓๓๙, ๓๔๐, ๓๔๑, ๓๔๒, ๓๔๓, ๓๔๔, ๓๔๕, ๓๔๖, ๓๔๗, ๓๔๘, ๓๔๙, ๓๕๐, ๓๕๑, ๓๕๒, ๓๕๓, ๓๕๔, ๓๕๕, ๓๕๖, ๓๕๗, ๓๕๘, ๓๕๙, ๓๖๐, ๓๖๑, ๓๖๒, ๓๖๓, ๓๖๔, ๓๖๕, ๓๖๖, ๓๖๗, ๓๖๘, ๓๖๙, ๓๗๐, ๓๗๑, ๓๗๒, ๓๗๓, ๓๗๔, ๓๗๕, ๓๗๖, ๓๗๗, ๓๗๘, ๓๗๙, ๓๘๐, ๓๘๑, ๓๘๒, ๓๘๓, ๓๘๔, ๓๘๕, ๓๘๖, ๓๘๗, ๓๘๘, ๓๘๙, ๓๙๐, ๓๙๑, ๓๙๒, ๓๙๓, ๓๙๔, ๓๙๕, ๓๙๖, ๓๙๗, ๓๙๘, ๓๙๙, ๔๐๐, ๔๐๑, ๔๐๒, ๔๐๓, ๔๐๔, ๔๐๕, ๔๐๖, ๔๐๗, ๔๐๘, ๔๐๙, ๔๑๐, ๔๑๑, ๔๑๒, ๔๑๓, ๔๑๔, ๔๑๕, ๔๑๖, ๔๑๗, ๔๑๘, ๔๑๙, ๔๒๐, ๔๒๑, ๔๒๒, ๔๒๓, ๔๒๔, ๔๒๕, ๔๒๖, ๔๒๗, ๔๒๘, ๔๒๙, ๔๓๐, ๔๓๑, ๔๓๒, ๔๓๓, ๔๓๔, ๔๓๕, ๔๓๖, ๔๓๗, ๔๓๘, ๔๓๙, ๔๔๐, ๔๔๑, ๔๔๒, ๔๔๓, ๔๔๔, ๔๔๕, ๔๔๖, ๔๔๗, ๔๔๘, ๔๔๙, ๔๕๐, ๔๕๑, ๔๕๒, ๔๕๓, ๔๕๔, ๔๕๕, ๔๕๖, ๔๕๗, ๔๕๘, ๔๕๙, ๔๖๐, ๔๖๑, ๔๖๒, ๔๖๓, ๔๖๔, ๔๖๕, ๔๖๖, ๔๖๗, ๔๖๘, ๔๖๙, ๔๗๐, ๔๗๑, ๔๗๒, ๔๗๓, ๔๗๔, ๔๗๕, ๔๗๖, ๔๗๗, ๔๗๘, ๔๗๙, ๔๘๐, ๔๘๑, ๔๘๒, ๔๘๓, ๔๘๔, ๔๘๕, ๔๘๖, ๔๘๗, ๔๘๘, ๔๘๙, ๔๙๐, ๔๙๑, ๔๙๒, ๔๙๓, ๔๙๔, ๔๙๕, ๔๙๖, ๔๙๗, ๔๙๘, ๔๙๙, ๕๐๐, ๕๐๑, ๕๐๒, ๕๐๓, ๕๐๔, ๕๐๕, ๕๐๖, ๕๐๗, ๕๐๘, ๕๐๙, ๕๑๐, ๕๑๑, ๕๑๒, ๕๑๓, ๕๑๔, ๕๑๕, ๕๑๖, ๕๑๗, ๕๑๘, ๕๑๙, ๕๒๐, ๕๒๑, ๕๒๒, ๕๒๓, ๕๒๔, ๕๒๕, ๕๒๖, ๕๒๗, ๕๒๘, ๕๒๙, ๕๓๐, ๕๓๑, ๕๓๒, ๕๓๓, ๕๓๔, ๕๓๕, ๕๓๖, ๕๓๗, ๕๓๘, ๕๓๙, ๕๔๐, ๕๔๑, ๕๔๒, ๕๔๓, ๕๔๔, ๕๔๕, ๕๔๖, ๕๔๗, ๕๔๘, ๕๔๙, ๕๕๐, ๕๕๑, ๕๕๒, ๕๕๓, ๕๕๔, ๕๕๕, ๕๕๖, ๕๕๗, ๕๕๘, ๕๕๙, ๕๖๐, ๕๖๑, ๕๖๒, ๕๖๓, ๕๖๔, ๕๖๕, ๕๖๖, ๕๖๗, ๕๖๘, ๕๖๙, ๕๗๐, ๕๗๑, ๕๗๒, ๕๗๓, ๕๗๔, ๕๗๕, ๕๗๖, ๕๗๗, ๕๗๘, ๕๗๙, ๕๘๐, ๕๘๑, ๕๘๒, ๕๘๓, ๕๘๔, ๕๘๕, ๕๘๖, ๕๘๗, ๕๘๘, ๕๘๙, ๕๙๐, ๕๙๑, ๕๙๒, ๕๙๓, ๕๙๔, ๕๙๕, ๕๙๖, ๕๙๗, ๕๙๘, ๕๙๙, ๖๐๐, ๖๐๑, ๖๐๒, ๖๐๓, ๖๐๔, ๖๐๕, ๖๐๖, ๖๐๗, ๖๐๘, ๖๐๙, ๖๑๐, ๖๑๑, ๖๑๒, ๖๑๓, ๖๑๔, ๖๑๕, ๖๑๖, ๖๑๗, ๖๑๘, ๖๑๙, ๖๒๐, ๖๒๑, ๖๒๒, ๖๒๓, ๖๒๔, ๖๒๕, ๖๒๖, ๖๒๗, ๖๒๘, ๖๒๙, ๖๓๐, ๖๓๑, ๖๓๒, ๖๓๓, ๖๓๔, ๖๓๕, ๖๓๖, ๖๓๗, ๖๓๘, ๖๓๙, ๖๔๐, ๖๔๑, ๖๔๒, ๖๔๓, ๖๔๔, ๖๔๕, ๖๔๖, ๖๔๗, ๖๔๘, ๖๔๙, ๖๕๐, ๖๕๑, ๖๕๒, ๖๕๓, ๖๕๔, ๖๕๕, ๖๕๖, ๖๕๗, ๖๕๘, ๖๕๙, ๖๖๐, ๖๖๑, ๖๖๒, ๖๖๓, ๖๖๔, ๖๖๕, ๖๖๖, ๖๖๗, ๖๖๘, ๖๖๙, ๖๗๐, ๖๗๑, ๖๗๒, ๖๗๓, ๖๗๔, ๖๗๕, ๖๗๖, ๖๗๗, ๖๗๘, ๖๗๙, ๖๘๐, ๖๘๑, ๖๘๒, ๖๘๓, ๖๘๔, ๖๘๕, ๖๘๖, ๖๘๗, ๖๘๘, ๖๘๙, ๖๙๐, ๖๙๑, ๖๙๒, ๖๙๓, ๖๙๔, ๖๙๕, ๖๙๖, ๖๙๗, ๖๙๘, ๖๙๙, ๗๐๐, ๗๐๑, ๗๐๒, ๗๐๓, ๗๐๔, ๗๐๕, ๗๐๖, ๗๐๗, ๗๐๘, ๗๐๙, ๗๑๐, ๗๑๑, ๗๑๒, ๗๑๓, ๗๑๔, ๗๑๕, ๗๑๖, ๗๑๗, ๗๑๘, ๗๑๙, ๗๒๐, ๗๒๑, ๗๒๒, ๗๒๓, ๗๒๔, ๗๒๕, ๗๒๖, ๗๒๗, ๗๒๘, ๗๒๙, ๗๓๐, ๗๓๑, ๗๓๒, ๗๓๓, ๗๓๔, ๗๓๕, ๗๓๖, ๗๓๗, ๗๓๘, ๗๓๙, ๗๔๐, ๗๔๑, ๗๔๒, ๗๔๓, ๗๔๔, ๗๔๕, ๗๔๖, ๗๔๗, ๗๔๘, ๗๔๙, ๗๕๐, ๗๕๑, ๗๕๒, ๗๕๓, ๗๕๔, ๗๕๕, ๗๕๖, ๗๕๗, ๗๕๘, ๗๕๙, ๗๖๐, ๗๖๑, ๗๖๒, ๗๖๓, ๗๖๔, ๗๖๕, ๗๖๖, ๗๖๗, ๗๖๘, ๗๖๙, ๗๗๐, ๗๗๑, ๗๗๒, ๗๗๓, ๗๗๔, ๗๗๕, ๗๗๖, ๗๗๗, ๗๗๘, ๗๗๙, ๗๘๐, ๗๘๑, ๗๘๒, ๗๘๓, ๗๘๔, ๗๘๕, ๗๘๖, ๗๘๗, ๗๘๘, ๗๘๙, ๗๙๐, ๗๙๑, ๗๙๒, ๗๙๓, ๗๙๔, ๗๙๕, ๗๙๖, ๗๙๗, ๗๙๘, ๗๙๙, ๘๐๐, ๘๐๑, ๘๐๒, ๘๐๓, ๘๐๔, ๘๐๕, ๘๐๖, ๘๐๗, ๘๐๘, ๘๐๙, ๘๑๐, ๘๑๑, ๘๑๒, ๘๑๓, ๘๑๔, ๘๑๕, ๘๑๖, ๘๑๗, ๘๑๘, ๘๑๙, ๘๒๐, ๘๒๑, ๘๒๒, ๘๒๓, ๘๒๔, ๘๒๕, ๘๒๖, ๘๒๗, ๘๒๘, ๘๒๙, ๘๓๐, ๘๓๑, ๘๓๒, ๘๓๓, ๘๓๔, ๘๓๕, ๘๓๖, ๘๓๗, ๘๓๘, ๘๓๙, ๘๔๐, ๘๔๑, ๘๔๒, ๘๔๓, ๘๔๔, ๘๔๕, ๘๔๖, ๘๔๗, ๘๔๘, ๘๔๙, ๘๕๐, ๘๕๑, ๘๕๒, ๘๕๓, ๘๕๔, ๘๕๕, ๘๕๖, ๘๕๗, ๘๕๘, ๘๕๙, ๘๖๐, ๘๖๑, ๘๖๒, ๘๖๓, ๘๖๔, ๘๖๕, ๘๖๖, ๘๖๗, ๘๖๘, ๘๖๙, ๘๗๐, ๘๗๑, ๘๗๒, ๘๗๓, ๘๗๔, ๘๗๕, ๘๗๖, ๘๗๗, ๘๗๘, ๘๗๙, ๘๘๐, ๘๘๑, ๘๘๒, ๘๘๓, ๘๘๔, ๘๘๕, ๘๘๖, ๘๘๗, ๘๘๘, ๘๘๙, ๘๙๐, ๘๙๑, ๘๙๒, ๘๙๓, ๘๙๔, ๘๙๕, ๘๙๖, ๘๙๗, ๘๙๘, ๘๙๙, ๙๐๐, ๙๐๑, ๙๐๒, ๙๐๓, ๙๐๔, ๙๐๕, ๙๐๖, ๙๐๗, ๙๐๘, ๙๐๙, ๙๑๐, ๙๑๑, ๙๑๒, ๙๑๓, ๙๑๔, ๙๑๕, ๙๑๖, ๙๑๗, ๙๑๘, ๙๑๙, ๙๒๐, ๙๒๑, ๙๒๒, ๙๒๓, ๙๒๔, ๙๒๕, ๙๒๖, ๙๒๗, ๙๒๘, ๙๒๙, ๙๓๐, ๙๓๑, ๙๓๒, ๙๓๓, ๙๓๔, ๙๓๕, ๙๓๖, ๙๓๗, ๙๓๘, ๙๓๙, ๙๔๐, ๙๔๑, ๙๔๒, ๙๔๓, ๙๔๔, ๙๔๕, ๙๔๖, ๙๔๗, ๙๔๘, ๙๔๙, ๙๕๐, ๙๕๑, ๙๕๒, ๙๕๓, ๙๕๔, ๙๕๕, ๙๕๖, ๙๕๗, ๙๕๘, ๙๕๙, ๙๖๐, ๙๖๑, ๙๖๒, ๙๖๓, ๙๖๔, ๙๖๕, ๙๖๖, ๙๖๗, ๙๖๘, ๙๖๙, ๙๗๐, ๙๗๑, ๙๗๒, ๙๗๓, ๙๗๔, ๙๗๕, ๙๗๖, ๙๗๗, ๙๗๘, ๙๗๙, ๙๘๐, ๙๘๑, ๙๘๒, ๙๘๓, ๙๘๔, ๙๘๕, ๙๘๖, ๙๘๗, ๙๘๘, ๙๘๙, ๙๙๐, ๙๙๑, ๙๙๒, ๙๙๓, ๙๙๔, ๙๙๕, ๙๙๖, ๙๙๗, ๙๙๘, ๙๙๙, ๑๐๐๐, ๑๐๐๑, ๑๐๐๒, ๑๐๐๓, ๑๐๐๔, ๑๐๐๕, ๑๐๐๖, ๑๐๐๗, ๑๐๐๘, ๑๐๐๙, ๑๐๑๐, ๑๐๑๑, ๑๐๑๒, ๑๐๑๓, ๑๐๑๔, ๑๐๑๕, ๑๐๑๖, ๑๐๑๗, ๑๐๑๘, ๑๐๑๙, ๑๐๒๐, ๑๐๒๑, ๑๐๒๒, ๑๐๒๓, ๑๐๒๔, ๑๐๒๕, ๑๐๒๖, ๑๐๒๗, ๑๐๒๘, ๑๐๒๙, ๑๐๓๐, ๑๐๓๑, ๑๐๓๒, ๑๐๓๓, ๑๐๓๔, ๑๐๓๕, ๑๐๓๖, ๑๐๓๗, ๑๐๓๘, ๑๐๓๙, ๑๐๔๐, ๑๐๔๑, ๑๐๔๒, ๑๐๔๓, ๑๐๔๔, ๑๐๔๕, ๑๐๔๖, ๑๐๔๗, ๑๐๔๘, ๑๐๔๙, ๑๐๕๐, ๑๐๕๑, ๑๐๕๒, ๑๐๕๓, ๑๐๕๔, ๑๐๕๕, ๑๐๕๖, ๑๐๕๗, ๑๐๕๘, ๑๐๕๙, ๑๐๖๐, ๑๐๖๑, ๑๐๖๒, ๑๐๖๓, ๑๐๖๔, ๑๐๖๕, ๑๐๖๖, ๑๐๖๗, ๑๐๖๘, ๑๐๖๙, ๑๐๗๐, ๑๐๗๑, ๑๐๗๒, ๑๐๗๓, ๑๐๗๔, ๑๐๗๕, ๑๐๗๖, ๑๐๗๗, ๑๐๗๘, ๑๐๗๙, ๑๐๘๐, ๑๐๘๑, ๑๐๘๒, ๑๐๘๓, ๑๐๘๔, ๑๐๘๕, ๑๐๘๖, ๑๐๘๗, ๑๐๘๘, ๑๐๘๙, ๑๐๙๐, ๑๐๙๑, ๑๐๙๒, ๑๐๙๓, ๑๐๙๔, ๑๐๙๕, ๑๐๙๖, ๑๐๙๗, ๑๐๙๘, ๑๐๙๙, ๑๑๐๐, ๑๑๐๑, ๑๑๐๒, ๑๑๐๓, ๑๑๐๔, ๑๑๐๕, ๑๑๐๖, ๑๑๐๗, ๑๑๐๘, ๑๑๐๙, ๑๑๑๐, ๑๑๑๑, ๑๑๑๒, ๑๑๑๓, ๑๑๑๔, ๑๑๑๕, ๑๑๑๖, ๑๑๑๗, ๑๑๑๘, ๑๑๑๙, ๑๑๒๐, ๑๑๒๑, ๑๑๒๒, ๑๑๒๓, ๑๑๒๔, ๑๑๒๕, ๑๑๒๖, ๑๑๒๗, ๑๑๒๘, ๑๑๒๙, ๑๑๓๐, ๑๑๓๑, ๑๑๓๒, ๑๑๓๓, ๑๑๓๔, ๑๑๓๕, ๑๑๓๖, ๑๑๓๗, ๑๑๓๘, ๑๑๓๙, ๑๑๔๐, ๑๑๔๑, ๑๑๔๒, ๑๑๔๓, ๑๑๔๔, ๑๑๔๕, ๑๑๔๖, ๑๑๔๗, ๑๑๔๘, ๑๑๔๙, ๑๑๕๐, ๑๑๕๑, ๑๑๕๒, ๑๑๕๓, ๑๑๕๔, ๑๑๕๕, ๑๑๕๖, ๑๑๕๗, ๑๑๕๘, ๑๑๕๙, ๑๑๖๐, ๑๑๖๑, ๑๑๖๒, ๑๑๖๓, ๑๑๖๔, ๑๑๖๕, ๑๑๖๖, ๑๑๖๗, ๑๑๖๘, ๑๑๖๙, ๑๑๗๐, ๑๑๗๑, ๑๑๗๒, ๑๑๗๓, ๑๑๗๔, ๑๑๗๕, ๑๑๗๖, ๑๑๗๗, ๑๑๗๘, ๑๑๗๙, ๑๑๘๐, ๑๑๘๑, ๑๑๘๒, ๑๑๘๓, ๑๑๘๔, ๑๑๘๕, ๑๑๘๖, ๑๑๘๗, ๑๑๘๘, ๑๑๘๙, ๑๑๙๐, ๑๑๙๑, ๑๑๙๒, ๑๑๙๓, ๑๑๙๔, ๑๑๙๕, ๑๑๙๖, ๑๑๙๗, ๑๑๙๘, ๑๑๙๙, ๑๒๐๐, ๑๒๐๑, ๑๒๐๒, ๑๒๐๓, ๑๒๐๔, ๑๒๐๕, ๑๒๐๖, ๑๒๐๗, ๑๒๐๘, ๑๒๐๙, ๑๒๑๐, ๑๒๑๑, ๑๒๑๒, ๑๒๑๓, ๑๒๑๔, ๑๒๑๕, ๑๒๑๖, ๑๒๑๗, ๑๒๑๘, ๑๒๑๙, ๑๒๒๐, ๑๒๒๑, ๑๒๒๒, ๑๒๒๓, ๑๒๒๔, ๑๒๒๕, ๑๒๒๖, ๑๒๒๗, ๑๒๒๘, ๑๒๒๙, ๑๒๓๐, ๑๒๓๑, ๑๒๓๒, ๑๒๓๓, ๑๒๓๔, ๑๒๓๕, ๑๒๓๖, ๑๒๓๗, ๑๒๓๘, ๑๒๓๙, ๑๒๔๐, ๑๒๔๑, ๑๒๔๒, ๑๒๔๓, ๑๒๔๔, ๑๒๔๕, ๑๒๔๖, ๑๒๔๗, ๑๒๔๘, ๑๒๔๙, ๑๒๕๐, ๑๒๕๑, ๑๒๕๒, ๑๒๕๓, ๑๒๕๔, ๑๒๕๕, ๑๒๕๖, ๑๒๕๗, ๑๒๕๘, ๑๒๕๙, ๑๒๖๐, ๑๒๖๑, ๑๒๖๒, ๑๒๖๓, ๑๒๖๔, ๑๒๖๕, ๑๒๖๖, ๑๒๖๗, ๑๒๖๘, ๑๒๖๙, ๑๒๗๐, ๑๒๗๑, ๑๒๗๒, ๑๒๗๓, ๑๒๗๔, ๑๒๗๕, ๑๒๗๖, ๑๒๗๗, ๑๒๗๘, ๑๒๗๙, ๑๒๘๐, ๑๒๘๑, ๑๒๘๒, ๑๒๘๓, ๑๒๘๔, ๑๒๘๕, ๑๒๘๖, ๑๒๘๗, ๑๒๘๘, ๑๒๘๙, ๑๒๙๐, ๑๒๙๑, ๑๒๙๒, ๑๒๙๓, ๑๒๙๔, ๑๒๙๕, ๑๒๙๖, ๑๒๙๗, ๑๒๙๘, ๑๒๙๙, ๑๓๐๐, ๑๓๐๑, ๑๓๐๒, ๑๓๐๓, ๑๓๐๔, ๑๓๐๕, ๑๓๐๖, ๑๓๐๗, ๑๓๐๘, ๑๓๐๙, ๑๓๑๐, ๑๓๑๑, ๑๓๑๒, ๑๓๑๓, ๑๓๑๔, ๑๓๑๕, ๑๓๑๖, ๑๓๑๗, ๑๓๑๘, ๑๓๑๙, ๑๓๒๐, ๑๓๒๑, ๑๓๒๒, ๑๓๒๓, ๑๓๒๔, ๑๓๒๕, ๑๓๒๖, ๑๓๒๗, ๑๓๒๘, ๑๓๒๙, ๑๓๓๐, ๑๓๓๑, ๑๓๓๒, ๑๓๓๓, ๑๓๓๔, ๑๓๓๕, ๑๓๓๖, ๑๓๓๗, ๑๓๓๘, ๑๓๓๙, ๑๓๔๐, ๑๓๔๑, ๑๓๔๒, ๑๓๔๓, ๑๓๔๔, ๑๓๔๕, ๑๓๔๖, ๑๓๔๗, ๑๓๔๘, ๑๓๔๙, ๑๓๕๐, ๑๓๕๑, ๑๓๕๒, ๑๓๕๓, ๑๓๕๔, ๑๓๕๕, ๑๓๕๖, ๑๓๕๗, ๑๓๕๘, ๑๓๕๙, ๑๓๖๐, ๑๓๖๑, ๑๓๖๒, ๑๓๖๓, ๑๓๖๔, ๑๓๖๕, ๑๓๖๖, ๑๓๖๗, ๑๓๖๘, ๑๓๖๙, ๑๓๗๐, ๑๓๗๑, ๑๓๗๒, ๑๓๗๓, ๑๓๗๔, ๑๓๗๕, ๑๓๗๖, ๑๓๗๗, ๑๓๗๘, ๑๓๗๙, ๑๓๘๐, ๑๓๘๑, ๑๓๘๒, ๑๓๘๓, ๑๓๘๔, ๑๓๘๕, ๑๓๘๖, ๑๓๘๗, ๑๓๘๘, ๑๓๘๙, ๑๓๙๐, ๑๓๙๑, ๑๓๙๒, ๑๓๙๓, ๑๓๙๔, ๑๓๙๕, ๑๓๙๖, ๑๓๙๗, ๑๓๙๘, ๑๓๙๙, ๑๔๐๐, ๑๔๐๑, ๑๔๐๒, ๑๔๐๓, ๑๔๐๔, ๑๔๐๕, ๑๔๐๖, ๑๔๐๗, ๑๔๐๘, ๑๔๐๙, ๑๔๑๐, ๑๔๑๑, ๑๔๑๒, ๑๔๑๓, ๑๔๑๔, ๑๔๑๕, ๑๔๑๖, ๑๔๑๗, ๑๔๑๘, ๑๔๑๙, ๑๔๒๐, ๑๔๒๑, ๑๔๒๒, ๑๔๒๓, ๑๔๒๔, ๑๔๒๕, ๑๔๒๖, ๑๔๒๗, ๑๔๒๘, ๑๔๒๙, ๑๔๓๐, ๑๔๓๑, ๑๔๓๒, ๑๔๓๓, ๑๔๓๔, ๑๔๓๕, ๑๔๓๖, ๑๔๓๗, ๑๔๓๘, ๑๔๓๙, ๑๔๔๐, ๑๔๔๑, ๑๔๔๒, ๑๔๔๓, ๑๔๔๔, ๑๔๔๕, ๑๔๔๖, ๑๔๔๗, ๑๔๔๘, ๑๔๔๙, ๑๔๕๐, ๑๔๕๑, ๑๔๕๒, ๑๔๕๓, ๑๔๕๔, ๑๔๕๕, ๑๔๕๖, ๑๔๕๗, ๑๔๕๘, ๑๔๕๙, ๑๔๖๐, ๑๔๖๑, ๑๔๖๒, ๑๔๖๓, ๑๔๖๔, ๑๔๖๕, ๑๔๖๖, ๑๔๖๗, ๑๔๖๘, ๑๔๖๙, ๑๔๗๐, ๑๔๗๑, ๑๔๗๒, ๑๔๗๓, ๑๔๗๔, ๑๔๗๕, ๑๔๗๖, ๑๔๗๗, ๑๔๗๘, ๑๔๗๙, ๑๔๘๐, ๑๔๘๑, ๑๔๘๒, ๑๔๘๓, ๑๔๘๔, ๑๔๘๕, ๑๔๘๖, ๑๔๘๗, ๑๔๘๘, ๑๔๘๙, ๑๔๙๐, ๑๔๙๑, ๑๔๙๒, ๑๔๙๓, ๑๔๙๔, ๑๔๙๕, ๑๔๙๖, ๑๔๙๗, ๑๔๙๘, ๑๔๙๙, ๑๕๐๐, ๑๕๐๑, ๑๕๐๒, ๑๕๐๓, ๑๕๐๔, ๑๕๐๕, ๑๕๐๖, ๑๕๐๗, ๑๕๐๘, ๑๕๐๙, ๑๕๑๐, ๑๕๑๑, ๑๕๑๒, ๑๕๑๓, ๑๕๑๔, ๑๕๑๕, ๑๕๑๖, ๑๕๑๗, ๑๕

จนจุใจกระหัดภาลงไป ข้อเท็จจริงประการที่สองหมายถึงการกระทำดังกล่าวนี้มีผลแห่งการกระทำสืบต่อไปในอนาคตซึ่งมีความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์เหมือนกัน และข้อเท็จจริงประการสุดท้ายคือการกระทำจะต้องมีสาเหตุแห่งการกระทำก่อนแล้วแต่ผลก็ยังไม่แน่นอนตามนัยของวลี โดยจะมีผลรวมถึงกันและกันอย่างต่อเนื่องกัน

สิ่งที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนั้นขึ้นอยู่กับตัวกรรมคือกาละเทศะที่มนุษย์ทั้งปวงได้กระทำเป็นการเลือกปฏิบัติให้ตนเองมีความประพฤติ(Conduct)หรือมีพฤติกรรม(Behavior)ที่ดีและ ไม่ที่ถูกคิดหรือคิดพิจารณาอย่างไร ซึ่งเหล่านั้นย่อมจะขึ้นอยู่กับอารมณ์ความรู้สึกทางศีลธรรมในธรรม(Conscience)ที่ปรากฏขึ้นภายใต้จิตใจภายในคนแต่ละคนทางจริยธรรมมากหรือน้อยเพียงไร เพราะเหตุนี้คนเหล่านั้นผู้รู้สึกได้ว่า“ความประพฤติอันเป็นบ่อเกิดของจริยธรรม เพราะจริยธรรมคือมาตุลาการวัดความประพฤติ ถ้าไม่มีทวารประตูดี ย่อมจะไม่มีการธรรมสำหรับวัด”^๑ กล่าวมาหลักการทางจริยธรรมนี้ใช้เป็นแนวทาง(Etad)สุดท้ายของศีลธรรม แม้ว่าอาจจะประกอบให้เกิดผลในการตัดสินใจกระทำใดจะเป็นเป้าหมายเฉพาะกิจ หรืออาจจะเป็นวิธีทาง(Means)ที่เป็นเครื่องมือหาหนทางวิสัยการกระทำของมนุษย์ได้โดยสามารถที่จะดำเนินกิจกรรมให้บรรลุไปสู่จุดหมายสูงสุดทางจริยธรรมคือความดีสูงสุด(The Highest Good)ได้หรือไม่อย่างใดก็ตาม

ก่อนที่จะอภิปรายถึงปัญหาหลักการศีลธรรมในจริยธรรมว่ามีอะไรเป็นต้นกำเนิดหรือฐานหรือหลักการวัดตัดสินการกระทำของมนุษย์ว่าการกระทำอย่างนี้ดีหรือไม่ดีถูกหรือไม่ดีนั้น เราควรพิจารณาถึงแผนภาพความคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้ตามลำดับปรัชญาทางตะวันตกกันก่อนว่ามีที่สนใจอะไรบ้าง เพื่อเป็นประโยชน์ในการเปรียบเทียบแนวความคิดเชิงจริยศาสตร์ที่ปรากฏอยู่ในหลักปรัชญาตะวันตกของอารยธรรมตะวันตกหรือมีความแตกต่างกันบ้างกันแล้วความคิดเชิงจริยศาสตร์ของสำนักปรัชญาทางตะวันตกหรือไม่ ดังนี้ คือ

๓.๒.๑ อธิปไตยทิฐิธรรม(Platonicism)

กลุ่มอภิปรัชญาที่มีผลเกี่ยวข้องกับมาตุลาการทางจริยธรรมที่ว่า การกระทำนั้นไม่ดี ไม่ชั่ว ไม่ถูกหรือคิดอย่างแน่นอนอันตามตัว แล้วว่าการกระทำที่ดี การกระทำที่ถูกคิดหรือคิดพลานั้นย่อมจะขึ้นอยู่กับสภาวะแวดล้อมของการกระทำหรือว่าการกระทำของมนุษย์ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขอะไรบ้างจึงจะดีหรืออย่างอื่น อันเนื่องมาจากแนวความคิดของนักปรัชญาสำนักนี้ถือว่าค่าทางจริยธรรมนั้นมี

^๑ บิดา ปูลูทซ์, ก., จริยศาสตร์และการปฏิบัติจริยธรรม, หน้า ๒๒

^๒ ปูลูทซ์และบรูกส์, จริยศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ:พหุภาษา ; พิมพ์ที่ โอเอสเอพริ้นติงส์, ๒๕๓๕)

ลักษณะเป็นถึงสัมพัทธ์ คือ การกระทำที่คิดหรือไม่คิดนั้นสัมพัทธ์ต้องขึ้นอยู่กับสิ่งอื่น ๆ เช่น บุคคล เวลา สถานที่ เหตุการณ์ ชาติ ประเพณี สภาพแวดล้อมทางสังคมและเศรษฐกิจ เป็นต้น

ตัวอย่าง น้ำที่บรรจุอยู่ในภาชนะสองอย่างเดียวกัน แต่เมื่อเราเอาน้ำนั้นไปใส่ไว้ในตู้เย็น ภายในช่องทำความเย็นจัด น้ำนั้นจะกลายเป็นน้ำแข็ง แต่ถ้าเราเอาน้ำที่ปริมาณข้างมากใส่ไว้ในโต๊ะ น้ำนั้นจะกลายเป็นน้ำเหลวอีก และถ้าเราเอาน้ำนั้นไปต้มใส่กา น้ำนั้นย่อมจะร้อนมีไอไอน้ำอีก ฉะนั้น น้ำนั้นจะมีลักษณะเป็นถึงสัมพัทธ์กับอิทธิพลของสมบัติในสิ่งที่ เป็นต้น

กรณีนี้ผู้ขายอีกตามีลูกค้ามีกรวยให้ถึง ๔ คน ชาวพุทธทุกคนก็ว่าการกราบไหว้พระพุทธรูปเป็นสวามิภักดิ์ที่พึงกระทำ ส่วนชาวฮินดูถือว่าการบูชาอันนวยพรพรหมน พรมอิศวร พระนารายณ์ได้ว่าเป็นสวามิภักดิ์ ชาวจีนไหว้เจ้าเซ่นเซ่นบรรพบุรุษ ย่อมเป็นการทำสวามิภักดิ์ เป็นต้น นกกรรณของชาวจีนประเพณีทาสถานจะต่างกันมองเห็นได้ชัดเจน

ดังนั้น เกณฑ์สากลตัดสินคุณค่าทางจริยธรรมจึงไม่ได้มีอยู่อย่างแน่นอนตายตัวเด็ดขาด การกระทำทางความคิดความชั่วจึงเป็นถึงตายตัวไม่ได้ และไม่มีเกณฑ์มาตรฐานใดมาเป็นเครื่องกำหนดตัดสินชี้ขาดได้ เพราะมีเกณฑ์การตัดสินที่ขึ้นอยู่กับบุคคลเป็นผู้กำหนดตัดสินใจว่าถูกหรือผิดมากกว่าผู้อื่น ความเห็นของกัทธินจึงแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม^{๑๑} คือ

๑. ผู้มีพรหมิยธรรมส่วนบุคคล (Individual Relativism)

ข้อริक्तिนี้มีฐานะเชื่อว่ามนุษย์แต่ละคนนั้นเองจะตัดสินคุณค่าหรือมีมาตรการทางจริยธรรมได้ด้วยตนเอง ถ้าในโลกใบนี้ไม่มีมนุษย์ถือแล้ว ใครเขาจะเป็นผู้กำหนดตัดสิน แต่ถ้ามีปรากฏถึงข้อเท็จจริงตามธรรมชาติเพียงอย่างเดียว ความคิดความชั่วใครจะมาเป็นผู้กำหนดตัดสินความประพฤติเหล่านั้น ดังนั้น เมื่อมีสิ่งทั้งของมนุษย์จึงตัดสินในกฎเกณฑ์มาตรฐานของตนเองได้สามารถปฏิเสธและเลือกใจที่มีอยู่ แต่ความมนุษย์ต่างหากที่ต่างจิตใจมีกรรมไม่เหมือนกันจึงเป็นเนื่องจากที่ตัดสินใจให้เหมือนกันได้ ดังนั้น การกระทำที่คิดหรือชั่วจึงอยู่ที่ความเห็นของแต่ละบุคคล หากถือว่าการเป็นจริงตามหลักสากลหรือตามสภาพของความคิดความชั่ว

ผู้ที่พวกโซฟิสต์ (Sophists)^{๑๒} เชื่อว่า ความจริงที่แน่นอนตายตัวไม่มีอยู่ในโลกนี้และสิ่งที่ติดตามไม่มี ความจริงและความดีจึงเป็นเรื่องของแต่ละบุคคล ใครจะมีความรู้เกี่ยวกับผู้ใด อย่างไร ดังนั้นย่อมเป็นจริงสำหรับผู้นั้น โดยเฉพาะที่ปรากฏแก่ประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ของเขา เพราะ

^{๑๑} อูริคา (อรรถาธิบายกัทธิน, ๒๕๒๖, ๕) วิจารณ์ถึงกัทธิน, จินต์จีวี่ ๕, (กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๒๖), หน้า ๒๐.

^{๑๒} วีสย์ (วิกรม, ๒๕๖๖, ๑) วิจารณ์ถึงกัทธิน, จินต์จีวี่ ๒, (กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๒๖), หน้า ๒๒.

ไม่มีอะไรที่จะเป็นอย่างนั้นในวัฒนธรรมโคธซามบูร์ และ ไม่มีเกณฑ์กลางอันหนึ่งอันใดที่จะตัดสิน
สิ่งต่าง ๆ ว่าดีหรือชั่ว นอกเสียจากตัวบุคคลนั่นเอง โดยเฉพาะ โซฟิสต์บางคนสำคัญคือโปรตาโกรัส
(Protagoras) เห็นว่า “มนุษย์เป็นสัตว์สองเท้า” คือ การกระทำที่กระทำเช่นนั้น มนุษย์ของยอ
นาคัติน ได้ช่วยตัวเองเกี่ยวกับคำทางจริยะ ตัวมนุษย์เป็นผู้ชี้ขาด ส่วนโธมัส
ม็อบส์ (Thomas Mobbes) กล่าวว่า สิ่งที่ดีคือสิ่งที่บุคคลคือการ ส่วนสิ่งที่ชั่วคือสิ่งที่บุคคลไม่ต้องการ ถึงที่ตัดสินถึงที่
ฉันชอบ ดังนั้น “ความดีโคธธรรมชาตินั้นคือสิ่งที่ชอบตามธรรมชาติของธรรมชาติ”^{๒๖} ตาม
ทัศนะของฮ็อบส์มีการตัดสินใจเลือกตามความนิยมส่วนบุคคลเหมือนกัน

๓. สัมพัทธนิยมทางสังคม (Social Relativism)

ลัทธิกลุ่มนี้เห็นว่าเกณฑ์หรือมาตรฐานทางจริยธรรมที่ใช้ตัดสินการกระทำของ
มนุษย์นั้นย่อมแตกต่างกันไปตามสังคม เช่น คำนิยม ขนบธรรมเนียม จารีต ประเพณี หรือมีความ
ชัดเจนของชนส่วนใหญ่มาตัดสินความดีความชั่ว ถ้าคนส่วนใหญ่เห็นว่ากระทำอย่างนั้นดี
และถูกต้อง หรือการกระทำอย่างนั้นไม่ดีและผิด ดังนั้นจะเป็นความดีความชั่วตามเสียงของคน
ส่วนใหญ่

ตัวแทนของกลุ่มนี้ได้แก่สำนักปรัชญาประโชชาไนสม (Pragmatism) มีเป็นจันแนส
มิลล์ เบ็นตัน โดยมีความเชื่อว่า “ประโชชาไนหรือหลักเหตุผลเป็นรากฐานของศีลธรรม โดยถือว่า
ความถูกต้องของการกระทำนั้นจะขึ้นอยู่กับแนวโน้มของการกระทำที่จะก่อให้เกิดความดี แต่
ความดีนั้นจะขึ้นอยู่กับแนวโน้มของการกระทำที่จะก่อให้เกิดความทุกข์”^{๒๗} โดยฉพาะมิลล์นั้นม
ีความเห็นว่สิ่งที่ดีที่สุดคือสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุดแก่คนเป็นจำนวนมากที่สุด ซึ่งการ
คำนวณ โดยปริยายของความดีความชั่วที่ผู้คนมีกันหากการกระทำ

สรุป คำทางจริยธรรมเกี่ยวกับเกณฑ์การตัดสินการกระทำตามความดีความชั่วในทัศนะ
ของลัทธิสัมพัทธนิยมนั้นไม่มีเกณฑ์มาตรฐานโดยดุษฎีเป็นเครื่องชี้ขาด แต่อาศัยมติว่าดีหรือไม่ดี
อยู่ที่ตัวบุคคลมากกว่า ดังนั้น คำทางจริยะจึงมีลักษณะเป็นอัตวิสัย (Subjective) ตรงที่ว่าไม่มี
กฎเกณฑ์ความดีความชั่วที่แน่นอนตายตัว ความดีและความชั่วจึงมีลักษณะเป็นเชิงสัมพัทธ์ คือ “ดี” กับ “ชั่ว” ไม่

^{๒๖} ดับบลิว.ที.คอป. แปลโดย ปรีชา จันทวิบูลย์, ปรัชญาสมัยใหม่ (กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๑๔).

หน้า ๑๒

^{๒๗} จอห์น เอ็ดมอนด์ส. จอห์นสตัน, ศีลธรรมที่ ๑, (กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๑๔), หน้า

๑๕๕.

^{๒๘} จอห์น สตีเวนสัน, ศ.ด., จิตวิทยาเบื้องต้น, หน้า ๔๘.

ใหญ่ตามปกติที่เน้นอนาคตด้วยองศากระตือรือร้นที่จะขึ้นอยู่กับการเพิ่มมูลค่าตามแนวทาง
 ที่มองของมนุษย์มากกว่าสิ่งอื่นใด

៣.២.២ ចំពឹងជំនួសបំប្លែង (Absolutism)

กลุ่มสัตว์ที่ขึ้นชื่อเรื่องการกระทำทรมานหรือความรุนแรงจะเป็นสิ่งที่มีคุณค่าอยู่ในตัวเองและเป็นที่ที่นักวิทยาศาสตร์หรือคุณสมบัตินี้ที่แน่นอนสายชีว วิทยาศาสตร์และสายชีววิทยามองจะมีอยู่จริงและมีอยู่โดยอิสระจากความคิดของมนุษย์ การกระทำทรมานหรือความรุนแรงนั้นยังสะท้อนให้เห็นถึงสิ่งอื่นๆ ที่เป็นสภาพแวดล้อมทางสังคมของมนุษย์โดยปราศจากเงื่อนไขปัจจัยต่างๆ เช่น บุคคล การเวลา สถานที่ ชาติ ประเพณี เป็นต้น

แนวความคิดเรื่องคุณค่าทางจริยธรรมของสำนักงานปศุสัตว์ภาคกลุ่มนี้ยังมีหลากหลายซึ่งที่พบ ๓ แนวคิด
 ๓.แนวคิดข้อ ๓: ตรีศวนามว่า ความรับผิดชอบ ย่อมจะขึ้นอยู่ผู้บังคับบัญชาเกิดตามบทบาทของผู้ตัดสินใจเอง เช่น
 เมื่อหากกล่าวถึง นาย ก.นี้ แลจะคำว่า “ใช่” ของนาย ก.นั้นจะเป็นเหตุสักขะผลปะไรแล้วของเขา ซึ่งมี
 ความที่คิดด้วยโดยได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามความคิดเห็นของตัวผู้เกี่ยวข้อง

ดังนั้น กฎบัตรสิทธิมนุษยชนฉบับนี้จึงถือว่า ชุมคำทางจริยธรรมมีลักษณะเป็นข้อเสนอแนะ
หมายถึง สิ่งที่คุณค่ามีอยู่อย่างแน่นอนจนยากหวั่น แลสมิ่อยู่ได้โดยตัวของมันเองโดยไม่ต้องอาศัยสิ่งอื่น
หรือไม่ก็เตือน ไปตามสถานการณ์แวดล้อมทางสังคม การกระทำที่ผิดหรือการกระทำที่ความจำเป็นจะมี
เกณฑ์หรือมาตรฐานทางจริยธรรมได้แก่การกระทำอย่างใดที่ถูกพิจารณาหรือการกระทำอย่างใดผิด ไม่
ใช่การกระทำที่ โทณ การทำเมื่อไร สถานะบุคคลใดกระทำ ถ้าสาระจะท้ออย่างหนึ่งก็จะยึดถือกล่าวได้ว่า
เป็นกฏการทำความดีอยู่เสมอ โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง เกณฑ์การตัดสินหรือมาตรฐานทางจริย
ธรรมจะต้องมีมาตรฐานที่แน่นอนจนขาดตัวแบบคงที่อย่างถาวรและมีลักษณะเป็นสิ่งที่สากล ดังนั้น ถ้าวิ
ธีมนุษยธรรมฉบับนี้จึงแบ่งเป็น ๒ กลุ่ม” คือ

๓. แนวคิดเจตนิยม(Intentionalism)

ทัศนียภาพที่มีการใช้แรงงูใจที่ก่อให้เกิดการกระทำของมนุษย์ได้แก่กิจกรรมด้านมาเป็น
 การการใช้ที่ดินปัญหาเกี่ยวกับคุณค่าทางธรรมชาติที่มีลักษณะแน่นอนหลายตัว การกระทำทั้งนี้คือ
 การกระทำด้วยเจตนา การกระทำอย่างนี้จะเป็นความดีแต่เพียง แต่ในทางตรงกันข้ามถ้า
 การกระทำด้วยเจตนาชั่วร้าย การกระทำอย่างนี้จะเป็นความชั่วร้ายเสมอ ดังนั้น ผลจึงเป็นข้อเท็จจริง
 เจตนาเป็นเกณฑ์หรือมาตรการตัดสินใจในการเลือกกระทำทุกครั้งด้วยแรงงูใจดีหรือแรงงู

^{๔๖} สุจิตกร (ข้อมูลก่อนการปฏิรูป, ๒๕๓๕, ๒๕๓๖) และสุจิตกร (๒๕๓๖, หน้า ๓๓๔)

ไม่ได้คำโดยถือเป็นเรื่องสำคัญที่สุดในการตัดสินใจหาข้อยุติธรรม เช่น การเลือกความดีและความชั่วในลัทธิศาสนาต่าง ๆ มีศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ และศาสนาอิสลาม เป็นต้น

๒. กรรมนิยม(Deontologicalism)

ลัทธินี้มีการใช้ตัวการกระทำเป็นเกณฑ์ตัดสินการกระทำของมนุษย์ การกระทำที่ถูกต้องหรือความถูกต้อง การกระทำที่ชั่วหรือผิดนั้นมันจะอยู่ในตัวการกระทำนั่นเอง และจะต้องเป็นการกระทำที่ดีหรือชั่วเสมอไป คำทางจริยที่แน่นอนตายตัวจึงอยู่ในตัวการกระทำ เช่น การพูดเท็จเป็นสิ่งที่ไม่อยู่ในตัวมันเอง โดยไม่มีอะไรที่จะทำให้การพูดเท็จเป็นการพูดอย่างถูกต้องขึ้นมาได้ ไม่ว่าผลแห่งการพูดจะเป็นอย่างไรภายหลังก็ตาม แต่การพูดอย่างนี้ถือว่าเป็นการกระทำที่ชั่วหรือความผิดทางศีลธรรม ลัทธิจริยแบบนี้ยึดอยู่ในกลุ่มมโนธรรมนิยม (Consequentialism) และลัทธิของกานท์^{๖๔}

ลัทธิมโนธรรมนิยมนี้ หมายความว่า กลุ่มที่มีแนวความคิดที่ว่า ในธรรมคือความสำนึกที่ทุกคนมีอยู่โดยธรรมชาติในฐานะที่เป็นมนุษย์ ความสำนึกนี้เปลี่ยนแปลงภายในจิตใจที่ทำให้สามารถตัดสินใจว่าอะไรคืออะไร^{๖๕} ธรรมในธรรมสำนึกนี้มีอยู่ติดตัวของมนุษย์มาตั้งแต่เกิด ซึ่งนับว่าเป็นกฎเกณฑ์ที่มีลักษณะตายตัวตัดสินการกระทำของมนุษย์ว่าดีหรือไม่ดีอย่างไร ถ้าเป็นการกระทำที่ดีคือการกระทำที่สอดคล้องกับในธรรม แล้วสารัตถะที่แท้ไม่เกี่ยวกับการกระทำที่จัดแบ่งกันในธรรม

ลัทธิมโนธรรมนิยมนี้จึงถือว่า ในธรรมนั้นมีคุณค่าอันเป็นสำคัญภายในจิตใจของมนุษย์ ซึ่งมีอภิปรัชญา(Faculty)และจะเป็นอินทรีย์พิเศษชนิดหนึ่งที่จะเป็นมาตรฐานตัดสินการกระทำว่าถูกต้องหรือผิดของมนุษย์ ซึ่งจะหวังรู้ความคิดหรือสภาวะชั่วได้เช่นเดียวกับตา หู จมูก ลิ้น ร่าวกายนั้นจะเป็นอินทรีย์รับรู้รูป รส กลิ่น รส ธรรมะก็ใช้ได้

ดังนั้น จึงมีญาณสารแห่งรู้ด้วยอินทรีย์พิเศษว่ามิได้อะไร นักมโนธรรมนิยมชอบว่าญาณแห่งรู้ได้โดยดวง ตัวอ่อน เกือบที่มีความเห็นนั้น ใครจะนามบอกว่ามีความเห็นอย่างใดนั้นอย่างนี้ เขาไม่อาจรับทราบความเห็นนั้นได้เลย แม้ว่าถ้าญาณอินทรีย์พิเศษของเขาเข้าไปสัมผัสกับสิ่งใดก็ตาม เราจึงจะรับรู้ด้วยการเห็นถึงความเห็นได้โดยดวงเลยหากอินทรีย์พิเศษเห็นอย่างนี้ก็เป็นดี

เหตุนี้ ลัทธินี้จึงถือว่า อินทรีย์พิเศษที่แท้จริงของมนุษย์คือญาณความชั่วได้คืออินทรีย์(Intellect or Understanding)หรือเรียกในธรรมนี้ว่าอินทรีย์ทางศีลธรรม(Moral Faculty)^{๖๖}

^{๖๔} จูซิเวอร์ (อองเคิล)รณกิจ, ร.๒๐., ปรัชญาเบื้องต้น, หน้า ๑๘๕.

^{๖๕} วิทย์ วิทวาทย์, ศ.๒๖., จริยวิทยาเบื้องต้น, หน้า ๑๒๔.

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๐.

ผู้พยานในพระอภิธรรมเหล่านี้จะมีความสอดคล้องกับหลักเกณฑ์ดังกล่าวบ้างหรือไม่ จึงเราจะมาพิจารณาต่อไป

๓.๒.๓.๓ การวินิจฉัยสาเหตุของการกระทำในพระอภิธรรม

ปัญหาของการคัดค้านเกี่ยวกับความประพฤตินี้และประพฤติก้าวของมนุษย์ในพระอภิธรรมนั้นเน้นการสืบค้นถึงต้นตอของกระบวนการทางจิตของมนุษย์โดยตลอด เพราะฉะนั้นจิตนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งมนุษย์จะสร้างกรรมกระทำหรือทรยศทรนใดไว้ไม่ว่าจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม จิตนั้นย่อมจะมีอิทธิพลต่อกรรมกระทำทั้งหมด เพราะจิตนั้นจัดว่าเป็นกรรมที่ตัวกัณเฑาะว์ว่า "โนกรรม" ซึ่งจะมีพลังผลักดันให้มนุษย์ได้สร้างกายกรรมและจิตรณสมมติเป็นพฤติกรรมหรือความประพฤตินี้ทั้งในส่วนบวกและลบ ผลของมนุษย์ย่อมจะต้องมีสาเหตุทำให้เกิดพฤติกรรมมากมายในชีวิตประจำวัน

สิ่งที่ผลงานทั้งปวงที่มีอยู่ในโลกนี้ย่อมจะมีสาเหตุทำให้เกิดขึ้นทั้งสิ้น เหมือนดังที่พระพุทธองค์กล่าวว่า "ธรรมทั้งหลายล้วนมีเหตุเป็นต้นเกิดก่อน"^{๕๔} จากพุทธพจน์นี้แสดงว่าการกระทำของมนุษย์ที่จะเกิดขึ้นได้จะต้องมีเหตุทำให้เกิดขึ้นอย่างแน่นอนโดยไม่ต้องสงสัย คำว่า "เหตุ" ในที่นี้หมายถึงสิ่งหรือเรื่องที่ก่อให้เกิดผลขึ้นมา เมื่อมีผลของการกระทำเกิดขึ้นแล้ว สิ่งที่เป็นผลอันเนื่องมาจากเหตุย่อมจะเกิดขึ้นตามมาภายหลัง

เพราะว่าตามหลักภาวะของพระอภิธรรมเราเห็นว่ามนุษย์ทุกคนย่อมมีเหตุแห่งการกระทำ ความดีความชั่วคือกุศลและอกุศลเหตุที่ประกอบอยู่ในจิตใจของมนุษย์ซึ่งเป็นแรงจูงใจให้คนเข้านั้นกระทำดีและชั่วหรือทำให้มีบุคลิกภาพ ลักษณะนิสัย หรืออุปนิสัย โดยปรากฏออกมาทั้ง ๓ ด้าน คือ ในแง่บวกคือมีพฤติกรรมที่ดี ส่วนในแง่ลบคือมีพฤติกรรมที่ไม่ดีตามแต่ความชั่วร้าย ดังนั้นแรงจูงใจฝ่ายดีจึงเรียกว่ากุศล คือ ความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลง ส่วนแรงจูงใจฝ่ายไม่ดีเรียกว่าอกุศลหรือเกิดมีสภาวะที่เป็นสิ่งเศร้าหมองภายในจิตใจของมนุษย์ ซึ่งนั่น เราจะมาพิจารณาเกณฑ์คัดค้านสาเหตุเกี่ยวกับลักษณะของความดีก่อน และหลังจากนั้นพิจารณาเหตุเกี่ยวกับการกระทำความชั่วเป็นลำดับต่อไป

๑. การวินิจฉัยสาเหตุของการทำความดี

การพิจารณาถึงสาเหตุแห่งการทำความดี คือ การพิจารณาแสดงถึงที่มาของความดีอันจะต้องเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมที่ดีของมนุษย์โดยตรง การพิจารณาพฤติกรรมที่ดีของมนุษย์

^{๕๔} ฐ.ม. (ภาค) ๔ / ๒๐ / ๘๒ ; จ.ธ.ป. (ภาค) ๓๓ / ๓๐๖ / ๓๖.

อุปสรรค และอุปสรรคหนึ่งนั้นคือหลักของระบอบประชาธิปไตย อันหมายถึงการอยู่ภายใต้ระบอบการปกครองและระบอบที่ถูกปกครองด้วยจึงต้องอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ ในการกระทำของความคิดเห็นหรือไม่ว่าจะเป็นการให้ทาน การริบถอน การเจริญปลุกเสกในหลักของศาสนาและศีลธรรมต่าง ๆ ทั่วไป เพื่อให้เกิดผลบุญที่เป็นความดี โดยก่อให้เกิดความสุขในชีวิต โดยเป็นเป้าหมายในการดำรงชีวิตของมนุษย์อย่างหนึ่ง แล้วความสุขประภคณาซึ่งไม่ใช่ความสุขทางวัตถุและชีวิต เพราะเป็นเพียงวิธีการพื้นฐานที่จะทำให้มนุษย์บรรลุถึงความสุขทางจิตวิญญาณได้ นั่นคือความสุขของชีวิต

การให้เพณนั้นจัดได้ว่าเป็นการกระทำที่ควรน้อมใจขึ้นพื้นฐานเพื่อให้มีปัญญาถูกต้อง
ตัวเพณียังคงแผ่อยู่ ในการช่วยเหลือเมื่อถูกต่อสิ่งสมของมนุษย์ เพราะว่าการอยู่ร่วมกันของ
สัตว์มนุษย์นั้นต้องอาศัยซึ่งการทำความดีที่ตนเองและผู้อื่นมีไว้ จึงจะดำรงชีวิตร่วมกันได้
นิทานเป็นอยู่ที่ดีที่สุดในโลกนี้ ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า "การถึงแก่ความดี (บุญ) เป็นสาเหตุ
นำความทุกข์มาให้" การสั่งสมในที่นี้จึงหมายถึงการกระทำที่ควรพิจารณาอย่างถี่ถ้วนก่อน
ชีวิตประจำวัน เพราะการกระทำที่ดีดังกล่าวเป็นสาเหตุและเป็นแหล่งที่มาของความทุกข์ในชีวิตได้
ดังที่พระพุทธเจ้าทรงสอนในพระธรรมนั้น

แต่ว่าการที่จะความดีประเภทนี้ตามนิยามพระธรรมปิฎกคือ ไตรปิฎกที่
เป็นองค์ประกอบของการบรรพชาในพระพุทธศาสนาซึ่งมีสาเหตุแห่งความดีให้
เกิดความดีโดยผู้ใดก็ตามที่ทำความดีอย่างประกอบกันพิจารณาดีเกินการกระทำความดีประเภทนี้
๓ ครั้ง จึงมี

กรณีนี้ = นางสาววรรณิการไธ้ทำบุญใส่บาตรอาหารแห้งแก่พระภิกษุสงฆ์เจ้า
ทุกรูปเป็นประจำทุกวัน ในสารใส่บาตรทุกวันวันหนึ่งจะมีภาชนะใส่อาหารแห้งมาถวาย
จะปลุกเสกอาหารแห้งไว้ก่อนใส่บาตรทุกครั้ง และหลังจากเลิกงานแล้วจึงซื้ออาหารมาจ้ดเสวยไว้
เพื่อนำมาประคองอาหารในการใส่บาตรพระในวันรุ่งขึ้น สารกระทำแบบนี้ของนางสาววรรณิ
การจะอย่างไรต่อไปนั้นจะต้องมีภิกษุมาฝากกุศโลบายสอนในใจ ไม่โกรธ ไม่หลงเห็นแก่ประโยชน์
ภายในจิตใจเป็นพื้นฐานให้พระทำทานที่มีมีการให้ทานถวายเป็นอันดีตนแรก

ประการต่อมาจึงจะมองงานตามแนวข้อเสนองานจะมีองค์ประกอบของผลผลิตทั้ง ๗
เข้ามาประกอบและจัดอันดับในตารางใจใต้ โดยเป็นตัวเลือกกันหรือส่งมอบให้กระทรวงมหาดไทย
โดยนำผลงานจากภาคีหรือบรรษัทไปจัดอันดับให้มีความเข้าใจกันโดยมีความตั้งใจในมาในมา
และทำควบคู่กัน มีปัญญานำซึ่งกันและกันจะบรรษัทไปจัดอันดับให้มีความเข้าใจกันโดยมีความตั้งใจในมาในมา

ภาพของตนเองอย่างมีความเชื่อมั่นในสารภะที่ท้าวผก โดยบิณฑกตฤคคือธรรมชาติปฐมคัง
จัดให้มีความเชื่อมั่นในการกระทำท้าวผกที่ถูกต้องตามหลักการของพระพุทธศาสนา

องค์ประกอบที่ห้า คือ จะต้องมีจิตเจตนาเจตสิกหมายถึงธรรมชาติปฐมคังจัดให้
มีความตั้งใจมั่นต่อสภาวะที่ท้าวผกที่ ๑ ขณะที่ปฐกในทวนสูตร^{๓๓} ได้แก่ ขณะเวลาอันการ
ให้ทานมีจิตใจที่มั่นคง ขณะก็ถึงให้ทานด้วยจิตใจที่มั่นคง ขณะหลังจากให้ทานเสร็จแล้วย่อมมี
จิตใจที่ปลื้มปลอย ความตั้งใจทั้ง ๓ ขณะนั้นจึงจะมีความสมบูรณ์ชัดเจน

และเมื่อองค์ประกอบอื่น เช่น บิณฑกตฤคคือธรรมชาติปฐมคังจัดให้มีความเชื่อมั่น
อันใจ นิมนต์การเจตสิกคือธรรมชาติปฐมคังจัดให้มีความตั้งใจไว้โดยอุบายเมตตา โดยมีความรักที่
เกิดขึ้นของจิตมีไว้มีใจมารักษา ในการกระทำท้าวผกอันเป็นไปความแรงกล้าของเจตสิกที่มั่นคง
ซึ่งเป็นไปตามธรรมชาติการทักทาย ทักทายของ เจตสิกเจตสิกประเภทนี้ว่ามหาอุทกจิต^{๓๔} คือจิตที่มีองค์
ประกอบด้วยอุทกเจตสิกอย่างใหญ่ โดยจิตว่าเป็นมหาอุทกจิตคือ ๑

ประการที่สาม การให้ทานคือสารภะที่ท้าวผกคัมภีร์นางสาววรรณนั้นยังจะต้อง
มีองค์ประกอบของสภาวะทางร่างกายคือรูป(Corporeality)มีอยู่ ๒๔ ชนิด อันประกอบด้วยการโค
กสะตามการทักทายจากเจตสิกและเจตสิกทั้งอุทกที่ ได้กล่าวมาแล้วนั้น มีการทำหน้าที่บังคับบัญชา
ให้รูปให้มีการเคลื่อนไหวทั้งกิจการงานต่างๆได้ ประการแรก คือ มหาอุทก ๑ ได้แก่ ธาตุดิน ธาตุ
น้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม หมายถึงโครงสร้างพื้นฐานของร่างกายส่วนใหญ่ทั้งหมด และรูปอาหารรูป ๒๔
ประเภท หมายถึง กิริยาอาการของมหาอุทกรูปมีปถารูป ๕ โคจรรูป ๔ การรูป ๒ หทยรูป ๑ จีวร
รูป ๑ อาการรูป ๑ ปริเฉทรูป ๑ วิญญูรูป ๒ วิการรูป ๓ ถักขรูป ๔ ส่วนองค์ประกอบของ
ร่างกายคนตา: อันเป็นรูปที่แสดงกิริยาอาการให้มหาอุทกรูปเคลื่อนไหว เช่น ปถารูป ๕ มีจิกร
ปถารูปเป็นต้นโดยที่รูปารมณ์คือเห็นพระภิกษุเดินมารับอาหารนิมิตตบถอยู่ข้างหน้าโดยจะมี
ภารูป ๑ เพื่ออย่างเดียวกันจะอดิณภารูปแต่ก็มีสภาพความเป็นผู้ผู้จึงจะผู้กระทำท้าวผก

และจะมีวิญญูรูป ๒ คือ (๑)กายวิญญูคือหมายถึงการเคลื่อนไหวทาง
ร่างกายจะประกอบความเคลื่อนไหวถึงใจแล้ว (๒)วิญญูคือหมายถึงการเคลื่อนไหวทางจิตคือ
การเปล่งวาจาอันมีให้พระภิกษุผู้เดินมารับอาหารนิมิตตบถอยู่หน้าพระพุทธรูปอันหวนอันเป็น
การแสดงปณิธานของผู้กระทำท้าวผก

นอกจากนั้นยังมีภารูป ๑ คือ รูปที่มีความเบา รูปที่อ่อนนุ่ม รูปที่มีความ
เหมาะสมแล้วแก่การงานในขณะประกอบกิจการกระทำท้าวผกที่นิมนต์ให้ทานแด่พระภิกษุให้
พระภิกษุผู้เดินมารับอาหารนิมิตตบถอยู่หน้าพระพุทธรูปอันหวนอันเป็น

^{๓๓} อ. ๑๑๑. (๑) ๑๑๑. ๑๑๑. ๑๑๑.

กรณีอย่างนี้ ภาวะแทรกซ้อนทางจิตที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของบุคคลผู้นั้นจึงมีความเป็นทางจิตประสาทที่ ๔ แม้ว่าภาวะทางจิตนั้นจะประกอบด้วยวัตถุประสาททั้ง ๖ แต่ท่านทรงใจไว้ที่จะทำการแก้ไขก่อนถึงขั้น ๗ เพราะมีคุณสมบัติทางจิตของธรรมชาติที่ปรุงแต่งให้จะมีสภาพเป็น การวางเฉยไม่ได้ไว้ในกรณีเหล่านี้แล้วจะเป็นจึงเรียกว่ามีจิตเป็นกลางว่างตลอดทั้งกรณีของความดี และไม่มีปัญญาที่เป็นเหตุพิจารณาเหตุผลของการกระทำทางจิตเท่าที่ควร

นอกจากนี้ยังจัดนิทรรศการที่สอดคล้องกับด้านวัฒนธรรมนิเทศและจิตสื่อ
ความคิดในกระบวนการพัฒนาที่เริ่มมีสภาพสมบูรณ์ในวาททั้ง ๓ ขณะ ส่วนรูปปั้นร่างกายที่ถูก
ควบคุมโดยพลังจิต ยังจะมีภาวะการเคลื่อนไหวอย่างโน้มน้าวโน้มน้าวและไปร่วมทำงานเท่าไรนัก แล้ว
เพราะนิทานมหัศจรรย์อย่างเดียวคือความชอบได้แก่การกระทำที่ดีปฏิบัติบ้างเท่านั้นเองจึงถึงมือกระทำ
ดีต่อตนเองและผู้อื่น

จากการกระทำที่ความดีที่ ๑ เหนือสิ่งกว่านั้น ผลพวงจะวนมาถึงเกณฑ์การตัดสินทางด้านจริยธรรมเกี่ยวกับการกระทำด้านความดีตามนัยพระจริยธรรมว่าละเมิดคือพิจารณาถึงสาเหตุ (Cause) ที่สืบแหล่งที่มาของความคิดมีที่อยู่ที่เหตุที่ประกอบอยู่ในจิตใจ และยังคงพิจารณาถึงส่วนประสมของอื่น ๆ อีก เช่น แรงจูงใจของการกระทำที่กระทำที่คิดก่อนจะตัดสินใจกระทำด้านความดีที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นการวางรณที่ที่เกิดขึ้นในกระบวนการภายในทางจิตที่มีความสัมพันธ์กันและกัน โดยมีอิทธิพลต่อร่างกาย เพราะกระบวนการเหล่านี้จะมีมาตามสภาพของอวัยวะรวมทั้งร่างกายของคนเราให้มีความประพฤติที่ดีตามแต่สมมติคุณธรรมที่ผู้วิคิดตนเองและบุคคลอื่นในสังคมของมนุษย์ โดยมีมาตรการทางจริยธรรมตัดสินว่าดีชั่วความดีอยู่ที่การกระทำอันมาจากระเบียบที่แท้จริงอันพื้นฐานของการสร้างความคิด อันเป็นการสืบสาวหาความเป็นจิตตามกระบวนการของการกระทำที่มีอยู่ภายในจิตใจของมนุษย์อย่างละเอียดถี่ถ้วน อีกอย่างหนึ่งเป็นกรณีพิเศษที่แห่งที่มาของการกระทำด้านดีของมนุษย์ได้ส่งผ่านบุรณและถูกขัดขวางโดยข้อเท็จจริงมากที่ดูความเหมาะสมความดีทางพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระจริยธรรม

๒. การวินิจฉัยสาเหตุของอาการระงำความขั้ว

การวินิจฉัยสาเหตุของอาการจะมีความจำเป็นเพราะฉะนั้น เราจะต้องหา
วิธีการวินิจฉัยสาเหตุหนึ่งถึงที่บางของอาการที่มีอยู่ตามเหตุที่ประกอบอยู่ในจิตใจมีอยู่ ๓ ประการ คือ (๑)
ความโลภ (๒)ความโกรธ (๓)ความหลง สาเหตุของความจำเป็นเหล่านี้ประกอบอยู่ภายในจิตใจของ
มนุษย์ทุกขณะที่กำลังประเดี๋ยวก็สละสลวยไปในทางดีไปเป็นงานดีหรือก็สละสลวยไปในทาง
ความประพฤติที่ชั่วร้ายไปเป็นสิ่งที่ประเดี๋ยวก็สละสลวยไปเป็นงานชั่ว เพราะฉะนั้นเหตุจึงกล่าวเหล่านี้

โดยที่หออยู่เหนือจิตใจของมนุษย์ ซึ่งมีความสามารถพิเศษคอยสั่งการและควบคุมร่างกายให้ปฏิบัติกร
สร้างพฤติกรรม

การกระทำทางชั่วร้าย คือ การนำเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเองบ้าง ผลผลิตจากการนำสัตว์
อื่นบ้าง มาใช้ประโยชน์ของบุคคลอื่นบ้าง การประพฤติผิดในทางเพศสัมพันธ์กับผู้อื่นนอกไปจาก
คู่ครองของตนเองบ้าง ฆาตกรรม โทกเหตุกลางด้วยคำพูดคำลง ๆ ให้ผู้อื่นหลงเชื่อบ้าง สิ่งเหล่านี้จัดว่า
เป็นพฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกมาต่อสาธารณะต้องมีพื้นฐานทางจิตใจมาจากอกุศลเวททั้งปวง ต่อมาจะต้อง
สืบสาวถึงโครงสร้างที่เป็นสาเหตุให้มนุษย์สร้างพฤติกรรมชั่วร้ายในจิตใจที่ปรากฏอยู่ในขณะกิจกรรมกัน
ลงไป

การพิจารณาปัญหาของการกระทำทางชั่วร้ายนั้นจะต้องมีจุดมุ่งเน้นความชั่วร้าย
ดังคำความแล้วความแนวความคิดในทัศนะของพระอภิสรรณนั้น ต่อมาเริ่มต้นมาจากการแต่งที่มาของ
ความชั่วร้ายคืออกุศลเหตุที่เรียกว่ากัมมเหตุหมายถึงภาวะธรรมที่เป็นเครื่องสร้างหน่อที่มีอยู่ภายใน
จิตใจของมนุษย์ พระอภิสรรณจะประกอบด้ยอกุศลเหตุอยู่สามอย่าง ดังนี้ คือประเภทนี้จึงเรียกว่า
"อกุศลจิต" มาจนถึงจิตที่มีลักษณะเป็นประกอบด้ยอกุศลธรรมโดยแบ่งออกเป็น ๓๓ ประเภท คือ

๑. โภญจุตจิตที่ประกอบด้วยความอยากได้สามสิบ ปรินิพพาน ๔ ทาง
๒. อิหสัญญาจิตที่ประกอบด้วยความโกรธเจ็ดจำนวน ๓ ทาง
๓. โภญจุตจิตที่ประกอบด้วยความกลัวหยาบเจ็ดจำนวน ๒ ทาง

จิตเหล่านี้จะประกอบด้วยเจตสิกฝ่ายอกุศลอันเป็นแรงจูงใจให้ดำเนินตามสันตติ
จิตใจให้ถึงอำนาจกระทำทางชั่วร้ายความชั่วร้ายกน ๒๒ ซึ่งจะได้อธิบายถึงการกระทำทางชั่วร้ายของทั้งอก
ด้วยอำนาจประกอบของอวิชชาสาเหตุที่นำในกัมมกระทำที่คิดผิดธรรมต่อไป

กรณีที่ ๓ ตามคดีว่ามีบ้านชื่อว่า ๒ บ้านอยู่ในอำเภอรูทหนึ่งคือบ้านหนึ่งชาย
เครื่องระโห่รถยนต์มีเจ้าของบ้านชื่อว่า ก. ส่วนอีกบ้านมีเจ้าของบ้านชื่อว่า ข. เจ้าของบ้านชื่อว่า ก.
โดยปกติเจ้าของบ้านทั้งสองไม่รู้จักกัน เพราะมีปัญหาเรื่องการลดหย่อนค่าของบ้านที่ร่วมกันแต่กัน
เป็นป่าละเมาะ อยู่บนเนินหนึ่งนาย ก. จะนำรถยนต์ไปจอดหน้าบ้านของตนเอง แต่ว่าบ้านนี้มีลูกค้าน้อยติดกั
แล้วนำรถยนต์ที่หน้าบ้าน เขาจึงนำรถของตนเองไปจอดหน้าบ้านของนาย ข.

เมื่อวัน ๑. เห็นดังนั้นจึงออกไปต่อว่าทำไมจึงมาจอดรถของนาย ข. หน้าบ้านของนาย ก.
นาย ก. ได้เหตุผลว่ามีที่ว่างสำหรับจอดรถ และขอจอดรถชั่วคราวก่อน นาย ข. บอกว่าไม่ไว้ ถ้ามีลูก
ค้ามาซื้อที่ดินด้านเดียว โสมที่ลดราคาเพื่อลูกค้าของเขา ทั้งสองคนนั้นมิอาจได้เอียงกันขึ้นศาล นาย ข. ถึงผู้
นาย ก. ไม่ได้จึงมาคิดศาล โทษจึงนำมาขอขึ้นศาลออกมากลางนาย ก. จนเป็นแนวความศาล

หากกรณีอย่างนี้เป็นการนำคนศาล โดยเจตนา จิตของนาย ข. นั้นจะต้องประกอบด้วย
อกุศลเหตุคือ โทษบุญเหตุหมายถึงความโกรธคั่นกันจึงคิดชิงใจ(ปฏิญาณพูด)เป็นอันดับแรก และ
เป็นที่มาของจิตเรื่องคั่นจึงจะเกิดขึ้นพร้อมกับมีความรู้สึกแค้นใจ โทษบุญเหตุ(คั่น)อันเป็นส่วน

อย่างใด แต่ว่าถูกผู้เป็นมารดาของตนเองและแพทย์องค์ความถี่ร่วมกันว่าจะต้องนำไปให้ตาย เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาเฉพาะหน้าทำมีนเองที่มารดาอ้างถึงชีวิตผู้ใดอยู่ที่จะรักษาชีวิตมารดาฝ่ายเดียว

เมื่อเกิดหนึ่งใจของมารดานั้น มารดาและแพทย์ก็ได้พิจารณาเหตุผลของทารกเลยว่า ไม่ดีใครจะกำหนดชีวิตขึ้นชีวิตของบุคคลอื่นที่เกิดขึ้นตามกระบวนการธรรมชาติของความจริงตามหลักกรรมนิทานได้ว่าละอายมีชีวิตอยู่เท่านั้นเท่านั้น เพราะว่าชีวิตทุกชีวิตที่กลืนมาแล้วมีคุณค่าอย่างที่สุดสำหรับมนุษย์ทุกคน ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า การได้เกิดเกิดมาเป็นมนุษย์นั้นแสนจะลำบากยากเย็นได้โดยยากยิ่งนัก^{๓๓} แล้วชีวิตของทารกในครรภ์คนหรืออย่างไรในแง่ของความมั่นคงตามกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติของมนุษย์

สมมติให้พระอภิธรรมแล้วกรณลักษณะประเภทนี้จึงว่าเมื่อโทษฏจิตดวงที่สองจิตที่ประกอบด้วยความกระตือรือร้นแห่งอาสวณ(ปฏิสนธิรูป)ซึ่งเกิดขึ้นพร้อมกับความเศร้าโศกเสียใจ(โทมนสฺสสหคฺค) และเกิดขึ้นโดยมีการชักชวนหรือกระตุ้นเตือน(ตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต)ให้มีการทำการกลายไปว่าจะเป็นตัวบุตรของมารดาหรือจะเป็นบุตรของมารดาเท่านั้น จึงถือว่าเป็นความคิดที่ผิด

ในกรณีหลังที่ผู้ปวชอร์องค่อแพทย์ให้ตัดสินใจว่าตัวเองควรช่วยเหลือชีวิตของเด็กเพื่อจะหลีกเลี่ยงการเจ็บปวดจากโรคภัยซึ่งเป็นผลของอุคคกรรมหรือผลกรรมในปัจจุบันของคนเองนั้น ถ้าแพทย์เห็นสมควรคำขอของภรรยาในอันแล้ววิตวาให้ตนได้ได้ตามใจปรารถนาแล้วย่อมเป็นการถ่มน้ำลายให้มนุษย์มีการนำชีวิตมา จึงจัดได้ว่าเมื่อโทษฏจิตดวงที่สองนั้นอันและจิตได้ว่าเป็นความท้อถอยอยากคือคณหาอีกประเภทหนึ่งได้แก่วิภาวคณหาคือความไม่อยากนิสฺสามไม่อยากเป็นอย่างอื่นหรือเป็นอยู่ในขณะนี้ โดยไม่ยอมรับความจริงเกี่ยวกับสังขารความเป็นจริงของชีวิตว่ามีสารเกิดขึ้นและคณมีความแก่ชรภาพคือความเฒ่าให้เป็นสิ่งธรรมดาสำหรับมนุษย์ทุกคน

ดังนั้น กล่าวโดยสรุป ภรรยาสภาพ(Mercy Killing)นั้น หมายถึง การนำชีวิตความของมารดาเพราะจิต(Empathetic)นั้นนางจะเปิดคำกล่าวที่ถูกคิดสำหรับคนบางกลุ่มเท่านั้น แต่ถ้าจะกล่าวถึงเหตุผลถูกต้องของฝ่ายนี้ ตามความหมายในหลักการของพระอภิธรรมหรือไม่นั้น ผู้วิจัยขอตอบว่าไม่ถูกต้องเลย เพราะว่าตามความเป็นจริงของหลักพุทธจริยศาสตร์แล้วการนำชีวิตมาเป็นความผิดโดยเป็นการละเมิดศีลธรรมข้อที่หนึ่ง และเป็นการคิดหลักธรรมของความเป็นจริงทางศีลธรรมอันสวาวรรณจึงเป็นกตัญญูในพระอภิธรรมอีกข้อ

เพราะฉะนั้น คำว่า"การุณยฆาต"นั้นย่อมจะใช้คำ ๆ นี้ไม่ได้เลย เพราะว่ามีความคิดสวาวรรณตามธรรมชาติแห่งความเป็นจริงโดยมีเหตุผลอยู่ว่าการนำนั้นจัดเป็นโทษฏจิตฝ่ายอุกถหรือคณหาของคณหาเจตนาเจตนาเป็นฝ่ายอุกถคณหาเจตนา คือ มีความรู้สึกนึกคิดนั้นเป็นสิ่งที่

^{๓๓} จ.ล. (บาลี) ๒๕ / ๑๐๖๖ / ๑๕. (คำโดย พญ.สุเมธ ปุณฺณโก)

ที่เกี่ยว เพราะว่ามีคุณธรรม(Virtue)หรือจิตสำนึก(Innate)คือธรรมชาติความดีที่ได้รับติดมา
จากการกระทำ ในที่นี้คือการทำความดีคือความดีตามปกติของใจคือความดีที่ควรทำ

ส่วนความดีก็คือความดีตามธรรมชาตินั้นเป็นไปในธรรมชาติคือคุณธรรมฝ่ายคุณ
คุณธรรมที่ดีหมายถึงธรรมชาติที่มีความดีตามธรรมชาติใจคือทุกสิ่งและจะช่วยให้ผู้ที่มีความ
คุณดีให้หันมาทำความดี คือมีความดีตามธรรมชาติเป็นลักษณะ มีอะไร ไม่มีอะไร ๆ เป็นหน้าที่ และมีความไม่
ยึดมั่นเป็นผลปรากฏโดยเป็นคุณธรรมคือความดีเป็นสิ่งที่ต่อคุณธรรมฝ่ายคุณ
ของจิตใจ^{๑๑} ถ้าหากมนุษย์ที่ดีโดยธรรมชาติมีความดีตามธรรมชาติ ไม่มีสิ่งใดทั้งในมนุษย์และสัตว์
ทั้งหลายเรียกว่า“ฮับบิล”^{๑๒} เพราะว่าความดีตามธรรมชาตินี้เป็นหนึ่งในฮับบิลคุณธรรมฝ่ายคุณ
คุณธรรม

ดังนั้น จึงมีความเป็นไปได้ที่การกระทำดีซึ่งมีคุณธรรมอันเป็นเครื่องประกอบ
ประกอบเป็นฝ่ายคุณธรรม อันจะเป็นการกระทำที่ประกอบคุณธรรมฝ่ายคุณธรรมคือมีคุณธรรม
ได้แก่ความดีตามธรรมชาติ ดังที่ผู้รู้กล่าวว่าการกระทำดีคือการทำความดีที่หนึ่ง การทำความดีตาม
ความดีตามธรรมชาติให้เป็นที่เห็นได้ แต่ไม่ตามธรรมชาติจึงให้การคุณธรรมเป็นสิ่งที่ไม่มีคุณธรรมใน
พุทธศาสนาได้^{๑๓} ส่วนหลักการของพระธรรมจึงถือว่าไม่มีสภาวะธรรมที่เป็นฝ่ายคุณธรรมที่
ประกอบเข้ากันได้กับสภาวะธรรมที่เป็นฝ่ายคุณธรรมในพุทธศาสนาคุณธรรม จึงเป็นสิ่งที่เห็น ไม่ไม่ได้
ในความหมายของคำว่า“การคุณธรรม”^{๑๔} เพราะว่าเป็นการผิดหลักการของสภาวะธรรมจึงเป็นผิด

ประการต่อมา การกระทำชั่วที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องมาจากคุณธรรมฝ่าย
ประเภทหนึ่งคือโลกคุณธรรมคือการกระทำชั่วหรือสิ่งที่ไม่ดีอันเป็นคุณธรรมโดยคุณธรรมนั้นมาจากจิตของ
มนุษย์มีเกิดมีความดีโลกเป็นพื้นเป็นสาเหตุแห่งการกระทำที่ผิดคุณธรรมประเภทนี้จึงเรียกจิตอย่างนี้ว่า
โลกคุณธรรม หมายถึง จิตที่ประกอบด้วยความดีที่ได้เห็นชอบและเป็นพื้นฐาน

เพราะว่าเมื่อจิตได้คิดถึงสิ่งต่าง ๆ แล้วมิได้แสวงหาวัตถุสิ่งของนั้นมาอย่าง
ชอบธรรมหรืออย่างสุจริต แต่แสวงหาวัตถุสิ่งของนั้นด้วยอาการอย่างใดก็ตามมีการ
ฉ้อโกง รังแก แอบขโมย ยึดถือ ปั่นทุบเป็นต้น จิตชนิดนี้มีอยู่ทั้งหมด ๔ ดวง อันจะเป็นจิตดวงใด
ดวงหนึ่งที่เกิดขึ้นแก่มนุษย์ผู้ทำการดีหรือไม่

กรณีที่ ๒ นายสอนเห็นนาฬิกาข้อมือของภรรยาซึ่งมีค่ามากและสวยงามมาก
แล้วบังเกิดความชอบใจในนาฬิกาข้อมือนั้น เพราะว่านาฬิกาข้อมือนั้นไม่มีเงินทองซื้อได้นั้นได้ ดังนั้น เขา
จึงคิดขโมยนาฬิกาข้อมือนั้นมาไว้ใช้เพื่อเป็นสมบัติของตนเอง ประการแรกนั้น จิตของนาย

^{๑๑} ศักดิ์ชัย นิธิคุณ, อรรถาธิบายธรรม, กรุงเทพฯ:ธรรมสาร : สำนักพิมพ์โอเคออส, ๒๕๖๓, หน้า ๑๑๘.

^{๑๒} ศักดิ์ชัย นิธิคุณ, อรรถาธิบายธรรม, กรุงเทพฯ:ธรรมสาร, หน้า ๑๑๘.

ภคย์ ย่อมให้ผลเป็นมหาวิบากจิตที่ดวงแก้วเสมอ^{๖๖} ซึ่งมีวิบากเป็นอัญญะคือมีผลอภิสัมภวที่นำพาอนาคตมาซึ่ง
 ๓๐ใจทั่วห้วงมโนอันละเอียดทั่วทั้งหล้าที่มิอยู่ในโลกที่เห็นและ โลกแห่งอนาคต สิ่งนั้นจึงมีพระพุทธภาษิตที่
 ๖๖ ท่านมีใจที่แผ่กว้างสุดที่สามจะทำก็ตาม ย่อมจะต้องติดตามไปด้วย เพราะความดีนั้น ความทุกข์ย่อมจะ
 ติดตามเขาไป เหมือนเงาที่ติดตามตัวเงาไปฉะนั้น^{๖๗} เพราะเหตุนี้้น ผลวิบากของกรรมกระทำตามดีของ
 อนุสัยที่ปรากฏอยู่ในพระอภิธรรมนั้นจึงแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑.๑) อเหตุกกุศลวิบากจิต

อเหตุกกุศลวิบากจิตนั้น หมายถึง จิตที่เป็นผลของกุศลธรรมซึ่งไม่มีเหตุคือ
 อเหตุกเหตุมาประกอบ โดยมีสภาวะกันตฤทธิเป็นผลหรือวิบากแล้วจึงปราศจากกุศลเหตุคืออเหตุกเหตุ
 อเหตุกเหตุและอโมหเหตุ โดยเป็นจิตที่มีผลแห่งความดีงามที่สว่างขึ้นในต่ออดีตกาล ย่อมจะไม่สูญหายไป
 ไปไหน โดยถูกตั้งตนไว้ในสรวงสังขมาบนอกวิจิตรวิมลประพจน์ไวภวอวิจิตสำนึก คือประเภทนี้เรียกว่า
 สันตวิบากอย่างชนิดยั่งยืนถาวรถึงที่เกิดมาจกกุศลกรรมที่ผ่านมาแล้ว

เพราะฉะนั้นยังมีการกระทำกุศลตามสภาพอย่างสม่ำเสมอของกุศลธรรมบาง
 ชนิดซึ่งเป็นพื้นฐานเดิมของจิต เช่น กายให้ทานวิคตุนั้น ไม่สมบูรณ์ด้วยภวทั้ง ๓ ขณะ โดยมีจิตวิภา
 ณะอันสืบกันมาบริวารจากทานในขณะแรก ขณะกำลังให้ทานย่อมเลื่อนโต ๓คำว่าขณะสุดท้ายให้ทานแล้วจึง
 เกิดความรู้ตึกนึกเลื่อมใสศรัทธาที่ปราศแล้วด้วยความตระหนี่ เราจะได้เห็นว่าผลของกุศลกรรมประเภทนี้
 มีความบกพร่องไปในขณะสุดท้ายโดยมีความตระหนี่ซึ่งจัดว่าเป็นอกุศลเป็นบริวารอยู่

อเหตุกกุศลวิบากจิตนั้นมีทั้งหมด ๔ ดวง คือ ๓๒ เป็นปัญจวิญญาณจิต ๕ ดวง
 ได้แก่ จักขุวิญญาณจิต โสฬสวิญญาณจิต จานวิญญาณจิต จิหวาวิญญาณจิต กายวิญญาณจิต ทั้ง ๔ ดวง
 แรกเกิดขึ้นพร้อมกันกับอุเบกขาเวทนา ดวงสุดท้ายที่ ๕ นั้นเกิดขึ้นพร้อมกับสุขเวทนา และดวงที่ ๖ ชื่อ
 สัมปฏิจฉานจิตเกิดขึ้นพร้อมกับอุเบกขาเวทนา ดวงที่ ๗ ชื่อสันติระจิต เกิดขึ้นพร้อมกับสุขเวทนา
 ดวงสุดท้ายที่ ๘ ชื่อสันติอภิสิต เกิดขึ้นพร้อมกับโสภณัตถเวทนา

อเหตุกกุศลวิบากจิตเหล่านี้ ๘ ดวงแรกให้ผลในปัจจุบันชาตินี้เท่านั้น เช่น
 การเห็นรูปตามจริง การฟังเสียงที่ไพเราะ การดมกลิ่นดีหอม การลิ้มรสที่อร่อย และการได้สัมผัสผืนดิน
 ที่ชวนสุขสบายทางร่างกาย แต่ว่าอเหตุกกุศลวิบากจิตดวงสุดท้ายที่ ๘ นั้นจะส่งผลถึงกุศลธรรมเป็น
 อนุสัยอันละเอียดทั่วไปปฏิบัติในปรโลก หรือได้สืบมาเกิดในโลกมนุษย์อีกเรียกว่าอนุตตภูมิ และย่อม
 ไปติดขึ้นในเทวโลกทั้งสามตามลำดับ โดยเรียกบุคคลผู้ไปเกิดด้วยผลอันแรกของอเหตุกกุศล

^{๖๖} ขุททกปิฎก(โคธก ปิณฑก) ผู้มีธรรมคือพระอภิสัมภว ปิณฑกที่ ๑, กัณฑ์ที่ ๑, (กฐกของมหาเถร :
 ใภ้กับวิญญาณ, ๒๕๓๗), หน้า ๘๓.

^{๖๗} ขุ. นววิ ๒๔/๒/๑๔.

และธรรมชาติจึงเป็นนิมิตลวตวิสัย แต่ว่ามีผลให้ไปเกิดเป็นมนุษย์และผลของการประภคที่ขาดสติปัญญา
เพราะว่าเป็นมหาวินาศที่เป็นญาณวิปัสสนาในของโดยเรียกบุคคลประเภทนี้ว่า "วิเศษบุคคล"

(๒) มหาวินาศญาณเต็มปัญญา ๔ ดวง มีผลทำให้บุคคลรู้ประกอบ
คุณธรรมตาม ๓๓ ด้วยจิตประเภทนี้แล้วให้ไปปฏิสนธิในสุคติภูมิ ๓๑ มีมนุษย์ภูมิ ๓ ภูมิ เทวตภูมิ ๒ ชั้น
และสวรรค์ที่ปราศเพื่อพระเจียรณิกความ โดยมิใช่หาความสุขด้วยญาณตามปกติเป็นพื้นฐานแล้ว ย่อมจะ
รู้ที่จริงเป็นเป็นทุกข์ทุกจิตและมีสติเป็นนหัตถวิภังคจิต ๘ ดวงแล้วจึงจะให้ปฏิสนธิในรูปพรหมภูมิ
๑๑ ชั้น (ยกเว้นสุทธาวาสภูมิ ๕ ชั้น และอสุภภูมิ ๑ ชั้น) โดยมีผลให้เกิดเป็นมนุษย์ เป็นเทวดา
และเป็นพรหมที่มีปัญญา เพราะว่าเป็นมหาวินาศที่เกิดจากญาณตามปกติในของโดยเรียกบุคคลประเภทนี้
ว่า "วิเศษบุคคล"

๓. การวินิจฉัยเหตุผลแห่งการกระทำตามข้อ

การพิจารณาเหตุผลของภาระที่ทำความชั่วนั้น เราจะได้องมาพิจารณาตามหลัก
การของพระอภิธรรมที่ได้แสดงให้เห็นถึงภาระของอกุศลวิภังคจิตโดยเป็นจิตที่มีผลมาจากการกระทำ
ความชั่วต่าง ๆ จากอกุศลจิตทั้ง ๑๒ ดวง ซึ่งเป็นต้นเหตุแห่งการทำความชั่วร้ายต่างแล้วได้มีการตั้ง
ตนไว้ในภวังคจิตภายนออกวิธิตี ย่อมจะไม่สูญหายไปไหนและเมื่อมีโอกาสมาถึงเมื่อไรจะให้ผลทันที
โดยทำให้คนเราที่มีกรรมชั่วของพุนม้วยภายในจิตใจ แต่ว่าโดยสามัญสมานมีผลปรากฏออกมาคือได้
รับความทุกข์และชราวมืดมัวอันอยู่เป็นนิตย์

อกุศลวิภังคจิตนี้มีอยู่จำนวน ๘ ดวงด้วยกัน คือ ๓๒ เป็นปัญจวิญญาณจิต ๕ ดวง
ได้แก่ จักขุวิญญาณจิต โสทวิญญาณจิต นามวิญญาณจิต ชิวหาวิญญาณจิต และกายวิญญาณจิต วิญญาณ
จิต ๔ ดวงแรกนั้นจะเกิดขึ้นพร้อมกับสภาวะรู้ตักเตือน ๆ คืออุเบกขาเวทนา ส่วนกายวิญญาณจิตเป็นคว
ดุษทัยนั้นเกิดขึ้นด้วยทุกขเวทนา ดวงที่ ๖ ชื่อว่าต้นปฏิสันจิตเกิดขึ้นพร้อมกับอุเบกขาเวทนา และ
ดวงที่ ๘ ชื่อว่า ต้นสิริณจิตเกิดขึ้นพร้อมกับอุเบกขาเวทนา

อกุศลวิภังคจิตที่ ๓๒ เป็นปัญจวิญญาณจิตทั้ง ๕ ดวงมีผลเป็นสมณัตถธรรมก็คือมี
การเห็น การได้ยิน การดมกลิ่น การลิ้มรส และการสัมผัสสัมผัสที่ไม่ดี ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าพึงพอใจ
เพราะมีการตั้งอกุศลคุณธรรมไว้จึงได้รับผลของกรรมที่ไม่ดีตามไปด้วย ผลตามปฏิสันจิตดวงที่ ๖
นั้นจะมีการรับธรรมที่ไม่ดีคืออกุศลวิญญาณจิตทั้ง ๕ ดวงอีกทีหนึ่ง ซึ่งปรากฏให้ผลเป็นความทุกข์
ในปัจจุบันชาตินี้ ส่วนต้นสิริณจิตดวงที่ ๘ นั้นมีการตั้งสมณปะชยไว้ในภวังคจิตแล้วมีผลให้ผลใน
อนาคตด้วยการให้บุคคลปฏิสนธิในสุคติภูมิทั้งในสมณภูมิทั้ง ๕ มี มนุสส ๓ ภูมิ เทวต ๒ ภูมิ อสุรกาย
๑ ภูมิ และสัตว์วิธิจาน ๑ ภูมิ โดยเรียกผู้ไปเกิดในสุคติภูมิเหล่านี้ว่า "บุคคลวิเศษบุคคล"

* ขุนกรรมกิจ โภคกิจ (ปญฺญานาถ), ภูมิการพิจารณาการปฏิบัติธรรม ปรัชญา ๔, หน้า ๕๗.

ส่วนชวนจิกมีกิดขึ้นสภาพธรรมณ์เป็ปฏิกิริยาที่ภายในกระแสวิถีคิด โดยปกติ
แล้วจะมี ๓ ช่วงคือต้นจิกจะเป็นกรรมคือการกระทำที่ตรงจุดแล้ว เพราะผ่านการพิจารณาแล้วในกรรม
และคิดเอาธรรมณ์มาจากป็นสิ่งดีและจะ วัตถุฐนจิตแล้วถึงสภาพธรรมณ์ทั้ง ๓๒ ไม่ผิดหรือที่จำบุญ
(สุตถ)๓๓๓๖(อสุตถ) ซึ่งจะเป็ปฏิกิริยากระทำไว้ในภพวิภคิต อ้อมจะให้มีเกิดขึ้นในสละเวลากันที่แตก
ต่างกัน” คือ ชวนจิกดวงที่ ๓ ให้วิภคิตเป็นผลเกิดขึ้นเฉพาะในภพปัจจุบันอย่างเสด็จผลคือว่า
“วัตถุฐนธรรมณ์ในภพ” ชวนจิกดวงที่ ๔ ให้วิภคิตเป็นผลเกิดขึ้นเฉพาะในภพที่ ๒ ถัดจากภพปัจจุบัน
คือเชื่อว่าอุปปีชาตพณิกรรม” ชวนจิกที่ ๕ ถึงชวนจิกดวงที่ ๖ ทั้ง ๔ ดวงเหล่านี้จะให้วิภคิตเป็นผล
เกิดขึ้นในอนาคตกัป ไปตั้งแต่ภพที่ ๓ ขึ้นสืบไป เรียกชื่อว่อาวปววิเวทปฏิกกรรม”

ดังนั้นจึงมีข้อความเชิงอื่นที่สนับสนุนการทดลองที่ไม่ให้ผลตอบแทนเหมือน
บ้านที่บริโภควันนั้น หรือผลตอบแทนที่มากยิ่งกว่าไม่ผลตอบแทน คนทดลองอาจอ้างถึงบางสิ่งบางอย่าง แต่เมื่อกลับไป
ทดสอบแล้วจึงปรากฏว่าถูก หรืออาจว่าผลตอบแทนที่มากกว่าไม่ผลตอบแทน คนเหล่านั้นคนที่จะเห็นว่าการให้
ให้ผลตอบแทนจะเห็นว่าการบริโภคในวันถัดไป และคนที่จะเห็นว่าการบริโภคในวันถัดไป
ว่าคุ้มค่า เมื่อการบริโภคให้ผลตอบแทน คนที่เลือกจะเห็นว่าการบริโภคในวันถัดไป

ข้อความหรือบทความที่นำเสนอให้เผยแพร่แก่สาธารณะที่แสดงความคิดเห็นให้เด็กไปบอก
ไปไม่นานนัก อุปมาเหมือนสุนัขบ้านที่เขารู้ในวันหนึ่งเป็นหมาขี้เฒ่าๆ ไปบ่นจะกัดหมาเถา
ให้ลดเป็นนมเปรี้ยวหรือเปรี้ยวต่อไปอีก เป็นดิน และผลแห่งความดีและความชั่วมีผลอย่างไรไม่ได้ให้ผล
ได้ปัจจุบันทันที นางอ้ออาจบ่นให้ลดในทันทีเหมือนดินแถมใส่โลกจะอยู่จนช่วยทำให้

และชาวอินเดียมีศาสนาสำคัญอยู่ปกครองการเมืองในแคว้นมคธในศาสนาฮินดูซึ่งมีอิทธิพล
ซึ่งเรียกว่า “นารายณ์นฤติ” คือ ก่อนที่จะทำหน้าที่ของกษัตริย์นั้น ชาวอินเดียจะทำการที่ส่งผลวิบากให้จิตไป
ทำกรรมปฏิสนธิในภพใหม่ตามแรงผลักดันของกษัตริย์หรือกษัตริย์วิบาก ถ้าเป็นวิบากฝ่ายกุศล
จะส่งผลให้จิตไปปฏิสนธิในภพที่ดี แต่ถ้าเป็นวิบากฝ่ายอกุศลจะส่งผลให้จิตไปปฏิสนธิในภพที่ต่ำ
ตามอำนาจของกรรมกรรมนั้น กรรมกรรมนั้นและกรรมกรรมที่ปรากฏในเวลาใดก็ตาม

ดังนั้น ถ้ามีใครปฏิเสธหรือคัดค้านเรื่องสหหรือวิบากของกรรมหรือการกระทำ
ไม่มีผลต่อผลจะถูกจัดว่าเป็นพวกอนิชาตปฏิรูปพวกอุชฌฏฐกพวกที่ "หันที่หมายอิงพวกที่มีความเห็นผิดคลาด
คลื่อนจากความเป็นจริงที่ว่าทานให้แล้วไม่มีผล การบูชาขอไม่มีผล ผลหรือวิบากแห่งการกระทำ
ความดีและความชั่วไม่มี โลกนี้และโลกหน้าไม่มี มารดาบิดาไม่มี ไม่มีสัตว์มนุษย์เทวดา และ ไม่มีเทพ
ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบอยู่ในโลกนี้ เป็นต้น

^{២៦} គណៈកម្មាធិការស្រាវជ្រាវ, អង្គជំនាញស្រាវជ្រាវ, ទំព័រ ២០៥.

⁶⁴⁶ 李 三, (1574?) 年號 嘉靖 丁未 年 庚 子 年

²⁰ 尤. 基. (11162) 10000 / 1000 / 1000.²⁰ $\forall u, (u \in \overline{M}) \text{ and } f \text{ and } = \text{also } f \text{ and}$.⁶⁰ R. B. (Vick) & J. M. J. J. J.

แนวความคิดดังกล่าวนี้ก่อให้เกิดระบบความไม่เชื่อมั่นในเหตุผลและผลของการกระทำซึ่งเป็นระบบความเชื่อที่ผิดพลาด เพราะจะทำให้มนุษย์ไม่ตั้งมั่นกับกฎบาปของบาปใด ๆ ทั้งสิ้น ย่อมจะทำให้เขาขาดยึดมั่นในหลักการกระทำถึงใดสิ่งหนึ่งที่ผิดพลาด แล้วจะทำให้ถึงผลของมนุษย์มีผลชั่วร้ายเลวทรามมากยิ่งขึ้น โดยเป็นถึงไม่รู้ว่าที่สปรอนนาไม่มาเพียงพอใจสำหรับมนุษย์ทั้งหลาย ย่อมจะมีผลอันขัดแย้งกับหลักการของทุกหลักปรัชญาที่ว่า สันทำกรรมใดไว้ ย่อมเห็นกรรมนั้นในผล กล่าวคือกรรมใดอันได้รับผลดี คนทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว คนทำดีทั้งชั่วได้รับผลชั่ว คนทำชั่วทั้งชั่วได้รับผลดีเช่นนั้น^{๑๖} พวกที่ห้ามบาปกรรมยอมไปถูกรบ พวกที่ทั้งความดียอมไปถูกรบ^{๑๗} สันทำบาปถึงเฉพาะขึ้นไปในศาสนาต่างไปตลอดเขต หลอบอยู่ในขอบเขตที่ไม่พ้นจากบาปกรรม เพราะไม่มีแผ่นดินให้คนทำบาปเป็นอยู่^{๑๘} สันมีความโลภ ความโกรธ ความหลง ย่อมไม่รู้จักเหตุผล ถึงทั้ง ๑ ครบบาปแล้วใด ความมีศบอดย่อมจะมีอยู่นั้น^{๑๙}

นี่คือข้อความจริงอันยืนยันถึงพลังของวิทยาศาสตร์แห่งกรรมที่กรรมชั่วนั้นย่อมจะมีอยู่ เมื่อมนุษย์กระทำสิ่งใดไว้ ย่อมจะต้องได้รับผลของการกระทำนั้น โดยไม่ต้องมีความสงสัยอีกต่อไป และจะผลของผิดเพี้ยนจากกรรมคือการกระทำที่ผิดพลาดไม่ได้ เพราะว่ามีสถานที่ที่รอรับบุคคลที่พลาดความชั่วไว้แล้ว เพราะว่าสัตว์ทั้งมวลที่มีธรรมเป็นธรรม เป็นกรรมเป็นเหตุ มีกรรมเป็นกามนิมิต มีกรรมเป็นภพพันธุ์ มีภพเป็นสิ่งที่อาศัย กรรมอันเป็นกามนิมิตให้ผลให้เกิดความดีต่างกัน^{๒๐} จากข้อความดังกล่าวนี้ก็มีอันยืนยันได้ว่ามนุษย์ที่มีการกระทำเป็นตนเองจะต้องยอมรับผลกรรมที่จะต้องเกิดขึ้นตามบาปแห่ง การกระทำความชั่วของมนุษย์นั้นจะทำให้มากน้อยแต่ไหนจะต้องขึ้นอยู่กับการกระทำที่กระทำที่ฐานจิตใจของเขาจะมีความดีความชั่วหมัดของอยู่จนแก่ไหน^{๒๑} แต่ถ้ามีความดีอยู่มากย่อมจะทำให้ความดีได้มาก หากมีความดีน้อยกว่าย่อมจะทำให้ความชั่วได้มากกว่า ดังนั้น เขาจะกระทำที่มนุษย์ได้กระทำนั้นแล้วสามารถที่จะนำเขาเป็นลักษณะมาตรฐานวัดหรือตัดสินตัวของเขาเองหรือบุคคลอื่นว่าจะเป็นคนดีหรือคนชั่วหรือไม่เป็นอย่างไรก็ได้

สรุปความว่า การวินิจฉัยเหตุผลและผลของการกระทำและการกระทำความชั่วของมนุษย์ในพระธรรมวินัย ความดี ความชั่ว ความผิด ความถูกต้องจะต้องมีลักษณะที่เป็นจริงอยู่ในตัววิวัฒนาการของมนุษย์ผู้กระทำการคืออยู่กรรมที่กระทำนั้นเอง ความดีและความชั่วจึงมีลักษณะอาศัยตัวแบบวัตถุวิสัย(Objective) โดยถือว่าทำทางจริยธรรมเป็นสิ่งที่แน่นอนตายตัว และจะมีอยู่ได้ด้วยความดีหรือดีจากความดี เพราะไม่ขึ้นอยู่กับผู้บุคคล สถานที่ เวลา และเหตุกาณ์ใด ๆ ทั้งสิ้น เพราะ

^{๑๖} จา. (บาลี) *saḍḍaḍḍaḍḍa*.

^{๑๗} จ. (บาลี) *saḍḍaḍḍaḍḍa*.

^{๑๘} จ. (บาลี) *saḍḍaḍḍaḍḍa*.

^{๑๙} จ. (บาลี) *saḍḍaḍḍaḍḍa*.

^{๒๐} จ. (บาลี) *saḍḍaḍḍaḍḍa*.

^{๒๑} บรรณานุกรม, ๓๓๓ วิสุทธิธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑, กรุงเทพฯ:ธรรมการพิมพ์, ๒๕๓๑, หน้า ๑๐.

ความคิดหรือความเชื่อมั่น ไม่ขึ้นอยู่กับความรู้อันใดหรือไม่มีตามความชอบใจของผู้คิดค้น หรือ ไม่ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมทางสังคมของมนุษย์ เช่น เมื่อชาวซูดานอ้างถึงชาวตะวันตกว่าเป็นคนดี คำว่า "ดี" นี้จึงว่าขึ้นอยู่กับค่านิยมที่ชาวซูดาน แต่ด้วยค่านิยมอื่นมาพูดว่าดีก็หาตามชอบไม่ได้หรือแล้ว ย่อมมิได้หมายความว่าดีซึ่งเป็นคุณลักษณะแห่งความดีของชาวซูดานเปลี่ยนแปลงไปตามคำพูดของคนอื่นเลย

ดังนั้น การพิจารณาตัดสินคุณค่าความดีและสถานชั่วในพระอภิธรรมจึงมีหลักการพิจารณาตัดสินมาตรฐานการดีชั่วอยู่ที่กายวิจิตรวัตถุและผลแห่งกฏการทำความดีและความชั่ว และมีการวินิจฉัยตัดสินถึงสาเหตุหรือเหตุแห่งที่มาและผลแห่งกฏการทำความดีและผลแห่งกฏการทำความชั่วหรือผลดีชั่วของปัจจัยประกอบแห่งกระบวนการทางจิตและเจตสิกเป็นสำคัญ จึงจะมีลักษณะแห่งความสมบูรณ์แล้วในเหตุและผลอย่างแน่นอนตามตัวแบบกัทธิสัมบูรณ์นิยม (Absolutism) โดยไม่มีการตัดสินจริยธรรมต่างกับกับกัทธิสัมพัทธ์นิยม (Relativism) อย่างสิ้นเชิง เพราะว่าความดีและสถานชั่วในพระอภิธรรมนั้นจะมีสาเหตุให้เกิดขึ้นและมีผลหรืออย่างแน่นอนตามตัวจริง ไม่มีลักษณะเป็นกึ่งสัมพัทธ์คือเป็นสิ่งที่ไม่มีแน่นอนแน่นอน เพราะว่ามีมีการเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขหรือปัจจัยอื่น ๆ ตามบุคคลหรือสภาพแวดล้อมทางสังคมของมนุษย์

๓.๓.๑ วิเคราะห์ถึงปัญหาเรื่องสัมพัทธ์นิยม (Subjective Relativism) ในพระอภิธรรม

โดยบทแรกผู้วิจัยได้ตั้งคำถามพื้นฐานมีอยู่สามเรื่องเกี่ยวกับเรื่องคุณลักษณะดีชั่วในพุทธจริยศาสตร์และในบทที่สองได้เสนอแนะในทิศทางจริยธรรมเกี่ยวกับคุณลักษณะ (Good) ในพุทธปรัชญาไว้ ส่วนในบทนี้จะได้นำวิเคราะห์แนวความคิด (Concept) ในพระอภิธรรมว่ามีอะไรเป็นสิ่งที่มีความสำคัญในตัวอย่างสูงสุด อะไรเป็นสิ่งที่ดีอย่างสูงสุด อะไรคือกฎเกณฑ์มาตรฐานสูงสุดทางศีลธรรม การกระทำที่ดีย่างสูงสุดซึ่งมนุษย์ควรกระทำหรือควรแสวงหาอย่างถึงที่สุดอะไร หรือว่าอะไรเป็นสิ่งที่พึงปรารถนามากที่สุดสำหรับชีวิตของมนุษย์เพื่อให้ก่อเกิดปัสสั โสภณและความสุขอันเป็นจุดมุ่งหมาย (End) หลักของชีวิตตามคุณลักษณะดี

ดังนั้นผู้วิจัยเห็นว่าการพระนิพพานในพระอภิธรรมนั้นจัดว่าเป็นคุณลักษณะดีสูงสุดตามในทัศนะของระบบจริยศาสตร์ในพุทธปรัชญาตามหลักตามแนวความคิดของท่านผู้รู้ที่กล่าวว่า "พุทธปรัชญาในส่วนแห่งจริยศาสตร์ได้ชี้ไปที่นิพพานว่าเป็นคุณลักษณะดีสูงสุด" ซึ่งจะได้ทำการวิเคราะห์ให้เห็นถึงปัญหาเกี่ยวกับพระนิพพานว่าเป็นคุณลักษณะดีสูงสุด ได้อย่างไรหรือเป็นสิ่งที่ดีที่สุด ได้อย่างไรหรือไม่ต่อไป

๓.๓.๑ พระนิพพานเป็นสิ่งที่มีความสำคัญในตัวอย่างสูงสุด

พระนิพพาน ในพระอภิธรรมนั้นมิใช่คุณลักษณะที่เป็นอสังขารธรรม โดยมีสถานะเป็นสิ่งที่มิใช่สิ่งวิจิตร (Existence) มีความเป็นจริง (Reality) ซึ่งสามารถดำรงอยู่ด้วยตนเองได้โดยไม่ต้องขึ้นอยู่กับ

๓.๓.๒ ธรรมชาติความเป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์

ธรรมชาติเป็นสิ่งที่ดีที่สุดถ้าอยู่ในตัวเองที่คืออย่างสูงที่สุดซึ่งมนุษย์ทุกคนจะต้องแสวงหาไว้ตามคุณสมบัติสูงสุดของชีวิตมนุษย์ซึ่งได้กล่าวมาแล้ว ธรรมชาติเป็นความดีอย่างสูงที่สุดนั้นมีความดีอย่างไรบ้าง มีหลายอย่างที่ง่ายกว่าอย่างอื่นบ้าง พระนิพพานนั้นเป็นภาวะที่ดับสิ้นความทุกข์อันเนื่องมาจากการดับกิเลสทั้งปวงคืออาสว (Aśaśra) โทสะ (Tā) และ โมหะ (Moha) โดยเป็นคุณธรรมที่มีคุณค่าอย่างสูงที่สุดที่ดำเนินไปสู่การดับความต้องการ (Want) หรือดับความกระหายหรือดับแสวงหา (Desire) หรือว่าดับความทะยานอยาก (Appetite) อันเป็นกระแสแห่งค้นหา โดยสิ้นเชิง

เหตุนี้ พระนิพพานจึงจัดได้ว่าเป็นความดีสูงสุดได้ เพราะว่าเมื่อจิตใจของมนุษย์เข้าถึงธรรมชาติได้แล้ว ย่อมจะสงบกับจุดหมายหรือเป้าหมายสุดท้าย (End) ของชีวิต อันที่จริงแล้วเป้าหมายของพระพุทธเจ้าคือการค้นหาอิสรภาพที่สมบูรณ์สำหรับทุกคน ซึ่งตรงกับธรรมชาติของชีวิตที่ดีหรือนิพพาน^{๓๓๓} และถือว่าพระนิพพานเป็นสิ่งที่ดีคือเป็นคุณค่าอย่างสูงที่สุดที่มนุษย์ทุกคนควรแสวงหามากที่สุด พระนิพพานนี้มีใช้ว่าละเป็นความดีสูงสุดเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ว่าเมื่อมนุษย์เข้าถึงความดีสูงสุดคือพระนิพพานแล้วย่อมจะสงบกับความสูงอย่างอื่น ดังนั้นคำที่พระอริยสงฆ์กล่าวว่า นิพพานที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เป็นสุคติธรรม^{๓๓๔} เท่านั้น

มีข้อความเชิงยืนยันที่เรากล่าวอยู่บ่อย ๆ ว่าพระนิพพานเป็นความสุขอย่างอื่น^{๓๓๕} การบรรลุนิพพานซึ่งมีความสงบอย่างอื่น ไม่มีอีกที่ไหน^{๓๓๖} เพราะว่าความสูงประเสริฐนี้คือการเป็นความสูงที่บรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิตแล้วโดยมีความเป็นประ โยชน์อย่างสูงที่สุดคือปรมัตถ์ประ โยชน์^{๓๓๗} ดังที่ตรัสว่า ท่านวิฑาจะ ท่านกล่าวปัญหาไปเสียแล้ว ไม่อาจกำหนดที่สุดแห่งปัญหาได้ เพราะพระบรมจริยนิพพานเป็นที่อยู่ของ นิพพานเป็นจุดหลาย นิพพานเป็นที่สุด^{๓๓๘}

แสดงว่าข้อความที่พระสงฆ์องค์ใดนั้นเป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องเข้าใจถึงความดีระดับสูงสุดอย่างแท้จริง นั่นคือมนุษย์ได้ค้นพบความเป็นจริงโดยมีความสงบสุขหรือสันติสุขอันเป็นจุดหมายปลายทางของการแสวงหาความจริงอย่างประเสริฐสูงสุดหรือเป็นสิ่งที่มีความดีอย่างสูงที่สุด (Supreme Goodness) โดยเป็นยอดแห่งความดีที่หาหาที่มีอยู่ในโลกนี้

สรุป พระนิพพานในพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์ทุกคน เพราะว่าปรมัตถ์ที่สมารถให้เราได้พบกับความสุขสงบอย่างอื่น โดยความเป็นปรมัตถ์ประ โยชน์ เมื่อมนุษย์ดำเนินชีวิต

^{๓๓๓} ศาโรช นันทิ, ปรัชญาทางจิตตาสภาหยาภิธาน : ขุททกปิฎกพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย, ฉบับโดยพุทธ ไลอเนลบรรณา, (กรุงเทพฯ:ธรรม : พิมพ์ที่ธรรมสภา, ๒๕๔๔), หน้า ๒๔.

^{๓๓๔} จ.ร. (บาลี) ๓๒ / ๒๒๓ / ๑๐๒.

^{๓๓๕} จ.ร. (บาลี) ๒๕ / ๒๐๐ - ๒๐๑ / ๕๓, ๒.๒. (บาลี) ๑๓ / ๒๐๕ / ๕๓ (นิพพาน ปรมัตถ์)

^{๓๓๖} อ.ร. (บาลี) ๒๒ / ๒๒๓ / ๑๐๒.

^{๓๓๗} ๒.๒. (บาลี) ๒๒ / ๒๒๓ / ๑๐๒.

ไปสู่ห้วงสมายของชีวิตแล้ว ย่อมจะสาละสลวยในปัญหาในชีวิตของตนเองได้อย่างสมบูรณ์ที่สุด โดยความมีอิสระภาพคือการมีสวนดับกับสัจธรรมความจริงที่ปรากฏขึ้นได้อย่างแท้จริง

๓.๓.๓ ระเบียบการเป็นเกณฑ์มาตรฐานทางศีลธรรม

พระนิพพานในพระอริยสรวณนั้นมีมาตรการเกศาที่คัดสรรความดีอย่างสูงสุด เพราะฉะนั้นผู้ที่จะได้ถึงพระนิพพานได้จะต้องมีภาวะกระพริบความดีขึ้นพื้นฐานทางศีลธรรมขั้นที่หนึ่งในระบบศีลคือฝึกจากแล้วจึงจะมีผลการประพฤติปฏิบัติความดีขั้นที่สองในระบบอริยศีลคือศึกษาโดยมีการเจริญสติภาวนาให้เกิดสมาธิไปจนถึงญาณสมาบัติ และสุดท้ายจะมีการประพฤติและปฏิบัติขั้นสูงสุดทางพุทธจริยศาสตร์คือการเจริญวิปัสสนากับมรรคนพตถึงกรรมวิธีข้อปฏิบัติที่ดำเนินกระทำไปสู่จุดมุ่งหมายสูงสุด สวมเรียกว่าวัชรนิมบาปฏิปทาหรือทางสายกลาง(Middle Way) ซึ่งเป็นทางจำแนกฐานตัดสินใจว่าเป็นภาวะกระทำความดีอย่างสูงสุด

ดังนั้น จึงมีอีกทศวรรษของท่านผู้รู้ที่ว่า “ศาสนาพุทธถือสารเข้าใกล้นิพพานเป็นมาตฐานความประพฤติ”^{๕๕} และมิพุทธพจน์อันว่า “ภิกษุผู้ยินดีในความไม่ประมาท เห็นดีในความประมาท เป็นผู้มีไม่วางจะเสื่อม เป็นผู้สำเร็จอภิสัมโพธิญาณ”^{๕๖} แสดงว่าพระนิพพานนี้เป็นแก่นแท้มาตฐานความประพฤติของมนุษย์ได้เป็นอย่างดีที่มนุษย์จะต้องดำเนิน ไปให้เข้าใกล้หรือทำให้เข้าถึงที่สุดแห่งจุดหมายปลายทางอันที่พระนิพพาน

เพราะว่าการกระทำที่ดีนั้นจะต้องประกอบด้วยตัวทศวิปัญญา(Tenfold)ในทางปรัชญา หรือในทางพระพุทธศาสนาที่ชื่อโลกุตระปัญญา(Enlightenment)ซึ่งจะกล่าวการพิจารณาให้เห็นแจ้งใน ข้อที่ ๔ คือความจริงอันประเสริฐสูงสุดหลายถึง หกขั้ว ญาคู๋ นิโรค และนรรคได้ โดยมีการกระทำที่ ประกอบด้วยเจตนาดีเพื่อจะไปในโลกาทุกขที่เป็นที่ตั้งแล้ว อ้อมรอบได้แสวงหาจนพบกับคุณค่าอย่าง แท้จริงก็มิอาจหาที่ต้นทุกขได้โดยมีสภาพอันสกปรกความทุกข์อันเป็นคำนิยามสูงสุด โดยมีการกระทำที่ดี สุดสุดทางจริยธรรมอันเป็นจนบรรณเมื่อแปลประเพณีของการปฏิบัติในสังคมของมนุษย์ ๓๓๖คุณ ประโยชน์อย่างสูงสุดที่ได้หล่อหลอมให้คนในสังคมมีค่านิยมที่ดีเหมือนกันทั้งหมดแล้ว อ้อมจะมีความ ดี(Goodness)ความถูกต้อง(Right) ความบริสุทธิ์(Purity) ความยุติธรรม(Justice) ความสุข(Happiness)มี อิสรเสรีภาพ(Freedom)เหมือนกันหมด

ดังนั้น นิพพานจึงเป็นเหตุในการตัดสินใจว่าความชั่วได้เป็นอย่างไร การกระทำชั่วคือการที่
 ที่คือการดำเนินไปทางสายทางสู่นิพพาน สาเหตุหนึ่งซึ่งช่วยอธิบายรวมถึงข้อ ๘ ซึ่งเป็นวิธีที่จะชี้ให้เห็น และ
 ประเด็นสำคัญอีกว่าเป็นที่ตัดสินของมนุษย์คือมีความจำเป็นที่จะต้องพิจารณาจากงานของนาคและสัตว์

¹ ក្រុមហ៊ុន ប្រេមីយ៉ា ភី. ឡីមីតធីត មានស្ថានភាពជាអ្នកផ្គត់ផ្គង់សេវា ឆ្នាំ ២០១២

¹⁰⁰ 李.王. (2007) 德文 / 德语 / 100.

^{๑๑๖} พระสมณโฆระภิกขุวงศ์ (ปวณฺณ สอนมจิโร) ภารตศาสนาจารย์ปวริชชา. หน้า ๑๑๑๐

พิธีกรรมที่มีอยู่ให้เหมาะสมควรนำมาใช้ปัดเป่าบาปอกุศลปฏิบัติได้ เพราะว่าการกระทำความดีที่ก่อตัวดำเนินไปคู่พระนิพพานนั้นเป็นภาระกระทำที่มีแนวโน้มแห่งความประพฤติกุศลที่สุจริตทั้งหลายซึ่งจะทำให้เกิดความสุขมากที่สุดในที่สุดหรือสามารถก่อให้เกิดประโยชน์สุขมากที่สุดแก่ตัวเองมนุษย์ทุกคนในสังคมด้วย

เพราะฉะนั้น พระนิพพานในฆราวาสพิธีกรรมนี้จึงมีคุณค่าทางจริยธรรมาเป็นที่ยึดมั่นตายตัว และมีอยู่อย่างเป็นอิสระเสรีจากการนึกคิด โดยไม่ขึ้นอยู่กับบุคคลผู้เข้าใจถึง โดยไม่ขึ้นอยู่กับกาลเวลา และไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาวะแวดล้อมทางสังคมของมนุษย์ เพราะว่ามีคุณค่าทางจริยธรรมอย่างสมบูรณ์แบบที่เรียกว่าเป็นถึงขั้นบูรณ์ (Absolute)

หมายความว่าพระนิพพานเป็นสิ่งที่ค้ำชูความถูกต้องตามปริชาธิอื่นเป็นสิ่งที่แน่นอนตายตัวเสมอ เช่น บุคคลผู้จะทำความดี โดยมิการใช้พระนิพพานมาเป็นเกณฑ์ตัดสินการกระทำที่อยู่ในขอบเขตทางจริยธรรมแล้ว ถ้าการกระทำนั้นผิดแล้วไม่ว่าจะกระทำที่ไหน เมื่อใด ท่านเห็นผิดคงเป็นอย่างไร การกระทำอันนั้นเราอาจเรียกว่าเป็นการกระทำที่ผิดอย่างสมบูรณ์และแน่นอนที่สุด

เพราะว่าความหนักแน่นของพุทธจริยศาสตร์ถือว่าการกระทำที่ผู้กระทำนั้นจะต้องรับผิดชอบต่อการกระทำหรือจะต้องรับผิดชอบต่อการกระทำนั้น โดยมีเจตนาดีมาเป็นแรงจูงใจในการหลีกเลี่ยงจากความทุกข์ (Suffering) และความเจ็บปวด (Pain) เพราะบุคคลผู้นั้นมีจิตสำนึกหรือมีมโนธรรม (Conscience) มาประกอบกับการตัดสินใจเลือกการกระทำอย่างมีอิสระ (Deliberation) ที่จะถอนเลิกปฏิบัติในทางแก้ไขปัญหาของชีวิตตนเอง เพื่อหลีกเลี่ยงไม่ไปเสียจากความเจ็บปวด (Pain) ความชั่วร้าย (Evil) และเลิกปฏิบัติให้ตนเองได้โดยมีภาวะที่มีความพ้นจากทุกข์ที่สมบูรณ์ได้

ถ้าที่พระพุทธองค์ทรงคิด ใช้แห่งเหตุผลในปฏิเสธอุปาทานโดยการกล่าวถึงนิพพานคือ ความทะยานอยากทุกรูปแบบของพระองค์ เพื่อการมีอิสระภาพจากความทุกข์ซึ่งมีที่พระองค์ได้ทรงตั้งพระทัยไว้สำหรับพระองค์เองที่ทรงคิดไว้ “ชีวิตที่ดี” คืออิสระภาพจากความทุกข์ ความโกรธ และความหลง ซึ่งมีแน่นอนอยู่เสมอเหมือนคือ อิสระภาพจากความทุกข์ คำว่า “นิพพาน” ใช้เรียกอิสระภาพหรือชีวิตที่ดีประเภทนี้เหมือนกัน^{๑๑๑} ซึ่งถือว่าเป็นแบบอย่างของการเลือกตัดสินใจในการระหัดระเหิดความเป็นอย่างใด โดยนำมาเป็นเกณฑ์มาตรฐาน ในการวัดคุณค่าในชีวิตมนุษย์ผู้บรรลุเป้าหมายแล้วจึงทำให้มีความเป็นอิสระเสรีภาพอย่างแท้จริงได้

ดังท่านผู้รู้กล่าวว่า “อริยสัจข้อที่ ๓ คือนิโรธหรือนิพพานอันได้แก่ภาวะที่ความทุกข์ดับคือเป็นสุขค่าสูงที่สุดในชีวิต นิพพานเป็นเป้าหมายของชีวิต ชีวิตที่ดีคือชีวิตที่มุ่งพ้นทุกข์ ชีวิตไม่ดีคือชีวิตที่ดำเนินตามทางกามนิพพาน”^{๑๑๒} แสดงว่าหลักการดำเนินของชีวิตจะต้องมีนิพพานเป็นเป้าหมายสูงสุด โดยมีการปฏิบัติตามแนวทางของพระพุทธศาสนาที่มุ่งไปที่ความพ้นทุกข์จึงจะถือได้ว่ามีชีวิตที่ดีมีคุณ

^{๑๑๑} ศาโรช นาคี, ชีวิตพุทธศาสนากับระบบสังคมไทย, หน้า ๖๕.

^{๑๑๒} พระธรรมปิฎก (ปวงคุณาธิป) วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร, หน้า ๑๓๐.

พระเจ้าโยชนาถ ถิ่นมนุษย์ไม่ยอมคำสอนชีวิตให้เข้าไปสู่หนทางแห่งพระนิพพานแล้วย่อมจะเป็นการปฏิบัติคิด
พิจารณาของพระพุทธรูปศาสนา เพราะฉะนั้นการปฏิบัติส่วนกรรมแห่งพระนิพพานคือ ไม่สามารถกำจัด
ทำลายสภาพของกิเลสและสิ่งเหล่านี้ในจิตใจของมนุษย์ได้

สรุปว่า พระนิพพานในพระอภิธรรมนั้นผู้ใดได้วิเคราะหฺ์และอภิปรายตามแนวความ
คิดหรือความถูกต้องของพระพุทธองค์ได้ให้คำตอบเกี่ยวกับปัญหาในเรื่องคุณคติสูงสุดของชีวิตมนุษย์
ว่าพระนิพพานเป็นความดีสูงสุดหรือเป็นสิ่งที่ดีที่สุด(Supremum Bonum)และมีพระเจ้าโยชนาถสูงมากที่สุด
ซึ่งมนุษย์ทุกคนควรแสวงหาจนที่สุดสำหรับชีวิตนี้ เพราะพระพระนิพพานนั้นดีเกินแรงผลักดันให้มนุษย์
ได้กระทำความดีให้อีกที่สุดแห่งความดีอย่างประเสริฐสมบูรณ์พระพุทธรูปและพระธรรมและพระสงฆ์เป็น
นาคของการทางจริยธรรมได้เป็นอย่างดี พระนิพพานนั้นจึงเป็นสิ่งที่มีความค่าสูงสุดทางจริยธรรมอย่าง
สมบูรณ์ที่สุด โดยมีความเป็นปรารถนาพระเจ้าโยชนาถมีลักษณะดีงามทุกอย่างอันเป็นเป้าหมายสุดท้าย(End)ใน
ชีวิตของมนุษย์

แนวความคิดเรื่องพระอิริยวรรปในตำนานที่เป็นอภินิหารเชิงจิตวิทยาและสังคมวิทยา

๔๔. กรรณปรชานอภักทพระยภริกรมในรฐานะที่เป็นจริยธรรมเชิงจิตวิทยา

การนำเสนอหลักปรัชญาธรรมของพระพุทธธรรมทั้ง ๓ ได้แก่ จิต เจตสิก รูป และ ฌาณในฐานะเป็นจริยธรรมซึ่งเป็นวิถีชีวิตนั้นเป็นการถืออำนาจพระโพธิญาณในการแสวงหาความผ่องใสในคุณค่าแห่งชีวิตของมนุษย์รวมถึงความเป็นอยู่ของมนุษย์ให้ดีขึ้น เพราะร่วมกันการเสนอให้ทราบถึงปรัชญาทางจริยธรรมทางจิตวิญญาณอันเป็นกระบวนการแห่งการเรียนรู้และวิเคราะห์ถึงสาเหตุแห่งพฤติกรรม (Behavior) ทั้งของมนุษย์ โดยอาศัยประสบการณ์ต่าง ๆ ที่มนุษย์ปฏิบัติมาตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงต่อภาวะทางอารมณ์อยู่เสมอในพฤติกรรมทั้งสองด้านคือทั้งในพฤติกรรมที่ดีและพฤติกรรมที่เลวเป็นต้น ดังนั้น พระธรรมจึงเป็นจิตวิธานทางพระพุทธศาสนาที่ควรศึกษา* โดยนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้อย่างดี

เพราะว่าวิชาจิตวิทยา(Psychology)คือศาสตร์ที่ช่วยให้เรามีความรู้อยู่และมีสมาธิใจจดใจจ่อ
สภาพจิตใจแต่ละรายจะต่างกันและแต่ละตัวจะได้ฝึกทำข้อเขียนโดยเฉพาะจะมีการวิเคราะห์ถึงพฤติกรรม
ของมนุษย์ที่แบ่งออกตามทางทางจิตธรรมนั้นจะต้องมีสาเหตุและองค์ประกอบเพื่อโครงสร้างของ
กระบวนการแห่งสภาวะเกิดขึ้นของจิตใจก่อนแล้วจึงจะส่งผลต่อพฤติกรรมของทางร่างกายอย่างเป็น
รูปธรรมที่ปรากฏประจักษ์ชัดแก่สายตาของคนเรา

ดังนั้นก็คิดว่าที่วัดจิตวันนี้อาจมีการกระทำทุกอย่างจะคือมีสาเหตุ เมื่อถึงกฏเกณฑ์อะไรจึงมาจะมีสิ่งประดิษฐ์นี้ไว้ว่ามีแหล่งมาจากไหนทุกคนอาจจะเมื่อสัมผัสกับมันหรือไป ความลึกซึ้ง กิริยา พฤติกรรมของคน ที่ออกมาให้เหตุผลที่ทำไมโดยที่ยังไม่รู้เลยว่ามันคืออะไร เพราะว่ามันมีความเป็นกิจกรรมวิจิตรวาทธรรมทางวิทยาศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เพื่อตรวจสอบพฤติกรรมทางจิตใจและร่างกายของมนุษย์ที่มีการยอมรับกันมากขึ้นในปัจจุบันนี้คือวิธีการวินิจฉัยในโรคประสาทสมองผิดปกติ (Inspection) อันเป็นการประมวลผลตรวจหาข้อบกพร่อง และมีการสำรวจด้วยตนเองของศักยภาพทางประสาททางอารมณ์ต่าง ๆ ที่มีเกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน

* พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สมาน, ๒๕๑๗) ๓ หน้า ๔.

⁶ กรมการศาสนา, ส.ส., จิตวิทยาทั่วไป, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สมานการ : บริษัทโรงพิมพ์วิบูลย์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๑-๑๔.

กรณีคนเราทำไมจึงชอบโกหก เพราะการพูดโกหกนั้นจัดเป็นการละเมิดข้อห้าม หรือกฎเกณฑ์ทางศีลธรรม แต่ว่ายังมีคนชอบพูดโกหกอยู่เสมอในชีวิตประจำวัน ในการกระทำทางจิตธรรมศาสตร์ตัวนั้นเป็นที่แน่นอนแล้วว่าพฤติกรรมอย่างนี้จะต้องมีสาเหตุอยู่เบื้องหลังทำให้เกิดขึ้นต่อการกระทำเช่นนั้น

การศึกษาวิเคราะห์เรื่องจิตใจของมนุษย์นั้นเป็นสาขาวิชาข้อเท็จจริงอยู่ ๒ ประการ คือร่างกายและจิตใจ(Body and Mind)ซึ่งมีส่วนสัมพันธ์กันอย่างละเอียดถี่ถ้วนจนไม่สามารถแยกออกจากกันได้ และจิตนั้นมีส่วนสำคัญที่สุดในการสามารถควบคุมสั่งการให้มนุษย์มีการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ทางร่างกายจนทำให้เกิดกิจกรรมต่าง ๆ มากมายที่เรียกว่า"พฤติกรรม" ดังที่นักจิตวิทยาชาวอเมริกันผู้เป็นบิดาแห่งจิตวิทยายุคใหม่ชื่อว่าจอห์น บี. วัตสัน(John B. Watson 1878-1958)* เสนอทัศนะไว้ว่าการศึกษากิจกรรมของคนนั้นเป็นรากฐานที่เข้าถึงภายนอกเป็นสาเหตุของพฤติกรรมคือถ้าเข้าภายนอกมาเข้าร่างกายย่อมจะเกิดการตอบสนองทันทีและว่าการแสดงออกที่เรียกว่าพฤติกรรม(Behavior)เป็นภาวะสะท้อนให้เห็นจิตของบุคคลนั้น ฉะนั้น เมื่อต้องการศึกษาเรื่องจิตใจควรศึกษาเรื่องพฤติกรรมของมนุษย์ควบคู่กันไปด้วย

จากทัศนะดังกล่าวมานี้แสดงว่าการศึกษาวิเคราะห์เรื่องจิตในสหรัฐอเมริกาเน้นจึงเป็นการศึกษากิจกรรมของมนุษย์ให้เป็นอย่างตีความทฤษฎีของนักจิตวิทยาตะวันตก ดังนั้น เราจึงต้องเข้าใจขอบข่ายของวิชาจิตวิทยาการศึกษาวิเคราะห์จิต เจตสิก รูป และนิพพานในหลักปรมัตถธรรมของพระพุทธศาสนาซึ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับปัญหาทางพฤติกรรมกับสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ ซึ่งนิทานรู้ลึก ความคิด จินตนาการ การรับรู้ การตัดสินใจ ความฝัน และสุขภาพจิต เป็นส่วนจะมีคำตอบเกี่ยวกับปัญหาเหล่านี้หรือไม่ อย่างไร แต่ก่อนจะได้อธิบายไปถึงหลักธรรมของพระพุทธศาสนาในเชิงปรัชญาจิตวิทยา(Psychology of Philosophy)นั้น เราจึงควรจลนาวิธานโครงสร้างและองค์ประกอบของจิตในกระบวนการแห่งการเกิดขึ้นของจิตที่ปรากฏหลักฐานอยู่ในทางคันถ์ภีระนอกวางของพระพุทธธรรมปิฎกที่ชื่อว่าพรหมยอัมมิลลสังคหะปิฎกบทที่ ๓ และปริสสบทที่ ๔ ควบคู่กันไปด้วย

๔.๑.๑ วิเคราะห์หลักปรมัตถธรรมในพรหมยอัมมิลลสังคหะปิฎกแห่งจิตวิทยา

การศึกษาวิเคราะห์หลักปรมัตถธรรม ๔ คือ จิต เจตสิก รูป นิพพานในพรหมยอัมมิลลสังคหะปิฎกนั้นเพื่อให้เข้าใจชีวิตและจิตใจของมนุษย์เกี่ยวกับเรื่องการรับรู้ การเรียนรู้ การคิด จินตนาการ

*ในสาร สารานุกรมไทย, ๒๕.๓๑, จิตวิทยาทั่วไป, หน้า ๒๑.

ผลกระทบโดยรวม รวมถึงสุขภาพจิตตามทัศนะของจิตวิทยาว่ามีความสัมพันธ์หรือต่างกันอย่างไร
ฉะนั้น เราจะต้องมาพิจารณาทั้งปัญหาในเรื่องดังกล่าวแล้วจึงอภิปรายต่อไปอย่างนี้ คือ

๔.๑.๑.๑ การรับรู้หรือสัญชาตญาณ(Perception)

การรับรู้ของมนุษย์นั้นคือผลการรู้ความจริงของสิ่งทั้งหลายนี่มีอยู่ในโลกนี้ไม่ว่า
จะเป็นการรับรู้รูปภาพ การรับรู้เสียง การรับรู้กลิ่น การรับรู้รส และการรับรู้สัมผัสต่าง ๆ การรับรู้ดัง
กล่าวนั้นแล้วนั้นจะต้องมีองค์ประกอบของกระบวนการรับรู้ที่สำคัญ ได้แก่ ตัวมนุษย์จะเป็นศูนย์
กลาง โดยมีอวัยวะอันเป็นเครื่องรับรู้ และทั้งสำคัญที่สุดคือจิตใจซึ่งเป็นธรรมชาติที่มีปรากฏการณ์ของ
โลกผ่านมาทางตาหูหรือจมูก ฯลฯ เช่น ระหว่างกลืน ดังนั้น การรับรู้จึงหมายถึงการรับรู้ตามธรรมชาติ
นอกหรือรู้เรื่องราวของโลกภายนอกที่เรียกว่าสัญชาตญาณ(Perception) คือ การรับรู้ที่มีหลากหลายประเภท
สัมผัสหรือสัมผัสเป็นการรับรู้โดยคงไม่ผ่านกระบวนการคิด เพราะว่าการรับรู้แบบสัญชาตญาณนั้นเป็น
การรับรู้ที่เรารู้ได้เหมือนกับสิ่งที่อยู่จริงในโลกภายนอกบ้าง หรือการรับรู้ถึงสิ่งที่อยู่ผู้รับรู้
ได้นั้นอาจจะไม่เป็นที่เหมือนกับสิ่งที่อยู่จริงในโลกภายนอกกล่าวคือรับรู้

แสดงว่าโลกภายนอกอาจมีความหมายนั้นจะเป็นสาเหตุให้เกิดสัญชาตญาณขึ้นมาได้
การรับรู้โลกนี้จะมีความเป็นจริงแตกต่างกันอย่างใดจะต้องขึ้นอยู่กับประสบการณ์(Experience)ของแต่ละ
บุคคล โดยมีทัศนะของการรับรู้แตกต่างกันที่อนาคตอันรู้กันว่าข้อมูลทางประสาทสัมผัสที่เกิดขึ้น
ขึ้นนั้นมิได้มีอยู่จริงโดยตัวมันเองแต่คิด แต่ว่ามีได้เพราะสัญชาตญาณ บาลตามันเห็นว่าข้อมูลทาง
ประสาทสัมผัสที่รับรู้ได้โดยตัวมันเองตามันคิดตั้งต้นโดยมิได้นั้นขึ้นเพราะสัญชาตญาณแต่อย่างใด
ฉะนั้น จึงควรมีการพิจารณาการรับรู้หรือสัญชาตญาณในทัศนะต่าง ๆ ของนักปรัชญาท่านผู้รู้ทั้งหลายดังนี้

๑. การรับรู้ในทัศนะทางปรัชญา

นักปรัชญาลัทธิประสบการณ์นิยม(Empiricism)ชาวอังกฤษชื่อว่าจอห์น ล็อก(John
Locke)^๕ ได้กล่าวถึงปัญหาเกี่ยวกับทฤษฎีความรู้โดยมีความเชื่อที่ว่าจิต(Mind)เป็นสภาพที่ว่างเปล่า
เปรียบเหมือนกระดาษขาว(White Paper)ไม่ประกอบด้วยอะไรแต่เพียงใด ๆ กล่าวคือปราศจาก
จินตภาพและความคิดทั้งหมดยิ่งจินตภาพและความคิดจะมีได้ต้องมีอันเป็นประสบการณ์โดยผ่านกระบวนการ
การกระทบการ(Sensation)ของอวัยวะรับสัมผัส เมื่อมีการกระทบกับจินตภาพสิ่งเดียว(Simple Idea)จะ

^๕ ราชบัณฑิตยสถาน, พระราชทานฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ:พจนานุกรม :
อักษรวิจิตรศิลป์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๖๒.

^๖ ล็อก, จ.ล., ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่, (กรุงเทพฯ:พจนานุกรม : พิมพ์ครั้งที่ ๒, พ.ศ.๒๕๒๕, ๒๕๒๖), หน้า ๕๕.

ที่ (Stimulus) ซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัวคนเราบางครั้งได้ให้เกิดการรับรู้ขึ้นมาได้แม้สิ่งทำให้บุคคลเกิดการสร้างพฤติกรรม โดยจัดสิ่งเข้าเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. สิ่งเร้าภายใน (Internal Stimulus) หมายถึง สิ่งที่มีกระบวนการทำงานอยู่ภายในร่างกายคนเรา เช่น การเคืองคันผิวหนัง หรือ การหิวของระบบสมอง เป็นต้น

๒. สิ่งเร้าภายนอก (External Stimulus) หมายถึง สิ่งที่เป็นวัตถุต่าง ๆ ภายนอกตัวคนเรา เช่น รูปภาพ ที่ของเครื่องใช้ อุปกรณ์ต่าง ๆ วัสดุ มนุษย์ และสิ่งอื่นนอกอากาศแล้ว รวมถึงสภาพที่เป็นนามธรรมมีศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี ลัทธิ ความเชื่อ ฯลฯ เป็นต้น

ดังนั้น การรับรู้หรือสัญญาในทัศนะของนักจิตวิทยาฮิลการ์ด (Hilgard) เป็นต้นกล่าวว่า การรับรู้เป็นภาษาของอินทรีย์ ขึ้นแรงกระตุ้นการสัมผัสกับโลกภายนอกโดยผ่านประสาทสัมผัส (Sense Organs) ทางหู ตา จมูก ลิ้น ผิวหนัง ช่วยทำให้อินทรีย์เรียนรู้ได้ในบรรดาสิ่งเร้าที่ปรากฏ^๑ หรือการเรียนรู้หมายถึงการที่ร่างกายรับสิ่งต่าง ๆ มาผ่านทางประสาทสัมผัสทางใดทางหนึ่งแล้วตอบสนองต่อสิ่งเร้านั้นออกมา^๒ และการรับรู้ของนักจิตวิทยากลุ่มเกสตัท์^๓ หมายถึงกระบวนการแปลความหมายของสิ่งเร้าที่ปรากฏกับประสาทสัมผัสซึ่งมีตา หู จมูก ลิ้น และผิวหนัง และกระบวนการของความหมายของสิ่งที่มีผลกระทบกับจิตอยู่ขึ้นอยู่กับกระบวนการที่เป็นมาสร้าง ความหมายกับสิ่งนั้น ๆ ไปได้ด้วยซ้ำ^๔ ฝึก การรับรู้ทางประสาท เช่น เมื่อมีรูปภาพมากระทบสายตาอาจจะสัมผัสตนเองเห็นและแปลความหมายเป็นสิ่งที่สวยงามหรือน่าเกลียด เป็นต้น

การรับรู้ดังกล่าวจะมีความแตกต่างของอินทรีย์ในผู้รับรู้บ้างขึ้นเนื่องมาจากกระบวนการที่แตกต่างกันของแต่ละบุคคล แต่ว่าการรับรู้ที่ขึ้นในความเชื่อของนักจิตวิทยานี้จะต้องมีองค์ประกอบ ๒ อย่าง คือ (๑) ภาพ (Figure) คือส่วนสำคัญที่เป็นจุดเด่นศูนย์กลางของลักษณะภาพที่เป็นสิ่งที่เน้นหรือมีอาณาเขตเป็นพิเศษ (๒) พื้น (Ground) คือส่วนประกอบของภาพอันเป็นส่วนที่เหลือของที่ชัดเจน นอกจากนั้นการเรียนรู้ในหลักจิตวิทยาจะต้องมีองค์ประกอบหลาย ๆ อย่างจึงจะเกิดการรับรู้ได้ เช่น กระบวนการของการรับรู้ ลำดับขั้นตอนของการรับรู้ เป็นต้น ดังนี้ คือ

๓.๑) กระบวนการ (Process) ของการรับรู้

กระบวนการรับรู้ในขั้นตอนนี้มีความสัมพันธ์กันระหว่างความรู้สึกลึกซึ้งนึกคิด ความเข้าใจ ตลอดจนการเรียนรู้ การตัดสินใจ และการแสดงออกของปฏิกิริยาตอบสนอง ที่แรกของ

^๑ ดูว่า สุวรรณภทต, ธศ.ศ., จิตวิทยาทั่วไป, หน้า ๑๒๗.

^๒ เรืองรองพรณีสุริยาภิรมย์.

^๓ ดูว่า สุวรรณภทต, จิตวิทยาขั้นสูง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (พระนคร : โอเชียนพริ้นท์, ๒๕๑๘), หน้า ๒๘.

^๔ ดูว่า พันธรัตน์, ธศ.ศ., จิตวิทยาการสื่อสารทางจิต, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ, ๒๕๑๘), หน้า ๑๐๙.

การรับรู้คือ "กระบวนการรับรู้สัมผัส (Sensation) เป็นบันไดขั้นแรกของการรับรู้ และหลังจากเราได้ข้อมูลมาจากอวัยวะรับสัมผัสแล้ว เราจะประมวลผล (Interpret) อันเป็นบันไดขั้นที่สองของการรับรู้" การรับรู้ขั้นนี้มีกระบวนการกลายไปอีกคือสิ่งเร้า (Stimulus) มาเร้าที่ประสาทประสาทจึงเกิดอาการสัมผัสแล้วจึงเกิดการแปลสัมผัสและจะตัดสินใจ (Cognition) ที่จะแปลสัมผัสนั้น การแปลสัมผัสดังกล่าวในทิศทางจิตวิทยาถือว่า การแปลสัมผัสจะเกิดขึ้นในสมอง เช่น การเห็นรูปภาพ การได้ยินเสียง การได้ดมกลิ่น การชิมรส การรับรู้สัมผัสทางผิวหนัง ขณะนั้นจิตของคนเรารับการเปรียบเทียบกับรูปภาพอะไรเป็นต้น ถึงที่ขอบเขตนั้นมาก่อนแล้วย่อมสรุปประทับอยู่ในสมอง เมื่อมีสิ่งเร้ามาถูกสัมผัสกับอวัยวะสัมผัส (Sensory Organs) ทั้ง ๓ คือ ตา หู จมูก ลิ้น ผิวหนัง สมองจะมีการรวบรวมความรู้เดิมที่มีอยู่ว่าเป็นสิ่งเร้าประเภทไหนหรือถึงเร้านั้นคืออะไร

นอกจากนั้นแล้วยังมีกระบวนการสัมผัสภายในอีก ๓ อย่าง คือ (๑) สัมผัส คินเธสซีส (Kinesithesis) ได้แก่ สัมผัสที่เคลื่อนไหวรับรู้โดยอาศัยประสาทในกล้ามเนื้อ (๒) สัมผัสทางหู (Vestibular Sense) ได้แก่การรับรู้ที่อยู่ในลักษณะการทรงตัวที่อยู่ในช่องหูชั้นใน (๓) สัมผัสออร์แกนิก (Organic Sense) ได้แก่ สัมผัสที่เกิดกับอวัยวะภายใน เช่น ความหิวกระหาย เป็นต้น

การที่ผู้รับสัมผัสแล้วจะต้องแปลความหมายของการสัมผัสออกมาโดยประสาทการคิด เพื่อให้รับรู้สภาวะแวดล้อมอันเป็นกระบวนการเบื้องต้นที่ก่อให้เกิดการรับรู้หรือที่เรียกว่า (Perception) ซึ่งเป็นการสร้างความคิดรวบยอดหรือสิ่งกับ (Concept) และการเรียนรู้ (Learning) ฉะนั้น การรับรู้จึงเป็นผลของความรู้เดิมบวกกับประสบการณ์" เพราะอวัยวะรับสัมผัสจากสิ่งเร้าแล้วสมองจะเกิดการคิดเข้าใจโดยที่แปลข้อมูลคำที่ส่งไปประสาทมอเตอร์ (Motor Nerve) สู่อวัยวะมอเตอร์ (Motor Organ) แล้วจึงเกิดปฏิบัติตอบสนองทางร่างกายให้เกิดพฤติกรรมขึ้น

ตัวอย่าง เมื่อคนเราจับรถยนต์ไปถึงสี่แยกไฟเขียวไฟแดงแล้ว เขาจะเห็นไฟแดงซึ่งเป็นสิ่งเร้าทางประสาทตา สมองจะแปลความหมายของสีแดงที่สัมผัสอยู่นั้นว่าเป็นสัญญาณจะต้องหยุด โดยการใช้ประสาทการคิดกับสิ่งที่ตนนั้น ตนจะเห็นไฟสีเขียวแสดงว่าจะต้องขับต่อไปได้ เป็นต้น ดังกล่าวมานี้แล้วนี้คือแนวความเชื่อของจิตวิทยา

^{๒๒} กิ่งยา การประมวลผล, ๑๓๑, จิตวิทยาทั่วไป, หน้า ๑๒๕.

^{๒๓} กิ่งยา การประมวลผล, ๑๓๑.

^{๒๔} ปราชญ์ วรวิทย์, จิตวิทยาการศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิญญู, ๒๕๓๔), หน้า

^{๒๕} กิ่งยา การประมวลผล, ๑๓๑, จิตวิทยาทั่วไป, หน้า ๑๒๕.

๒.๒) ลำดับขั้นของการรับรู้

การรับรู้จะเกิดขึ้นได้จะต้องมีลำดับขั้นตอนอย่างเป็นกระบวนการและต่อเนื่องกันในการรับรู้ตั้งแต่สิ่งหนึ่งในจิตวิทยาซึ่งเป็นผลมาจากสภาวะที่มนุษย์ได้ตามารอดคิดต่อกับสภาพสิ่งแวดล้อมภายนอกทำให้โคอर्डิเนตระดับในตัวเองที่เรียกว่าเครื่องรับ(Receptors)หรืออวัยวะรับรู้ความรู้สึก(Sense Organs)ที่ส่งข่าวสารโคอर्डิเนตที่รับภาพหรือแสงเป็นต้นแล้วจะถูกระบบกลั่นเนื้อคือระดับคิดในสมอง ซึ่งข้อมูลในคือระดับคิดที่มีลักษณะการทรงตัวและอวัยวะภายในคือระดับต่ออวัยวะ

เพราะว่าเมื่ออวัยวะสัมผัส(Sensory Organ)สัมผัส(Contact)กับสิ่งเร้าแล้วจะมีประสาทสัมผัส(Sensory Nerve)เป็นตัวเชื่อมผ่านไปยังเซลล์และการสัมผัสต่าง ๆ ของสมอง^{๑๑} อย่างที่เห็นอย่างชัดเจนจะเปลี่ยนระดับคิดนี้ส่งไปยังประสาทของเซลล์แล้วจะส่งต่อไปยังอวัยวะของเซลล์ที่ประกอบด้วยระบบกลั่นเนื้อและต่อมไร้ท่อต่าง ๆ ให้มีการบังคับบัญชาโดยระบบประสาท เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่าประสาทรับรู้ความรู้สึกต่าง ๆ แล้วจึงเกิดปฏิกิริยาสนองตอบ(Response)ที่มีต่อการตอบสนองต่อสิ่งเร้า

ตัวอย่าง ขณะที่เรานอนอยู่ในห้องนอนภายในบ้าน เราอาจจะสะดุ้งตื่นขึ้นมาเพราะมีความรู้สึกว่ามีคนมาเรียกเรา ดังที่เราได้ยินนั่นจึงเป็นถึงเราเพียงจะเห็นลักษณะหูในหูมีปลายประสาท(End Organ)เป็นเครื่องรับ(Receptor) เครื่องรับนี้จึงส่งกระแสความรู้สึก(Impulse)ไปทางประสาทสัมผัส(Sensory Nerve)เข้าไปสู่สมอง สมองจึงเกิดความตื่นตัวขึ้น^{๑๒} เราจะเห็นได้ว่าระบบประสาทจะมีการตื่นตัวโดยสิ่งเร้าภายนอกผ่านประสาทกลั่นเนื้ออวัยวะภายในของประสาทสัมผัสส่วนที่ของหูด้านในเข้ามาถึงสมอง ดังนั้นสมองจะทำงานคือการแยกแยะรับรู้ทางประสาทสัมผัสทางหูว่าเป็นเสียงอะไรหรือว่าเป็นเสียงคนเรียกหา เป็นต้น

การรับรู้ในจิตวิทยาคงถือถ่วงมาแล้วนั้นเป็นการรับรู้ที่ถูกต้องตามกระบวนการและลำดับขั้นตอนกลไกของการรับรู้ แต่ว่าการรับรู้ในขั้นต่อมาจะมีความคิดและการเกิดขึ้นได้โดยเป็นการรับรู้ที่ไม่ถูกต้องบ้างในบางครั้ง ซึ่งจะมีสาเหตุหลายประการด้วยกัน แต่ว่าตัวโคออร์ดิเนตมีสาเหตุ ๒ ประการ^{๑๓} คือ

^{๑๑} วไลยา สดวกุศลธรรม มหาวรรค, นิตยสารพุทธศาสนา, หน้า ๒๒๐.

^{๑๒} กัมมา สุวณณมจร.ศ.ศ., จิตวิทยาทั่วไป, หน้า ๑๐๐.

^{๑๓} ปาณิ วรณัฐ, ศ.ศ., นิตยสารการศึกษา, หน้า ๖๔.

(๑)อวัยวะรับสัมผัสบกพร่อง คือ ไม่มีความสมบูรณ์ในอวัยวะรับสัมผัสหรือประสาทสัมผัส เช่น สมองผิดปกติ หูตึง เป็นโรคไขข้ออักเสบ หรือแม้กระทั่งความผิดปกติทางประสาท ความเมื่อยล้า(Fatigue) อัมพาตของเส้นประสาท แอลกอฮอล์ และยาบางชนิด

(๒)การแปลความหมายของสิ่งเร้าผิด คือ สมองปกติของเรารับรู้ส่วนประกอบที่เหมือนกันหรือแตกต่างกัน เช่น ภาพและพื้นเด่นชัดพอ ๆ กัน หรือมีความเลือนลางเท่า ๆ กัน จึงทำให้เกิดมายาภาพ(Hallucination)ภาพลวงตา พระสงฆ์บางรูปทรงพรหมจรรย์เริ่มการเดินถือไม้เท้าหนึ่งเข้าไปในถ้ำขณะที่ตรงกันข้าม ความสัมพันธ์ของขนาด และการจัดกันของเส้นตรงหรือการเกิดมุมฉากเป็นต้น

ตัวอย่าง ในกรณีที่เราเห็นอยู่บนถนนในหน้าแล้ง สดชื่นออกไปสู่หน้าบนถนนที่โผล่ออกไป เราพบว่าบนที่ซึ่งถนนที่โผล่ออกไปนั้นจะมีน้ำอยู่บนถนนนั้น แต่พอเราเดินเข้าไปใกล้ น้ำนั้นจะเลือนหายไป ที่แท้เป็นภาพลวงตาคือภาพที่แปลกเท่านั้น การรับรู้ประสาทการได้ยินได้เนื่องมาจากสาเหตุอีกหลายประการ เช่น ความเชื่อที่ผิด(Delusion) อารมณ์ความรู้สึก สมาธิใส่ใจ(Attention)หรืออุปการะของสมองเป็นต้น

การรับรู้ในจิตวิทยานั้นยังมีการอธิบายถึงการรับรู้พิเศษที่เรียกว่าการรับรู้สัมผัสพิเศษ(Extra Sensory Perception)คือการรับรู้ที่ปราศจากประสาทสัมผัสใด ๆ เข้าไปรับรู้ได้ โดยมีเหตุการณ์ที่มักขึ้นอย่างพิสดารในใจได้หรือเชื่อเรื่องอื่นอยู่ ๒ อย่าง คือ

๑.การรับรู้สัมผัสพิเศษ(Extra Sensory Perception)มี ๓ ประเภท คือ (๑)การส่งกระแสจิต(Telepathy)ถึงกันได้แบบถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดของกันและกันได้ (๒)การรับรู้เหตุการณ์หรือวัตถุด้วยญาณ(Claivysance)อันเป็นอำนาจทางจิต (๓)การรับรู้เหตุการณ์ในอนาคตได้(Precognition)โดยมีการพยากรณ์ได้อย่างถูกต้องและแม่นยำ

๒.การอ่านกระแสจิต(Psychokinesis) คือ การบังคับวัตถุให้เคลื่อนที่ได้ด้วยพลังอำนาจของจิตไปคล้อยตามกระแสจิตพลังที่ตนประสงค์ควร ได้ตลอดเวลา

การรับรู้ประเภทนี้จิตวิทยาถือว่ายังเป็นเรื่องมหัศจรรย์ยากจะพิสูจน์ด้วยความรู้ของวิทยาศาสตร์ เพราะว่ากรรับรู้ชนิดนี้อยู่เหนืออำนาจของประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ของมนุษย์โดยถือว่าเป็นเรื่องของพลังอำนาจจิตขั้นที่มีอยู่ภายในจิตใจ

๑๖.โลกพร ศาสดาจารย์ ๓๓ มหาวิทยาลัย, จิตวิทยาพุทธศาสนา (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕)
; กิ่งกา สุวรรณธาดา, จิตวิทยาทั่วไป, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่โรงพิมพ์วิบูลย์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๕๐.

สิ่งทั้ง ๖ อย่างเหล่านี้คือถึงแม้บุคคลภายนอกหรือเป็นสิ่งเฝ้านำให้จิตได้รับรู้
ความจริงโดยอาศัยกระบวนการทางธรรมชาติ เช่น จิตย่อมจะรับรู้รูปพรรณสีได้จะถึงขั้นกระบวนการ
กลางจักขุทวาร โดยการอาศัยจักขุวัตถุคือตัวจะมีจักขุปสาทรูปสีและความรับรู้รูปพรรณสี
คือต่าง ๆ จิตย่อมจะรับรู้ถึงรสสัมผัสผ่านกระบวนการทางโสทรทวาร โดยอาศัยโสทรวัตถุคือหูที่มี
โสทรปสาทรูปรับรู้เสียงต่าง ๆ จิตย่อมจะรับรู้ถึงกลิ่นผ่านกระบวนการทางฆราวาทวาร โดยอาศัยฆราวาวัตถุคือจมูกที่มีจานปสาทรูป
รับรู้กลิ่นต่าง ๆ จิตย่อมจะรับรู้ถึงอารมณ์ผ่านทางชีวหาวาทวารคือลิ้นที่มีชีวหาวปสาทรูปรับรู้รสต่าง ๆ
จิตนั้นย่อมจะรับรู้ถึงโผฏฐัพพะธรรมผ่านทางกายวาทวารคือร่างกายที่มีกายปสาทรูปรับรู้สัมผัสต่าง ๆ
และจิตย่อมจะรับรู้ธรรมารมณ์ผ่านกระบวนการทางมโนทวารคือเหตุยวาทวารคือใจในการคิดและเข้าใจ
รับรู้จินตภาพและนามในภาพต่าง ๆ ได้

๓.๒) กระบวนการรับรู้ภายใน

กระบวนการรับรู้ภายในคือจิตจะทำหน้าที่เป็นคัมภีร์ (Subject) หรือเรียก
อีกอย่างว่า "วิญญาณ" ให้แก่การที่จิตทำหน้าที่สำนึกรับรู้ภาวะเป็นรูปภาพโดยอาศัยจักขุวิญญาณ จิต
ทำหน้าที่สำนึกรับรู้ได้ขึ้นเนื่องโดยอาศัยโสทรวิญญาณ จิตทำหน้าที่สำนึกรับรู้รสสัมผัสกลิ่นโดย
อาศัยจานวิญญาณ จิตทำหน้าที่สำนึกรับรู้กลิ่นโดยอาศัยฆราวาวิญญาณ จิตทำหน้าที่สำนึกรับรู้
การสัมผัสถูกตึงโดยอาศัยกายวิญญาณ และจิตจะสำนึกรับรู้ธรรมารมณ์ทางมโนทวาร โดยอาศัย
มโนวิญญาณ วิญญาณจิตเหล่านี้ย่อมจะทำหน้าที่ต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้วโดยมีกระบวนการ
ภายในวิธีคืออย่างเดียวกับขั้นตอนของจิตอยู่ ๓ อย่าง คือ

๓.๒.๑) ปัญจทวารวิธี หมายถึง จิตนั้นมีการแสดงการทำงานภายใน
รับรู้อารมณ์ ๕ อย่าง โดยผ่านกลางจักขุทวาร โสทรทวาร ฆราวาทวาร และกายทวาร รวม
เรียกว่า "ปัญจทวาร" และแสดงอาศัยทวารเหล่านี้รับรู้อารมณ์หรือถึงเรียกว่าทางตา หู จมูก ลิ้น และ
ร่างกายโดยผ่านกลางกระบวนการของปัญจทวารวิธี โดยปัญจวิญญาณจิตทำหน้าที่รับรู้เชื่อมต่อกัน
ระหว่างอวัยวะภายในแสดงอาการ

๓.๒.๒) มโนทวารวิธี หมายถึง จิตนั้นมีการแสดงการทำงานภายในอีก
ช่วงหนึ่งสืบต่อจากกระบวนการกลางที่ผ่านกลางปัญจทวารวิธี โดยจะทำหน้าที่สำนึกรับรู้ถึงจิตคือ
หน้าที่รับรู้อารมณ์ทางมโนทวาร โดยอาศัยถึงปฏิเจตน์จิตทำหน้าที่สำนึกรับรู้ถึงจิตคือที่สำนึกรับ
รู้ธรรมารมณ์โดยถึงจิตคือจิตทำหน้าที่ไวภูมิตนทกคือพิจารณาตัดสินอารมณ์โดยมโนทวาร วิชาน
จิตทำหน้าที่สำนึกรับรู้ถึงภาพภาพจึงผลแห่งอารมณ์คือถึงมโนโดยอาศัยชวนจิต และทำ
หน้าที่ คทาถึงมโนถึงคือการรับรู้อารมณ์ที่เนื่องมาจากชวนจิตโดยผลตามมโนจิต กระบวนการทำงาน
ของจิตเหล่านี้เป็นระบบการทำงานของจิตภายในและแล้ววิวัฒนาการ โดยไม่ต้องอาศัยทวารใด ๆ เลย

นอกจากนี้ยังมีการบวนการทำงานของจิตที่ขึ้นไปสู่สภาวะเหนือ
รูปในทวารทั้ง ๒ อย่างดังกล่าวนั้นนี้เรียกว่าวิถีนาคจิตหรือจิตที่พ้นจากการทำงานภายในทวารทั้ง
กัมมจิตซึ่งทำหน้าที่รักษาสารณณ์แก่ที่เป็นประตูประตักของจิตที่รับรู้อาไร แต่ว่ามีอารมณ์ใหม่
มากระทบกับจิตก็เกิดการตื่นตะลึงจนกลืนใจเหวี่ยงว่า“กลัวสภาวะ” แต่จะรับรู้อารมณ์นั้น จึง
ทำสมาธิขาคสมาธิอารมณ์แก่หรือกล่าวทั่วๆไปจะพูดกันว่าจิตจึงยกอารมณ์ขึ้นสู่วิถีทำหน้าที่รับรู้
เบื้องต้นเรียกว่าปฐมวิถี โดยมีปัญจขันธ์เป็นดวงแสงจนถึงสภาวะพ้นจิตดวงสุดท้ายคือ
ถึงพุทธะกระบวนการภายในขณะแกล้วแกล้ว จิตย่อมจะตกลงสู่ภวังค์ตามคิดเป็นอย่างไรไปในชีวิต
ประจำวันทุกขณะ“การเกิดขึ้นของจิตหรือวิญญาณจึงเป็นระบบที่กลิ้งขึ้นอย่างต่อเนื่องและเชื่อมโยง
อยู่ตลอดเวลาเป็นลักษณะต่อเนื่องแบบต้นคด(Continuity)”^{๒๐} ๒๒ เมื่อขณะเก่ากำลังจะดับ ขณะใหม่
ย่อมจะอาบทั่วถึงกันจากขณะเก่าเกิดขึ้น

ตัวอย่าง การรับรู้นิพพานหรือธรรม เช่น การเห็นรูปภาณ ๒๒ เป็นต้นแรกจิตที่
ถือว่าจักขุวิญญาณจิตจะทำหน้าที่ที่สัมผัสกับสิ่งที่รับรู้ภาพ(รูปประหนึ่ง)นั้นจะมีการบวนการคล้าย
จีวรอน คือ ขณะที่ ๑ เริ่มต้นจากวังจจิตก่อนเมื่อมีรูปประหนึ่งมากระทบจักขุวิญญาณจิตแล้ว ขณะ
ที่ ๒ ภวังคจิตเหวี่ยงเหวี่ยงรูปประหนึ่งแล้ว ขณะที่ ๓ จึงทำการคัดลอกจากอารมณ์แก่ที่เป็น
ประตูประตักแล้วแล้ว ขณะที่ ๔ จักขุวิญญาณจิตจะต่ออารมณ์ใหม่ที่ได้รับมาขึ้นสู่จักขุทวารวิถี โคล
ผ่านกระบวนการทางจักขุทวาร โคลงอาศัยจักขุวัตถุซึ่งมีประสาทศก(จักขุปสาท)ไปความใดชัดเจน
ทันใดถึงขั้นเท่านั้นในทันใดในขณะ ๕ คณาจิตนั้นจะทำหน้าที่กับปฏิเจตนาภิกขุรับรู้นั้นในขณะ
๖ ทางมโนทวารวิถี ขณะ ๗ ย่อมพิจารณา ขณะ ๘ ๒๒ ย่อมคิดนึกอุปมาทางจักขุทวารว่าเป็น
รูปภาทอะไร รูปภาทนั้นจะเป็นรูปภาทที่สว่างหรือรูปภาทที่ไม่สว่างไหม ขณะ ๙ ถึงขณะ ๑๕
จิตนั้นย่อมจะทำหน้าที่รวมกับจิตอื่นแล้วอารมณ์โดยการรับรู้รูปภาทครั้งแรกนี้ และขณะ ๑๖ และ ๑๗
จิตจะรับรู้รูปภาทได้อีก ๒๒ ระบะขณะจิต ก่สมณะสิ้นสุดกระบวนการทำงานของจิตจิตทาง
จักขุทวารวิถี

มีข้อสังเกตว่า กระบวนการรับรู้รูปภาทในมโนทวารวิถีนี้ยังมีลำดับ
ขั้นตอนของการรับรู้ที่ซับซ้อนขึ้นอีกเรื่องที่ว่าทพวิคตนิมโนทวารวิถีหรืออนุสนิมโน
ทวารวิถีหมายถึงจิตที่กลิ้งขึ้นหาสมโนทวารรับรู้ประหนึ่งที่เป็นเพื่อจะขึ้นเป็นประตูประตัก ๒๓
ไม่ทราบว่าเมื่อเป็นรูปอะไรมาหาหรือเรื่องของคนทั่วโลกทั่วไปโดยความเป็นสมณปฏิบัติธรรม
จึงมีมโนทวารวิถีนี้เกิดขึ้น ๔ อย่างคือ

^{๒๐} Gunther, Heron V., *Philosophy and Psychology in Abhidhamma*, 2nd ed, (Delhi : Motilal Banarsidass
Publisher, 1973), p.5.

(๑) ศักดิ์ศกณวิธิตือวิธีที่รับรูปรามณ์มาทางกระบวนกรของปญญการ
วิธานแล้วแลสรุปรณณให้หมดอายุจนละกำลังจะดับไป

(๒) ฐานหัตถณวิธิตือวิธีที่รับรูปรามณ์มารวมกัน ถ้ากรณีที่เกิดขึ้น
รูปรามณ์หลากหลายชนิด แล้วกรณีรับรูปรามณ์เดียววิธีนี้จะไม่เกิดขึ้น

(๓) อัคคัคคณวิธิตือวิธีที่บอกให้รู้เนื้อความของรูปรามณ์ซึ่งเป็นตามคิ
ปัญญุตติอรณณ

(๔) นามัคคณวิธิตือวิธีที่รู้จักชื่อของรูปรามณ์นั้นว่าไฉนชาวโลกเขา
เรียกว่ารูปภาพนั้นว่าอย่างไร ตั้งชื่อว่าอะไร ในกรณีนี้ถ้าหากไม่คอยมีปณสนการณ์ที่เกี่ยวกับการเห็น
รูปภาพนั้นมากนัก นามัคคณวิธิต้นนี้จะไม่เกิดขึ้นเลย^{๔๔}

นอกจากนั้นยังมีรายละเอียดของการรับรู้แบบอัคคัคคณวิธิตี่จำแนกออก
เป็น ๓ อย่าง คือ

(๑) กายวิญญุตติหณวิธิตือ วิธีที่รับรู้ถึงความเคลื่อนไหว กิริยา ท่าทาง
ของการของรูปรามณ์

(๒) วาจิวิญญุตติหณวิธิตือ วิธีที่มีการรับรู้ถึงคำพูดหรือเสียงของรูปรามณ์

(๓) อธิปายัคคณวิธิตือ วิธีที่มีการรับรู้ความมุ่งหมายหรืออุปมาอุปสมอด
ของรูปรามณ์^{๔๕}

ด้วยเหตุนี้ กระบวนการแห่งความเกิดขึ้นของอัคคัคคณวิธิต์ เช่น เมื่อเราเห็น
คนขึ้นเรือเรือกเราอยู่ เราจะได้เห็นกิริยาอาการเคลื่อนไหวทางร่างกายของเขามีการ โบกมือหรือ
ก้มก้มขึ้นเป็นกายวิญญุตติหณวิธิต์ หรือทั้งสี่ประการเราอีกจัดเป็นวาจิวิญญุตติหณวิธิต์ และเรายัง
มีการรับรู้ถึงอุปมาอุปสมอดแห่งการร้องเรียนเราว่าต้องกล่าวให้รวดเร็วไปหาเขาอีกจัดเป็นอธิปายัคคณ
วิธิต์

ตามหลักการของพระอภิธรรมนั้นการรับรู้จะมีประสิทธิภาพมากที่สุดเมื่อ
อารมณ์ของขึ้นอยู่กับการประกอบที่สำคัญคือจักขุประสาทซึ่งเป็นอวัยวะรับสัมผัส ดังนั้น
พระอรหันตสาวกจึงอธิบายว่าจักขุประสาทจะต้องมีความใสสะอาดจนสามารถรับรู้รูปรามณ์ได้อย่าง
ได้ละมุนละม่อมตาม ๘ ขั้นขั้นซ้อนกันอยู่ประดุจบุปผะผิงดำติ ๘ ขั้นที่ชุ่มด้วยน้ำมีต้นฐานประสาท

^{๔๔} ภรณติกร โทษองภี, ผู้เรียบเรียงพระอภิธรรมปิฎกฉบับพระ ปรัชญกที่ ๔, (กรุงเทพฯ: มจร, ๒๕๒๕), หน้า ๖๒.

^{๔๕} พระราชนิพนธ์ (โดย ปิณฑุตา), คืออธิบายพระอภิธรรม ปรัชญกที่ ๔, (กรุงเทพฯ: มจร, ๒๕๒๕), หน้า ๖๔.

กล่าวที่ระเนนควเีกๆตั้งอยู่ท่ามกลางเวลาดำ^{๑๖} ซึ่งเป็นวัตถุที่ลือช่ของวิญญูญาณจิตและเป็นข้อ
ทางให้เกิดขึ้นแห่งจิตจุทวารวิถีในขณะจิตรับรู้ปารมณ การรับรู้ภาพที่คิดจะต้องมีองค์ประกอบ
๔ ประการ^{๑๗} คือ

๑. มีจักขุประตาทิ
๒. มีปารมณที่ถือตั้งไว้ภายนอก
๓. มีแสงสว่างอย่างละเอียด
๔. มีการเอาใจใส่ในกามมตเห็น

ดังนั้น ข้อที่ประกอบทั้ง ๔ อย่างเหล่านี้คือสาเหตุที่ทำให้จักขุวิญญูญาณจิต
รับรู้ปารมณได้เรียกว่า“อุปปตติเหตุ”^{๑๘} ดังนั้น ท่านจึงกล่าวอธิบายอีกว่า“ความที่สมนทจึงไม่ชื่อ
ว่าจักขุประตาทิ ความจริง จักขุประตาทิคือธรรมชาติที่เป็นรูปธรรมชนิดหนึ่งที่เกิดจากกสมซึ่งมี
ความใสสะอาดจะฉายาอันเป็นเครื่องรับรู้ปารมณ”^{๑๙} อย่างนี้แสดงว่าถูกนิยมนำทันทันทีเป็นวัตถุ
เมื่อสมการไม่เป็นจักขุประตาทิ มีวัตถุที่ยกมาส่วนเท่านั้นที่เป็นจักขุประตาทิซึ่งอยู่ตรงกลางถูก
คำ ๆ เท่านั้นที่เป็นเครื่องรับรู้ปารมณจะต้องมีความสะอาดซึ่งจนคิดมีประตาทิจะเห็นแสงสว่าง
อย่างพอเพียงเป็นต้น

สมถ์อย่างอื่น ๆ เช่น เราได้ยินเสียงดังปัง ๆ คิดคำนึงในเทศกถาธุระขึ้น
เมื่อสมการได้แก่ทันทันทีว่าเป็นการพูดประตาทิไหว้เจ้า โดยมีเสียงปิงหรือเสียงอื่น ๆ เพราะว่า
เราเกิดกระบวนการรับสัมผัสจากอวัยวะรับสัมผัสของเรามาแล้ว ย่อมจะเกิดการตีความ(intepret)
โดยมีการเปรียบเทียบกับประสบการณ์เก่าที่เราเคยได้รับมา สมถ์ของจิตจะแปลการตีความที่
อวัยวะสัมผัสกับสิ่งเข้าคือเสียงตามปกติอันเป็นการสนองตอบถึงสิ่งเข้ามาหลักจิตวิทยา

กล่าวตามหลักการของสมถะอธิธรรมตามเรขารูปเช่นเดียวกันกับจิตวิทยาได้
เมื่อคนเราได้ยินเสียงดังปัง ๆ นั้น จิตจะทำหน้าที่ส่วนกลคือกรได้ยินเสียง โดยเริ่มต้นอย่างเป็น
กระบวนการทางกายตามลักษณะวิถีคิดภายในตระแกล้วจิต เมื่อต้นคนเรายังมีอารมณ์ความรู้
สึกเก่าอยู่ก็กังวลจิตเรียกว่าอติสภวังค์ เมื่อได้ยินเสียงจิตจะมีการเคลื่อนไหว(สวัจนขณะ)แล้ว
ผลของอารมณ์ความรู้สึกเดิมที่(กังวลจิต)แล้วรับอารมณ์ใหม่คือสักการณได้แก่ การได้ยิน
เสียงปิงดังปัง ๆ อันเป็นไปตามขั้นตอนของวิถีวิญญูสติที่ผ่าน ตามว่าจิตได้ยินเสียงประตาทิดังปังแล้ว

^{๑๖}วิญญู (บวร) ๒๑๖/๒๕.

^{๑๗}กิตติวุฒโฑกฏ(นามปากกา) ปรัชญะธรรม ๔, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิธรรมานพการุญ
วิธาน, ๒๕๒๖), หน้า ๔๑.

^{๑๘}ธรรมะธรรมะ สติธรรม.

^{๑๙}พระพิริยธรรมปิณฑะ ปรัชญะธรรม, ปรัชญะธรรม ปรัชญะธรรม ๑-๒๖, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
วิญญูธรรม, ๒๕๒๖), หน้า ๔๐.

จึงกล่าวความหมายว่าเสียงประคัลที่ได้อินอยู่นี้ ซึ่งเป็นเสียงของการจุประคัลเพื่อให้งานใน
พุทธภาควรรณจินนํมอจ

ในกรณีอื่น ๆ เช่น การรับรู้ของมนุษย์ที่เป็นรูปภาคในจิตวิทยาและอธิบายถึงการรับ
รู้ระหว่างจิตและสิ่งเร้าด้วยกันที่ได้อภิปรายมาแล้วในเรื่องเสียง ต้องงัดนิยามแปลกกันอยู่ทีไร
ถึงเวลานั้น ในหลักจิตวิทยาการรับรู้ของนักจิตวิทยาได้จนเกิดเป็นภาษากาฬ(Mission) ได้

ส่วนหลักการของพระอภิธรรมนั้นย่อมจะถกการรับรู้ที่ไม่มีจิตเจตนาได้เหมือนกัน
กรณีที่ต้องสรุประบอบของการรับรู้ไม่ครบถ้วนสมบูรณ์โดยจากสิ่งจริงใดสิ่งหนึ่ง เช่น แสงสว่าง
ไม่เพียงพอสื่อไม่มาใจได้ต่อการรับรู้ หรือสิ่งเร้าภายนอกก็ถูกรับรู้จนหมดไป เป็นต้น และ
ที่สำคัญแสงสว่างถ้ามีไม่พอวิญญานจิตจะไม่อาจเกิดขึ้นรับรู้ปรากฏการณ์ได้เช่น” เช่น สมณอยู่ใน
ที่มืดหรืออยู่ในที่ที่มีแสงสว่างต่าง ๆ ย่อมจะไม่สามารถรับรู้ปรากฏการณ์ได้อย่างชัดเจนเหมือนกัน

นอกจากนั้นจิตวิทยายังได้ใช้อธิบายถึงการรับรู้ด้วยสัมผัสขั้นพิเศษ(Extra
Sensory Perception) เช่น การส่งกระแสจิตถึงกันได้(Telepathy)ทำให้เกิดการรับรู้ความรู้สึกรู้สึกนึกคิด
ของผู้อื่นได้ หรือมีการรับรู้เหตุการณ์ในอนาคตได้แก่สิ่งสมมุติต่างหากโดยอ้างถึงคุณสมบัติ
ตามความเป็นจริง หรือแม้แต่การใช้อำนาจพลังทางจิตตามลัทธิของจิตวิทยาที่ไปโน้มน้าวที่
ต้องการได้ เป็นต้น

ส่วนการรับรู้ขั้นสัมผัสพิเศษนั้น ในหลักการพระอภิธรรมเรียกว่า”อภิญญาจิต
(Ultra Conscious Insight)” หมายถึง มีสติการฝึกฝนอบรมจนมีความเจริญขั้นรับการรับรู้ระดับ
ฌานซึ่งประกอบด้วยปัญญามีอำนาจในการรับรู้โดยขั้นทั้ง ๖ ประการ ได้แก่ รูปาวจรปัญญฌาน
ทุกจิตในระดับหัตถฌานและในระดับโลกุตระจิต จึงจะมีการรับรู้ถึงขั้นพิเศษนี้ได้ การรับรู้สัมผัส
พิเศษนั้นในพระอภิธรรมนั้นมีอยู่ ๖ ประการ คือ

๑. อิทธิวิ(Magical Powers) คือ อภิญญาวิฤทธิปาฏิหาริย์ตามธรรมดาสามัญ
คนก็ได้หรือเทวชนได้ไปบางทีอาจทำได้

๒. ทิพโสต(Divine Ear) คือ การรับรู้ทางประสาทหูคือได้อินเสียงในระยะห่าง
ไกลมากกว่าปกติ

๓. เกลียวิกญาณ(Telepathy) คือ การรับรู้ซึ่งผู้หนึ่งกำลังคิดอะไรอยู่ได้

๔. ปุเทนิวาณูมิตติ(Retrocognition) คือ การรับรู้ถึงอดีตชาติว่าเคยเกิดมาด้วย
แต่ชาติก่อนของตนเองแล้วผู้อื่น

๑. วิภังค (บาลี) ๓๒๔.

๒. พระธรรมปิฎก (อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๒๕.

ประมวลชื่อหรือความหมายในอนุพันธะนั้น ในท้าววิไลเสกก่อนแล้วจึงจะแปลความหมายของ
อารมณ์ที่รับรู้ผู้ว่าเป็นอะไร มีบัญญัติเรียกว่าอะไรเกิดขึ้น

ทั้งสามที่ขณะดังกล่าวไม่มีความแตกต่างกันเกี่ยวกับเรื่องของกรณีแปล
ความหมายจากจิตไปสัมผัสกับสิ่งเร้าภายนอกแล้วรับรู้ว่าเป็นอะไรจะต้องผ่านกระบวนการทาง
ประสาทสัมผัสไปถึงกระบวนการทำงานของจิตอย่างละเอียด

(๓)คุณภาพของการรับรู้ทั้งสามที่ขณะตรงกัน คือ การรับรู้จะมีคุณภาพที่
สมบูรณ์เท่าไรจะต้องมีปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบที่สมบูรณ์ด้วยเช่นกัน ได้แก่ มีชีวิตอยู่รับสัมผัส
วัตถุหรือรับคิด รวมทั้งมีความตั้งใจในการรับรู้และสภาวะของประสาทสัมผัสภายในจะต้องดีด้วย

การรับรู้ว่าจะมีคุณภาพมากน้อยให้พิจารณาจากเหตุจากภายนอกหรือ
สภาพแวดล้อมให้จนทำให้การรับรู้เกิดความผิดพลาดได้จากกรณีเดิมถึงใดสิ่งหนึ่งหรือขนาดของความ
สัมพันธ์เปรียบเทียบเข้าไปจากความเป็นจริงทางจิตวิทยา และในทางพระอภิธรรมย่อมจะเกิดการรับรู้
ผิดพลาดได้เช่นเดียวกันคือจักขุปสาทรูป ได้แก่ วัตถุจะรับสัมผัสไม่ได้ มีแสงสว่าง อากาศไม่ดี
เป็นต้น หรือ ไม่มีการสนใจคิดไม่มีความตั้งใจในการรับรู้

ส่วนการรับรู้ในจิตวิทยาในการรับรู้ด้วยสัมผัสพิเศษ เช่น การชั่งกะแฉก
จึงเป็น การรับรู้วัตถุหรือเหตุการณ์ด้วยญาณ การรู้ลักษณะหรือเหตุการณ์ด้วยดวงหน้า และการฟังจิต
บ่งกับวัตถุให้เคลื่อนที่ได้ ในทางพระอภิธรรมย่อมจะมีการรับรู้ด้วยสัมผัสพิเศษเหมือนกัน โดยเรียก
ว่าอัญญาจิต คือการแยกฤทธิ์ต่าง ๆ ให้ การมีคาคิย์ การมีภูคิย์ การกำหนดรู้จิตใจของผู้อื่น
และการระลึกชาติได้ เป็นต้น

ข) ความแตกต่างกัน(Difference)

การรับรู้ในทัศนะทางปรัชญากับพระอภิธรรมอาจจะไม่มีข้อแตกต่างกัน
โดยภาพรวม แต่ว่ารายละเอียดมีความแตกต่างกันบ้างเป็นธรรมดา ส่วนทัศนะทางจิตวิทยากับ
ทัศนะทางพระอภิธรรมนั้นจะมีข้อแตกต่างกันอย่างเห็นชัด ดังนี้ คือ

(๑)การแปลความหมายจากอาการสัมผัสในลักษณะทางจิตวิทยามองว่าการ
รู้ของการรับรู้เน้นเรื่องกระบวนการสัมผัสจากวัตถุเป็นต้น โดยมีเครื่องมือเข้ามาเร้าที่ปลายประสาท
คือการแปลสัมผัสและนิมิตตา(Conation)ที่จะแปลสัมผัสโดยเกิดที่สมองของมนุษย์ สมองจะ
ทำหน้าที่แปลสัมผัส โดยมีการทบทวนความรู้ที่มีประสบการณ์เดิมอยู่ ดังนั้นจึงเป็นเหมือนศูนย์กลาง
ควบคุมสั่งการระบบประสาทของการรับรู้ทั้งหมด

ซึ่งมีความแตกต่างจากกระบวนการรับรู้ในทัศนะของพระอภิธรรมที่มี
แนวความคิดที่ว่ากระบวนการรับรู้จะเกิดขึ้นภายในจิตวิญญาณ(Consciousness)เท่านั้น จิต

๓ การเรียนรู้ในทัศนะของจิตวิทยา

การเรียนรู้ทางจิตวิทยานั้นมีหลายทฤษฎีด้วยกันโดยเราสามารถที่จะแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่^๑ ตามทัศนะของนักจิตวิทยา ดังนี้ คือ

๑. ทฤษฎีความสัมพันธ์ต่อเนื่อง (Associative Theory) คือทฤษฎีที่มีแนวความคิด โดยมีการเน้นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเร้ากับปฏิกิริยาการตอบสนอง

๒. ทฤษฎีความรู้ความเข้าใจ (Cognitive Theory) คือทฤษฎีที่มีแนวความคิดซึ่งเน้นถึงกระบวนการทางสติปัญญาและความคิดรวบยอด

ในทฤษฎีความสัมพันธ์ต่อเนื่องนั้น ได้อธิบายการเรียนรู้โดยเน้นให้เห็นถึงความสำคัญของสิ่งเร้าและการตอบสนอง ซึ่งมีนักจิตวิทยาเจ้าของทฤษฎีหลายท่าน ดังนี้

๑) ทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบคลาสสิกของพาฟลอฟ (Ivan Petrovich Pavlov) นักจิตวิทยาชาวรัสเซียเจ้าของทฤษฎีการทดลองเรื่องปฏิกิริยาตอบสนองแบบอัตโนมัติที่เรียกว่าปฏิกิริยาสะท้อน^๒ ซึ่งเป็นการเรียนรู้โดยมีการวางเงื่อนไขแบบไม่ตั้งใจกระทำโดยมีใจความสำคัญคือปฏิกิริยาตอบสนองอย่างใดอย่างหนึ่งของอินพุตที่เข้ามาจากสิ่งเร้าจะต้องมีการวางเงื่อนไขอย่างถูกต้องและเหมาะสม

พาฟลอฟเชื่อว่า "การเรียนรู้ของสิ่งมีชีวิตเกิดมาจากการวางเงื่อนไข (Conditioning) กล่าวคือการตอบสนองหรือการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นก่อนถึงสิ่งเร้า ๑ และด้วยเงื่อนไขหรือการตั้งสถานการณ์ให้เกิดขึ้น"^๓ ตัวอย่าง การทดลองสุนัขบี๊วหนึ่งตัวถึงวันที่เขาฝึกกระชึงกับถั่วคั่วหรือสาหร่ายไว้ที่คอมน้ำลายจะหลั่งทันทีที่กระชึงหรือทั้งนำผงเนื้อมาพ่นใส่ปากสุนัขปรากฏมีน้ำลายไหล ต่อมามีการนำเนื้อบดมาให้สุนัขกินพร้อมกับกระชึงทุกครั้ง ซึ่งทดลองอยู่หลายวันเพื่อจะโยงความสัมพันธ์ระหว่างการกินอาหารกับเสียงกระชึงเข้าด้วยกัน

สุดท้ายเขาตั้งกระชึงสุนัขจะมีน้ำลายไหล ถึงแม้ว่าจะไม่พ่นเนื้อบดก็ตาม ดังนั้น ทฤษฎีการเรียนรู้ของสุนัขจะเกิดมาจากการวางเงื่อนไขแบบคลาสสิกโดยอาศัยสิ่งเร้าที่ถูกรางเงื่อนไขคือเสียงกระชึงกับเนื้อบด และมีปฏิกิริยาตอบสนองคือน้ำลายไหล ซึ่งเป็นพฤติกรรมทำให้เกิดการเรียนรู้การวางเงื่อนไข

๒) ทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบคลาสสิกของนักจิตวิทยาคนสำคัญที่ชื่อว่า รอห์น บี. วาสสัน (John B. Watson) นักจิตวิทยาชาวอเมริกาได้พัฒนาทฤษฎีของพาฟลอฟมาอธิบาย

^๑ อภิ จันรัตน์, รศ.ดร., จิตวิทยาการศึกษาระดับมัธยม, หน้า ๔๔ - ๕๐.

^๒ พาฟล วาซูลอฟ, จิตวิทยาการศึกษามัธยม, หน้า ๔๗.

^๓ อภิ จันรัตน์, รศ.ดร., จิตวิทยาการศึกษาระดับมัธยม, หน้า ๔๐-๔๑.

การเรียนรู้ให้เข้าใจยิ่งขึ้นโดยการให้สิ่งเร้าสองสิ่งมาคู่กันคือสิ่งเร้าที่วางเงื่อนไขกับสิ่งเร้าที่ไม่วางเงื่อนไขแล้วทำให้เกิดการตอบสนองอย่างเดียวกัน โดยกล่าวว่าพฤติกรรมของมนุษย์สามารถสร้างให้เกิดขึ้นและลบพฤติกรรมนั้น ๆ ให้ออกไปได้^{๑๑}

ตัวอย่าง การทดลองเด็กชายยัสเปอร์กับหนูขาวพร้อมเสียงติแอนด์เท็ก ศึกษาก่อเกิดความกลัวเมื่อยื่นมือไปแตะตัวหนูชดชฌิมและรีดให้ทุกครั้ง แล้วจะสามารถลบความกลัวอย่างนี้ได้โดยการให้เด็กอยู่ในสภาวะปลอดภัยมีนางคาทรีนอยู่ด้วยการลูบไล้ พร้อมกับยื่นหนูขาวให้หำในวันแรก และค่อยๆ ถอนออกไปให้จับได้ ๆ โดยไม่มีเสียงติแอนด์ เท็กจะหลอกตัวหนูขาวได้

๓) ทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบการกระทำของสกินเนอร์ (Burrows F. Skinner) นักจิตวิทยาชาวอเมริกัน ซึ่งมีหลักการเรียนรู้ที่เน้นการกระทำของผู้เรียนมากกว่าสิ่งเร้าที่ผู้สอนทดลอง การตอบสนองจะขึ้นอยู่กับ การเสริมแรง (Reinforcement) โดยกล่าวว่า "การกระทำใด ๆ ถ้าได้รับการเสริมแรงจะมีแนวโน้มให้เกิดการกระทำนั้นอีก แต่ถ้าไม่มีการเสริมแรงแล้วแนวโน้มในความถี่ของการกระทำจะค่อย ๆ หายไปในที่สุด"^{๑๒} การเสริมแรงจึงกล่าวช่วยให้การตอบสนองต่อสิ่งเร้าปรากฏขึ้นซ้ำ ๆ อยู่เสมอทำให้เกิดความเคยชินเมื่อพบกับสิ่งเร้าเดิม การตอบสนองของผู้เรียนเกิดขึ้นตามากยิ่งขึ้นจนถึงการเรียนรู้ได้เกิดขึ้นแล้ว

ตัวอย่าง การทดลองการเรียนรู้ด้วยภาษาวางเงื่อนไขแบบจงใจโดยทำโดยมีตัวของมือ หนู กระ และอาหาร โดยมีการจับหนูไว้ในกล่องทดลองซึ่งภายในมีคานไม้ยื่นออกมาพร้อมทั้งมีไฟ เมื่อหนูตัวอ่อนจะวิ่งตามบังช็วไปดูสถานที่ไฟและมีแสงไฟ อาหารจะตกลงมาโดยเป็นอย่างนี้หลาย ๆ ครั้ง หนูจะเกิดการเรียนรู้ขึ้นแบบต้องปฏิบัติด้วยตนเอง เมื่อหิวจะต้องออกมาในถลามิแสงไฟด้วย ถ้าไม่มีแสงไฟอาหารจะไม่ตกลงมา

อย่างนี้แสดงว่า คานไม้เป็นสิ่งเร้า อาหารเป็นกาเสริมแรง และแสงไฟเป็นเงื่อนไข ซึ่งเป็นการทดลองแบบมีเงื่อนไขทดลองกระทำพร้อมด้วยการเสริมแรงให้เกิดการปฏิบัติขึ้นอันมีพฤติกรรมที่เป็นไปคือความอยุ่สนใจให้สิ่งเร้าอยู่แบบ

ส่วนทฤษฎีการเรียนรู้โดยทฤษฎีความเข้าใจ (Cognitive Theory) นั้นจะเน้นให้เห็นถึงกระบวนการทางสติปัญญา (Intellectual Process) นั้นมีบทบาทสำคัญมีความสำคัญมากในการเรียนรู้พร้อมด้วยความคิดความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งในปัญหาที่เกิดขึ้นโดยสิ่งแทนความถี่ของข้อเท็จจริงที่ว่าปัญหานั้นเป็นผลรวมของอะไรบ้าง และมนุษย์ก็มีความสามารถที่จะแก้ไขปัญหา

^{๑๑} อธิ พันธุมพิบูลย์, จิตวิทยาการศึกษาระดับสูง, หน้า ๑๐๕.

^{๑๒} สันติ สุวรรณพงศ์, จิตวิทยาทั่วไป, หน้า ๑๔๕.

ของตนเองได้ด้วยการhighlight)มีรายละเอียดของปัญหาอย่างทะลุปรุโปร่งซึ่งถูกเกิดขึ้นภายในจิตใจ นักจิตวิทยากลุ่มนี้มองออกเป็น ๒ กลุ่ม^{๒๖} คือ

๑) ทฤษฎีการเรียนรู้ของกลศาสตร์ (Gestalt Psychology) นั้นมีแนวคิดที่ว่า การเรียนรู้ไม่ได้แยกตัวแยกกันออกมาจากกัน แต่จะรวมเข้ามารวมกัน (whole) โดยเน้นการเรียนรู้ที่ความเข้าใจของส่วนรวม ซึ่งจะมีความหมายมากกว่าผลรวมของส่วนย่อย ๆ ดังนั้น การเรียนรู้จะไม่เกิดขึ้นจากผลรวมขององค์ประกอบเล็ก ๆ ใด ๆ ไปไม่ แต่จะมีการตอบคำถามต่อสิ่งเร้านั้นเป็นไปอย่างส่วนรวมต่อสถานการณ์ทั้งหมด เมื่อบุคคลปะทะกับสิ่งเร้าแล้วจะมีการรับรู้โดยส่วนรวมคือมีการจัดโครงสร้างของสิ่งเร้าให้มีความสัมพันธ์กันทั้งหมดจนเกิดการhighlight^{๒๗} คือเกิดค้นพบความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งในปัญหาอย่างฉับพลันแล้วจะแสดงปฏิกิริยาตอบสนองออกมา เมื่อบุคคลเกิดการเรียนรู้แล้วจะเก็บไว้เป็นประสบการณ์หรือเป็นรอยพิมพ์ใจ (Trace) จะไม่ถูกลืมเลือนไป แต่ว่าเมื่อเกิดปัญหาขึ้นมาใหม่จะเลือกรอยพิมพ์ใจที่เหมาะสมมาใช้อธิบายปัญหาต่อไป

ตัวอย่าง มาพูดถึงเรื่องการเรียนรู้แบบกลศาสตร์ของ โคห์เลอร์^{๒๘} (Kohler's Experimentation) นักจิตวิทยาชาวเยอรมันได้ทดลองกับลิงชิมแปนซีที่มีปัญหาคือการหาไม้ ๒ ท่อน แลกดด้วยที่แขวนไว้บนหลัง โดยมีการจัดตั้งหัวไว้ เมื่อลิงหิวก็จะยืนมือออกมาเอื้อมมาที่กล้วยแขวน แต่มือไม่ถึงลงมือไปไม่ถึงถึงจะพยายามจนกว่าเหนื่อยและหยุดพักไปเอง ไม้ที่ติดกล้วยจะลงไปรอบ ๆ เต้นไม้ ๓ ท่อนนำเอาสองท่อนลงมากินได้ โคห์เลอร์เชื่อว่าลิงคงใช้ตรรกะหรือสติปัญญาในการคิดแก้ปัญหาโดยการพิจารณาถึงไม้ที่เป็นส่วนรวม ในที่สุดจึงนำไปสู่การhighlight^{๒๙} ใช้การลองผิดลองถูก

๒) ทฤษฎีการเรียนรู้แบบสนามของเลวิน (Lewin's Field Theory) นักจิตวิทยาชาวเยอรมันในกลุ่มกลศาสตร์เหมือนกัน แต่แยกออกมาตั้งทฤษฎีสนามแห่งความรู้ความเข้าใจที่เรียกกันว่าทฤษฎีสัมพันธภาพ (Topological Theory)^{๓๐} คือการสร้างการเรียนรู้ในกระบวนการมองเห็นเหมือนกันโดยเชื่อว่า การเรียนรู้เกิดจากการรวบรวมและคิดปะทะของสิ่งเร้าจนเกิดภาพของการรับรู้ แต่มีแนวความคิดที่ต่างออกไปคือแรงจูงใจที่เป็นถึงกระตุ้นในอีกปฏิกิริยาตอบสนองของการเรียนรู้ ปฏิกิริยาตอบสนองจะออกมาในรูปแบบใดจะต้องขึ้นอยู่กับสภาวะจิต (Life space) ของผู้เรียนนั้น ซึ่งประกอบด้วยตัวบุคคลและสิ่งแวดล้อม ดังนั้น ๓ ทฤษฎีของเลวินนี้จึงพยายามอธิบาย

^{๒๖} กัญดา สุวรรณแสง, อศ.ศ., *จิตวิทยาทั่วไป*, หน้า ๑๕๓.

^{๒๗} กัญดา สุวรรณแสง, หน้า ๑๕๓.

^{๒๘} ปราณี รามกุล, อศ., *จิตวิทยาการศึกษา*, หน้า ๑๐๕.

^{๒๙} กัญดา สุวรรณแสง, อศ.ศ., *จิตวิทยาทั่วไป*, หน้า ๑๕๔.

แตกต่างกัน ๆ ที่มีอยู่ภายในจิตใจของบุคคลอันเป็นผลของประสบการณ์เดิมกับสิ่งที่เรารู้จักเพื่อ
บรรเทาอุปสรรค

๓) ทฤษฎีการเรียนรู้แบบการคาดหมายล่วงหน้าของโทลแมน (Tolman's Sign-Gestalt Expectation Theory) นักจิตวิทยาชาวอเมริกันสนับสนุนทฤษฎีของเลวิน โดยเชื่อว่าการ
เรียนรู้คือการเข้าใจรูปร่างที่จะนำไปสู่จุดหมาย ไม่ใช่ปฏิบัติหรือตอบสนองที่นำความสนใจมาให้บุคคล
ตอบสนองความต้องการนั้น ได้ด้วยการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างจุดมุ่งหมายและเครื่องหมาย
(Signs) คำๆ หนึ่ง คือการพิจารณาว่าสิ่งใดจะนำไปสู่จุดมุ่งหมายได้^{๑๑} โดยมีสมรรถนะในการพิจารณา
ความสัมพันธ์ของสิ่งเร้า พฤติกรรมของมนุษย์ทุกอย่างที่แสดงออกมาแล้วจะต้องมีความมุ่ง
หมายทั้งนั้น ซึ่งอาศัยเครื่องหมายบางชนิดที่เป็นแนวทางไปสู่เป้าหมาย ดังนั้น ทฤษฎีนี้จึงมีการเรียน
รู้ที่จัดเป็นกระบวนการค้นหาสิ่งที่มีจุดหมาย โดยอาศัยความสัมพันธ์กับเร้าหรือสิ่งสมรรถกับ
จุดประสงค์ที่ต้องการ

สรุป การเรียนรู้ในจิตวิทยานั้นสมมติแนวความคิด ๓ ประเภท คือ (๑) การเรียนรู้
โดยการวางเงื่อนไขแบบคลาสสิก ซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นโดยกระบวนการทางธรรมชาติจาก
ความเป็นสิ่งมีได้เกิดขึ้นจากพลังอำนาจของการควบคุมจิตใจ เช่น การเรียนรู้ของฉลามที่กลัวเสียง
นำลายโหลของตู้เป็นต้น (๒) การเรียนรู้โดยการวางเงื่อนไขแบบการกระทำ ซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่
เกิดขึ้นจากการบังคับควบคุมจิตใจให้มีสมรรถนะไปปฏิบัติที่อื่นหรือสิ่งของนอก
เอง เช่น การเรียนรู้ของนกพิราบเกี่ยวกับการศึกษาพฤติกรรมแล้วให้อาหารเป็นต้น (๓) การเรียนรู้โดย
สภาวะจิตความเข้าใจ ซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่เน้นถึงความสำคัญของกระบวนการทางสติปัญญาแก่ใจ
ปัญญาโดยการยังเห็นความสัมพันธ์ (Relationship) ของข้อเท็จจริงอย่างแจ่มแจ้ง เช่น การเรียนรู้
ของแอลเดอร์เกี่ยวกับสิ่งมีชีวิตที่ไม่ตายกลับมามีชีวิตได้เป็นต้น

๒. การเรียนรู้ในพระอภิธรรม

การเรียนรู้ในพระอภิธรรมคือการฝึกฝนอบรมพัฒนาการสรวนการรับรูทาง
กระแสแห่งวิถีจิตตามปัจจัยทางทวารและอินทวาร โดยมีการควบคุมข้อวัตรและโน้ตการรับรู้ธรรม
คือตั้งเว้าภาวนาออก อันจะมีผลคือปฏิบัติวิธีที่ตอบสนอง (Response) ทางทวารทั้ง ๖ ซึ่งจะมีการ
พิจารณาผลการกระทบทางด้านอารมณ์ความรู้สึกว่าเป็นเหตุหรือเป็นทุกข์เป็นขณะที่ยังจิตสรวนธรรม
ผลว่าให้มีการปล่อยวางในอารมณ์คือความละเอียดโดยมีให้ปล่อยจิตใจให้ไหลไปตามกระแสแห่ง
อารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กายที่รับรู้เห็น

^{๑๑} ๑๖๖ สันติสุข, ๒๕๓๖, จิตวิทยาการเรียนรู้, หน้า ๑๕๕.

คาบหลักการของพระอภิธรรมจะเห็นได้ว่ามีการอธิบายถึงการเวียนรู้ในวิถีจิตต่างๆ มากมาย ตั้งแต่ปฐมอภิมุขเกิดมีการอธิบายวิถีจิตของทวารวิถีโดยเริ่มแรกที่ในธรรมมารชาของทวารนั้นและมีปัญหาทวารวิถีเกิดขึ้น ๓ วิถี^{๔๖} คือ มีการรับรู้ทางหู ทางจมูก ทางตา ทางลิ้น และทางกาย ส่วนการรับรู้ทางความคิดจักถูกทวารวิถีและทางกลิ่นคิณาทวารวิถีจะเกิดขึ้นได้ เมื่อทรงกลดออกนอกจากควรที่จะจบมาแล้ว และระหว่างที่ภพุนยมีการดำรงชีวิตอยู่จะมีการอธิบายถึงการเวียนรู้ในกามวิถีและอัปปนาวิติไว้ไปจนกระทั่งในวิถีสุดท้ายนั้น ภพุนยจะแสดงออกมาเป็นภพวนยวิถีเกิดขึ้นอีก

แต่ที่ว่าสันตะทางพุทธปรัชญาของรวกมีระบบทฤษฎีใดวิชาที่ระบบการเวียนรู้ การพัฒนาทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา^{๔๗} หมายความว่า การเวียนรู้คือการพัฒนาการรับรู้ อารมณ์ ๖ มีรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และการนึกคิดจากเล็กไปใหญ่ซึ่งบรรลุนิติภาวะอันเป็นการตั้งตนประกอบการณ์เกี่ยวกับโลกภายนอกของตนเองจนเกิดทักษะ(Skill)ในการเรียนรู้จากภายนอกเกิดภาวะ หมายถึง ระบบของการเจริญเติบโตจนถึงความเจริญสูงสุดทางธรรมชาติของมนุษย์ที่จะกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งเหมาะสมกับวัยของตนเอง^{๔๘} โดยมีการควบคุมการรับรู้ทางปัญญาวารวิถีและกามวิถี และสุดท้ายคือการที่เขายกเลิกในอัปปนาวิติได้ด้วยการฝึกฝนจนต้องแก้ตัวด้วยตนเองอีกเรื่องหนึ่งในโลกของอัปปนาวิตีก่อนด้วยตนเองจนทำให้เกิดความมั่นคง ผลตามปกติ นิโรธสมาบัติ

จากนั้นในส่วนที่เป็นอุปาทานารมย์ที่ลบล้างได้โดยสิ้นเชิงคือความด้วยบรรกวิจิตรบรรลุถึงพระนิพพาน และมีพระนิพพานเป็นอารมณ์อย่างเดียวกันด้วยวิปัสสนาการมรรคทำให้การเรียนรู้นั้นบรรลุดังพุทธภาษิตว่าถึงที่สุดแห่งกรรมวนการเรียนรู้ด้านสติปัญญาอย่างสมบูรณ์ซึ่งจัดเป็นโลกุตระปัญญา(Supernatural)คือมีปัญญาญาณการเรียนรู้แล้วมีญาณทัศน์(Insight)ที่มองเห็นธรรมชาติของสภาวะธรรมว่าเป็นจริงในสรรพสิ่งคือการเข้าใจต่อปัญหาและการแก้ปัญหาในชีวิตของตนเองได้ในอดีต ๔ คือ มีการหยั่งรู้ว่า อะไรคือสภาวะของความทุกข์ อะไรเป็นสาเหตุให้เกิดความทุกข์ อะไรคือการดับทุกข์และอะไรคือธรรมวิธีที่ดำเนินการดับทุกข์นั่นเอง ที่กล่าวตามตามแนวความคิดทางจิตวิทยาในพระอภิธรรมนั้นจะมีแนวทางการศึกษาหรือทฤษฎีแห่งการเรียนรู้ที่ถูกต้องและสมบูรณ์ที่สุดอันเป็นกระบวนการแห่งความจริงขั้นสูงสุด(Altimate Reality)เชิงปรมัตถ์ด้านอภิปัญญาและญาณวิทยาในพุทธปรัชญาธรรม

^{๔๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พระอภิธรรมปิฎก, ๒๕๒๕, หน้า ๑๒๓.

^{๔๗} พระธรรมปิฎก(อ.ปยุตฺโต), จิตวิทยาเบื้องต้น, ๒๕๒๕, (กรุงเทพฯ:ธรรมสาร, ๒๕๒๕), หน้า ๑๕.

^{๔๘} กัทธนา สุวรรณธรรม, S.A.T., ศึกษาศาสตร์, ๒๕๑๕.

๒.๓) วิธีการเรียนรู้ในพุทธปรัชญาอรรถาธิบาย

วิธีการเรียนรู้ในพุทธปรัชญานี้มีผู้วิเคราะหว่าถึงวิธีการเรียนรู้แบบพุทธจะขึ้นอยู่กับระดับขององค์ประกอบ ๕ ประการ^{๔๔} คือ

(๑) วิธีการฟัง คือ การฟังปัญหา หมายถึง การเรียนรู้โดยเกิดมาจากการฟังอย่างตั้งใจและสนใจมีจิตใจจดจ่อต่อการศึกษารับรู้และจดจำปัญหาความรู้

(๒) วิธีการจำ คือ การจำ หมายถึง การเรียนรู้โดยเกิดมาจากการจดจำด้วยการทำเครื่องหมายช่วยความจำได้และสามารถนำไป

(๓) วิธีการพิจารณา คือ การอ่าน การท่องจำ การพยายาม และกระบวนการอย่างถูกต้องแก่ตัว

(๔) วิธีการทบทวนพิจารณา คือ การทบทวน หมายถึง การเอาใจคิดตามพิจารณาในเรื่องราวของบุคคลหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงของเหตุการณ์จริงที่มีมาช่วย

(๕) วิธีการเรียนรู้แบบอุปมาอุปไมย (Analogy) คือ การนำเอาปัญหา อันหมายถึง การเรียนรู้ที่คิดมาจากความรู้ซึ่งมีความเป็นจริงตามสภาพจริง (อรรถาธิบาย ปรัชญา) คือ วิธีการเรียนรู้แบบอุปมาอุปไมย

สรุปว่า การเรียนรู้แบบพุทธที่ได้กล่าวมาทั้ง ๕ ประการนี้จะเป็นระบบการเรียนรู้แบบการแสวงหาความรู้ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องความเห็นและความถูกต้อง ซึ่งเป็นการเรียนรู้โดยออกจากปัญหาทุก ๆ ด้านของกระบวนการแก้ปัญหา อันเรียนรู้ตามกระบวนการแนวความคิดของปัญญาระดับสูงและพบว่าวิธีหลักคือความเข้าใจหมายดีการ ไม่ได้มีการศึกษาเรียนรู้ในตนเองเป็นความถูกต้องอันก่อให้เกิดความถูกต้องประการหนึ่ง ซึ่งนั่น จึงเป็นวิธีกระบวนการเรียนรู้แบบคิดตาม และปัญญาดำเนินการแก้ไขปัญหามาของมนุษย์ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้โดยอาศัยการ

๒.๔) วิธีการเรียนรู้ในพระไตรปิฎก

การเรียนรู้กับการรับรู้ในพระไตรปิฎกนั้นไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เพราะว่าการรับรู้จึงเป็นผลมาจากการเรียนรู้กับความรู้ซึ่งจากการศึกษา การรู้จักสิ่งต่าง ๆ โดยผ่านอวัยวะทั้งห้าอันจึงเป็นการเรียนรู้อย่างหนึ่ง^{๔๕} บทบาทการเรียนรู้และต้องประกอบไปด้วยส่วน ๒ ส่วน คือ ร่างกาย (รูป) และจิตใจ (นาม) ร่างกายมีอวัยวะห้าส่วนเหมือนกันสามารถรับรู้และเรียนรู้

^{๔๔} ไซมอน บอดูคาบตี ๒ บทการศึกษา, สถาบันพุทธศาสนา, หน้า ๒๒๑.

^{๔๕} คืออรรถาธิบาย, หน้า ๑๒๕.

อะไรก็ได้ จิตเปรียบเหมือนลมพัดพัดในหุ่นยนต์เป็นผู้รู้และเรียนรู้ได้ ในทางพระอภิธรรมชั้นต้นได้
ว่าจิตเท่านั้นที่สามารถจะเรียนรู้ได้ ดังนั้นถ้าวิชาระที่พิจารณาธาตุโดยนัยอธิบายว่ายังรู้แจ้งซึ่ง
อารมณ์ เหตุอันธรรมชาตินั้น ยังไม่รู้แจ้งซึ่งอารมณ์ ดังนั้น วิธีการเรียนรู้ในพระอภิธรรมจะเกิดขึ้น
ได้จะต้องประกอบด้วยเหตุปัจจัย ๔ อย่าง คือ

(๑) อภิสมรรณ คือ ประมวลธรรมเดิมที่ประทับไว้ในภวังคจิต

(๒) อารมณ์ คือ สิ่งในที่เข้ามากระทบภวังคจิตให้เคลื่อนไหว

(๓) เจตสิก ๓๐ สิ่งปรุงแต่งจิตให้มีสมาธิติดใจกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

เหตุปัจจัยเป็นต้น

(๔) วัตถุรูป คือ ปรากฏภาพที่ ๕ ได้แก่ ฌาณ รูป ฌาณ ถิ่น และภาส

การเรียนรู้ในพระอภิธรรมจะเกิดขึ้นได้ต้องมีเหตุปัจจัยดังที่กล่าว
มาทำงานอย่างประสานสอดคล้องกันตามพระอภิสมรรณ ถ้าว่านอนหลับมีปฐมสมการณเสียบคือ
อภิสมรรณ มาก ๆ มีสิ่งเข้ามากระทบก็ มีตัวรับที่สอวระวิธสัมปตติ และมีสมาธิเข้าไต่อย่างตั้งใจ
การเรียนรู้ก็สมจะติดฤทธิผลอย่างมีประสิทธิภาพและมีคุณค่าแก่ชีวิตของมนุษย์

๓. เปรียบเทียบการเรียนรู้ในทัศนะของจิตวิทยาขั้นพระอภิธรรม

การเรียนรู้ทางจิตวิทยาตะวันตกได้มีการเสนอทฤษฎีไว้หลายแนวความคิดส่วน
มากจะมี ๒ ทฤษฎีใหญ่ ๆ คือ (๑) ทฤษฎีการเรียนรู้แบบวางเงื่อนไข (๒) ทฤษฎีการเรียนรู้แบบวาง
กติกความเข้าใจในเชิงห้องอย่างเข้มแข็ง ทั้งสองทฤษฎีมีการทดลองกับคนและสัตว์ต่าง ๆ ไม่เว้น
แม้แต่การทดลองกับหนูขาว หนูขาวนี้หลายครั้ง มีการกดคันของหนู และถึงจับเป็นซีไรต์ติดอกด้วยนา
กิมได้เป็นต้นนั้นเป็นแนวความคิดที่มีเหตุผลโดยเป็นการเรียนรู้ของสัตว์ปฏิบัติวิชาตอนต้นของ
อินทรีให้เชื่อมโยงกันถึงแนวความคิดภายนอกก็ถึงเร็ว เพื่อให้เกิดพฤติกรรมที่วางสามารถเห็นได้
อย่างมีประสิทธิภาพ

ส่วนทฤษฎีการเรียนรู้แบบวางความคิดในหลักพระอภิธรรมนั้นจะเน้นให้เห็นถึง
กระบวนการเรียนรู้ทางกระแสน้ำจิตในปัญจขารและในทวารวิธเป็นสำคัญซึ่งเป็นระบบการ
เรียนรู้เชิงนามธรรม เป็นการยากที่จะวิเคราะห์เปรียบเทียบให้เห็นแนวความคิดที่เป็นขั้นตอนการ
ทดลองแบบจิตวิทยาทางตะวันตกได้ แต่ว่าถ้าจะกล่าวถึงแนวทางการเรียนรู้ที่เปรียบกับทฤษฎีสุนัข
นักล่าของเพททิงตันโดยพินิจการเรียนรู้ทางพระอภิธรรมแล้วจะปรากฏดังนี้

คนเราเมื่อได้อินทนนับซึกถึงพระรัตนตรัยแล้วจะมีศรัทธาอันมีอำนาจครอบงำ
กันอยู่ที่ถื่นและสรรพสิ่งทั้งปวง เพราะว่าภายในจิตคนเรารับรู้ถึงพระรัตนตรัยคือเลื่องว่าพระรัตนตรัย
หน้าที่พระรัตนตรัยคือได้บันดาลโลกใบนี้ให้ปรากฏ คือ ทุกลมเป็นเครื่องรับทวงโลกทวงวิถีนั่น จิตจะทำการ
แปลความหมายของอนุพัณรณในธรรมวิธีให้เกิดการเจริญรู้ซึกไม่และความหมายของผลไม่คือ
พระรัตนตรัยมีธรรมวิธีว่าจิตโดยอาศัยพระรัตนตรัยได้เกิดถึงพระรัตนตรัยทำการเปรียบเทียบขึ้นใน
ภวังคจิตที่ประทับไว้ซึ่งส่งผลให้ในพระรัตนตรัยจึงมีน้ำลายถ้อย เป็นดังนี้

มีจิตตั้งสมาธิเจริญรู้ในพระรัตนตรัยนั้นจะมีจิตขึ้นตามพระรัตนตรัยทาง
ธรรมชาตินั้นเป็นหลักโดยในจิตจะมีพระรัตนตรัยใจใด ๆ ทั้งสิ้น ซึ่งไม่เหมือนกับทฤษฎีการเจริญรู้แบบ
วางเงื่อนไขโดยมีอนุพัณรณโดยมีพระรัตนตรัยใจใดไม่จริงของพระพุทธเจ้าหรือทฤษฎีการเจริญรู้แบบ
วางเงื่อนไขโดยตั้งใจกระทำของนักจิตวิทยา

อีกกรณีหนึ่ง เช่น การพูดพูดในงานงานปณิการศาสนาต่าง ๆ ในต่างจังหวัดใน
วัดที่ทำการศาสนา เช่นทุกชนในหมู่บ้านจึงเกิดการเรียนรู้ได้วันละหนึ่งวันได้นั้นเป็นเพียงของการพูดพูด
โดยไม่เข้าใจถึงการพูดที่ถูกต้อง เพราะว่าในหมู่บ้านมีคนหลาย ๆ คน ซึ่งพูดพูดจึงเป็นสัญญาณบอกว่า
ถ้ายังมีคนศาสนาเกิดขึ้นแล้วจะอย่างไรกันเอง การมีอย่างนี้คือของทุกคนจะมีการเรียนรู้โดยมีผลมาจากการ
การรับรู้ในเพียงคือการตามใจอันเป็นสิ่งที่น่าขนลุก จิตจะทำการแปลความหมายของเลื่องนี้ตามแบบ
สัญชาตญาณของการศาสนาเป็นดังนี้

คำว่าถ้าจะทำการเปรียบเทียบทฤษฎีการเรียนรู้โดยความเชื่อและความเข้าใจ
ของกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวกับการเรียนรู้ในพระรัตนตรัยได้อ่างนี้ คือ ทฤษฎีการเรียนรู้ของกลุ่มบุคคลที่
ถือว่าการเรียนรู้โดยมีความรู้ในใจเกิดขึ้นในจิตใจ เมื่อบุคคลปะทะกับสิ่งเข้าเป็นส่วนตัวรวมด้วยการ
โคโรนาเรจความกับพันธุของสิ่งเข้าทั้งหมดคนกับการมองเห็น(Insight)ได้แล้วจึงกับการเรียนรู้
ให้เป็นประสบการณ์ประจักษ์กับไว้ในรอยพิมพ์ใจ(Trace)ตลอดไป ซึ่งเหมือนกันกับการเรียนรู้ในทัศนะ
ทางพระรัตนตรัยที่อธิบายถึงการประทับตา(นิมิต)ของการเรียนรู้ไว้ในภวังคจิต

คำว่ามีจิตแตกต่างจากการเรียนรู้ในทัศนะของจิตวิทยาที่ทัศนะทางพระ
รัตนตรัยคือทางพระรัตนตรัยได้แบ่งระบบการเรียนรู้โดยการมองเห็นออกเป็น ๕ ระดับ คือ (๑) การ
เรียนรู้ด้วยการมองเห็นปัญหาแบบอุปมาทั่วไป (๒) การเรียนรู้ด้วยการมองเห็นด้วยอำนาจ
ญาณสมาบัติ (๓) การเรียนรู้ด้วยการมองเห็นอำนาจโดยทฤษฎีปัญหาแบบพระอริยบุคคล ๓ จำพวก
ซึ่งมีพระโสดาบัน เป็นต้น (๔) การเรียนรู้ด้วยการมองเห็นด้วยอำนาจโดยทฤษฎีปัญหาแบบ
พระอรหันต์

การเรียนรู้โดยการมองเห็นปัญหาแบบอุปมาอุปไมยในการทดลองถึงขั้นขั้นนี้
จะเป็นการเรียนรู้กับตัวว่าหรือว่ากับมนุษย์เมื่อเทียบกับการเรียนรู้ในพระรัตนตรัยจะมีผลคล้ายกับ

การเรียนรู้หรือการห่อหุ้มเห็นแก่ประโยชน์ทั่วไป เพราะเห็นการห่อหุ้มเป็นปัญหาที่ผูกพันในจิตใจของคนเราโดยปกติตามสติปัญญาสามัญเท่านั้น

ส่วนการเรียนรู้แบบการห่อหุ้มเห็นในทัศนะของพระอภิธรรมเป็นการห่อหุ้มเห็นด้วยอำนาจสมมุตินามคิดห่อหุ้มเห็นทั้งในห้วงโลกุตตรปัญญาชั้นได้ก้าวพ้นความห่อหุ้มของโลภกับปัญญา ซึ่งเป็นการเรียนรู้หรือการห่อหุ้มเห็นสภาวะจริงของสิ่งทั้งหลายอย่างชอบตื้นกะข่วน ความคิดเห็นเกิดธอธวะทั้งปวง ดังนั้น การเรียนรู้คือการห่อหุ้มเห็นของกลุ่มบุคคลทั้งจึงไม่อาจเปรียบเทียบกันได้กับการเรียนรู้ทั้ง ๓ อย่างเห็นในแนวความคิดทางพระอภิธรรม

๔.๑.๑.๓ ความคิดและจินตนาการ (Thinking and Imagination)

ความคิดนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดของมนุษย์โดยองค์จิตวิทยาที่กำลังจะอภิปรายกันอยู่นี้ หรือในวิชาภาษาต่าง ๆ ล้วนคิดนั้นย่อมเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง ถ้าไม่มีความคิดอยู่ในโลกนี้ ๆ ย่อมจะคือสว่างเปล่าและย่อมจะไม่มีความคิดสร้างสรรค์ (Creative Thinking) ใด ๆ เกิดขึ้นได้ เพราะว่าการคิดนั้นย่อมเป็นพฤติกรรมอีกประเภทหนึ่งด้านพระอภิธรรมเรียกว่า “โมกขธรรม” ดังที่พระพุทธองค์ตรัสสอนเกี่ยวกับความสำคัญของการคิดไว้ว่า โลกถูกจินตนาไปอยู่ ฯลฯ โลกทั้งหมกหมองอยู่ภายใต้เงาของจิตเพียงเดียวนั้น” และธรรมทั้งหลายมีใจเป็นสาระเจ้าดังก่อน จิตใจนั้นเป็นหัวใจว่าเป็นแกนหลัก” เป็นต้น

ข้อความจากพุทธพจน์เหล่านี้ได้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการคิดของมนุษย์ ด้านบุคลิกคิดและพฤติกรรมของมนุษย์จะมิจะ โสภณต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้เข้ากันธรรมชาติของธรรมชาติเป็นจริงและมีคุณภาพสูงในจิตใจ แต่ด้านบุคลิกไม่ดีไม่ถูกต้องแล้วจะเป็นโยชจะนำมาสู่ความชั่วร้ายมาให้ตัวและถึงคนรอบข้างเสียอย่างใหญ่หลวง

ดังนั้น จึงมีท่านผู้รู้ได้กล่าวไว้ว่า การคิดเป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่งซึ่งเป็นการใช้สัญลักษณ์ (Symbols) แทนสิ่งหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกมารูปของความคิด การนึกคิดเป็นเรื่องสำคัญในทางจิตวิทยา เพราะเป็นการแสดงถึงความสามารถของจิต”^{๒๕} อีกประการหนึ่ง “การคิดคือพฤติกรรมทางจิตใจซึ่งมีแนวทวนอันแน่วแน่ พฤติกรรมเช่นนี้เกิดจากปัญหาที่จะคิดแก้ การแก้ปัญหาอันยากเย็นและยาก และสัญลักษณ์เป็นส่วนใหญ่ การคิดมักจะจบลงด้วยการสรุปผลในที่สุดท้าย”^{๒๖} ข้อความดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการคิด

^{๒๕} จ.ร. (น.ร.) ๒๕ / ๑๒ / ๑๐๕.

^{๒๖} จ.ร. (น.ร.) ๒๕ / ๑๑ / ๑๑๕.

^{๒๗} โสภณ จิตตจิต, จิตวิทยาทั่วไป, (พระนคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๐๔), หน้า ๑๕๔.

^{๒๘} ศ.ร. (น.ร.) ๒๕ / ๑๑ / ๑๑๕. จิตวิทยา, (พระนคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๐๖), หน้า ๑๐๖.

ซึ่งจัดเป็นพฤติกรรมเชิงนามธรรมอีกประเภทหนึ่งที่มนุษย์ได้ใช้กระบวนการของความคิดแก้ไข
ปัญหาของตนเอง

๑. ความคิดและจินตนาการในทัศนะของจิตวิทยา

ความคิดในทัศนะของจิตวิทยามีกันถึงสามวิธี^{๒๒} เรื่องสำคัญของการดำเนินชีวิตของ
มนุษย์ เพราะว่าตัวมนุษย์และสังคมของมนุษย์จะพัฒนาให้มีความเจริญขึ้นมาได้จะต้องอาศัยความ
คิดนี้ทั้งสามวิธีและแก้ปัญหาก็เป็นอุปสรรคในการดำเนินชีวิต เช่น การคิดของนักวิทยาศาสตร์
เป็นต้น ความคิดนี้เป็นกระบวนการของจิตใจตามธรรมชาติชนิดหนึ่งที่มีอยู่ในตัวของมนุษย์ ซึ่งมี
ความสำคัญต่อกระบวนการเรียนรู้ สารรับรู้ แต่ว่าความคิดในความหมายของนักจิตวิทยาต่างทำให้
ให้ความสำคัญของคนคิดอยู่ที่กระบวนการทำงานของสมองเป็นส่วนใหญ่ สมองจึงเป็น
ศูนย์กลางของความคิด

นักจิตวิทยาทั้งหลายมีทัศนะคล้ายกันที่ปรากฏอยู่ในหนังสือจิตวิทยาทั่วไป^{๒๓}
คือ วูดเวิร์ธ (Woodworth) กล่าวว่า ปรากฏการณ์ทางจิตเกิดขึ้นอยู่ ๒ อย่าง นั่นเป็นกิจกรรมของ
โกลด์ (C.V. Good) กล่าวว่า การคิดคือกระบวนการแห่งกิจกรรมทางสมอง จิน ตียาเจท์ (John Piaget)
กล่าวว่า การคิดคือการปฏิบัติการทางสมอง การที่ความคิดของบุคคลจะของผู้ใหญ่มีลักษณะ
ปฏิบัติการทางสมองแตกต่างกัน ๒๒ เอ.อาร์.ฮิลการ์ด (E.R. Hilgard) กล่าวว่า การคิดเป็นพฤติกรรมที่
เกิดขึ้นในสมองเนื่องมาจากการใช้สัญลักษณ์แทนสิ่งของหรือสถานการณ์ต่าง ๆ

จากความหมายของนักจิตวิทยาเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงกระบวนการของความคิด
ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับวิธีที่สำคัญคือสมอง ซึ่งมีหน้าที่แปลง (Transform) ความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้น โดย
การรับและการเก็บ ๆ นั้นหมายถึงการเก็บเอาความรู้ใหม่นั้น ไปปรุงแต่งขึ้นแบบแห่งความคิดเพื่อ
เก็บเอาไว้ในเวลามองปัญหาซึ่งเป็นสาเหตุของความคิด ฉะนั้น ความคิดในทัศนะจึงกล่าวว่ามี
ลักษณะที่สำคัญอยู่ ๕ ประการ^{๒๔} คือ

- ๑) ปัญหาที่เป็นต้นเหตุแห่งความคิด
- ๒) การคิดมีแนวทางที่แน่นอน
- ๓) แนวทางของความคิดคือการแก้ปัญหา
- ๔) การคิดอาศัยนามธรรม และสัญลักษณ์
- ๕) การคิดมักจะลงด้วยการสรุปผล

^{๒๒} กันดา สุวรรณแดง, ๒๕๒๘, จิตวิทยาทั่วไป, หน้า ๑๐๓-๑๐๔.

^{๒๓} เอ็มมิสตัน, หน้า ๑๐๔.

ดังนั้น ความคิดทางจิตวิทยาเป็นการคิดโดยใช้เหตุผลมาแก้ไขปัญหาโดยมีการใช้ภาษาเป็นสัญลักษณ์แทนซึ่งมีการถกเถียง การขบปัญหา และการตัดสินใจเป็นลักษณะในทางคิด ส่วนตัวที่ก่อให้เกิดลักษณะปัจเจกบุคคลหรือการแก้ปัญหาที่เฉพาะขึ้นแล้วตามสภาวะที่การคิดแบบรวบยอด (Concept) ซึ่งเป็นความคิดที่ได้มาจากการรับรู้และเงื่อนไขการเปรียบเทียบทั้งในลักษณะที่เหมือนกันและที่แตกต่างกันโดยมีการใช้ประสบการณ์นั้น เพราะฉะนั้น ในแนวความคิดของนักจิตวิทยาแล้วแนวความคิดเป็น ๓ ประเภท คือ

๑) ความคิดรวบยอด (Concept) คือ ความคิดที่ได้มาจากการรับรู้ที่มีการเปรียบเทียบทั้งลักษณะเหมือนกันและต่างกัน โดยอาศัยประสบการณ์เดิม

๒) ความคิดหาเหตุผล (Reasoning) คือ ความคิดที่เริ่มต้นด้วยข้อสมมติฐานแล้วทำการทดสอบโดยอาศัยทฤษฎีหรือทฤษฎีการเปรียบเทียบกับ ความสอดคล้องของปัญหา

๓) ความคิดสร้างสรรค์ (Creative Thinking) คือ การคิดสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ให้เกิดขึ้นโดยอาศัยการห่อหุ้ม

สรุป แนวคิดในทิศทางจิตวิทยานั้นจะแบ่งออกเป็น ๓ อย่าง คือ การคิดแบบรูปธรรม ได้แก่ การคิดสิ่งที่มีตัวตนและมองเห็นได้ในการคิดหรือการปฏิบัติต่าง ๆ และ การคิดแบบนามธรรม ได้แก่ การคิดเกี่ยวกับคิดรวบยอดหรือธรรมในความคิดหาเหตุผล ดังเช่น แนวคิดของนักปรัชญา นักปราชญ์ นักวิชาการ นักวิทยาศาสตร์ นักการศาสนา และศิลปิน เป็นต้น ที่พยายามคิดเพื่อพัฒนาและแก้ไขปัญหายของตนเองและสังคมของมนุษย์

จินตนาการ หมายถึง การคิดเพื่อกาลและเรื่องเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นความคิดอย่างมีขอบเขตจำกัดประเภทหนึ่ง จินตนาการจึงเป็นความคิดคำนี้คืออาการที่จิตคิดเห็นสิ่งซึ่งอยู่นอกสัมผัส หรือว่าจินตนาการคือกระบวนการที่นำไปถึงขั้นได้อยู่ในสนามของการ (Sensation) มาปรากฏขึ้นในจิต (Conscious)^{๔๔}

แสดงว่าจินตนาการจึงเป็นสภาวะถึงถึงสภาวะอย่างใดอย่างหนึ่งที่เราไม่ได้สัมผัสโดยตรงจากสิ่งเร้าภายนอก แต่อาศัยประสบการณ์เดิมที่ผ่านแล้วจึงมาจินตนาการ เช่น เมื่อเราเห็นนาฬิกาเรือนหนึ่งออกก้างกลายที่สนามหน้าบ้านของเรา เราจะนึกถึงเรื่องนาฬิกาเรือนนั้นก็เนื่องกันใช้ทันที โดยมันอาจเกิดได้ดังเป็นคนที่คิดหรือการกระทำไปอยู่ เป็นคน ทั้งที่เราเห็นนาฬิกาเรือนอย่างอื่นเท่านั้น เราจะสามารถจินตนาการ ไปได้อีกมากมาย

^{๔๔} แปลว่า ๔ นก, จิตวิทยาของจิต (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓, หน้า ๓๐.

^{๔๕} คือ จินตนาการ, จิตวิทยาของจิต (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓, หน้า ๔๕๐.

๒.๑) **ความคิดแบบถาวรจริง** หมายถึง **ความคิดที่มีแรงชักจูงให้นับว่าความคิดที่สั่งการทางด้านสามารถในกายคุณ ๕ อย่าง ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส และ โผฏฐัพพะ** ซึ่งเป็นธาตุคิดของมนุษย์ทั่ว ๆ ไป **ความคิดชนิดนี้มีแนวโน้มให้เกิดการก่อตัวเจตนาในภาวะกระทำกรรมทั้งหมดทั้งขณะชั่ว โดยอิทธิพลของอำนาจกิเลสคือ โสภะ โภชะ และปัญญามาเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดความเชื่อในตัวของคุณสมบัติอยู่ ๓ ชนิด คือ (๑)ความคิดแบบอภิปุทธิ คือ การคิดที่มีอิทธิพลของกิเลสมีแนวโน้มว่าจะก่อให้เกิดการคิดเสียโดย การคิดประหลาดร้ายผู้อื่น และความคิดแบบมหายาชาตสติปัญญาในการแก้ปัญหาชีวิต โดยเรียกความคิดประเภทนี้ว่า "มโนกรรมทุจริต" (๒)ความคิดแบบอภิปุทธิ คือ การคิดที่มีบทบาทสำคัญคือปัญญา(Wisdom)เข้ามาประสมเป็นแรงจูงใจให้เกิดการกระทำที่ดี การคิดชนิดนี้เป็นความคิดที่ดีมีประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น เป็นความคิดที่สร้างสรรค์ต่อการพัฒนาคุณภาพของชีวิต และเป็นความคิดที่มีลักษณะด้านคุณธรรมจริยธรรม โดยเรียกความคิดประเภทนี้ว่า "มโนกรรมสุจริต"**

๒.๒) **ความคิดแบบรูปาวจรจิต** หมายถึง **ความคิดที่เกิดขึ้นจากอิทธิพลในการฝึกอบรมพัฒนาคุณภาพตามกระบวนการทางจิตด้วยการชักจูงจิตใจมาจับคู่กับการควบคุมอารมณ์ให้ระงับแล้วต้องการความรู้เท่าทันด้านการมโนไว้ชั่วคราว โดยมีความคิดพื้นฐานมาจากความคิดแบบอภิปุทธิ** **ความคิดประเภทนี้เป็นความคิดที่สามารถจะชักจูงได้ด้วยอำนาจของมโนทำให้คุณภาพของจิตเปลี่ยนไปในทางที่บริสุทธิ์**

๒.๓) **ความคิดแบบรูปาวจรจิต** หมายถึง **ความคิดที่พัฒนาจากการฝึกฝนการควบคุมอารมณ์ในสิ่งที่ไม่ยึดเกาะทางกายภาพ(Incessmental Thinking)คือการคิดในอนันตภาพของห้วง(Infinity of space)และในความไม่มีสภาวะของสิ่งต่าง ๆ(Nothingness) ความคิดประเภทนี้เป็นความคิดเกิดมาจากการถึงสภาวะที่วิเวกระเหิดด้วยปัญญอันละเอียดลึกซึ้งภายในกระบวนการทางจิต**

๒.๔) **ความคิดแบบไตรภพจิต** หมายถึง **ความคิดที่ผ่านการอบรมการอบรมพัฒนาคุณภาพทางจิตขั้นพื้นฐานมาตั้งแต่ด้วยระบบไตรสิกขาหรือศีล สมาธิ และปัญญา ได้แก่ ความคิดที่มีปัญญาคือสมาธิปัญญาคือญาณ(Insight)หรือเห็นถึงภาวะคือสภาพปัญหา สาเหตุแห่งปัญหา ความดับปัญหาและวิธีการแก้ปัญหา เพื่อจัดการปัญหาทั้งปวงได้อย่างสมบูรณ์กระบวนการ อันเป็นการกำจัดภาพหลอน(Hallucination)ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ทางจิตที่เกิดขึ้นจากอารมณ์คือถึงใจภายนอกต่าง ๆ โดยเป็นความคิดที่จะเป็นปรมัตถ์(Supramental Thinking)เหนือทั้งในกายความคิดแบบรูปาวจรคนทั่วไปโดยข้ามพ้นความคิดแบบโลกวิสัย(Traconmental Thinking) ความคิดชนิดนี้มีความคิดของผู้มีปัญญาสมบูรณ์ที่พัฒนาอันลึกซึ้งสุดแล้ว**

ความคิดทั้ง ๔ ประเภทในขณะอภิธรรมนั้นจะเกิดขึ้นต้องอาศัยกระบวนการทางวิธิจิตเกิดขึ้นภายในกระแสปัญจทวารวิถีและในทวารวิถี ตั้งแต่แรกจิตจะต้องคิดถึงซึ่งเรียกว่าภายนอกคืออารมณ์ภายนอก ๕ ประการ คือ รูปารมณ์ สัทธารมณ์ คันธารมณ์ รสอาารมณ์ และโผฏฐหารมณ์ เพื่อให้จิตรับรู้สื่อคิดนึกถึงรูปภาพ เสียง กลิ่น รส และสัมผัสทางปัญจทวารวิถีติดก่อน หมายความว่าจิตที่งอกเกิดตัวเองจะต้องอาศัยประสบการณ์เดิมที่ติดเคยได้รับรู้ถึงอารมณ์ต่าง ๆ มาจากปัญจทวารหรือทวารใดทวารหนึ่ง จิตจึงจะเกิดมีความรู้สึกนึกคิดขึ้นมาได้ภายหลังจากวงจิตเคลื่อนไหวแล้วแล้วจึงขึ้นสู่ปัญจทวารวิถีแล้วจะประมวลการความคิดจึงได้เกิดขึ้น จิตย่อมจะคิดถึงสติดอารมณ์ที่รับรู้มาแล้วจึงจะทะลุไว้ภายในภวังคจิต เมื่อคนเราคิดถึงซึ่งที่ผ่านมาแล้ว จิตจะทำหน้าที่คิดทางใจได้เองโดยไม่ผ่านกระบวนการทางปัญจทวารอีก

นอกจากนั้นยังมีความคิดอีกประเภทหนึ่งซึ่งเกิดมาจากจิตรับรู้อารมณ์ได้เองภายในกระแสวิธิจิตธรรมารมณ์ทางในทวารวิถี หมายความว่าจิตจะเกิดความคิดนึกได้เองโดยไม่ต้องอาศัยประสบการณ์เดิม การเริ่มต้นขอสืบเสาะภาพหลังนึกคิดขึ้นจากวงจิตเคลื่อนไหวแล้วจึงเข้าสู่ภายในกระแสวิธิจิตทางในทวารวิถีได้โดยลงเฉย ซึ่งไม่ได้ผ่านกระบวนการทางปัญจทวารวิถี การเกิดเช่นนี้จะมีเกิดขึ้นโดยไม่ต้องอาศัยประสบการณ์ใด ๆ เลย เพราะตามธรรมชาติของจิตความเป็นจริงแล้วจิตนั้นจะมีธรรมชาติคิดได้เองอยู่แล้ว ไม่ว่าจะเป็นสภาวะทางของด้านรูปสัทหรือความหมายทางสภาวะธรรม

ส่วนจินตนาการให้ทัศนะทางขณะอภิธรรมนั้นหมายถึงการที่จิตรับรู้อารมณ์ทางใจอย่างเฉยคือธรรมารมณ์ ซึ่งเป็นกระบวนการทำงานของจิตในเชิงนามธรรมล้วนโดยไม่ต้องอาศัยกระบวนการทำงานในรูปสัมผัสของรูปธรรมทางปัญจทวารวิถี ซึ่งเป็นการจินตนาการเริ่มต้นขึ้นที่ภวังคจิตแล้วเข้าสู่กระแสภายใน ทวารวิถีด้วยการวาดในภาพและจินตภาพขึ้นมาได้เองที่เรียกว่า "ธรรมารมณ์" หมายถึง ธรรมชาติภายในจิตที่เกิดขึ้นได้เองรับรู้ได้เองมีไว้สำหรับเป็นที่ให้สื่อคิดนึกแล้ว เพราะฉะนั้นกระบวนการของจิตจะข้ามวันจากอารมณ์ไม่ได้ จิตจะต้องพิจารณา ๖ ประเภทนี้เพื่อหาให้เกิดการรับรู้และการยืนยันถูกต้องเวลาถึงจิตไม่ทำหน้าที่คิดในภวังคจิตแล้วเกี่ยวข้องกับอารมณ์ทั้ง ๖ ประเภทแล้ว จิตย่อมจะเก็บรักษาอารมณ์ที่รับรู้ได้นี้ติดและจะจินตนาการไว้โดยทางประจักษ์ไว้ที่ภวังคจิตเสมอ

จินตนาการนั้นจึงเป็นความคิดอีกประเภทหนึ่งที่ยึดมั่นกระบวนการตามนึกคิดแบบในทวารอย่างเฉย โดยมีจุดเริ่มต้นที่ภวังคจิตก่อน จากนั้นในทวารวิชชาจิตจึงจะทำหน้าที่รู้ธรรมอันเป็นการนึกคิดแบบจินตนาการ หมายความว่าจิตมีการนึกคิดขึ้นได้โดยไม่อาศัยสิ่งเร้าภายนอกมาสัมผัสทางปัญจทวารเลย กล่าวคือมีการนึกย้อนไปตามธรรมทั้ง ๖ ได้เองทางในทวารโดยไม่ต้องมาอาศัยสิ่งกลางมาเป็นตัวเชื่อมหรือเห็นส่วนทำให้เกิดความนึกคิดใด ๆ เลย ซึ่ง

มีมโนทวารวิชานจิตเป็นดวงแรกที่ขึ้นตัวมีแห่งจินตนาการของความรู้ตึกนักคิดได้อย่างกว้างไกล และชัดเจนที่สุดในอารมณ์ที่ได้ประสบอยู่เรียกว่า“วิภูคาอารมณ์” หรือว่าประสบกับอารมณ์ที่มีความกว้างไกลและชัดเจนไต่ลงมาเรียกว่า“อวิชคารมณ์” ตามหลักการของพระอภิธรรมนั้นความคิดและจินตนาการนั้นแยกกันไม่ออกเลยว่ามีคล้ายกันอย่างไร เพราะว่าความคิดมาลงอย่างจะเกิดขึ้นได้เองตามมโนทวารวิถีเหมือนกับจินตนาการ

ตามหลักการของพระอภิธรรมนั้นทั้งความคิดและจินตนาการนั้นเป็นสิ่งเดียวกันคือเป็นกระบวนการของจิตที่ปรากฏอยู่ในปฏิสนธิทวารวิถีและมโนทวารวิถีจิต ความคิดนั้นเกิดขึ้นได้โดยเป็นเหตุผกผันทางจิตที่ได้มีรู้อารมณ์ทั้ง ๖ ชนิดทางปัญจทวารวิถีมาแล้ว จึงจะเกิดขึ้นในทวารวิถีเกิดขึ้นรับอารมณ์คั่นมาใหม่จนยี่สิบมีความคิดนึกเกิดขึ้นได้ ซึ่งมีจุดเริ่มต้นของความคิดอยู่ที่ตัวจิตก่อนแล้วจึงนำไปสู่ปัญจทวารวิชานจิตแล้วจึงระดำเนิรมาถึงมโนทวารวิชานจิต ต่อจากนั้นจึงจะมีการคิดพิจารณาหรือจินตนาการในสิ่งที่คิดเรียกว่า“มโนธรรมเหตุจิต” แต่ว่าถ้าได้มีการคิดและจินตนาการแบบไม่พึงไม่สร้างสรรค์เรียกว่า“มโนกรรมเหตุจิต” และจินตนาการในพระอภิธรรมนั้นย่อมจะมีลักษณะเหมือนกันกับความคิด ๔ ประเภท คือ ๑.จินตนาการแบบการวจรจิต ๒.จินตนาการแบบรูปาวจรจิต ๓.จินตนาการแบบอนุรูปาวจรจิต และแบบโลกุตรจิต

๓.ภาพเปรียบเทียบการคิดและจินตนาการในทัศนะจิตวิทยาของพระอภิธรรม

การเปรียบเทียบความคิดและจินตนาการในทัศนะของจิตวิทยาซึ่งเป็นแนวความคิดมาจากทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์สนับสนุนและยืนยันอันเกี่ยวกับเรื่องหน้าที่ของสมองที่ว่าความคิดเป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งของสมอง โดยให้ส่วนสำคัญกับข้อพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์ที่ตรวจสอบได้ทางอายคนทั้ง ๕ คือ สมอง ขมูก ตีน และร่างกาย ซึ่งเป็นเรื่องที่ยังมีข้อจำกัดอยู่มากมาย ส่วนทัศนะทางพระอภิธรรมนั้นเน้นความสำคัญของการนามธรรมคือจิตใจนามมากกว่าประมวลสิ่งทางกายโดยมีพื้นฐานแนวความคิดมาจากทฤษฎีวิทยาศาสตร์และพุทธปรัชญา ดังนั้น เพื่อจะให้ทั้งสองแนวเหมือนกัน แนวความคิดต่างกัน ผู้วิจัยจะขออธิบายความเหมือนและจินตนาการ ในทัศนะทั้งสองดังนี้

๓) ความเหมือนกัน(Similarities)

ความคิดและจินตนาการในทัศนะทางจิตวิทยานั้นมีความสำคัญอยู่ ๒ ประการคือมีการคิดแบบสร้างสรรค์และจินตนาการในทางสร้างเสริมต่อการแก้ปัญหาของตัวมนุษย์ผู้คิดเอง และเพื่อการพัฒนาสิ่งต่าง ๆ ใหม่นั้นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตในสังคม ย่อมจะเหมือนกันกับความคิดและจินตนาการในพระอภิธรรม ๔ อย่าง คือ ๑.ความคิดแบบกุดดจิต ๒.ความคิดแบบรูปาวจรจิต ๓.ความคิดแบบอนุรูปาวจรจิต และ ๔.ความคิดแบบโลกุตรจิต ซึ่งเป็นความคิดแบบสร้าง

สอวค์และจินตนาการสร้างเสริมอย่างมีผลในทางปฏิบัติของจิตวิญญาณของชีวิตมนุษย์และสังคมของมนุษย์

แต่ในทางตรงกันข้ามความคิดและจินตนาการนั้น ด้านบุญยัทธิไร้เพื่อคิดและจินตนาการในทางชั่วร้าย ผลลัพธ์อันเกิดจากความคิดและจินตนาการจะต้องมีโทษอย่างมหันต์ไม่ว่าจะเป็นความคิดและจินตนาการทั้งในทัศนะของจิตวิทยาหรือในทัศนะของพระอภิธรรมจะมีความเหมือนกันเกี่ยวกับเรื่องนี้

จะเห็นได้ว่าที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนั้น ความคิดและจินตนาการนั้นในจิตวิทยามีหลักการแห่งแนวความคิดเหมือนกันกับพระอภิธรรมในแง่ของการคิดที่มีจุดมุ่งหมายในการริเริ่มสร้างสรรค์และในเชิงวิเคราะห์ตามเหตุผลมาใช้ในทางแก้ไขปัญหามนุษย์นั้นน่าว้าวซึ่งพุทธศาสนิกชนย่อมยินดีที่จะเหมือนกันในแง่ของความคิดและจินตนาการที่เป็นไปในทางชั่วร้ายต่อจะนำสิ่งที่เป็นโทษคือความทุกข์และความเดือดร้อนมาให้ต่อมวลคนในจักรวาลมนุษย์

๗) ความต่างกัน(Difference)

ความคิดและจินตนาการมีข้อแตกต่างกันตรงที่นักจิตวิทยามีสถาปนาเป็นและยืนยันวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่ว่าความคิดเป็นกระบวนการแห่งกิจกรรมทางสมองอันเป็นวัตถุประสงค์ทางคำรูปธรรม: ข้อนี้ชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างของระบบการทำงานของสมองมากกว่าความถี่ของจิตใจ ซึ่งจะมีทฤษฎีอันเกี่ยวกับแนวความคิดทางด้านพระอภิธรรมเกี่ยวกับความเชื่อที่ว่าสารคิดและจินตนาการเป็นกระบวนการทำงานของกระแสจิตที่จัดว่าเป็นนิจธรรมที่แสดงอย่างเที่ยง เท่านั้น และให้ความที่ปัญญโคธะนั้นหนักไปที่กระบวนการทำงานของจิตโคธตรงซึ่งจะมีถึงอำนาจในการบังคับร่างกายให้ปฏิบัติหน้าที่ในทางคิดและจินตนาการ

ตามทัศนะของพระอภิธรรมแล้วถือว่าจิตเป็นสมุทธานุสสเป็นนิกลินณจิตจินตนาการได้เอง ดังที่ท่านผู้รู้กล่าวว่า“จิตไม่ใช่สมองและจิตนั้นย่อมไม่ได้อาศัยอยู่ในสมอง สมองเป็นเพียงรูปธรรมที่เป็นทางออกของจิตเท่านั้นเอง”^{๒๖} จะเห็นได้ว่าข้อจิตฐานทางคำวิทยาศาสตร์ที่จิตวิทยานิยมถือว่าเป็นแหล่งข้อมูลที่ถูกดึงออกมาที่ดูนั้นย่อมจะมีข้อจำกัดอยู่ที่เกี่ยวกับข้อจิตฐานที่มีอยู่เหนือจากประสาทสัมผัสที่ ๕ ขึ้นไป แต่ถ้ามองจากข้อมูลจากพระอภิธรรมแล้วจะพบข้อมูลด้านสมุทธานุสสในขอบเขตของประสาทสัมผัสที่ ๖ ได้อย่างมีเหตุผลที่ดูในกระบวนการทำงานของจิตมนุษย์ว่าเป็นสิ่งมหัศจรรย์อย่างที่สุด

^{๒๖} บุญมี นนทรชิต, สอวค์แล้วไร้ศักดิ์ใจอย่างไร, พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพฯพจนานุกรม : ไชยวัฒน์ต้องกิจ, ๒๕๔๘), หน้า ๓๖.

๑.๑.๑ พฤติกรรม(Behavior)

พฤติกรรม หมายถึง กิริยา ท่าทาง อาการ บทบาท ความประพฤติ หรือการปฏิบัติที่มนุษย์แสดงปรากฏออกมา พฤติกรรมของมนุษย์เรานั้นทางจิตวิทยามีแนวความคิดว่าจะต้องมีสาเหตุมาจากแรงผลักดันให้เกิดขึ้นอย่างเป็นกระบวนการ นักจิตวิทยาทุกท่านว่า พฤติกรรมทุกอย่างย่อมมีสาเหตุ(Every behavior is caused)^{๑๔} หมายความว่า การกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ ๆ มนุษย์จะแสดงพฤติกรรมออกมาโดยไม่มีสาเหตุหรือแสดงออกมาโดยไม่มีเหตุผลไม่ได้เลย บูลธูหรือสาเหตุแห่งพฤติกรรมนั้นเรียกกันว่าสิ่งเร้า(Stimulus) สิ่งเร้าในบางอย่างจะมีอยู่นอกร่างกาย บางอย่างจะมีอยู่ภายในตัวของคนเรา ส่วนพฤติกรรมซึ่งกระทำต่อสิ่งเร้านั้นเราเรียกกันว่าปฏิกิริยาตอบสนอง(Response) โดยมีความเกี่ยวข้องกันอย่างสอดคล้องตามต้นพันธุกัน(Integration)ด้วยเสมอ

๑.พฤติกรรมในทัศนะของซิกมันด์ ฟรอยด์(Sigmund Freud)

ซิกมันด์ ฟรอยด์(Sigmund Freud) นักจิตวิทยาคนสำคัญผู้ได้ทำการศึกษาวินิจฉัยหึงเรื่องจิตแล้วอธิบายไว้ว่า“จิตมีลักษณะเป็นพลังงาน”โดยมีการเรียกว่าทางพลังงานจิต(Psychic energy)^{๑๕} แสดงถึงงานจิตนี้มีหน้าที่คอยควบคุมความประพฤติของมนุษย์ไว้ให้มีการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทางร่างกาย ซึ่งมีการแบ่งลักษณะจิตเป็น ๓ ประเภท^{๑๖} คือ

- ๑) จิตสำนึก(Conscious mind) คือ สภาวะที่จิตรู้สึกตัวตลอดเวลา
- ๒) จิตกึ่งสำนึก(Subconscious mind) คือ สภาวะที่จิตพอจะรู้สึกตัว
- ๓) จิตไร้สำนึก(Unconscious mind) คือ สภาวะที่จะไม่มีความรู้สึกตัว

นอกจากนั้นฟรอยด์ยังได้อธิบายถึงโครงสร้างจิตของคนเรานี้ว่ามีองค์ประกอบที่สำคัญอยู่ ๓ ประการ ได้แก่

- ๑) อีโก(Ego) หมายถึง ค้นหาหรือความต้องการพื้นฐานของมนุษย์เป็นสิ่งที่ใช้ไม่ได้จิตกลหา เพราะเป็นสิ่งที่มีความสมบูรณ์ตั้งแต่เกิดรวมถึงกฎของเหตุ(Principle)ของการดำรงดำรงตนและความตาย ซึ่งเป็นแรงจูงใจเคลื่อนไหว(Motive)ให้เกิดพฤติกรรมขึ้นมาแทนมนุษย์สร้างพฤติกรรมตามอำนาจความพึงพอใจ(Pleasure)ของตนเองอย่างไรก็ดีอุปการะเกี่ยวพันกับจิตสำนึกตามคตินิยมอีกประเภทหนึ่ง

^{๑๔} คีตา อวตตบถ, ๖๓๖, จิตวิทยาทั่วไป, ฉบับครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ:พหุสา, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, ๒๕๕๐),

หน้า ๓๐๓ ; ๓๑๓ ; ๓๑๔, จิตวิทยาการคิดและการสอน, (กรุงเทพฯ:พหุสา, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, ๒๕๕๐), หน้า ๒๐๓.

^{๑๕} อ.อ. พันธุ์มี, ๖๓๖, จิตวิทยาการคิดและการสอน, หน้า ๒๐๓.

๒) อีโก้(Ego) หมายถึง พหุจิตที่มีหน้าที่คอยควบคุมความคิด การ พื้นฐานของมนุษย์ให้มีกายและแสดงออกทางพฤติกรรมที่เหมาะสมอันเกิดมาจากการเรียนรู้แล้วมีประสบการณ์มาตัดสินใจโดยอาศัยกฎเกณฑ์ทางสังคมตามสภาพความเป็นจริงอย่างมีเหตุผล ซึ่งสามารถสอดคล้องกับความกับกตและควบคุมยังงให้

๓) ซุปเปอร์อีโก้(Super Ego) หมายถึง พหุจิตที่มีหน้าที่คอยบังคับและบงการให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมอย่างดีที่สุดตามประสบการณ์ที่ได้เรียนรู้ถึงสมรรถนะอุดมคติ(Idea)หรือทัศนคติ(Attitude)และคุณค่า(Value)ของชีวิต เช่น ค่านิยม ๓ ในธรรม คือ ธรรม และจริยธรรม ซึ่งจะมีความรู้สึกด้านกตถึงพฤติกรรมที่แสดงออกอย่างมีสาระมีประโยชน์ชีวิต เป็นต้น

โครงสร้างทั้ง ๓ ระบบนี้จะทำงานกันอยู่เป็นประสานสัมพันธ์กัน แต่ว่าโครงสร้างที่แสดงว่าทำงานไม่สัมพันธ์กันแล้วมีอิสระมีความคิดแย้งกันแล้วจะส่งผลให้มนุษย์มีพฤติกรรมไม่เหมาะสม ในทัศนะของฟรอยด์นั้นจะเห็นว่าจิตไร้สำนึกเป็นพิษ เพราะว่ามีพลังประมาทนี้จะมีพลังแฝงคอยรบกวนสวามิภักดิ์และมีความต้องการไร้ทำให้มีการเก็บกดอารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ ไว้เป็นพลังงานภายในจิตใจของเรา เมื่อมีสิ่งเร้ามากระตุ้น ๓ ถึงงานที่เก็บกดไว้ในจิตไร้สำนึกจะออกมาแสดงอิทธิพลให้บุคคลเกิดพฤติกรรมบางอย่างออกมาอย่างไม่รู้ตัว

ฟรอยด์ยังมีความเชื่อที่ว่าพฤติกรรมทุกอย่างมีสาเหตุมาจากแรงงูใจมาจากจิตไร้สำนึกนี้โดยมีการเปรียบเทียบกับจิตไร้สำนึกเหมือนกับน้ำแข็งลอยน้ำในมหาสมุทร จิตสำนึกนั้นจึงเปรียบเหมือนกับบนน้ำแข็งอันเป็นต้นที่โผล่พ้นน้ำแล้วอิทธิพลทำให้บุคคลเกิดพฤติกรรม ได้เพียงบางส่วน แต่ว่าจิตไร้สำนึกนั้นเปรียบเหมือนกับน้ำแข็งที่อยู่ใต้น้ำซึ่งมีจำนวนมากกว่าที่โผล่ก้นเห็นเอาไว้สามารถทำให้เกิดพฤติกรรมต่าง ๆ มากมาย เมื่อน้ำแข็งละลายย่อมจะแสดงพลังมหาศาลออกมา

นอกจากนี้ฟรอยด์ยังเชื่ออีกว่าพฤติกรรมทั้งหลายมีแรงงูใจมาจากสาเหตุแห่งความต้องการทางเพศ(Sex)อันเป็นความต้องการที่ไม่ได้รับจากภายนอกและถูกเก็บกดเอาไว้ เมื่อมีโอกาสและถูกแรงกระตุ้น บุคคลย่อมจะแสดงพฤติกรรมแปลก ๆ ออกมากลายเป็นพฤติกรรมที่ผิดปกติ และจิตไร้สำนึกนั้นมักจะแสดงพฤติกรรมออกมาในรูปแบบของความฝัน ภาวะประสาทการตั้งปากพูด เป็นต้น

อีกสาเหตุหนึ่งของพฤติกรรมของมนุษย์คือสาเหตุทางสัญชาตญาณการดำรงชีพ(Sexual Instincts) เช่น ความต้องการอาหาร ความต้องการเพศ การจับจ่าย การเคลื่อนไหว เป็นต้น ซึ่งจะเกิดมาจากองค์จำของอิด(Ed)อันเป็นพลังคิดค้นตั้งแต่เกิด และรวมเป็นแหล่งเก็บกักพลังงานของจิตไร้สำนึก

อิด(Id)นั้นเป็นบ่อเกิดของพลังงานทางจิตินทรีย์ที่รุนแรงขับเคลื่อนและเป็นแรงกระตุ้นให้บุคคลแสดงพฤติกรรมตามอำนาจแห่งความพึงพอใจ นอกจากนี้ อิดก็ยังเป็นแกนกลางของบุคลิกภาพของบุคคลทั้งปวงอีกด้วย โดยที่รอยค้ำใจแบ่งพัฒนาการพฤติกรรมของบุคคลออกเป็น ๕ ขั้นตอน^{๖๖} คือ

๑. พัฒนาการขั้นปาก(Oral Stage)

๒. พัฒนาการขั้นทวารหนัก(Anal Stage)

๓. พัฒนาการขั้นอวัยวะเพศ(Phallic Stage)

๔. พัฒนาการขั้นแฝง(Latent Stage)

๕. พัฒนาการขั้นวัยผู้ใหญ่(Genital Stage)

พัฒนาการขั้นแรกเป็นของทารกอายุ ๐-๒ ขวบ ใช้การใช้ปาก เช่น มีการ吮หือใจ การดูดนม การใช้ปากสัมผัสสิ่งต่าง ๆ ขั้นที่สองเป็นของเด็กอายุ ๒-๓ ขวบมีบุคลิกภาพเหมาะสมเกิดจากการเรียนรู้ เช่น มีความพึงพอใจในระบบขับถ่าย ขั้นที่สามเป็นของเด็กอายุ ๓-๕ ขวบมีการลอกเลียนแบบพฤติกรรมของพ่อแม่และมีความสนใจในเพศของตนเอง ขั้นที่เป็นของเด็กอายุ ๖-๑๒ ปีเป็นระยะที่มีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงทางจิตเข้าสู่วัยรุ่นมีความสนใจเพื่อนมากสาวพ่อแม่และขั้นที่ห้าเป็นของบุคคลที่เข้าสู่วัยรุ่นที่สนใจในเพื่อนต่างเพศโดยวิธีนี้จะมีเพศสัมพันธ์กับเพื่อนต่างเพศ พฤติกรรมดังกล่าวทั้งหมดนั้นฟรอยด์เน้นให้เห็นว่ามีผลเก็บตกอยู่ภายในจิตใต้สำนึกที่เป็นสาเหตุแรงงูงใจให้เกิดกระบวนการพัฒนาบุคลิกภาพของมนุษย์ทั้งหมด

๓. พฤติกรรมในทัศนะของทฤษฎีจิต

พฤติกรรมในทัศนะจิตวิทยานั้นหมายถึงความประพฤติของบุคคลซึ่งมีความเป็นไปตาม ๆ ที่แสดงออกมาให้เราได้สังเกตเห็นได้เรียกว่า“จิต” มีอยู่ ๖ ประเภท^{๖๗} คือ

๑) ราคจิต หมายถึง ความประพฤติของบุคคลที่มีพฤติกรรมต่อในทางกายารมณ์ก่อนข้างรุนแรง ได้แก่ คนที่มีความกำหนัดอินทรีย์พึงพอใจในกามคุณ ๕ คือ ขอบใจเฉลาเพ็ญปวยจาม เสียดใจระระ กลั่นหลน รศรร้อย และสืบค้ำที่ย่อนนุ่มเท่านั้น

๒) โทษจิต หมายถึง ความประพฤติของบุคคลที่มีพฤติกรรมในทางชั่วร้าย คือเป็นคนมด โกรธ เจ้าอารมณ์ ใจร้อน และชอบทำร้ายผู้อื่น

^{๖๖} อีดี ฟรอยด์, วร., จิตวิทยาและจิตวิทยา, หน้า ๒๘.

^{๖๗} วิญญู (พ.ศ.) ๒๕๐๐.

๓) โสฬสจิต หมายความว่า ความประพฤติกองบุคคลที่มีพฤติกรรมในทางลบ
ลดลง จนอาจเป็นคนใจสะอาด และซื่อสัตย์ป็นผู้

๔) สัทธาจริต หมายความว่า ความประพฤติของบุคคลที่มีพฤติกรรมในทาง
เล็ดลอดไปมีความซื่อสัตย์

๕) สุทธิจริต หมายความว่า ความประพฤติของบุคคลที่มีพฤติกรรมในทางลบ
ผู้เล็ดลอดจากในถึงคำ ๆ มีสติปัญญาหาพบสามารถมาก

๖) วิคกจริต หมายความว่า ความประพฤติของบุคคลที่มีพฤติกรรมในทางลบ
คิดและจินตนาการ ขอบเขตในภาพและจินตภาพที่มีน้อยลง

ตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาว่าพฤติกรรมนั้นมันมีพื้นฐานมาจากภายใน
ว่าภายในของเรามีจิตใจเป็นสำคัญ พฤติกรรมชนิดหนึ่งที่เราถูกอยู่ในพระจริตรอบคอบในกรรม
ซึ่งเป็นกรรมรวมกันที่มาจากจิตใจภายในกรรมแต่ละอย่างไม่ว่าวิธีคิด และกรรมในกรรมนั้นถูกประทุ
ไว้ในภพจิตคิดเมื่อมีโอกาสนั้นจะแสดงถึงอำนาจที่

๗) อภิการะที่ปรากฏทางในสันดานนั้นโดยมากจะเป็นพฤติกรรมที่แสดงธรรม
เนื่องจะมีอิทธิพลเป็นอย่างมากในการบังคับให้เกิดพฤติกรรมทางรูปธรรมที่ทำให้เกิดพฤติกรรม
ทางร่างกายและพฤติกรรมทางวาจาที่เรียกว่า "กายกรรมและวจีกรรม" ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ผู้
เบื่องหลังฝึกฝนให้เกิดพฤติกรรมที่แสดงออกมาให้เราได้สัมผัสเห็นเป็นกิริยา อากา ทำทาง คิดา
และบทบาทต่าง ๆ ของมนุษย์แต่ละคนที่แตกต่างกันออกไป

ดังนั้น "จิตใจที่มากหรือเสริมสร้างบุคลิกภาพให้เป็นขึ้นเป็นตอนสำคัญส่วน
หนึ่งในกระบวนการแห่งกรรมและการให้ผลวิบากกรรม นับว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญอย่างหนึ่งใน
การตรึงนิสัย ความเคยชิน ความรู้ ความชำนาญและบุคลิกภาพทั้งหมด" เพราะความเป็นไปใน
ช่วงนี้จะเป็นขึ้นตอนสำคัญคือพฤติกรรมของมนุษย์ พฤติกรรมที่เรียกว่า "จิต" ของคนแต่ละคนนั้น
ย่อมจะเกิดขึ้นจนทำให้มนุษย์มีความประพฤติจนเคยชินที่เราเรียกกันว่านิสัย (habit) หรืออุปนิสัย
(character) นั้นส่วนใหญ่มาจากสาเหตุ ๒ ประการ คือ

๑. พฤติกรรม หมายถึง สาเหตุที่ทำให้มนุษย์ผู้นั้นมีนิสัยหรืออุปนิสัยเป็นคน
รักชีวิต เป็นคนโหดเหี้ยม และเป็นคนไม่เจตนา ด้วยอำนาจของโลภะเหตุ โทสะเหตุ และโมหะเหตุ
ซึ่งเป็นตัวกำหนดให้เกิดการสร้างพฤติกรรมที่ไม่ดีขึ้นมา

^๒ Goulder, Herbert V., *Philosophy and Psychology in Abhidhamma*, 2nd ed., (Delhi : Motilal Banarsidass
Publishers, 1975), p. 19.

๓. เปรียบเทียบพฤติกรรมในทัศนะของฟรอยด์กับทัศนะในพระอภิธรรม

พฤติกรรมจากทัศนะของฟรอยด์ นั้นคงคุ้นกับหลักการของพระอภิธรรม เหมือนกันเกี่ยวกับเรื่องพฤติกรรมของมนุษย์นั้นจะต้องมีสาเหตุให้เกิดขึ้นเหมือนกัน นั่นคือเหตุ ๖ อย่าง ได้แก่ เหตุฝ่ายในที่มี ๓ อย่าง คือ โภคะ โทษะ โภชะ ซึ่งเป็นสาเหตุให้มนุษย์ได้แสดงพฤติกรรมออกมาในทางด้านไม่เหมาะสม ขี้ร้าย แกล้งแวงงวไรเหตุผลจากสติปัญญาที่ด้อยกว่ามนุษย์ ซึ่งเปรียบเสมือนหนังสือ(Id)ของ ฟรอยด์ ส่วนเหตุฝ่ายที่มี ๓ อย่าง คือ อโภคะ อโทษะ อโภชะ เหตุเหล่านี้สามารถทำให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมที่คือออกมาอย่างผิดในธรรมพิธีนักคณาพิกคิธรรม และจริยธรรม ซึ่งมีส่วนคล้ายกับทัศนะเกี่ยวกับอีโก้(Ego)และซูเปอร์อีโก้(Super Ego)ของ ฟรอยด์ ฉะนั้น เหตุทั้ง ๖ ชนิดนี้จึงเป็นแรงผลักดันเปลี่ยนภายในกระบวนการทางจิตให้มนุษย์สร้าง พฤติกรรมที่ดีขึ้นชั่วร้ายดังที่ได้กล่าวมา

ส่วนจิตไร้สำนึกและจิตสำนึกของฟรอยด์ตรงกับภวังคจิตและวิจิตในหลักการของพระอภิธรรม เพราะจิตไร้สำนึกกับภวังคจิตนั้นเป็นจิตที่มีภาวะคอยตั้งตงตงงานทางจิตหรือวิภาค(ตรวจ)เพื่อจะเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการขับเคลื่อนทางจิตสำนึกหรือวิจิต ดังเช่นท่านผู้รู้ได้กล่าวไว้ในหนังสือจิตวิทยาว่า“ จิตภาวไร้สำนึกของฟรอยด์ตรงกับภวังคจิตในทัศนะของพระพุทธเจ้า ส่วนภาวรู้สำนึกตรงกับวิจิต ทั้งภวังคจิตและวิจิตมีอันมีลักษณะสลับเปลี่ยนกันตลอดเวลาในสิ่งที่ว่าทุกครั้งที่วิจิตเกิดย่อมมีภวังคจิตเกิดด้วยทุกครั้ง” นั้นหมายความว่าภวังคจิตเป็นแรงกระตุ้นให้จิตภาวสำนึกเกิด

จากทัศนะดังกล่าวนั้นจะเห็นได้ว่าในทัศนะของพุทธปรัชญาด้านแนวความคิด ที่ปรากฏอยู่ในพระอภิธรรมนั้นคือการกระทำ(กรรม)หรือพฤติกรรมของมนุษย์ที่แสดงออกมาแล้วนั้นจะต้องมีผลมาากำกับอยู่ด้วยทุกครั้งซึ่งจะผลเป็นผล(วิบาก)ปะทะกับอยู่ในภวังคจิตเสมอ โดยภวังคจิตจะทำหน้าที่เคลื่อนไหวให้จิตขึ้นสู่กระแสแห่งวิถีทางปัญญาและบารมีในสภาวะ หรือเป็นแรงขับเคลื่อนขึ้นสู่ในสภาวะได้โดยตรงเลยได้ เมื่อจิตสำนึกมาสัมผัสกับภวังคจิตจะทำหน้าที่ขับรับการอารมณ์ที่รับไว้เป็นวิภาคต่อไป หรือเมื่อจิตสำนึกที่จุติถึงแล้ว จิตจะทำหน้าที่ปฏิสนธิกิจเสร็จแล้ว ภวังคจิตจะทำหน้าที่ภวังคจิตโดยความเป็นองค์แห่งภพ หมายความว่าความเป็นรากฐานให้มานะธรรมและอุปธรรมเจริญเติบโตได้ต่อไปอีก

ในทัศนะของฟรอยด์ด้วยจิตใต้สำนึกหมายถึงจิตที่ฝังเป็นพื้นฐานให้มนุษย์แสดง พฤติกรรมออกมาตรงกับทัศนะของพระอภิธรรมนั้นเองมีสิ่งที่เกี่ยวกับการจิตและการปฏิบัติซึ่งมีการเกิดขึ้นได้ด้วยเหตุหรือผลผลักดันของกระแสแห่งจิต(ภาสคัมภพ) โดยมีการเปรียบเทียบไว้

* ภาวชน บารมีจิต, จิตวิทยา (กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๒๕, หน้า ๑๑-๑๔.

[illegible]

พฤติกรรมอีกประเภทหนึ่งซึ่งเป็นกระบวนการกำหนดของจิตภายในจิตมนุษย์ คือความฝัน(Dream) ในที่นี้จะขอพูดถึงฝันว่าความฝันเป็นเครื่องแสดงออกถึงความต้องการของ ๓๓๓ของบุคคลผู้ที่ไม่ได้รับการบำบัดความความต้องการหรือความปรารถนาในประสบการณ์ของ ชีวิตจริง ซึ่งอยู่ในระดับจิตใต้สำนึก(Subconscious) โดยนิตย [๖] นิตย^{๓๓} คือ (๑)ความฝันที่มีความ กระเจ้างแจ้ง(Manifest) หมายถึง ความฝันที่มีรายละเอียดประจักษ์ชัดเกี่ยวกับสิ่งที่เคยพบเห็นมาแล้วก็ เก็บเอาฝัน (๒)ความฝันที่มีการแฝง(Latent) หมายถึง ความฝันที่เกิดมาจากแรงงูจโงจเทศซึ่งไม่ สามารถแสดงออกมามาจากพฤติกรรมธรรมดาได้จึงถูกเก็บกดสะสมเอาไว้แล้วจะปรากฏแสดงออกมา ในรูปของความฝัน

จากความเห็นของนักวิทยาศาสตร์ด้านนี้ตามที่ประมวลลงไปในพรบชกักรวมนี้
และมีสาเหตุของความผิดอย่างที่เขาได้อธิบายไว้เหมือนกันคือ ความผิดในพรบชกักรวมนั้นจะเกิดขึ้น
ได้ภายในมโนทวารวิถีโดยมีชื่อเรียกว่า “อุปินวิถี” หมายถึง วิถีที่คิดเกิดขึ้นได้ขณะนอนหลับไม่สนิท
เทียบความเป็นไปของจิตในเวลานั้นว่า “ความฝัน” ซึ่งจึงเป็นกามชวสนในทวารวิถี เพราะเป็นวิถี
จิตที่มีกระแสกับกามอารมณ์ทางใจได้ทางจิตเท่านั้นโดยเป็นวิถีจิตที่ไม่มีกามเกิดขึ้นทางปัญจทวาร
ได้เลย

สรุป **สวนา**ฝันในพระอภิธรรมคือจิตได้สำนึก(Unconscious)หรือภวังคจิตนั่นเอง ทำหน้าที่ฝันอันเนื่องมาจากประสบการณ์ที่มีการเห็นและความรู้สึกนึกคิดมาแล้วจึงฝันเอาฝัน หรือว่าภวังคจิตนั้นมีการเก็บกักความรู้สึกทางผัสสาไว้ในตัวจึงแสดงออกมาในรูปแบบของความฝันตรงกับทฤษฎีของฟรอยด์ แต่ในทัศนะทางพุทธปรัชญาที่ปรากฏอยู่ในหลักอภยอภิธรรมนั้นสวนาฝันจึงไม่ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญต่อพฤติกรรมทางโลก เพราะจะไม่เป็นการกระทำซึ่งพฤติกรรมที่ผิดปกติอะไรหากสมณิกตามกถาบรรณการทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของมนุษย์

[illegible]

^{๑๖} ภิรมย์ สุทธิราชพงศ์, ๒๕.๑๖, *จิตวิทยาทั่วไป*, หน้า ๑๐๐.

^{๑๑} ราชบัณฑิตยสถาน, คู่มือการเขียนภาษาไทยฉบับปรับปรุงครั้งที่ ๔, หน้า ๖๔

สิ่งที่พระพุทธองค์ทรงไม่คาดคิดทางด้านจิตตสนธิอันเป็นพระวินัยบัญญัติกับพระภิกษุผู้มีความท้าวหนัดจนน้ำอสุจิหลังออกมาในขณะที่สนธิแล้วฝันไปเองว่าเป็นอาบัติสังฆาทิเสส^{๔๙} เพราะถือว่าเป็นการลดความเคร่งครัดและผ่อนคลายทางด้านกามารมณ์ได้อย่างหนึ่ง^{๕๐} และเป็นตฤณธรรมที่ยังอ่อนโยนในเรื่องเจตนาและความจงใจในการกระทำโดยยังไม่ได้มีความเป็นกรรมนอจึ่งทรงไม่ปรับอาบัติทางด้านพระวินัยบัญญัติ เพราะพระองค์ทรงเห็นว่าความฝันของปุถุชนเป็นเรื่องชั่วที่เจตนากรรมวนการของธรรมชาติทางจิตวิทยาที่นักฆราวาสเยี่ยงคฤหัสถ์ซึ่งขาดหลักการของพระพุทธจริยธรรม

๔.๑.๑.๕ สุขภาพจิต(Mental Health)

สุขภาพจิตนั้น หมายถึง การที่มนุษย์เรานั้นมีสภาวะทางจิตใจที่แจ่มใสสมบูรณ์นั้นคงต้องได้รับรู้ความหมายที่สุขภาพจิตหมายถึงโรคภัยไข้เจ็บทางจิตใจโดยมีภาคฝึกสอนอบรมจิตเพื่อการป้องกันและคุ้มครองสุขภาพของจิตใจให้มีประสิทธิภาพในการดำรงชีพอยู่กับความสมดุลย์ทางธรรมชาติของสิ่งแวดล้อมทางสังคม โดยส่วนมากมนุษย์มักจะเกิดโรคที่ก่อให้เกิดไม่สบายกายและใจซึ่งเรียกกันว่า“โรคจิต(Mental illness)” ถ้าหากไม่มีการป้องกันรักษาเสียก่อน

๑.สุขภาพจิตในทัศนะทางจิตวิญญู

สุขภาพจิตในทัศนะทางจิตวิทยานั้นได้อธิบายไว้ว่าลักษณะของมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้สุขภาพจิตเสียไป เพราะว่ามีสาเหตุมาจากปัญหา ๓ ประการ^{๕๑} คือ

๑) ความกลัว(Fear) หมายถึง การที่คนเราจิตใจอยู่ในสภาวะที่ไม่เข้มแข็งจนสติกละเหินจากอันดับของสติไม่มีเหตุผลอย่างเหมาะสม

๒) ความวิตกกังวล(Anxiety) หมายถึง การที่คนเราเกิดความไม่มั่นใจตนเองจนตกตะลึงทำให้เกิดสภาวะเป็นห่วงหวั่นวิตกไปต่าง ๆ นานา

๓) ความโกรธ(Anger) หมายถึง การที่คนเรารู้การประทุษร้ายในอารมณ์หรือเป็นชนมักโมโหง่ายอย่างไม่มีเหตุผล

^{๔๙} วิชา. (มาลี) ๑ / ๒๓๖ / ๒๖๕.

^{๕๐} บารม บารมวิจิตร, จิตวิญญู, หน้า ๔๑.

^{๕๑} กิตติ สุวรรณสง, จิต, จิตวิทยาทั่วไป, หน้า ๒๐๕.

ซึ่งทั้ง ๓ ประการดังกล่าวนี้ทำให้มนุษย์ภาวะครึ่งเดียวความสามารถและเป็นผู้ที่ช่วยให้สุขภาพจิตเสื่อมและเป็นการทำลายสุขภาพจิตได้ง่ายโดยเกิดอาการบกพร่องทางจิตเกิดขึ้น ตามทัศนะของจิตวิทยาปัญหาทางความเจ็บป่วยทางด้านจิตใจและจะกลายมาเป็นเนื่องมาจากสาเหตุต่างและความวิตกกังวลจนเกินเหตุ ผลที่เป็นโรคประสาทนั้นจะมีสาเหตุมาจากความเครียดที่ผ่านสภาวะใดสภาวะหนึ่งมีความยุ่งยากทางจิตใจจึงเกิดความคับข้องและถึงขีดเกินความสามารถความรู้สึกเอาไว้ภายในจิตใจ เพราะมีปัจจัยที่ทำให้เกิดปัญหาทางสุขภาพจิต ๕ ประการ^{๓๖} ๓

๑.มีความต้องการและปรารถนามากจนเกินขอบเขต

๒.มีความขัดแย้งภายในครอบครัว

๓.มีปัญหาด้านเศรษฐกิจรายได้ต่ำหรือเงิน

๔.มีปัญหาด้านสถานะทางสังคม

๕.มีโรคภัยไข้เจ็บทางร่างกาย

ที่ให้ความมาเป็นปัญหาทางด้านสุขภาพจิตซึ่งในการเบื้องต้นของคนที่เริ่มจะมีสุขภาพจิตบกพร่องแสดงออกเป็นโรคประสาทในเวลาต่อมาโดยจะมีสาเหตุมาจากความวิตกกังวลและความวิตกกังวลจนเกินเหตุในปัญหาต่าง ๆ ในชีวิตจึงทำให้เกิดโรคทางสุขภาพจิตยิ่งขึ้นมาเมื่ออยู่ ๒ ประเภท^{๓๗} คือ

๑.โรคประสาท(Neurosis)ชนิดต่าง ๆ เช่น โรคประสาทประเภทวิตกกังวลหวาดกลัว อัมกิสัยทั้ง ห่อเหี่ยว และ โสภณเศร้าใจ

๒.โรคจิต(Psychosis)ต่าง ๆ มีโรคจิตเภท(Schizophrenic Reaction) โรคจิตชนิดหวาดระแวง โรคจิตชนิดอารมณ์แปรปรวน เป็นต้น

ส่วนสุขภาพจิตที่สมบูรณ์ทางจิตวิทยาอันคือสภาวะการมีทางด้านอารมณ์ของบุคคลที่มีสภาพที่มั่นคงแข็งแรงสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและปรับตัวให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมได้เป็นอย่างดี โดยไม่มีอาการของโรคทางอารมณ์ เมื่อมีอุปสรรคมาขัดขวางความต้องการย่อมสามารถรู้จักผ่อนปรนหาทางออกได้อย่างรอบรู้สามารถเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ได้ และรู้จักระงับความรุนแรงของจิตใจที่เป็นปกติใจโดยไม่ตกเป็นทาสของอารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ จนสามารถผ่อนคลายอารมณ์ที่ถึงขีดสุดได้ด้วยวิธีการปฏิบัติที่สง่างามและรักษาสภาพของจิตใจไว้เพื่อผู้ตกทุกข์ได้

ดังที่เบอร์นาร์ดได้กล่าวไว้ว่า"คนที่มีความสุขภาพจิตดีคือคนที่ทำงานในหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพมีความชื่นชมยินดีในงานที่ตนมีความเชื่อถือถนัดและพอใจในตนเองส่วนงานอื่น

^{๓๖} ดูแล้ว สุวพรรณ ๔, ๒๕๓๑, จิตวิทยาทั่วไป, หน้า ๒๑๑-๒๑๒.

^{๓๗} ดูจิตวิทยาทั่วไป, หน้า ๒๑๑-๒๑๒.

ไม่มีอารมณ์เกลียดชังเกินไปนัก”^{๓๓} นักสุขภาพทางจิตเชื่อว่าสุขภาพของจิตขึ้นอยู่กับความเจริญของบุคลิกภาพ ดังนั้น การสร้างสุขภาพจิตด้วยการฝึกฝนให้จิตมีคุณภาพเรียกว่า “อนามัยทางจิต” หมายความว่าคนเราจะต้องต่อสู้กับโรคทางจิตคือ โรคประสาทและโรคทางด้านร่างกาย ฉะนั้น คนเราจะต้องดูแลสุขภาพทางจิตแข็งแรงสมบูรณ์ดี (Good mental health) โดยมีหลักการปฏิบัติ ๔ ประการ^{๓๔} คือ

๑. การปรับตัวให้เข้ากับบรรยากาศของสังคม
๒. การมีประสบการณ์ที่ก่อให้เกิดความรู้สึกเหมาะสมกับสังคม
๓. การรู้จักแก้ไขปัญหาคือของตนเอง
๔. การพยายามสร้างนิสัยแห่งการปรับตัวที่ดี
๕. การพยายามหาทางที่ดีและเหมาะสมก่อนคล้อยตามสิ่งที่กระตุ้นเพื่อ

ตนเองความต้องการของตนเอง

ดังนั้น หลักการทั้งห้าประการนี้จึงเป็นพลังที่จะสามารถให้มนุษย์ได้มีการดำรงชีวิตได้ในโลกนี้อย่างมีความสุขและมีคามสุขได้เสมอ

๓. สุขภาพจิตในทัศนะของพระพุทธศาสนา

ท่านในพระพุทธศาสนาได้อธิบายโรคทางสุขภาพจิตเสียไว้ในอภิสกขจิตโดยมีทัศนะว่ามนุษย์เรามีสาเหตุแห่งโรคทางร่างกายและจิตใจนั้นส่วนมากจะมาจากโรคทางจิตใจเป็นต้นกฤษฎี เพราะว่ามีอำนาจของสุขภาพจิตเสียแล้วย่อมจะนำมาซึ่งโรคทางร่างกาย ฉะนั้นสมมติหลักการของพระพุทธศาสนาแล้วจะมีสาเหตุทำให้สุขภาพจิตเสีย ๑๒ ประการ คือ

๑) โภกภูตจิต ๔ ดวงนั้นเป็นสาเหตุให้มนุษย์เป็นผู้มักมากมีสวามปรารถนาและมีความต้องการมากกว่าเงินทองของ

๒) โทษภูตจิต ๓ ดวงนั้นเป็นสาเหตุให้มนุษย์มีวิสามนโรธแค้นกับข้อบกพร่องภายในจิตใจจนแสดงพฤติกรรมที่โหดร้ายมีการฆ่า ทำร้าย เบียดเบียนทางร่างกายผู้อื่น

๓) โฆฬภูตจิต ๒ ดวงนั้นเป็นสาเหตุแห่งวิกลจริตของมนุษย์
สาเหตุทั้ง ๓ ประการเหล่านี้จึงเป็นสภาวะที่ไม่สะอาดส่งผลให้และเป็นสาเหตุให้จิตไม่บริสุทธิ์ที่เรียกว่า “อภยจิต” หรือว่าสกปรกจิต เพราะว่าเป็นสาเหตุแห่งโรคภายในจิตซึ่งประกอบด้วยจิตเจตสิกฝ่ายอกุศลคือกิเลสหรือเครื่องหน่วงปรุ่งแต่งให้จิตสุขภาพจิตเสียไป หรือทำให้

^{๓๓} กุณยา สุวาระณฺณ, วศ.ศ., โสภณกิจโกปัล, หน้า ๒๐๔.

^{๓๔} สอนจิตวิทยา หน้า ๒๐๖.

ภาวะจิตของมนุษย์ที่มีปัญหาทางด้านสุขภาพจิตคือ โรควัยแรกรุ่นภายในจิต ได้แก่ โรคแห่งกิลเลสตรัม
ที่คณะทางพรธอภีธรรม

ตามหลักพรธอภีธรรมนั้นยังได้อธิบายให้เราเห็นถึงจิตที่มีสุขภาพจิตดีมี
ภาวะบริสุทธิ์มีสภาพสะอาดใสไม่ขุ่นมัวปราศจากโทษ เพราะว่าเป็นจิตที่มีคุณภาพทางจิตดีงาม
เรียกว่า “โสภณจิต” โสภณจิตเป็นจิตที่ประกอบด้วยกุศลเจตสิกอันเป็นเครื่องปรุงแต่งจิตให้มีภาวะ
บริสุทธิ์ปราศจากโรคจิต โดยมีการแบ่งจิตที่มีสุขภาพจิตดีไว้ ๓ ระดับ คือ

๑.ภาวธรรมโสภณจิต หมายถึง จิตที่มีสภาพพื้นฐานแห่งความดีงามเข้มคั้น และ
ยังเป็นปัจจัยก่อให้เกิดจิตซึ่งมีคุณภาพจิตที่ดีสูงขึ้นไปอีก ได้แก่ ภาวธรรมโสภณจิต ๒๔

๒.สหคตจิต หมายถึง จิตที่มีสุขภาพสมบูรณ์ซึ่งสามารถลดภาวะดังที่เรากล่าว
ให้ชั่วร้ายอันเป็นผลจากการฝึกฝนอบรมด้วยธรรมาวจนสามารถข่มกิลเลสตรัมไว้ได้โดยความดี
เป็นจิตเฉพาะธาตุเครื่องเศร้าหมองด้วยสมาธิอย่างแนบแน่นกับอาขันธ์สามมีธรรมเป็นหนึ่งเดียว
เรียกว่า “เวกักกการณ” เพราะเป็นจิตระดับอนาจิตซึ่งมี ๒ ชนิดคือรูปาวจรจิต ๑๕ และรูปาวจรจิต
๑๒

๓.โลกุตรจิต หมายถึง จิตที่มีสุขภาพแข็งแรงสมบูรณ์ที่สุดซึ่งมีพระนิพพาน
เป็นอารมณ์จิตเป็นจิตขั้นอนุโลม โลก เพราะเป็นจิตประเภทประหารกิเลสได้อย่างเด็ดขาดถึงเจต
ตามลำดับขั้นตอนภายในกระแสแห่งมรรควิถีจิตด้วยการเจริญวิปัสสนา ได้แก่ โลกุตรจิต ๔

สรุป สุขภาพจิตในพรธอภีธรรมมี ๓ ระดับ คือ จิตที่เป็นพื้นฐานของความดี จิต
ที่มีสุขภาพระดับปานกลาง และจิตที่มีสุขภาพแข็งแรงสมบูรณ์ขั้นสูงสุด การที่มนุษย์เรามีสุขภาพ
จิตที่สมบูรณ์ได้ด้วยการฝึกฝนอบรมและพัฒนา สอดคล้องกับหลักพุทธภาษิตที่ว่า “การฝึกจิตเป็นการดี จิต
ที่ดีก็คิดแล้ว ย่อมนำความสุขมาให้” โดยมีหลักการแห่งพุทธปรัชญาที่ว่า “การไม่กระทำบาปทั้งปวง
การประกอบกุศลให้ถึงพร้อม และการทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว” ซึ่งจะถือได้ว่ามีสุขภาพจิตที่มีค
ความขุมน่งหมายสูงสุดของชีวิต และจะต้องทำการรักษาสุขภาพจิตให้ดียิ่งขึ้นต่อไปอย่างมั่นคง
ถาวรอย่างนิรันดร์ เพราะจะต้องมีภาพพัฒนาสุขภาพจิตให้บรรลุถึงคุณภาพจิตขั้นสูงสุดได้ด้วยความดี
ปัญญาที่สมบูรณ์พร้อมด้วยธรรมาวจน เราจะสังเกตเห็นได้จากมนุษย์ผู้มีจิตสะอาดเจตสิกมีกามเ
หะนิพพานเป็นอารมณ์ในโลกุตรจิตแล้วย่อมจะปรากฏว่าบุคคลผู้นั้นจะมีสุขภาพจิตแข็งแรง โดย
ความที่มีจิตใจบริสุทธิ์สะอาดโดยปราศจากพิษทางด้านจิตใจ หรือไม่มีโรคเรื้อรังคือกิลเลสตรัม
คิลเลาอย่างสิ้นเชิง

^{๒๕} พ.ร.บ.วิ. ๒๕ / ๒๕ / ๒๕๒๕ (จิตตวิเสส ๒๕๒๕ จิตต วิ. ๒๕๒๕)

^{๒๖} พ.ร.บ.วิ. ๒๕ / ๒๕๒๕ / ๒๕๒๕.

๔.๒ การนำเอาหลักพระอภิธรรมในฐานะที่มีผลวิจัยผลจนจึงสังคมวิทยา

การศึกษาพระอภิธรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตจิตใจเชิงจิตวิทยาสำหรับมนุษย์โดยตรง แล้ว
 ย้รวม ไปยังการศึกษาวิเคราะห์ความเป็นอยู่ในสังคมของมนุษย์ โดยอาศัยความรู้และความเข้าใจใน
 เรื่องของวิชาสังคมวิทยา(Sociology)ซึ่งเป็นศาสตร์หนึ่งในวิชาสังคมศาสตร์อันมีจุดมุ่งผลอยู่ที่ระ
 ยียบแนวความคิดหรือปรัชญาที่อยู่ในขั้นพื้นฐานเกี่ยวกับลักษณะพฤติกรรมของสังคมมนุษย์ และ
 มีตรรกวิทยาพฤติกรรมของมนุษย์ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม โดยให้หลักการและวิธีการของ
 วิทยาศาสตร์มาแสวงหาความรู้และความเข้าใจชีวิตและสังคมของมนุษย์ได้อย่างมีหลักการ
 ทางวิชาการในปัจจุบันนี้เห็นที่สอดคล้องกัน แล้ววิชาการทั้งปวงยังมีข้อจำกัดอยู่ และในด้านสังคม
 วิทยาอันมองแนวทางด้านจิตใจมองในแง่ของความรู้สึกและศีลธรรมอันทำให้เกิดระบบจริยธรรม
 ขึ้นมา^{๓๓} แต่ไม่อาจทราบได้ว่ามีความลึกซึ้งด้านจิตใจได้เหมาะสมอันเป็นส่วนร่างกายซึ่งเป็นที่ตั้ง
 อาศัยของวิญญาณได้ ฉะนั้นจึงต้องอาศัยวิชาการทางด้านพระอภิธรรมมาวิเคราะห์ชีวิตและความ
 เป็นอยู่ของมนุษย์ด้วย

การที่ผู้วิจัยมีการนำเสนอหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับพระอภิธรรมมา
 วิเคราะห์เชิงจริยธรรมในแง่ของสังคมวิทยาตามหลักของสังคมวิทยาของพุทธลักษณะการมี
 เพื่อความเข้าใจธรรมชาติดของมนุษย์ในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม ตามโครงสร้างของระบบ
 พฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกมาทางเป็นพฤติกรรมทางสังคม(Social behavior)โดยมีแนวความคิด
 พื้นฐานที่ปรากฏอยู่ในหลักพระอภิธรรมมัจจุ เจตสิก รูป มลลนิมิตาน ซึ่งก่อให้เกิดพฤติกรรมทาง
 สังคม เช่น วัฒนธรรมทางสังคม การจัดระเบียบสังคม การจัดกลทางสังคม การกระทำทางสังคม
 การจัดลำดับชั้นทางสังคม และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นต้น เพราะมนุษย์มีลักษณะกระทำ
 ภายใต้การบังคับโดยพลังของกฎเกณฑ์ทางสังคม อันได้แก่ ความเชื่อทางศาสนา จารีต ประเพณี
 กฎหมาย ค่านิยมของกลุ่ม^{๓๔}

จากข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าความเชื่อทางศาสนานั้นมีความสำคัญส่วนหนึ่งของ
 ของสังคมมนุษย์ที่สาธารณนิยตหลักคั่นให้มนุษย์มีกฎเกณฑ์ไว้สำหรับเป็นหลักประพฤติและ
 ปฏิบัติซึ่งแสดงออกพฤติกรรมที่เป็นนิสัย(Habit)หรืออุปนิสัย(Character)อันเป็นผลประพฤติกรรมที่
 เคยชินของสังคมซึ่งมนุษย์ได้สร้างขึ้น เช่น กฎเกณฑ์ทางศีลธรรม โดยเฉพาะพระพุทธศาสนา
 เช่น กฎศีลห้า เป็นต้น อันเป็นบรรทัดฐาน(Norm)ที่มนุษย์ผู้เป็นศาสนิกชนสร้างขึ้นมาควบคุม

^{๓๓} ศาสตราจารย์ ดร. ก. ม. พ. จิตธรรมและการปฏิบัติ, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิบูลย์, ๒๕๐๓), หน้า ๑.

^{๓๔} จานส์ อธิโนนสิทธิ์ อภินิหาร, สังคมวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สมมติ, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔.

เป็นจารีต ประเพณี และค่านิยมซึ่งส่งผลกระทบต่อ โดยมีการกำหนดว่าการกระทำใดถูกต้อง การกระทำที่ผิด การกระทำอย่างไหนจึงว่าเป็นความดีและจำเป็นในฐานะหรือ การกระทำอย่างใดได้เป็นหรือละเมิดกฎทางศีลธรรม เป็นต้น แต่ว่าการนำเสนออันนี้มีข้อจำกัดของพระอภิธรรมที่ไม่สามารถวิเคราะห์เชิงสังคมวิทยาให้ปรากฏออกมาได้อย่างเป็นรูปธรรมเต็มรูปแบบ เพราะเป็นการวิเคราะห์ได้ในเพียงแง่ของสังคมวิทยาต้นทางเท่านั้น โดยจะได้นำเสนอรายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๒.๓ การกระทำทางสังคมตามหลักพระอภิธรรม

การกระทำทางสังคม หมายถึง การกระทำที่บุคคลคนหนึ่งมีความเกี่ยวข้องกับผู้อื่นโดยตรงหรือโดยอ้อมก็ได้ ซึ่งทำไปในภายใต้นัยหรือเจตนาโดยมีจุดมุ่งหมายให้ความหมายของผู้อื่นสามารถยอมรับได้ การกระทำที่บุคคลหรือกลุ่มแสดงออกกันเรียกว่าปฏิบัติพิธี คือการกระทำที่สมมติ^{๔๕} ในพระอภิธรรมมีหลักปรมาณธรรม ๔ อย่าง คือ จิต เจตสิก รูป และนิพพานนั้นสามารถแบ่งออกเป็นลักษณะความเป็นจริงได้ ๒ ลักษณะ คือ สิ่งที่ปรากฏธรรม และสิ่งที่ปรากฏธรรม (อนันต และนิพพาน) ซึ่งอยู่เบื้องหลังแห่งการกระทำหรือพฤติกรรมของมนุษย์

ถ้าหากพฤติกรรมของบุคคลกระทำอย่างเป็นรูปธรรม เราจะพบสิ่งที่อยู่เบื้องหลัง คือจิตเป็นประธาน และเจตสิกที่หมายถึงสิ่งที่ปรุงแต่งจิตส่งไปยังรูปให้เกิดพฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกมา ซึ่งสิ่งทั้งสองนั้นสามารถมีอิทธิพลต่อการกระทำของมนุษย์ทั้งในทางที่ดีและในทางเลวร้าย โดยมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นซึ่งจะเกิดขึ้นแต่และบุคคลก่อนแล้วจนมาเป็นการกระทำทางสังคมหรือสมาชิกของกลุ่มในสังคม ซึ่งหมายถึง การกระทำที่แสดงปรากฏออกมาสู่สังคมโลกภายนอกเรียกว่าเป็นพฤติกรรมทางสังคม (Social behavior) โดยมีหลักการของการกระทำทางสังคมอยู่ ๔ ประการ^{๔๖} คือ

- ๑) ตัวผู้กระทำการ (Actor)
- ๒) เป้าหมายของการกระทำ (End)
- ๓) เงื่อนไข (Condition) ของการกระทำ
- ๔) วิธีการ (Means) ของการกระทำ

การกระทำทางสังคมตามหลักการดังกล่าวนี้ ผู้กระทำการจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับสถานการณ์ที่ตนเป็นของตนเอง โดยมีสภาพในการเลือกตัดสินใจในการกระทำนั้น ๆ อยู่ด้วย

^{๔๕} ในบาลี อภิธรรมสังคหะ, สังคหวัตถุ, ๓๖, ๓๗.

^{๔๖} อ้างตามคำนิยาม.

คน(Self)ก็คิดใหม่ทกว่าร่างกาย(Body)ที่รูป ๓๓ละทำของบุญต้องถ่วงน้ำหนัก
มีเป้าหมายอย่างชัดเจน หนทางถึง ที่ที่บุญต้องการ ๓๓ละถึงวัดดูประสงคั้นสุดท้ายในชีวิต ๓๓ละ
ก่อนที่บุญยังบรรลุดูถึงจุดหมายปลายทางนั้น ๓๓ละส่วนบุญส่วนมากที่ตนได้มาจะพาผู้กระทำการ
ละเลยเป้าหมายในพระอภิธรรมคืออุกฤษฏ ๑๓ มีโณภุช ๘ โทณภูช ๒ โภณภูช ๒ โภระ
ซึ่งเหล่านี้มักจะเป็นอุปสรรคให้รับภาระเกิดคัดค้านใจกระส่ำที่คิดพลาดสำนึกบุญกระเบียดทางเข้า
สู่กรรม

[illegible]

สรุป การกระทำที่มนุษย์ผู้กระทำความผิดในสามารตี่จะเลือกปฏิบัติได้ตามคุณค่าทาง
ด้านจริยธรรมทางสังคมหรือเอ็อกคุณประ โชนาที่จะ ได้รับผลง่ของการกระทำอันนั้นไม่วะจะมีภ
กัซึ้นกับตัวลขจวริณนิตถ์ลงไปอึงถึงแนวคืองทางสังคฆของมนุษย และยังสามารถทื่อห้ให้กิด
การเปลี่ยนแปลงทางสังคฆที่ดีขึ้นหรือเลวลงได้คน โดยมิเพินาหลดละเืองใจของการกระทำที่
มนุษย์ปรารถนาดีและการบรรลุจิตตามศุทธกคิ ถัดมาคือสิ่งที่มีกัณธภาพที่สุดของมนุษย์คือพระนิพพาน
ได้แก่ ศตวรรษแห่งการประพฤติและปฏิวัติที่มนุษย์ทุกคนใช้สาคหาวิธีเอาไวในจีนตุตทั้งด้วยวิธีการ
ดำเนินไปสู่จุดมุ่งหมายที่ปรากฏอยู่ในมรรคมีองค์ ๘ หรือหลักการแห่งศีล ธมม และปัญญา เพื่อ
การบรรลุจุดประ โชนาและความสุขอย่างสูงสุดหรือมีมัตถประ โชนา ฉะนั้น จึงคิดได้ว่ากร
ธธิบายการกระทำของมนุษย์ท่าละลักษณะวิธอาถั่วกับภาษาอธิบายตามหลักการทรงจริงวิทยาศาสตร์ใน
ทุกขปัญญามรรควาทมาได้กล่าวมาแล้ว

๔.๒.๒ การวิเคราะห์ขอบเขตการพิจารณาของอัยการในพระอภิสรรพ

การจัดระเบียบทางสังคมเพื่อการจัดการระบบชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์ให้ดียิ่งขึ้น
กว่าเดิม โดยปกติมนุษย์มักจะทำอะไรตามใจตัวเองอยู่เสมอ โดยจะทุ่มเทในสิ่งที่ตนสนใจเท่านั้น
เท่านั้น และจะไม่ทำในสิ่งที่ตนเห็นว่าไม่ดีหรือไม่ชอบใจ ฉะนั้น เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีมนุษย์จึง
จำเป็นต้องมีการจัดระเบียบแบบแผนของชีวิตไว้เพื่อดำเนินชีวิตอยู่ในสังคม โดยใช้หลักกฎเกณฑ์
ทางศาสนามาเป็นบรรทัดฐานในการจัดระเบียบชีวิตระบบความเชื่อทางศาสนา ดังที่อิมิล เคอร์ต์ โกล์

(Emile Durkheim) กล่าวว่า “สิ่งที่ทำให้สมาชิกในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างจำเป็นระเบียบได้นั้นคือการที่คนในสังคมนั้นมีความเชื่อและค่านิยมร่วมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อทางศาสนา”^{๑๖๖} แต่ความเชื่อทางศาสนาทางศาสนาตะวันตกนั้น^{๑๖๗}จะเป็นอิทธิพลมาเชื่อกันกันเนื่องมาจากพระผู้เป็นเจ้ามีผลทำให้เกิดขึ้น ความเชื่อทางศาสนาทางศาสนาตะวันออกโดยปกติพระพุทธรูปศาสนาเหล่านั้นมีความเชื่อมั่นในความศักดิ์สิทธิ์ของความรู้ในศัปปัญญา^{๑๖๘}จนมนุษย์เห็นว่ามีความสามารถที่จะจัดการกับปัญหาเหล่านี้

เท่านั้น สมมติฐานการมองพระพุทธรูปแล้วมนุษย์จะนิรันดร์^{๑๖๙}และการจัดระเบียบและการจัดกลาถึงคนไว้อย่างชัดเจนที่สุดเกี่ยวกับเรื่องอภิปรัชญา การวางตัว โสภณจิต นวัตกรรมจิต^{๑๗๐} โสภณจิต เพราะว่าการจัดระเบียบสังคมที่ดี การจัดการถึงคนที่ดี ทั้งสองอย่างนี้เป็นวัฒนธรรมที่ดีงามของสังคมมนุษย์ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงได้สร้างขึ้นมาไว้เป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความรู้ที่ปลอดภัยและมีคามสุข^{๑๗๑} ซึ่งจะมีรายละเอียดดังนี้

๑) การจัดระเบียบสังคม(Social organization)

การจัดระเบียบสังคมเป็นทฤษฎีที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับมนุษย์ เพราะว่าในการจัดระเบียบสังคมนั้นเป็นเรื่องของวิธีการที่มนุษย์กำหนดขึ้นเพื่อใช้^{๑๗๒}ในหลักเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกันอย่างมีระเบียบแบบแผน^{๑๗๓} ซึ่งมนุษย์ทุกคนจะต้องปฏิบัติตามกันอย่างไว้ดีให้มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันโดยมีลักษณะพื้นฐานทั่วไปในสังคมนั้นจะต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ ๒ ประการ^{๑๗๔} คือ บรรทัดฐาน(Norms)และสถานภาพ(Status)ไว้ไว้สำหรับการควบคุม^{๑๗๕}และการกำหนดตำแหน่งหน้าที่ของตัวมนุษย์ที่มีสื่อถึงคนส่วนรวมอย่างไรบ้าง

บรรทัดฐานซึ่งเป็นวัฒนธรรมในสังคมมนุษย์หมายถึงกฎเกณฑ์ทางด้านศีลธรรม ตลอดจนกฎเกณฑ์ ธรรมเนียม จารีต ประเพณี อันจะต้องปรากฏอยู่ในความรู้อย่างลึกซึ้งภายในจิตใจที่ลึกซึ้งและละเอียด^{๑๗๖} ซึ่งเป็นพื้นฐานให้วางกายหรือรูปแบบพฤติกรรมของมาคือความระมัดระวังถึงการกระทำที่คนจะต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ และมีความรู้ที่คิดพัฒนาเป็นโทษต่อสังคมคน^{๑๗๗}หรือผลของอภิปรัชญา เพราะความรู้อย่างละเอียดจะมีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเองทั้งสองอย่าง

ส่วนสถานภาพคือตำแหน่งหน้าที่ของมนุษย์ที่มีอยู่ในสังคมจะช่วยกันจัดระเบียบสังคมให้มีการปรองดองหนึ่งด้วยเป็นตัวแทนสถานะของปัจเจกบุคคลในฐานะสมาชิกของสังคม ซึ่งจะมีอำนาจหน้าที่รับผิดชอบร่วมกันต่อระบบการทำงานที่ตนเองจะต้องมีกันระหนึ่ที่รับผิดชอบว่าตนเองมีสถานภาพอย่างไรบ้าง^{๑๗๘} และมีบทบาทอย่างไรบ้างต่อการช่วยเหลือสังคมคนความ

^{๑๖๖} Emile Durkheim, *Leviathan*, 1914, p. 10.

^{๑๖๗} Emile Durkheim, *Leviathan*, 1914, p. 10.

^{๑๖๘} Emile Durkheim, *Leviathan*, 1914, p. 10.

ภาคหัวของบุคคลในสังคม เช่น เป็นนักปกครอง เป็นเจ้าหน้าที่ หรือแม้กระทั่งนักบวชในศาสนา และสิ่งนี้สถานภาพชั่วแหว่เดียวในการจัดระเบียบสังคมให้ดีขึ้น โดยสมาชิกการจัดภาคทางสังคม มนุษย์ให้มีความเป็นมาอย่างขึ้น เพราะว่ามีพื้นฐานนี้โลกกำลังเกิดวิกฤตการณ์ศีลธรรมเสื่อมลงในสังคม ของมนุษย์ทำให้ระเบียบของสังคมเปื่อยยุ่ยลงไป

แต่เมื่อกล่าวโดยนัยสังคมวิทยา “ศาสนา” คือสถาบันหนึ่งทางสังคม ซึ่งปฏิบัติหน้าที่เพื่อ ทำให้สังคมเป็นปึกแผ่นและมีความมั่นคง^{๒๖} ดังนั้น ศาสนาในฐานะที่เป็นสถาบันหนึ่งที่มีความ สำคัญและมีอิทธิพลที่ถูกต้องยังคงมีบทบาทอยู่ซึ่งมีคุณค่าต่อวิวัฒนาการ ดังนี้ คือ

๑. การควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์
๒. การหมักปิ้งใจคนให้เป็นเอกภาพ
๓. การให้ความหวังแก่คนแก่ที่แท้จริง
๔. การพัฒนาสังคมของมนุษย์
๕. การให้คำสอนต่อปัจเจกบุคคล

ดังนั้น ศาสนาจึงมีบทบาทสำคัญที่เป็นรากฐานของสังคมที่มีค่านิยมและการกระทำที่นิยม ของบุคคลในสังคมให้มนุษย์ได้พัฒนาคุณภาพของชีวิตให้ดีขึ้น โดยมีกระบวนการตั้งสมมติฐานใน การแก้ไขปัญหามิใช่โดยอำนาจแต่เป็นวิถีของควบคุมพฤติกรรมตามสังคมของมนุษย์ ดังที่ศาสตราจารย์ บี.ซี.ราอ(B.C.Rao)^{๒๗} อธิบายว่า ศาสนาคือประมวลความคิดเกี่ยวกับชีวิต อิทธิพลของศาสนาคือพฤติกรรมและวิถีชีวิตปัจเจกชนทั้งหลาย และศาสนาอีกนัยหนึ่งที่เป็นสื่อ สำคัญแห่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและพฤติกรรมทางสังคม ศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต มนุษย์ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย

ท่านพระพุทธศาสนาย่อมเป็นสถาบันที่สำคัญซึ่งช่วยจัดระเบียบสังคมให้มนุษย์มี ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นอย่างมีระเบียบกฎเกณฑ์ทางสังคม โดยเริ่มขึ้นที่กระบวนการแสดงธรรมเทศนา ภาวนาในจิตใจของมนุษย์ พระเมตตาความรักที่วางอยู่บนวิถีชีวิตระเบียบภายในจิตใจของปัจเจกชนได้ แล้วจึงสะท้อนการจัดระเบียบทางสังคมโดยอำนาจปัจเจกชน ซึ่งประมวลอยู่ในกระบวนการทาง ฤทธกิจซึ่งเป็นพื้นฐานการจัดระเบียบของปัจเจกบุคคลและสถานะการพัฒนาที่สูงขึ้นในมณฑลจิตใจ แล้วต่อมาจะพัฒนาขึ้นเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดในการจัดระเบียบทางสังคมคือบรรลุถึงโลกฤทธกิจ

^{๒๖} จันทร โอฬารสิทธิ์, ๒๖, สังคมวิทยาศาสนา, (กรุงเทพฯ:ธรรมการ : สำนักพิมพ์วิมุตติวิทยา, ๒๕๒๕), หน้า ๑๕.

^{๒๗} นาม ศ.ดร.พรชัย, ศาสนาและสังคม, สังคมวิทยาศาสนา, (กรุงเทพฯ:ธรรมการ : สำนักพิมพ์วิมุตติวิทยา, ๒๕๒๕),

^{๒๘} นาม ศ.ดร.พรชัย, ศาสนาและสังคม, สังคมวิทยาศาสนา, หน้า ๑๕.

พลังสามของพระอภิธรรมแสดงให้เห็นถึงกระบวนการพัฒนาในโลกวิจิตรก่อนแล้ว จึงอธิบายไว้ให้เห็นถึงอุปปนาวิจิตรด้วยข้อปฏิบัติตามหลักธรรมทางด้านสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน โดยมีรายละเอียดคุณภาพจิตที่ได้วิวัฒนาการจนพัฒนาแล้วให้เข้าสู่โลกุตระวิจิตรภายในบรรพวิจิตรมีการข้ามโลกรูปฐานซึ่งเป็นผู้เกี่ยวข้องสัมพันธ์ทำให้ก้าวขึ้นสู่สรีรบุคคลผู้ซึ่งพัฒนาสำเร็จแล้ว

ในส่วนนี้สามารถชี้ให้เห็นถึงหลักปรมัตถธรรม ๔ คือ จิต เจตสิก รูป และนิพพานนี้มีแนวความคิดที่สามารถพัฒนาคุณภาพคุณค่าของจิตให้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมให้มีพฤติกรรมที่ดีขึ้นด้วยการอบรมตั้งแต่จนสถานยังทำให้ปัจเจกบุคคลมีคุณสมบัติและสามารถพัฒนาคุณค่าแห่งจิตให้สูงขึ้นไปสู่เส้นทางอันบริสุทธิ์แห่งพฤติกรรมของสมาธิในสังคมมนุษย์อันเป็นวิวัฒนาการพฤติกรรมทางสังคมยุคต่อเวลา

๒)การจัดกลาทางสังคม(Socialization)

การจัดกลาทางสังคมนั้นเป็นกระบวนการทางจิตวิทยาในการจัดระเบียบสังคมของมนุษย์ให้ดีขึ้น ซึ่งจะมีผลสามารถทำให้มนุษย์มีบุคลิกภาพที่ดีไปตามวิถีทางที่สังคมปรารถนาอันเป็นวัฒนธรรมบางอย่างหนึ่งของมนุษย์โดยมีการถ่ายทอดและพัฒนาบุคลิกภาพของปัจเจกบุคคลที่ปรากฏในสังคมวิทยาซึ่งมีองค์กรพร้อมที่จะทำหน้าที่จัดกลานี้ ได้แก่ ครอบครัว สถาบันศึกษา และสถาบันศาสนา เป็นต้น โดยเฉพาะสถาบันศาสนานั้นจะมีวิธีการจัดกลาปัจเจกบุคคลก่อนแล้วจึงจัดกลาต่อคนอันมีผลต่อเนื่องกันมา โดยเฉพาะพระพุทธศาสนานั้นจะมีกรรมวิธีจัดกลาปัจเจกบุคคลทางด้านจิตใจคือจิตใจจะเจดติก่อนเป็นอันดับแรก ต่อมาจึงมีการจัดกลาทางด้านกายภาพคือรูปให้มีบุคลิกภาพที่ดีเหมาะสมกับสังคมของมนุษย์

ตามหลักธรรมของพระอภิธรรมนั้นมีหลักการจัดกลาทางสังคมอยู่ ๓ ประการ คือ การจัดกลาขั้นพื้นฐาน ได้แก่ ศึกษา การจัดกลาขั้นกลาง ได้แก่ ภาวกรรมฐาน ๑๐ และการจัดกลาขั้นสูงที่สุด ได้แก่ นชตมืองค์ ๔ โดยมีการจัดกลาขั้นพื้นฐานทางด้านกายภาพแล้วจึงหันไปมีบุคลิกภาพทางศีลธรรมและวาทะที่พร้อมจะจัดกลาขั้นกลางด้วยพุทธกรรมฐาน ๑๐ ซึ่งเป็นการจัดกลาด้วยร่างกาย วาจา และจิตใจไปพร้อมกัน และการจัดกลาขั้นสูงสุดคือบรรพมืองค์ ๔ นั้นพร้อมจะจัดกลาทางด้านจิตใจของมนุษย์ให้บรรลุถึงความเปี่ยมระเบียบเรียบร้อยทางสังคมได้อย่างมีประโยชน์สูงสุดและเต็มที่สุดของแห่งจริงในขั้นโลกุตระจิต

การจัดกลาทางสังคมในพระอภิธรรมนั้นมีการเริ่มต้นตั้งแต่การจัดกลาทำสมาธิภาวนาจนจิตผอม ๆ ก่อนที่ปรากฏอยู่ในอภิญญา ได้แก่ โลกขุติจิต โทณขุติจิต และโมหขุติจิต เป็นพื้นฐานเบื้องต้นก่อนแล้วจึงมาจัดกลาจิตใจให้ถึงภาวะระอาตบวิสุทธิมั่งคั่งด้วยการให้ทานคือ

๔.๒.๓ พระนิพนธ์ตามหลักพระอริยธรรมในแง่มนุษยศาสตร์ศึกษา

พระนิพนธ์ในพระอริยธรรมนี้เป็นอุดมคติที่วางของสังคมและการเมืองในระบอบชาติแห่งความเป็นจริงของมนุษย์ทั้งมวล หากว่าเราขอถอยย้อนหลังไปดูต้นตอฐานตามมูลพระประวัติที่ปรากฏในอุคคัมฯ แล้วจะพบว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงปฏิวัติระบบการปกครองของมนุษย์ในสมัยนั้นขึ้นมาใหม่ โดยทรงคิดตั้งรูปแบบการปกครองแบบใหม่เรียกว่าเป็นระบอบคุณกตศีลธรรมที่ตั้งขึ้นขึ้นมาค้ำหาก วิธีการของพระพุทธเจ้าก็คือการตั้งระบอบขึ้นมาเรียกว่า “ศีลธรรม” คือ สังคมสงฆ์^{๑๔} ได้แก่ สมุณณะ หมายถึง กลุ่มชนที่พระพุทธองค์ทรงจัดตั้งชุมชนที่มีการพัฒนาคุณภาพของชีวิตด้วยระบบไตรสิกขา คือ สิกขา สมายะ ปิฎกุตตา สมามถวณว่เป็นชุมชนที่จัดตั้งขึ้นโดยพระพุทธเจ้าผู้เข้าใจถึงความเห็นจริงในกฎเกณฑ์ของธรรมชาติแล้ว จึงทรงบัญญัติกฎเกณฑ์ขึ้นใหม่ตามข้อเท็จจริงในสังคมของมนุษย์ สมุณณิกคณอบสมณชนนั้นให้ความพรหมในการพัฒนาคุณภาพของชีวิตให้มีการดำเนิน ไปสู่จุดประสงค์ที่ดีมีเป้าหมายร่วมกันคือพระนิพนธ์ถือว่าเป็นความดีสูงสุดทางด้านจริยธรรมของมนุษย์ในสังคมเรียกได้ว่าพระพุทธองค์ทรงจัดระเบียบทางสังคมขึ้นมาให้สืบตามเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองที่ดีงามในสังคมของมนุษย์

ถึงแม้ว่ามนุษย์ยังไม่สามารถดำเนินชีวิตให้พัฒนาไปสู่ความดีสูงสุดตามอุดมคติดังกล่าวได้อย่างแท้จริงก็ตาม แต่ว่าด้วยการพัฒนาชีวิตให้เข้าสู่ระบบสังคมอุดมคติขึ้นต้นหรือขึ้นกลางได้อย่างที่สำนวนพระอริยธรรมเรียกว่า “การเข้าสู่กระแสแห่งพระนิพนธ์” แล้วจึงเรียกได้ว่าเป็นการดำเนินการเข้าไปสู่สังคมของอริยชน หมายถึงการดำเนินไปสู่สังคมของพระอริยบุคคลชั้นพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอรหัง ฯลฯ และสุดท้ายจึงสามารถพัฒนาชีวิตให้เข้าไปสู่ระบอบสังคมของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นสังคมที่เป็นแบบอย่างที่ดีที่สุดของมนุษย์ อันมีพระโพธิญาณซึ่งสมบูรณ์ที่เจนาไปเป็นตัวอย่างแบบแผนการดำเนินชีวิตอยู่ในโลกนี้ เพราะว่าเป็นสังคมพระอรหันต์ที่นำมาซึ่งประโยชน์สุขแก่ผู้อื่นและก่อให้เกิดผลดีแก่มนุษย์เป็นจำนวนมาก

เพราะฉะนั้น สังคมอุดมคติหรือสังคมนี้เป็นสังคมที่ทำให้มนุษย์มีคุณภาพในการอบรมฝึกฝนและพัฒนามนุษย์ให้มีสภาพชีวิตและความเป็นอยู่ โดยเริ่มตั้งแต่การวางจุด แก่นหลักคุณธรรมเชิงคุณธรรม ซึ่งมิถึงมวลธรรมที่ศิลปศาสตร์จากอันสรวลทั้งปวง พระบรมมนุษย์ในสังคมแบบนี้จะมีความอดทนอดกลั้นอันเกิดมาจากการฝึกหัดคือความอดทนอดกลั้นในพฤติกรรมของตนเองได้ตลอดเวลาเรียกได้ว่าเป็นสังคมในระบอบของการอยู่ร่วมกันแบบกตัญญูในบรรดาคนที่เอื้ออำนวยประโยชน์แก่ผู้อื่นและกันและกัน ได้โดยมีการศึกษาหาความรู้หรือมีการเรียนรู้

^{๑๔} ศ.ศิริกัมม (นามสมมุติ) วิเคราะห์โครงสร้างสังคมสมณทูต, (กรุงเทพฯ:เกษร : พิมพ์โดยมูลนิธิธรรมศึกษา, ๒๕๔๑), หน้า ๓๓.

เพื่อการพัฒนาในชุมชน โดยมีการเข้าถึงสภาวะธรรมทางธรรมชาติถึงแวดล้อมตัวมนุษย์เอง และเพื่อความเข้าใจตัวเองอย่างถูกต้องตามความเป็นจริงของสังคมมนุษย์ที่เรียกว่าการรู้ตนเองเข้าใจใน หรือถึง ๔ โดยมีการเรียนรู้และเข้าใจผลของความชั่วร้ายทั้งปวงคือความทุกข์ที่เกิดขึ้นมาในสังคม เพราะมีการรู้สาเหตุแห่งความทุกข์คือความทสยจนอยากรทั้งสยอ มีการรู้ความคันมีอุหนะแห่งความทุกข์ และมิจฉิการดำเนินที่สามารถดับความทุกข์ได้ โดยมีการพัฒนาด้านจิตใจของมนุษย์ในสังคม ให้ยึดสติปัญญารู้เท่าทันทุกสถานการณ์ของโลกและชีวิต

ในสังคมที่กล่าวนี้มีการได้ปละ โชน์จากหลักธรรมวินัย โดยใช้วิธีน้อมนำผู้ปฏิบัติในสติปัญญาจัดตั้งกลุ่มชนเป็นระบบสี่จะขึ้นมา โดยมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่ความสันติอันคือกิจกรรมร่วมกันของเผ่าตระกูลที่เข้ามาสู่ชุมชนเช่นนี้ ดังที่พระธรรมปิฎกกล่าวว่า “พระพุทธรูปทรงปกครองสงฆ์ ด้วยวินัยซึ่งจัดสรรให้ชาวเป็นอยู่ การดำเนินชีวิต สภาพแวดล้อม การเพิกิจกรรมร่วมกัน ประสานกันเป็นระบบที่เกื้อกูลต่อการพัฒนาชีวิตของมนุษย์ไปสู่ความดีงามสูงสุดที่เป็นจุดหมาย”^{๒๖}

จากข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การจัดการสังคมในอุดมคติอย่างนี้จะเห็นได้ชัดว่าให้มนุษย์ได้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข สอนและเป็นสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการที่แต่ละบุคคลในสังคมบุคคลนั้นจะได้มี โอกาสและเสรีภาพในการไม่เรียนรู้และปฏิบัติ ได้แก่ การศึกษา การฝึกหัด การอบรมตนเองอันเป็นต้นหนึ่งของสังคมได้วิวัฒนาการให้เข้าใกล้สิ่งที่ดียิ่งขึ้นอยู่ ๆ ขึ้นไปจนจึงขึ้นแห่งความดีสูงสุดในการปฏิบัติธรรม ๓๓ การขอใครสักคนหรือคนเป็นชีวิตในปลายผลคือการของนรกเมือง ๘ ดังมีพระพุทธรูปที่ว่าบรรดาคนมนุษย์ทั้งสยอ มนุษย์ที่ฝึกแล้วจึงเป็นผู้ประเสริฐที่สุด^{๒๗} เพราะว่าการกระทำความคิดตามหลักการแห่งสังฆะหรือสังคมาในอุดมคติดังกล่าวถือว่าเป็นการจัดเกลากระบวนการทางสังคมซึ่งส่งผลให้บุคคลมีบุคลิกภาพตามที่ต้องการ ได้เป็นอย่างดีตามสถาบันทางศาสนาหรือวงความกะบวนทางในทางสังคมวิทยาศาสตร์

นอกจากนี้คนที่ได้กล่าวมาแล้วยังมีหลักการหรืออุดมการณ์ที่พระพุทธองค์ทรงประกาศเอาไว้ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของคนในสังคมของมนุษย์ว่า “การไม่กระทำความทั้งปวง การกระทำความดีให้ถึงพร้อม และการกระทำจิตใจให้บริสุทธิ์”^{๒๘} ซึ่งจึงว่าเป็นหลักการแห่งการปฏิบัติของมนุษย์ในสังคมคือการให้ละเว้นความชั่วร้ายทั้งหมดแล้วมีประกอบตั้งคุณงามความดีขึ้นเป็นถึงที่เป็นประโยชน์สูง และการบำเพ็ญตบะจิตภาวนาให้หลุดพ้นจากโลกาไปให้ทำถึงถึงสมบัติโลกะ โสกะ และโมหะเป็นต้น หลักการนี้เห็นได้ว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา

^{๒๖} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), นิเทศพจนานุกรม, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑), หน้า ๕๓.

^{๒๗} จ.ล.วินัยปิฎก ๒๕ / ๓๒๖ / ๕๓๖, (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย)

^{๒๘} จ.ล.วินัยปิฎก ๒๕ / ๓๒๖ / ๕๕.

ส่วนอุดมการณ์(Ideology)นั้นจะมีพระนิพพานจัดเป็นบรรทัดฐานเป็นจุดมุ่งหมาย ชัดชัด และผู้ที่มิปฏิบัติตามก็มีกรรมวินัยเป็นเครื่องวัดแล้วจะไม่มีอะไรทำร้ายผู้อื่น ไม่ถือคตินิยมผู้อื่นเป็นค่านิยมในสังคม โดยมีกรอบแห่งหลักการและอุดมการณ์ที่ปฏิบัติสหพรหมวินัยให้ถือเป็นแบบอย่างในการควบคุมความประพฤติและปฏิบัติเป็นเกราะรักษาร่างกายและจิตใจอยู่เป็นประจำ ทุก ๆ ที่เมื่อคนในวันดู โศกโศกประจวบกันของมนุษย์จะก้าวข้ามวันทั้งการประกาศหลักการและอุดมการณ์ดังกล่าว เพื่อให้มีการทบทวนจัดปฏิบัติอันเป็นกฎเกณฑ์ทางสังคมมนุษย์โดยมีการถือเอาบรรทัดวินัยเป็นใหญ่โดยถือเอาส่วนรวมเป็นใหญ่ที่เรียกว่า“หลักธรรมวินัย”

สรุป พระนิพพานในพระอภิธรรมดังกล่าวเป็นที่มาของสังคมอุดมคติหรือสังคมแบบสันตะฆาต สังคมทางเหนือ ให้ทุกคนมีสิทธิ์อยู่ในสังคมนี้ ซึ่งนำไปสู่การค้นพบและนำไปสู่การเข้าใจธรรมะที่ถูกขัด “ตามระบบโครงสร้างของธรรมชาติแห่งความเป็นจริงของสรรพสิ่งที่ปรากฏอยู่ในโลกและจักรวาลนี้แล้ว มนุษย์ทุกคนย่อมสามารถเข้าถึงความเป็นพุทธะได้เหมือนกันทั้งหมด เพราะว่าการฝึกฝนอบรมพัฒนาชีวิตและจิตใจให้มีคุณภาพและประสิทธิผลทางสูงตามประเภทแห่งการวางจริย นวัตกรรม และ โลกทรรศน์ โดยภาวะเอกอุทิศ ได้อย่างดีแล้วตามแบบเดิมหรือ

๔.๒.๔ พระนิพพานในพระอภิธรรมเป็นที่มาของสังคมอุดมคติ

พระนิพพานสภาพกับพระอภิธรรมนั้นเป็นที่มาแห่งสังคมอุดมคติหรือสังคมแบบสันตะฆาตซึ่งสามารถสร้างระบอบเอกภาพให้เกิดขึ้นแก่มนุษย์ในสังคม มนุษย์ได้สร้างหาผลทางปฏิบัติในชุมชนโดยมีหลักการร่วมกันได้ว่าพระนิพพานนั้นเป็นอุดมคติทางสังคม ซึ่งสามารถทำให้ชีวิตของมนุษย์ได้เข้าถึงความดีงามสูงสุดโดยสามารถกระทำให้สังคมมีความสงบสุขร่วมกันและมีสันติภาพได้มากที่สุดกว่าสังคมแบบอื่น ๆ ของมนุษย์ที่ปรากฏอยู่บนโลกนี้ เช่น สังคมประชาธิปไตย สังคมนิยม สังคมคอมมิวนิสต์ สังคมเผด็จการเผด็จการที่ในปัจจุบันนี้ไม่ตามหลักการสันติภาพได้อย่างแท้จริง

เพราะว่าสังคมอุดมคติแบบพระอรหันต์นี้ไม่มีความแตกต่างแยกแยะกัน โดยไม่มีการแบ่งแยกชนชั้นทางสังคม เมื่อทุกคนเข้าถึงอุดมคติสูงสุดด้วยตนเองแล้วย่อมจะไม่มีความแตกต่างกันในชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์ในสังคม ทุกคนจะเข้าถึงความเป็นหนึ่งเดียวกันอย่างสมบูรณ์และเท่าเทียมกันในสังคมโดยมีหลักการพื้นฐานแห่งการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติที่เหมือนกัน คือ มนุษย์ทุกคนมีจิตใจที่เข้าถึงได้เหมือนกันทั้งหมด โดยมีวิธีการทางจิตตภาวนาและปาริชาติสมาธิอย่างสมบูรณ์ตามกระบวนการ มนุษย์ทุกคนจะมีสภาวะไร้กังวลทุกข์ เพราะว่ามีมนุษย์เข้าถึงความสงบ

^๑ ศ.ดร.วิจิตรวาทธรรม(๒๕๕๐), วิเคราะห์สังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑, หน้า ๒๐.

สุขอย่างแท้จริง ฉะนั้น เราจึงไม่ถาวรอดคันทนความแปลกแยกหรือความรังเกียจเกิดขึ้นทีไรในเรื่อง
ชนชั้น วรรณะ เชื้อชาติ ศิพพรหม หรือถึงกับเลวความคิดและความเชื่อต่าง ๆ ในสังคมอุดมคตินี้อีก
ต่อไป

แต่ที่เราถาวรอดคันทนว่าสังคมอุดมคติแบบนี้มีการแบ่งชนชั้นทางสังคมบ้าง ๓ มียอน
กันซึ่งเป็นการแบ่งชนชั้นทางสังคมตามลำดับคุณธรรมที่มีอยู่ในจิตใจของบุคคลนั้น ๔ ระดับ คือ
ระดับชนชั้นแรกคือพระ โสณบัณฑิต ระดับชนชั้นที่สองคือพระชกหาณมี ระดับชนชั้นที่สามคือพระ
อนาคามี และระดับชนชั้นที่สี่คือพระอรหันต์ โดยมีหลักเกณฑ์ในการกำหนดสถานะภาพของบุคคล
แต่ละระดับคือศีลธรรมและการปฏิบัติให้มีผลการบรรลุถึงคุณธรรมในระดับทั้ง ๔ ชั้นนั้น เพราะ
พระอรหันต์บุคคลเท่านั้นย่อมสามารถละกิเลสขั้นหยาบ กลาง และละเอียดได้หมดหรือน้อยกว่านั้น
โดยเขามีความแตกต่างกันตรงจุดนี้เท่านั้นเอง ซึ่งมีการแบ่งชนชั้นกันตามคุณธรรมที่มีปรากฏอยู่ใน
ในโอกาสตรัสถามแนวความคิดในหลักพรหมจริยธรรม

และเราไม่ถาวรอดคันทนว่าสังคมอุดมคติแบบนี้จะมีความเอาใจใส่พิจารณาเปรียบเทียบกัน
ถึงกลาหารศีลธรรมหรือ เพราะว่าการตั้งคนแบบชนพระอรหันต์นั้นจะมีความเลียดอย่างมั่นคง
และยั่งยืนมาก่อนอื่นใด โดยมีหลักการแห่งธรรมะที่เป็นเครื่องสนับสนุนให้เกิดความสามัคคีใน
ชุมชนอย่างถาวรนิรันดร์ที่เรียกว่าหลักถาวรนิรันดร์ ๖ ประการ^{๓๓๓} คือ

๑.เมตตาภาวธรรม คือ หลักการตั้งการกระทำทางร่างกายที่คิดเพื่อมนุษย
ด้วยกันต่อหน้าและลับหลังในการช่วยเหลือกิจการธุระส่วนรวมของหมู่คณะ โดยผูกภาพอ่อนโยน
ด้วยความเคารพซึ่งกันและกันในสังคม

๒.เมตตาจิตธรรม คือ หลักการตั้งการพูดเจรจาบอกแจ้งข้อปฏิบัติที่ปฏิบัติ
คุณประโยชน์ และแนะนำฝึกหัดด้วยความหวังดีต่อกันต่อหน้าและลับหลังด้วยวาจาสุภาพ
นุ่มนวลด้วยความเคารพซึ่งกันและกันในสังคม

๓.เมตตาจิตธรรม คือ หลักการตั้งการพิจารณาจิตมีความปรารถนาให้เกิดสิ่งที่เป็น
ประโยชน์เกื้อกูลต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันในสังคม

๔.ถาวรชนไก คือ หลักการใช้ประโยชน์ซึ่งกันเป็นวัฏจักรร่วมกันอย่างแบ่งปันซึ่งกัน
และกันอย่างชอบธรรมแก่กันอย่างทั่วหน้าในสังคม

๕.สิกขาปฏิบัติ คือ หลักการมีวินัยที่เสมอกันโดยความประพฤติตาม
อย่างไม่มีข้อใดยกย่อง หรือไม่มีการกระทำที่ผิดศีลธรรมในสังคม

^{๓๓๓} ๑๔ ๑๑๑.๓๓(๓) ๑๑๑/๓๓-๑๑/๑๑๑-๑๑๑.

๖. ทัศนคติที่มีต่อความขัดแย้ง คือ พฤติกรรมที่มีความคิดเห็นอย่างชอบธรรมร่วมกันในสังคม อันจะนำไปสู่การจัดปัญหาเพื่อความสันติสุขหรือเพื่อสละความทุกข์พ้นจากจิตใจทั้งปวง

หลักการทั้ง ๖ ประการดังกล่าวที่มีอยู่ในสังคมในอุดมคติบนพรพรรณทัศน์นี้ ได้แสดงให้เห็นถึงความมีธรรมาธิปไตยในทางอ้อมว่าชนชั้นมีความระบือถึงประโยชน์ซึ่งกันและกันอยู่เสมอก่อนที่ชนชั้นในชุมชนจะนึกถึงประโยชน์ของตัวเองเป็นหลัก เพราะมีการเสียสละเพื่อความพร้อมหรือถึงในหมู่คณะของชุมชนเป็นอันดับแรกก่อนที่จะไปแจกจ่ายผลประโยชน์ถึงประชาชนส่วนย่อย

๓) วิจารณ์ปัญหาที่พบในการเมืองไทยว่าควรลดบทบาทของพรรคการเมืองกับการเมืองระดับท้องถิ่น

ถ้าเราจะทำการเปรียบเทียบการมีอยู่ของอุดมคติแบบพระอรหันต์กับสังคมอุดมคติทางตะวันตกแล้วจะมาถึงขนาดผู้วิจัยจะถกการในข้อที่ ๓ คือ การบรรลุโลกนั้นจะเน้นให้หันมองความเสมอภาคหรือเอกราชในสังคมประเภทนี้ ซึ่งจะมีลักษณะความคล้ายคลึงกันกับหลักการซึ่งปรากฏอยู่ในรัฐธรรมนูญที่เป็นสังคมนิยมทั่วไป ซึ่งเป็นลักษณะที่เชื่อที่มาจากแนวความคิดทางการเมืองของนักปรัชญาที่สำคัญของกรีกคือทอเลมาได้ยืนยันความเชื่อนี้ในเรื่องอุดมคติว่าทุกคนมุ่งไปสู่ความเท่าเทียมกัน โดยถือว่ามนุษย์ทุกคนมีสิทธิในการใช้ผลประโยชน์ร่วมกันอย่างเสมอภาคและได้ไม่เกิดการทุจริตคอร์รัปชัน มนุษย์ทุกคนจะต้องทำงานให้แก่สังคมรัฐโดยผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง

แม้ว่าแนวความคิดทางการเมืองของนักปรัชญากรีกท่านนี้จึงยังคงเป็นได้แค่เพียงในฝัน(Utopia)เท่านั้นเอง ซึ่งหากที่จะเกิดขึ้นได้อย่างเป็นรูปธรรมหรือเป็นไปได้ก็ต้องผ่านคนคนแรกในดินแดนการเท่านั้น แม้ว่าสำหรับสังคมอุดมคติแบบสังคมนิยมหรือแบบระบอบสังคมนิยมจีนแล้วในโลกนี้โดยถือเอาเป็นแบบอย่างได้โดยมีตัวปกครองที่เรียกว่า"พรรคคอมมิวนิสต์" ซึ่งมีการเปรียบเทียบกับนครรัฐประเภทนี้ว่าเป็น"อุดมคติ" โดยเป็นแนวความคิดที่มีอยู่ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค^{๓๓} และไตรภูมิพระร่วง เป็นต้น

ทั้งคุณผู้ชมคงคิดถึงถั่วฝักยาวนั้นเป็นอันมากคุณกสิกรที่ให้ความแปลกใจจากสิ่งมาตุภูมิมาเลข 04 นักปราชญ์มาตลอดวันเทศกาลธรรมะกันทันหนึ่งก็ชื่อว่าสารพัด มารีจซ์(Kari Marx) ผู้ที่แทนฮอทดอต การเมืองและการปลุกเร้าในรูปแบบระบบจักรวาลนิวโนสตรอนแมนแห่งมหาวิทยาลัยวอชิงตันซึ่งมีแรงผลักดันมาจากสภาวาทะฐานวิทย์ที่เป็นพลังทางพลังงานก็เรียกว่าวิทย์แห่งการผลิต(Mode of

***พระนครศรีอยุธยา (ประจวบ สมบัติโชติ) : บ่อบำบัดน้ำเสียชุมชนวัดบ้าน (กรุณาขอทราบจาก : ตำบลดอนเมืองหลวง, ๒-๕-๖) หน้า ๑๖๒.

^{***} វិជ្ជាប្រវត្តិសាស្ត្រ = ៧០០, (ចេញពីការបោះពុម្ពរបស់ អង្គជំនាញ វិទ្យាស្ថានប្រវត្តិសាស្ត្រ ខេត្តកំពង់ចាម) ។ ឯកសារប្រភពដើមស្ថិតនៅក្នុងឯកសារប្រភពដើម។

production)*** โดยเป็นทฤษฎีที่เกิดขึ้นมาจากแนวความคิดเรื่องสภาวะจัดแย้งกันในสังคมของ
มนุษย์ระหว่างคน ๒ ขงชั้นคือชนชั้นปกครองกับชนชั้นผู้ถูกปกครองและชนชั้นนายทุนกับชนชั้น
กรรมกรในเรืองสิทธิและเสรีภาพในสหภาพของชนชั้นผลิตในสหภาพจัดอันเป็นเครื่องหมาย
ของบริโลก

ดังนั้น ท่านคาร์ล มาร์กซจึงนำเสนอทฤษฎีชนชั้นต่อสู้เกี่ยวกับเรื่องสหจิต(Consensus)
คือการมีทัศนคติ ความเชื่อ และค่านิยมที่คล้ายคลึงกันในกลุ่มประชากร*** โดยมีการเห็นร่วมกันและ
ยึดถือในกติกาการเมืองเหมือนเดิม ซึ่งมีการดำเนินการอย่างสันติวิธีอย่างถูกต้องตามทางสังคม
ธรรม โดยจะทำนึ่งถึงสิทธิและเสรีภาพของประชาชนเป็นหลักในการให้สอดคล้องกันเกี่ยวกับผลผลิต
ที่ได้มา สังคมจะมีขั้นตอนขั้นที่ปรกจากการจัดแย้งใด ๆ ทั้งสิ้น

ตั้งแต่ยุคคนเขียนบทรัชกาลก็จริงเป็นไปไม่ได้ เพราะคนในสังคมยังแบ่งแยกออก
เป็นชนชั้นอยู่ด้วยการเอาหัวชนอาเปรียบกันในสังคมอยู่เสมอ โดยแต่ละรัฐประเภทนี้จะมีสภาวะที่ชวเขา
ไปที่ละน้อยในที่ที่สุดกลายเป็นรัฐที่ไม่มีพรมแดนระหว่างชนชาติมนุษย์ สังคมจึงก้าวสู่ระ
ดับเดียวคือสังคมโลก และแนวความคิดดังกล่าวนี้ได้อิงการขยายตัวออกไปแล้วในปัจจุบันนี้
เพราะว่าสังคมคนมีวิสัยทัศน์เกี่ยวกับเรื่องสหจิตนั้น ย่อมมีข้อแตกต่างของการที่คนในสังคมยังมี
เกิดคือความ โลกความปรารถนาอย่างแรงกล้าในห้วงจิตอยู่เสมอ

ส่วนสังคมแบบพระอรหันต์นั้นปราศจากความโกลาหลความมึนมากในผลผลิตต่าง ๆ ตาม
วิสัยทรรศน์มีสหจิตได้อย่างแท้จริงโดยมีสหธรรมิกให้ยึดถือเป็นแบบในการปฏิบัติ และสังคม
ของมีวิสัยทัศน์นั้นยังมีชนชั้นผู้ปกครองกับชนชั้นผู้ถูกปกครองที่มีความจัดแย้งกันอยู่เสมอ แต่ว่าชน
ชั้นในสังคมของมีสหธรรมิกมีสหธรรมิกมีวิสัยทัศน์มีความเห็นร่วมกันจึงไม่มีความจัดแย้งกันอีก
ต่อไป

ดังนั้น หลักปรมาธรรมที่ปรากฏอยู่ในพระอภิธรรมคือจิต เจตสิก รูป นิพพาน ผู้วิ
ได้เสนอแนวความคิดในทางรู้เรื่องสังคมของมนุษย์ในแง่บทบาทการเมืองและการปกครองในสังคม
อุดมคติแบบพระอรหันต์นั้นได้มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตที่งดงามของชีวิตมนุษย์ เพราะว่าเป็
สังคมของอริยชนเกิดขึ้นมาโดยพระพุทธรู้ทรงวางรูปแบบและวิสัยได้กำหนดมนุษย์ไว้ให้
หักการแห่งความสามัคคีความเป็นเอกภาพ โดยไม่มีการแบ่งแยกชนชั้นในสังคมของมนุษย์
เพราะว่าเป็นชุมชนของรู้เห็นแล้วด้วยคุณธรรมสูงส่งในพระพุทธรศาตามาซึ่งเห็นความเสมอภาค
ทางสังคม โดยปราศจากความทุกข์ยาก ไม่มีสารแก่งแย่ง ไม่มีการทะเลาะวิวาทกัน

*** จิโรจ วัชรวิทย์, *สังคมวิทยาการเมือง*, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ: มติชน - มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๑), หน้า ๒๑.

*** จิโรจ วัชรวิทย์, *สังคมวิทยาการเมือง*, หน้า ๒๑.

ถึงสมมติกล่าวจึงเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อฝึกฝนอบรมในการพัฒนาคุณภาพของชีวิตจากขั้นพื้นฐานจนถึงขั้นสูงตามหลักสามและอุดมการณ์ในหลักของการมาของ โสภณจิต ๒๔ ดวงตามหลักคติ ๒๔ ดวง ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ในชีวิตของมนุษย์ คือ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสติปัญญาอย่างสมบูรณ์ที่สุดในการบรรลุถึงภาวะ รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงด้านอารมณ์และพฤติกรรมอย่างเห็นได้ชัดขึ้น เมื่อจิตและเจตสิกพระมหิตพานเป็นอภิมณฑ์แล้ว จึงจะทำให้มีคุณภาพทางจิตในทัศนะของวิสุทธิธรรมจนมีภาวะ ไร้มลพิษทางสังคมคือปราศจากกิเลสและตัณหาอันเป็นถึงชั่วร้ายถือได้ว่าเป็นภัยสำหรับมวลมนุษยชาติโดยปราศจากอุปสรรคด้วยภายในโลกุตระจิต

สรุป พหุมนิพานในสังคมสังคมและการเมืองของมนุษย์นั้นปรากฏว่าพระมหิตพานจิตเป็นอัครคุณภคที่สูงสุดและเป็นต้นแบบแห่งการปกครองและการเมืองของมนุษย์โดยมีความเป็นธรรมาริปปิโยโดยที่พระพุทธเจ้าทรงจัดตั้งสังคมสังฆะของพระอริยสงฆ์ให้ดูเป็นตัวอย่างแก่นมนุษย์ซึ่งสามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้เป็นอย่างดี ๓๓๖ สามารถทำให้สมาชิกแต่ละหน่วยขององค์ประกอบในสังคมของชุมชนมีความเป็นเอกภาพและมีความเป็นอยู่โดยอิสระเสรีภาพ และความเสมอภาคกันทางสังคมซึ่งมีจากจากภาพแปลนแยกกันในระบบชนชั้นวรรณะ ด้านบุรุษทุกคนนั้นมีความสามารถที่จะศึกษาและปฏิบัติเพื่อการพัฒนาศีวิตให้มีการบรรลุถึงจุดมุ่งหมายเดียวกันอันประเสริฐสูงสุดในเรื่องของอุดมการณ์ของปัจเจกชนในสังคมดังกล่าว

๔.๓ ทัศนะที่สถาบันพระพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นอุดมคติแห่งอารยธรรมสูงสุดจึงเจริญธรรม

มนุษย์โดยส่วนมากจะมีการกระทำการตั้งใจสิ่งหนึ่งลงไปในแต่ละอย่างทุกวันจะมีสติและปัญญาเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดผลตามมาอยู่เสมอ คำการที่กำกับให้มนุษย์กระทำจิตใจและเจตสิก ถ้าจิตใจงามแล้ว ย่อมเกิดผลที่ดีงาม แต่จิตใจชั่วร้ายย่อมผลแห่งการกระทำย่อมจะชั่วร้ายตามไปด้วย ไม่ว่าโลกของมนุษย์จะเจริญรุ่งเรืองด้วยวิหิตการกระทำใหม่หรือจะเสื่อมโทรมโดยที่ถ้าดูในเชิงวิหิตการต่าง ๆ เพื่อจะเอื้ออำนวยประโยชน์ก่อให้เกิดแก่การกระทำด้วยเครื่องมือทันสมัยอันมีมากมายเพียงไรก็ตาม

แต่ว่าเมื่อถึงขั้นหนึ่งที่มนุษย์ทุกคนต้องแสวงหามากที่สุดนั่นคือคุณธรรมหรือจริยธรรมทางด้านจิตใจควบคู่กันไปกับการกระทำของมนุษย์ เพราะว่าคุณธรรมนั้นมิใช่เพื่อให้มนุษย์ดำเนินการไปสู่จุดหมายที่มีความรู้แต่เพียงอย่างเดียวซึ่งต้องระมัดระวังการทางจิตและเจตสิกอันละเอียดสูง และมีความสัมพันธ์กับชีวิตทางด้านนามธรรมและยังรวมถึงรูปธรรมทางกายภาพอีกด้วย เพื่อจะได้สามารถเข้าใจถึงความจำเป็นของธรรมที่ที่มีอยู่บนโลกนี้ของสังคมมนุษย์ เพราะว่ามนุษย์มีความต้องการที่จะห้อยถึงอุดมคติแห่งความดีสูงสุดทั้งภายใน

ดังนั้น ผู้วิจัยได้นำมาหักค่าความเป็นสมมติ ๔ ประการ คือ จิต เจตสิก รูป และ นิพพาน ในพระอภิธรรมนั้นย่อมมีเนื้อหาที่พิเศษอันเป็นหลักการทางด้านจิตวิทยาเป็นแก่นแท้หรือว่าเป็นหลักวิชาการอันมีรากฐานของทฤษฎีทางจิตวิทยาให้เห็นถึงคุณค่า (value) จึงวิพากษ์เอาไว้อย่างสมบูรณ์ถึงขั้นว่าที่ถูกต้องคือการศึกษาวิจัย เพื่อจะได้ค้นหาคุณธรรมที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของตัวมนุษย์เองและสังคมของมนุษย์อย่างเป็นระบบ โดยละทิ้งแบบโน้มน้าวเกี่ยวกับเรื่องพระนิพพานซึ่งเป็นหลักการขั้นสูงที่สุดนั้น โดยมีการวิเคราะห์ห่อหุ้มไปด้วยความระมัดระวังการถกเถียงกัน อย่างกว้างขวางมาโดยตลอดจนถึงขั้นยืนยันถืออย่างไม่รู้จักยั้งในแวดวงของการศึกษาวิจัย

แนวทางแห่งการศึกษาวិเคราะห์เรื่องโลกและชีวิตของมนุษย์ในแบบพระอภิธรรม นั้นได้แสดงให้เห็นถึงวิธีการแห่งการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ได้โดยตรงตามสภาพที่ประสบกับกับ ความเป็นจริงตามกระบวนการแห่งธรรมชาติของมนุษย์และสังคมของมนุษย์ (จึงจิตวิทยาและสังคม วิทยาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมให้ดีขึ้นอันนำมาซึ่งประโยชน์อย่างแท้จริงสำหรับมนุษย์โดย มีฐานนำเอาคุณค่าของวิชาการในทฤษฎีธรรมมานำมาประยุกต์ใช้กับหลักการด้านจิต วิจัย ซึ่งเป็นการนำ เกณฑ์ตามตามตีความด้วยโลกทัศน์ของพุทธศาสนา ^๕ เพื่อจะให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับความประพฤติทั้งที่ละชั่วของมนุษย์ทั้งหลายโดยมุ่งเน้นให้เห็นถึงคุณค่าที่ปรากฏอยู่ใน พระอภิธรรมนั้นเป็นสมมติฐานเบื้องต้น โดยนิยามเอาแนวทางการคิดของนักปราชญ์ผู้รู้หลายที่ได้ แสดงทัศนะสนับสนุนพระอภิธรรมว่าเมื่อระบบคุณค่าทางจริยธรรมเอาไว้อย่างนี้ คือ

๔.๓๓ ท่านศาสตราจารย์ ดร.ระวี ลาวีได้

ดร.ระวี ลาวีได้นำเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญด้านวิทยาศาสตร์และดาราศาสตร์ และนิ พจน์ทางด้านศาสนาและปรัชญาอยู่หลายเรื่องด้วยกันได้แสดงทัศนะสนับสนุนหลักการของธรรม ทั้ง ๔ อย่าง คือ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน ซึ่งเป็นหลักการที่มีคุณค่าเชิงจริยธรรมปรากฏอยู่ใน หนังสือชื่อ “อภิธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่” ว่า

อภิธรรมเป็นเนื้อหาวิชาการของพุทธศาสนา ซึ่งได้มีสาระจัดจำแนกหัวข้อย่อย อย่างเป็นระบบ โดยไม่พาดพิงถึงบุคคลและเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ นับว่า เป็นหลักความรู้เรื่องชีวิตและโลก ซึ่งละเอียดลุ่มลึกแก่คนรอบรู้ทั่วทั้งมวลของทุกแห่งในโลกที่สนใจชีวิตกับค่านิยมของชีวิต เป็นรากฐานของหลักประพฤติ ปฏิบัติหรือจริยธรรมในพุทธศาสนา เพราะอภิธรรมเป็นความรู้ที่ถูกต้องตาม ความจริงแท้ของธรรมชาติจึงเป็นหลักและเป็นแก่นที่มีผลทาง และมั่นคงของ

พุทธศาสนาทำให้พุทธธรรมท้าทายการพิสูจน์ทดสอบได้ ไม่ว่าในยุคสมัยและ
แวดลอมใด ๆ^{๑๑๔}

หากข้อความดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า พระอภิธรรมนั้นมีสาระซึ่งเป็นวิชาการที่ได้ให้
คำตอบเกี่ยวกับความรู้และความเข้าใจต่อโลก(โลกทัศน์)และชีวิต(ชีวิตทัศน์)ของมนุษย์ได้เป็นอย่างดี
ที่สุด โดยมีรากฐานที่ทำให้มนุษย์ได้ศึกษาวิเคราะห์ตรวจสอบความประพจน์และปฏิบัติของตนเอง
ว่าการกระทำสิ่งนี้ดี การกระทำสิ่งนี้ไม่ดี เป็นต้น ตามกระบวนการทางธรรมชาติของความเป็นจริง
แท้อย่างแน่นอนตามคัมภีร์ทางจริยธรรมอย่างมีระบบตามแนวความคิดของพุทธจริยศาสตร์

โดยเฉพาะในหลักวิชาการของพระอภิธรรมได้เริ่มต้นจากการกำหนดวางรากฐานมี
การพิสูจน์วิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติของโลกและชีวิต โดยเน้นไปที่ธรรมชาติแห่งความ
เป็นจริงอย่างยิ่ง ๒ ประการ คือ ธรรมชาติผู้รู้ ได้แก่ จิตและเจตสิก ซึ่งเป็นตัวทำการหรือสร้างสรรค์
ให้สิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นมาในโลกนี้ และธรรมชาติของสิ่งถูกรู้ อันได้แก่ อารมณ์ ซึ่งเป็นข้อเสนอดำเนิน
ในขั้นพื้นฐานของสรรพสิ่งในโลกแห่งปรากฏการณ์นี้โดยมีกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติที่สามารถ
อธิบายลักษณะของพฤติกรรมของมนุษย์ได้เป็นอย่างดี

กล่าวโดยย่อ พระอภิธรรมในทัศนะของศาสตราจารย์ ดร.ระวี ภาวิไล นั้นเพียงพอที่จะ
มีการนำมาสนับสนุนแนวความคิดของผู้วิจัยได้ว่าพระอภิธรรมนั้นมีแนวความคิดเกี่ยวกับเรื่อง
ระบบจริยธรรมในพระพุทธศาสนาหรือในพุทธจริยศาสตร์ เพราะว่าบรรดาปรมัตถธรรม ๔
ประการนั้นปรากฏว่าจิตและเจตสิกซึ่งเป็นหลักธรรมที่ได้แสดงคุณค่าทางจริยธรรมกำกับเอาไว้
เกี่ยวกับความดี(กุศล) และความชั่ว(อกุศล)โดยบ่งชี้ไปที่เหตุและผลของการกระทำคือกรรมของ
มนุษย์ทางกายกรรม วาจากรรม และมโนกรรม

เพราะว่าหลักการสากลในเรื่องคุณธรรมที่ว่าความดีนั้นมีความงามและเป็นความจริง
หรือสัจธรรมด้วย ในเรื่องจิตก็เช่นกัน“จิตดีงามคือจิตที่ประกอบด้วยสิ่งดีงามคือเจตสิกฝ่ายดีงาม จิต
ไม่ดีงามคือจิตที่ไม่ประกอบด้วยเจตสิกฝ่ายดีงาม”^{๑๑๕} หมายความว่าจิตนั้นมีแรงพลังจับอยู่ภายใน
หรือมีแรงจูงใจภายในโดยมีอิทธิพลของแรงจูงใจภายนอกอย่างมีเงื่อนไขต่อพฤติกรรมทั้งดีและไม่
ดีของมนุษย์

ส่วนรูปนั้นจัดว่าเป็นอารมณ์ของจิตและเจตสิกที่จะสั่งการให้เกิดพฤติกรรมต่าง ๆ
ของมนุษย์ขึ้นมาทั้งดีและชั่วร้าย แต่ว่าสำหรับพระนิพพานเป็นหลักธรรมสูงสุดที่มนุษย์ทุกคนควร

^{๑๑๔} ระวี ภาวิไล, อภิธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่, (กรุงเทพฯ: มานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๓๖), หน้า ๑๔.

^{๑๑๕} ระวี ภาวิไล, อภิธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่, อ้างแล้ว, หน้า ๑๖.

ดำเนินให้บรรลุถึงหรือควรแสวงหามากที่สุดในชีวิต เพราะว่าพระนิพพานให้คุณค่าสารัตถะแห่งชีวิตมนุษย์ได้พบกับความสุขอย่างแท้จริงคือสุขแบบปรมาตม

ประการสุดท้าย ท่านเห็นว่าพระอภิธรรมสามารถวิเคราะห์ชีวิตของมนุษย์ให้แยกแยะ ออกโดยละเอียดที่สุดอันเป็นขณะกาลเวลาที่สั้นที่สุด โดยมีสภาวะของจิตและเจตสิกได้เกิดรู้ อารมณ์หนึ่งแล้วจึงมีการดับไปตามกระบวนการแห่งกฎธรรมชาติของความเป็นเหตุและ ปัจจัยซึ่งกันและกันโดยผู้ที่ศึกษาสามารถเรียนรู้และพิสูจน์ตรวจสอบได้ในปรากฏการณ์แห่งชีวิต จิตใจตนเองอย่างมีคุณค่าหรือไม่มีคุณค่าเพื่อจะได้มีการพัฒนาชีวิตคือจิตและเจตสิกให้เหมาะสมแก่ การใช้งานอันประกอบด้วยสติ สัมปชัญญะ สมาธิ และปัญญา โดยท่านเน้นย้ำถึงกระบวนการศึกษา พระอภิธรรมคือการปฏิบัติวิปัสสนาควบคู่กันไปเสมอกับการเรียนรู้จึงจะจัดได้ว่าเป็นความรู้ อย่างถูกต้องตามแนวความคิดตามหลักการพระอภิธรรมอย่างสมบูรณ์ที่สุด

สรุปตามทัศนะดังกล่าวนี้ พระอภิธรรมนั้นมีหลักการที่สนับสนุนว่าเป็นแนวความคิด เจริญธรรมตามหลักของพุทธจริยศาสตร์ได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ที่สุด โดยมีการพิจารณาถึง สภาวะธรรมซึ่งเกิดขึ้นที่ภายในจิตอันมีแรงจูงใจจากเจตสิกทำหน้าที่มีบทบาทกำกับด้วยคุณค่า ทางศีลธรรมอยู่ด้วยเสมอ ย่อมจะส่งผลแสดงอาการให้ปรากฏออกมาทางกายภาพเป็นพฤติกรรม อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งเราสามารถที่จะวิเคราะห์ใคร่ครวญได้ว่าสิ่งใดเป็นการกระทำที่ดีถูกต้อง หรือ สิ่งใดเป็นการกระทำที่ไม่ดีไม่ถูกต้องที่มีต่อการกระทำหรือพฤติกรรมของมนุษย์ผู้นั้นหรือว่าสิ่งใดเป็น การกระทำที่ดำเนินไปสู่ความดีสูงสุดได้

ฉะนั้น การศึกษาพระอภิธรรมจึงได้มีความหมายถึงการพัฒนาคุณภาพทางจิตใจและ สติปัญญามาใช้เพื่อการพิจารณาสังเกตความประพฤติดของมนุษย์โดยตรงตามระดับชีวิตของแต่ละ บุคคลซึ่งจะมีบทบาทหน้าที่ตามคุณค่าทางจริยธรรม เพราะว่าพระอภิธรรมนั้นได้มีคำตอบในเรื่อง ปัญหาทางด้านจิตใจของชีวิตมนุษย์ทุกคนได้เป็นอย่างดีที่สุด

๔.๓.๒ พระธรรมโกศาจารย์(เงื่อม อินฺทปญฺโญ) หรือท่านพุทธทาสภิกขุ

ท่านพุทธทาสภิกขุผู้เป็นพระเถระชาวไทยที่มีชื่อเสียงในด้านคำสอนเชิงปฏิบัติในหลัก ธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยมีการนำเสนอทัศนะในแง่มุมมองของพุทธปรัชญาเถรวาท ได้เป็นอย่างดี ซึ่งท่านได้มีการวิพากษ์วิจารณ์หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาแล้วนำมาประยุกต์ใช้ให้เข้า กับสถานการณ์จริงในชีวิตประจำวันโดยท่านมีทัศนะเกี่ยวกับพระอภิธรรม ดังนี้ คือ

อภิธรรมมี ๒ อย่าง คือ อภิธรรมส่วนจริง ส่วนแท้ ส่วนยิ่ง ส่วนประเสริฐ ส่วน สูงสุดนี้ส่วนหนึ่ง และอภิธรรมส่วนเพื่อ หรือส่วนเกินนั้นอีกส่วนหนึ่ง ถ้า

อภิธรรมหรืออภิธรรมแท้ มันก็ต้องหมายถึงสิ่งที่ตัวทุกขได้^{๓๓๓} อภิธรรมมิได้มี
อยู่ในรูปทวารวณะ^{๓๓๔} ความมุ่งหมายของจริยธรรมของพระพุทธศาสนาที่ค
สอนเรื่องนี้มีตัวไม่มีคน ไม่ให้เห็นแก่คน ต้องศึกษาให้แน่นจึงจะเป็นที่สุ
ยถกกันเสียก่อนแล้วศึกษาก่อภิธรรมปิฎกจะได้รับผลโดยธรรมจากอภิธรรมปิฎก^{๓๓๕}
อภิธรรมไม่ได้มีชื่อว่าอภิธรรม แต่มีชื่อว่าอรรถกถา ทั้งที่กล่าวแล้ว มันรวมอยู่ใน
ประโยคว่า ตพฺพ ธมฺมา นาสี อภินิเวสว นี้แหละอภิธรรมแท้ อภิธรรมอรรถกถา
ไม่มีชื่ออภิธรรมแท้ อภิธรรมคธ อภิธรรมจริง อภิธรรมของพระพุทธเจ้า นอก
นั้นเป็นอภิธรรมเกิน^{๓๓๖}

พระอภิธรรมคความที่ชนะของท่านพุทธทาสภิกขุนี้มีสองส่วนคือส่วนที่เป็น
พระอภิธรรมแท้ ๆ และส่วนที่เป็นพระอภิธรรมส่วนเกิดความเป็นจริง พระอภิธรรมประการแรกคือ
พระอภิธรรมที่มีประโยชน์มีความมุ่งหมายที่ส่งบงบอกถึงคุณค่าทางจริยธรรมทางพระพุทธศาสนา
คือการับความทุกขได้โดยท่านให้ชื่อของพระอภิธรรมเสียใหม่ว่า“อภิธรรมอรรถกถา”หมายถึง
อภิธรรมชนิดที่แท้จริง คือ อภิธรรมที่เกี่ยวกับเรื่องความว่างเปล่า เพราะเป็นอภิธรรมแสดงสภาวะ
ไม่มีตัวตนให้อึดมั่นถือมั่นอีกต่อไป

เหตุนี้ ท่านจึงแสดงความหมายของพระอภิธรรมที่ท่านกระทำให้นุ่มนวลเข้าใจถึง
ความจริงอันเป็นจุดหมายปลายทางแล้ว ช่อมะพนักกับความว่างเปล่าจากตัวตน บุคคล เรา เขา จึงชัก
ว่าเป็นพระอภิธรรมต้องถูกต้องอย่างแท้จริงตามสภาวะของพระอภิธรรม คมความเห็นของท่าน
พุทธทาสแล้วพระอภิธรรมไม่ได้มีอยู่ในเชิงอื่นอันว่าเป็นหลักธรรมที่สอนที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้
แต่ถ้าจะเป็นหลักธรรมที่พระสาวกของพระพุทธเจ้าแต่งขึ้นมาภายหลังพุทธกาลมากกว่า

พระอภิธรรมประการที่สองตามทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุคือพระอภิธรรมที่มี
เนื้อหาส่วนเกินจึงไม่มีความจำเป็นแก่ผู้ศึกษาเพื่อปฏิบัติให้เข้าถึงความดับทุกขได้โดยตรง เพราะ
พระอภิธรรมส่วนเกินนี้จะเบียดบังข้อสำหรับอภิปรายหลักการวินิจฉัยเหตุผลวิภาษานว
ความคิดในทางพุทธจริยศาสตร์ เพราะเป็นหลักธรรมที่มีสภาวะอันยากที่มนุษย์ธรรมดาจะเข้าใจ
ได้อย่างแม่นยำจริงจัง ซึ่งเหมาะสมสำหรับบุคคลผู้เป็นนักปราชญ์ผู้มีความเฉลียวฉลาดในการ
จับคดีปัญหาของพระอภิธรรม เพราะว่ามีส่วนอันเป็นที่ละเอียดถี่ถ้วนลึกซึ้งมากมายยิ่งนัก โดยเฉพาะ

^{๓๓๓} อรรถกถาอภิกขุ(นามแฝง), อภิธรรมเพื่อะไร, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ:มหาสาร : พิมพ์ที่กรมการพิมพ์,
๒๕๓๒), หน้า๒๓-๒๖.

^{๓๓๔} อรรถกถาอภิกขุ (นามแฝง), อภิธรรมเพื่อะไร, หน้า๓๕.

^{๓๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า๓๐.

^{๓๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า๑๑๒.

เนื้อหาของละครของกิจกรรมนี้นั้นมีสัดส่วนสูงสุดเชิงปริมาณที่ถึงต้นอันมีตัวแปรตามไปด้วยตรรกะ (Logic) เพราะมีคำพูดที่ลึกซึ้งอันเป็นเงื่อนไขด้านปัญหามากกว่าปรัชญาจึงคิดเป็นบทกวีกรรมที่เท่าเทียม ศึกษาแล้วเป็นคนฉลาดสุด ฉลาดคิด ฉลาดถาม ทำให้เกิดมีปฏิภาณไหวพริบดีในพลพรรค (Logic) หรือในภาษาทางการก็ใช้ได้

ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้มีผลงานตีพิมพ์งานวิชาการมากมายที่ท่านมีชื่อเรียกว่า “พระญาณดิลก” ผู้ที่ชื่นชอบศึกษาวิชาพระอภิธรรมมากที่สุดในยุคและได้มาผ่านพิธีประเทศวิดิ้งกา เหตุนี้ ท่านพุทธทาสจึงนำเอาทัศนคติของพระญาณดิลกมาสนับสนุนให้ท่านของตนเองว่า พระอภิธรรม ไม่ใช่ถือว่าเป็นพุทธธรรมแต่คืออยู่ในรูปแบบพุทธธรรม โดยแสดงให้เห็นว่า อภิธรรมปริกมมีกณณะซึ่งเกิดขึ้นมาที่หลังปฏิภาณทั้ง ๒ ปฏิภาณ คือ วินยปฏิภาณและสุตตันตปฏิภาณจึงเป็นการจัดระบบคำสอนในสุตตันตปิฎกมาอธิบายใหม่ให้ง่ายขึ้นในแง่ของปรัชญา หรือว่าให้ถูกยิ่งขึ้นไปกว่านั้นคือในแง่ของจิตวิทยาและจิตวิทยาการ ทว่าภาพที่ปรากฏนั้นเป็นภาพในความหมายเชิงปรมัตถ์ไม่มีจิตไม่มีบุคคล แต่ว่ามีการใช้คำพูดเป็นขั้นๆ เป็นราวๆ เป็นอาตมกะ แทนคำพูด ซึ่งเป็นภาษาทางปรัชญาบริสุทธิ์

ดังนั้น ท่านจึงเน้นถึงการศึกษาพระอภิธรรมในทุกระดับ โดยผู้ที่ต้องการศึกษาพระอภิธรรมจะต้องมีความรู้แบบอย่างเข้าใจอย่างทั่วถึงตั้งแต่ขั้นพื้นฐานขึ้นไปก่อน และมีการศึกษาจากมุมมองของพระอภิธรรมในสภาพพระพุทธรูปศาสนาใหม่ให้เสียก่อน เมื่อผู้ศึกษาเข้าใจอย่างนี้แล้ว การศึกษาพระอภิธรรมในส่วนเกินจึงจะมีประโยชน์ เกิดขึ้นแก่ผู้ศึกษา

อย่างไรก็ตามพยานหลักฐานที่สืบค้นได้แสดงให้เห็นว่ามีความเกี่ยวข้องกับพระธรรมาภิบาลในองค์
สำคัญและเปรียบเทียบกับในเรื่องเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญก็คือถึงแม้ว่า ธรรม วิชา และปัญญาซึ่งเป็นธรรม
หรืออย่างน่าที่ว่าจะจัดเปรียบเทียบกันแล้ว องค์ประกอบที่เหมือนกันก็จะมีในแง่ รูปแบบ
เหมือนกันทั้งสาม แต่เนื้อหาของเปรียบเทียบจะแตกต่างกันออกไป ส่วนรัฐธรรมนูญที่เปรียบเทียบกับ
พระธรรมหรือตามพุทธซึ่งมีเป็นไปตามอำนาจต่าง ๆ มากมาย

ท่านอุปมาจิตจะมกบุญอันเป็นพ่อค้าคนหนึ่งซึ่งท่องเที่ยวหาขายสินค้าไปในที่ทองแดงที่มี
สี่สิบตนมั่ง พกไปด้วยลูกเรือเพื่อถวาทหาพ่อค้าสินค้าเงินสินแล้วค้าเรือคือว่าผลของ เมื่อเรือคือ
ร่างกายธาตุแล้วจะต้องแสวงหาเรือตัวใหม่ สินค้าใหม่ ลูกเรือใหม่อุปมาสมบท พนพถึง จิตมีธาตุประ
แต่ด้วยเจตสิก โดยมีการเวียนอยู่ในกิลตณแล้วจึงสร้างกรรมขึ้น และสุดท้ายจะต้องได้รับผลแห่ง
กรรมนั้น เพราะเจ้าคิดอันหนึ่งเรือเปิดประมานในการกระทำกรรมต่าง ๆ ซึ่งผลนั้นก็มีกรรมที่

¹¹ គួរកត់សម្គាល់ (ឃ្លានលេខ៤), ទំព័រ១១៧និង១២១។ ឃ្លាទី ២២២

[illegible]

เที่ยวค้าขายไปจนกว่าเขาจะได้สิ่งที่เขาพึงปรารถนาสูงสุดในชีวิต อันมีคุณค่าสนองความต้องการได้มากที่สุด นั่นคือเขาพบเกาะมหาสมบัติแล้ว ได้แก่ พระนิพพาน จึงหยุดการท่องเที่ยวในการแสวงหากำไรจากการค้าขายดังกล่าว ในหมายความว่าจิตนั้นดับสิ้นซึ่งกิเลสแล้วยึดพระนิพพานไว้เป็นอารมณ์ ฉะนั้น พระอภิธรรมตามแนวความคิดของท่านพุทธทาสภิกขุนี้จึงสามารถที่จะนำเอามาเป็นทัศนะที่สนับสนุนแนวความคิดในอุคมคติสูงสุดเชิงจริยธรรมได้เป็นอย่างดี

สรุป พระนิพพานตามทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุมีอยู่ ๒ ประเภท คือ ประเภทแรก พระอภิธรรมจริงแท้อย่างถูกต้องตามระบบพิธีกรรมของพระพุทธศาสนา ได้แก่ อภิธรรมอย่างแท้จริงตามสภาพคืออภิธรรมสุญญตาโดยมีทัศนะเปรียบเทียบให้เห็นคุณค่าเชิงจริยศาสตร์ไว้เกี่ยวกับจิตนั้นคือนายเรือ สิ้นค้าและลูกเรือคือเจตสิก รูปนั้นหมายถึงร่างกายคือลำเรือที่ล่องลอยอยู่ท่ามกลางมหาสมุทร ได้แก่วัฏสงสารจนกว่าจะแล่นไปพบเกาะมหาสมบัติคือพระนิพพานแล้วจึงละทิ้งเรือไป

ส่วนประเภทที่สองนั้นคือพระอภิธรรมส่วนเกินหรืออภิธรรมเก๊ เราจะไม่สามารถค้นพบคุณค่าทางจริยธรรมในพุทธจริยศาสตร์ตามที่ได้อธิบายมาแล้ว แต่ว่าจะค้นพบหลักอภิปรัชญาเสียมากกว่า เพราะว่ามีการใช้ภาษาทางปรัชญาบริสุทธิ์เชิงตรรกวิทยาและจิตวิทยารวมไปถึงสรีระวิทยาอีกด้วย อย่างไรก็ตามการศึกษาของพระอภิธรรมในทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุมีความหมายต่อการศึกษาพระอภิธรรมในปัจจุบันนี้เป็นอย่างยิ่ง

๔.๓.๓ วินัย อ. ศิวกูฏ

วินัย อ. ศิวกูฏนั้นเป็นผู้มีความรู้ทางวิทยาศาสตร์บัณฑิตเกียรตินิยมจากธรรมศาสตร์มหาบัณฑิตจากสหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นทั้งกรรมการอภิธรรมของมูลนิธิวัฑโฒ และเป็นผู้บรรยายวิชาพระอภิธรรมพร้อมทั้งเป็นเจ้าของผลงานหนังสือเชิงวิเคราะห์พระอภิธรรมที่มีชื่อว่า “พุทธวิทยาศาสตร์และพุทธจิตวิทยา” โดยเสนอวิเคราะห์ความตามหลักธรรมที่ปรากฏอยู่ในพระอภิธรรมไปในเชิงวิทยาศาสตร์ประยุกต์ไว้ว่า

วิชาอภิธรรมประยุกต์เป็นวิชาว่าด้วยความจริงของสิ่งทั้งหลายทั้งปวงในโลกตลอดจนในสากลจักรวาล กล่าวถึงวิธีการนำความจริงต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ให้ก่อประโยชน์ในชีวิตประจำวันเป็นวิชาที่ให้ผู้ศึกษามีปัญญา มีความเข้าใจความจริงของชีวิต รู้เท่าทันความจริงของชีวิต และผู้ศึกษาจะตัดสินใจเอาเองว่าควรกระทำอย่างไรจึงจะเป็นประโยชน์ต่อชีวิตของตนเองมากที่สุด ด้วยเหตุนี้ วิชา

อภิธรรมประจักษ์จึงไม่ใช่วิชาศีลธรรมดังกล่าว แต่ว่าเป็นวิชาวิทยาศาสตร์ของความจริงที่มีอยู่ในธรรมชาติและ โลกมาหา^{๓๓๓}

หากข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าพระอภิธรรมนั้นเป็นวิชาที่ว่าด้วยความจริงของสรรพสิ่งในสากลจักรวาล โดยเฉพาะความจริงของชีวิตมนุษย์ทั้งหลายในเชิงวิทยาศาสตร์ เมื่อผู้ศึกษาพระอภิธรรมแล้วนำเอาหลักการมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน และได้รับรู้เท่าทันความเป็นจริงของชีวิตเพื่อนำมาเป็นกฎเกณฑ์การตัดสินใจในความประพฤติของตนเองว่าสิ่งใดที่ควรมนุษย์เองควรทำ และสิ่งใดไม่ควรทำบ้าง

อย่างนี้แสดงว่านักปราชญ์ท่านนี้ได้เสนอแนวคิดทางด้านจริยธรรมในพุทธจริยศาสตร์ไว้ให้ผู้วิจัยได้นำมาเป็นทัศนะที่สนับสนุนอุดมคติทางด้านจริยธรรม เพราะว่าข้อความดังกล่าวได้อธิบายถึงเกณฑ์การตัดสินใจพฤติกรรมของมนุษย์ที่สามารถก่อให้เกิดผลประโยชน์ที่จะได้รับในชีวิตของเขาเองมากที่สุด ซึ่งได้บ่งชี้ถึงคุณธรรมอันเป็นคุณค่าทางจริยธรรม ถึงแม้ว่าท่านจะปฏิเสธว่าพระอภิธรรมไม่ใช่วิชาว่าด้วยศีลธรรมก็ตาม

นอกจากนั้น ท่านยังได้เสนอทัศนะที่เกี่ยวกับพระอภิธรรมว่าเป็นวิทยาการอันประเสริฐเหนือกว่าวิทยาการใด ๆ ในโลก เพราะว่าพระอภิธรรมเป็นพุทธวิทยาศาสตร์ที่ยืนยงต่อการพิสูจน์ โดยแยกแยะให้เห็นถึงสถานะของความเป็นจริงทุกระดับในเรื่องราวของชีวิตมนุษย์ เพื่อความพ้นทุกข์และเพื่อความสุขของชีวิตจริง และพระอภิธรรมยังเป็นประธานแห่งการบัญญัติ (Symbols) สิ่งของต่าง ๆ มารองรับวิทยาการอื่นที่มีอยู่ในโลก เพราะว่าการบัญญัติสิ่งของต่าง ๆ ย่อมจะต้องอาศัยสถานะแก่นแท้ต่างเป็นรูปธรรมในอภิมรรองรับสสารและพลังงาน เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ พระอภิธรรมจึงมิได้มีความหมายจำกัดเฉพาะเพียงแค่เป็นแนวความคิดของบุคคลบางกลุ่มเท่านั้น แต่พระอภิธรรมยังแทรกซึมอยู่ในมนุษย์ทุกคน และยังมีภาวะแทรกซึมและมีอยู่ตามธรรมชาติในโลกและสากลจักรวาล เพราะฉะนั้น พระอภิธรรมจึงเป็นวิทยาการรองรับวิทยาการของวิชาสังคมศาสตร์อีกด้วย เพราะพระอภิธรรมมีทฤษฎีทั่วไปว่าด้วยพฤติกรรมของมนุษย์และความสัมพันธ์ของมนุษย์ทุกแง่มุมมีทฤษฎีทั่วไปเกี่ยวกับพฤติกรรมของสัตว์ทุกจำพวกในโลกนี้ และในสากลจักรวาลทั้งหมด ตลอดจนสาเหตุที่ทำให้เกิดพฤติกรรมเหล่านั้นด้วย^{๓๓๔} และพระอภิธรรมไข“เป้าหมายของชีวิตที่ประเสริฐสุด” เพราะพระอภิธรรมมีเป้าหมายของชีวิตที่ประเสริฐสุดยอด คือ สมตสุข(พระนิพพาน)^{๓๓๕}

^{๓๓๓} วินัย อ. ศิวกุล, พุทธวิทยาศาสตร์ประยุกต์, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทวัชรินทร์การพิมพ์จำกัด, ๒๕๒๖), หน้า ๒๖.

^{๓๓๔} วินัย อ. ศิวกุล, พุทธวิทยาศาสตร์ประยุกต์, หน้า ๔๒.

^{๓๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓.

หากทีศนะคังกล่าวมราพธธทราบวาทะระอภิธรรมนั้นจะมีปฏิญาณไว้ว่าด้วยเหตุแห่งของ
 ความประพฤดิหรือพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ โดยมีแนวความคิดที่แสดงให้เห็นถึงกฎแห่งกรรม
 เป็นสาเหตุที่จะก่อให้เกิดพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ทั้งหลาย เพราะวิชาพธธอภิธรรมนั้น ได้มีการ
 วิเคราะห์จิตมีประเภทต่าง ๆ อย่างสมบูรณ์ดีด้านตามอภิมภ(Ensoiling)ที่จิตได้ยึดเหนี่ยวเอาไว้ โดย
 มีผลอย่างเป็นรูปธรรมทางกายภาพและชีวภาพของมนุษย์ตามลักษณะคุณภาพของจิตที่เป็นกุศล
 หรือจิตเป็นอกุศลเป็นต้น ๓๓๓ ได้มีการเสนอทีศนะเกี่ยวกับเป้าหมายสูงสุดของชีวิตตามอุดมคติ
 สูงสุดคือพรหมนิพพาน

ดังนั้น พธธอภิธรรมตามทีศนะของวินัย ๒, ศีลภาวนามีการวิเคราะห์ในเชิงวิทยาศาสตร์
 แล้ววิเคราะห์แสดงให้เห็นถึงแนวความคิดหรือทฤษฎีเชิงจริยธรรมในทุกสหวิทยาการที่มนุษย์
 สรรพประพฤดิและปฏิบัติอย่างไรจึงจะสามารถทำให้เกิดประโยชน์ในจิตวิธประจำวันและก่อให้เกิด
 ประโยชน์อย่างมีคุณค่าสูงสุดตามอุดมคติได้ และที่ว่ามีอะไรเป็นสาเหตุให้เกิดพฤติกรรมหรือการ
 กระทำของมนุษย์โดยมีการวิเคราะห์ให้เห็นถึงจิต เจตสิก รูป และนิพพานให้เข้าใจถึงแก่นแท้แห่ง
 สภาพของสรรพสิ่งในธรรมชาติคือปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นในจิตวิธใจของมนุษย์ตามที่ได้นำมาพิจารณาแล้ว

สรุปว่า ผลักปรมีธธธรรม ๔ คือ จิต เจตสิก รูป นิพพานที่ปรากฏอยู่ในพระอภิธรรม
 นั้นได้มีอยู่ในฐานะที่เป็นอุดมคติแห่งความดีงามเชิงจริยธรรมโดยมีทีศนะของท่านผู้รู้และมีความ
 เชี่ยวชาญทางด้านวิชาการทางด้านพธธอภิธรรมมาสนับสนุนแนวความคิดของผู้วิจัยว่าจะมีความ
 เป็นไปได้มากน้อยอย่างไรนั้น ขอให้ท่านผู้สนใจศึกษาพธธอภิธรรมได้พิจารณาตามเถิด

แล้วว่ามีอยู่สิ่งที่สำคัญประการหนึ่งซึ่งสามารถนำมาเสนอค่าของเนื้อหาวิชาของ
 พธธอภิธรรมที่เกี่ยวข้องกับความดีและความชั่วโดยปรากฏอยู่ที่กุศลจิตและอกุศลจิตอันมีคุณค่าทาง
 จริยธรรมเท่ากับอยู่ที่ศีลธรรมนั้น พร้อมทั้งจะนำมาประยุกต์ให้เป็นแนวความคิดกับหลักการดำเนิน
 ชีวิตตามมโนทัศน์ของท่านผู้รู้เหล่านี้โดยมีความเกี่ยวข้องกับหลักความประพฤดิและความ
 ประพฤดิชั่วของมนุษย์อันเป็นพื้นฐานของกระบวนการปฏิบัติพธธอภิธรรมอันดีงาม

หลักปรมีธธธรรมและพธธอภิธรรมนั้นอันจะช่วยให้ผู้ที่ได้ศึกษาพระอภิธรรมได้มี
 ความรู้และความเข้าใจต่อโลกทัศน์และชีวิตทัศน์ของตนเองได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น ก็เพราะได้มีความรู้
 และสรวนเข้าใจอย่างลึกซึ้งต่อหลักปรมีธธธรรมที่เป็นอุดมคติสูงสุดเชิงจริยธรรมที่มนุษย์จะต้อง
 แสวงหาอันเป็นจุดหมายปลายทางแห่งชีวิตทุกคน ซึ่งมีคุณประโยชน์อย่างสูงสุดที่ได้ค้นพบใน
 ระบบการศึกษาของพธธอภิธรรมในปัจจุบันนี้

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเชิงวิเคราะห์พระอภิธรรมในฐานะเป็นพุทธจริยศาสตร์ตั้งแต่เริ่มต้น มาตามลำดับแล้วนั้น ผู้วิจัยพอจะสรุปให้เห็นถึงผลของการศึกษาค้นคว้าหลักปรมัตถธรรมทั้ง ๔ ประการคือจิต เจตสิก รูป และนิพพาน ตามแนวความคิดเชิงจริยศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาทแล้ว พบว่าหลักปรมัตถธรรมทั้ง ๔ นั้นได้ให้คำตอบอย่างชัดเจนเกี่ยวกับประเด็นปัญหาด้านจริยธรรมใน สังคมของมนุษย์ทั้งในแง่บวก(Positive)และแง่ลบ(Negative) โดยพบหลักความจริงอยู่ ๒ ประการ คือ

ประการแรก ค้นพบสิ่งที่เป็นโทษหรือที่เรียกว่า“ความชั่วร้าย” ซึ่งมีผลอันเป็นความ ทุกข์และเป็นแหล่งที่มาของการกระทำที่ผิดพลาดและชั่วร้ายทางด้านศีลธรรมในสังคมของมนุษย์ โดยเป็นสิ่งที่มนุษย์จะต้องกำจัดหรือทำลายให้หมดสิ้นไปจากวิถีชีวิตในอกุศลจิตทั้ง ๑๒ ประเภท

ประการที่สอง ค้นพบสิ่งที่มีคุณค่าและมีประโยชน์เกื้อกูลต่อการดำเนินวิถีชีวิตของ มนุษย์อย่างที่เราเรียกว่า“ความดีหรือคุณธรรม(Virtue)” ซึ่งสามารถทำให้ทุกคนได้ใช้แนวความคิดที่ได้ จากการวิจัยนี้มาแสวงหาคุณค่าของชีวิตจนสามารถบรรลุถึงความสงบสุขอย่างสมบูรณ์ที่สุดอันเป็น เป้าหมายสุดท้ายของชีวิตตามอุดมคติในกุศลจิตทั้ง ๓ ประเภท คือ กามาวจรจิต มหัคคตจิต และ โลกุตตรจิต

ผลจากการค้นคว้าวิจัยพระอภิธรรมแล้วยังพบว่าหลักปรมัตถธรรมทั้ง ๔ ได้แสดงให้เห็นถึงความเป็นจริงของชีวิตมนุษย์ ๒ ประการ คือ

๑)ความจริงที่เกี่ยวกับชีววิทยา(Biology)ทางด้านจิตวิทยา(Psychology)คือจิต (Consciousness)และเจตสิก(Mental factors) และทางด้านกายภาพ(Physical) คือรูป(Corporeality) หรือร่างกายของมนุษย์ โดยพบว่าคนเรานั้นจะต้องมีองค์ประกอบพื้นฐานทั้ง ๒ สิ่งในการดำเนิน ชีวิตที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการกระทำคือกรรม(Action)หมายถึงพฤติกรรม(Behavior)หรือ ความประพฤติ(Conduct)ทั้งที่เป็นความดีและความชั่วทั้งหลาย นอกจากนั้นยังหมายถึงการกระทำที่ สุจริตและทุจริตทั้งปวง ความจริงด้านจิตวิทยาคือมโนกรรมนั้นจะมีความสำคัญที่สุดต่อกระบวนการ แห่งพฤติกรรมทางร่างกายของมนุษย์ เพราะว่าจะจะเป็นสิ่งที่สั่งการบังคับให้เกิดพฤติกรรมทาง ร่างกายซึ่งเรียกว่า“กายกรรมและวจีกรรม” แก่มนุษย์ทุกคน

๒) ความจริงที่เกี่ยวข้องกับอุดมคติ(Idea)สูงถูกในชีวิตของมนุษย์คือพระนิมิตตาม หมายถึง ตั้งที่เป็นอุดมคติมนุษย์(End)เกี่ยวกับความดีสูงสูง ซึ่งมนุษย์ทุกคนควรแสวงหาหากที่ถูกต้องในชีวิต เพื่อเป็นคุณประโยชน์แห่งการบรรลุถึงความสงบสุขอย่างแท้จริงคือสันติสุข โดยยึดเป็นปรารถนาประโยชน์

๓.๑.๑ รูปและวิเคราะห์พระอภิธรรมในทัศนะของพุทธจริยศาสตร์

ผลของการวิเคราะห์หลักปรินคิพธรรมทั้ง ๔ ในพระอภิธรรมแล้วจะพบว่าประเด็นความคิดที่สอดคล้องกับหลักพุทธศาสตร์ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องความดีความชั่ว แนวทางการพัฒนาความดีความชั่ว และอุดมคติสูงสูง ๒อย่างนี้ คือ

๑)ความดีความชั่วในพระอภิธรรมนั้นจะมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องคือการกระทำคือกรรมของมนุษย์เท่านั้น เพราะว่าความดีความชั่วนั้นเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นและมีอยู่จริงตามเงื่อนไขและปัจจัยที่ปรากฏอยู่ในจิตและเจตสิกตามกระบวนการแห่งหลักจิตนิยมและกรรมนิยมอย่างแตกตесกันและกัน

การกระทำความดีความชั่วของมนุษย์จะต้องมีสาเหตุ(Cause)ปัจจัยหรือเงื่อนไขสนับสนุนให้เกิดขึ้น โดยเรียกชื่อว่า“เหตุปัจจัย” หมายถึง สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นโดยเป็นเงื่อนไขสนับสนุนให้เกิดการกระทำคือกรรมของบุคคลทั้งหลาย ในที่นี้สิ่งหมายถึงกุศลเหตุคือสาเหตุแห่งความดีที่ปรากฏอยู่ในจิตและเจตสิก โดยทันทีที่กุศลเหตุเข้าประสมอยู่ในจิตและเจตสิกแล้วจะเรียกว่า“กุศลจิตและกุศลเจตสิก”

และกุศลเหตุคือสาเหตุแห่งความชั่วจะประสมอยู่ในจิตและเจตสิกแล้วจึงเรียกว่า“อกุศลจิตและอกุศลเจตสิก” ฉะนั้น ความดีความชั่วในพระอภิธรรมนั้นจะมีคุณค่าทางจริยธรรมกำกับไว้เป็นปรินคิพธรรมทั้ง ๒ ประการ คือ จิตและเจตสิกอยู่ด้วยเสมอ

๒)แนวทางการพัฒนาความดีความชั่วในพระอภิธรรมนั้นจะมีความสอดคล้องกับแนวความคิดที่ปรากฏอยู่ในหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ว่าแนวทางการพัฒนาความดีความชั่วนั้นเป็นมาจากการทางจริยคือ ๒ ประการ คือ

๒.๑) การวินิจฉัยถึงสาเหตุของกรรมชั่วของมนุษย์ว่าบุคคลนั้นมีการกระทำคือความประพฤติที่ประพฤติชั่วอันเนื่องมาจากกุศลเหตุและอกุศลเหตุ ซึ่งมีสาเหตุทั้งต้องนี้ขึ้นมาเป็นแรงจูงใจให้เขาได้เลือกตัดสินใจในการกระทำกรรมต่าง ๆ ขึ้นมา โดยเขายึดใจอยู่ที่ว่า ถ้าบุคคลนั้นมีกรรมชั่วทำกรรมด้วยสาเหตุแห่งความดีความชอบประกอบโครงสร้างที่เป็นการบวนการทางจิตและเจตสิกแล้ว เราสามารถพิจารณาหลักการพัฒนาการกระทำของผู้นั้นให้ว่าเป็นการกระทำที่ดี

แต่ว่าในทางตรงกันข้าม ถ้าบุคคลนั้นมีการกระทำด้วยสาเหตุแห่งความชั่วร้าย โดยมีองค์ประกอบโครงสร้างของกระบวนการทางจิตและเจตสิกที่มีอกุศลเหตุปรุงแต่งขึ้นมาแล้ว เราจะสามารถพิจารณาตัดสินได้อีกว่าการกระทำของผู้นั้นเป็นการกระทำด้วยความชั่ว

๒.๒) การวินิจฉัยผลของการกระทำของมนุษย์ว่าด้านบุคคลกระทำความผิดเนื่องมาจากสาเหตุแห่งกุศลและอกุศลเหตุแล้ว ผลของการกระทำอันนั้นจะต้องมีผลลัพธ์เป็นความดีความชั่วอย่างแน่นอนและสม่ำเสมอ ผลของการทำความดีเรียกว่า“วิบากหรือมหาวินิชา” และผลแห่งการทำความชั่วเรียกว่า“อกุศลวิบาก” ส่วนผลของการทำความดีและความชั่วนั้นจะปรากฏเป็นผลลัพธ์อยู่ภายในจิตทั้งสองฝ่าย คือ ผลแห่งการทำความดีเรียกว่า“วิบากจิต” ผลของการทำความชั่วเรียกว่า“อกุศลวิบากจิต”

๑)อุคตคติสูงสุดในพระอภิธรรมนั้น คือ นิพพาน ซึ่งเป็นปรมัตถธรรมประเภทที่ ๔ ซึ่งปรากฏอยู่ในจิตประเภทโลกุตตรจิตดวงที่ ๑ และดวงที่ ๘ พร้อมด้วยองค์ประกอบในปัญญาเจตสิกที่บรรลุถึงคุณค่าทางจริยธรรมขั้นสูงสุดอย่างแท้จริงได้ ดังนั้น มนุษย์ทุกคนควรแสวงหาและดำเนินชีวิตให้ถึงพระนิพพานจึงจะได้ชื่อว่าบรรลุถึงอุคตคติสูงสุดในชีวิตนี้

อีกอย่างหนึ่งพระนิพพานเป็นเกณฑ์ตัดสินได้ว่าเมื่อมนุษย์ทำความดีเพื่อจะบรรลุถึงจุดหมายอันสูงสุดเป็นหน้าที่แล้ว เขาย่อมจะเข้าถึงความดีสูงสุดดังกล่าวได้ เท่ากับว่ามนุษย์ได้อาศัยพระนิพพานนั้นนำมาเป็นเกณฑ์มาตรฐานหรือเป็นมาตรการทางจริยะในการตัดสินใจเลือกให้มีความประพฤติและปฏิบัติเช่นนั้น

การทำความดีเพื่อมุ่งไปสู่ความดีสูงสุดคือการบรรลุถึงพระนิพพานนั้นจึงถือได้ว่าพระนิพพานเป็นอุคตคติสูงสุดที่มนุษย์ได้คาดหวังไว้ที่จะได้พบกับความสุขอันสูงสุด คือ สันติสุขและอิสรภาพ หมายถึง ความหลุดพ้นจากพันธนาการทางด้านจิตใจ ได้แก่ กิเลสเครื่องเศร้าหมอง ซึ่งเป็นสถานะที่ครอบงำจิตใจของมนุษย์มิให้บรรลุถึงความดีสูงสุดอันนั้น

เพราะฉะนั้น จึงได้ข้อสรุปผลวิเคราะห์จากหลักปรมัตถธรรมทั้ง ๔ คือ จิต เจตสิก รูป และนิพพานในพระอภิธรรมอีกอย่างหนึ่งซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวความคิดเชิงจริยศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาทว่ามีหลักการและกระบวนการที่ดำเนินไปตามกฎเกณฑ์ที่มีลักษณะแน่นอนตายตัวแบบสัมบูรณ์นิยม(Absolutism) นอกจากนั้นยังพบคุณค่าทางจริยธรรมที่มีลักษณะของข้อเท็จจริงซึ่งมีความเป็นไปตามกระบวนการทางธรรมชาติประเภทธรรมชาตินิยม(Naturalism)อีกด้วย

๓.๒ รูปองค์ประกอบของจิตวิทยา

นอกจากนี้ยังมีข้อสรุปของผลการวิจัยหลักประมัตถธรรมทั้ง ๔ เจริญจิตวิทยา (Psychology) ถึงสังคมวิทยา(Sociology)ในพระอภิธรรมแล้วพบว่าเราสนใจแสวงหาความจริงที่เกี่ยวกับคุณค่าของชีวิตมนุษย์ให้มีความรู้และมีความเข้าใจมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ คือ

๓) จากการศึกษาจิตวิทยาหลักประมัตถธรรมเจริญจิตวิทยาแล้วพบความจริง ๒ ประการ คือร่างกาย(Body)และจิตใจ(Mind)จะมีความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก นั่นหมายความว่าคนใดคนหนึ่งที่ถูกต่อสมรรถนะการเรียนรู้ทางด้านจิตวิทยา เพราะว่าจิตนั้นมีการสั่งการควบคุมให้ร่างกายของมนุษย์สามารถให้เกิดพฤติกรรม(Behavior)ทั้งดีและชั่วอันเป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดถึงกระบวนการทางจิตและเจตสิกที่มีอยู่เนื่องเนืองอยู่ โดยเป็นการชี้ให้เห็นว่ามีการบวนการทำงานกันอยู่อย่างมีระบบภายใน กระบวนการทั้งปวงจะหาวิธีและหนทางวิธี

จากนั้นจึงพบว่ามีการบวนการทำงานของจิตอยู่ภายในจิตก็มี เช่น การปฏิบัติงาน การสืบเสาะจิตของมนุษย์ โดยมีความสัมพันธ์กับสารเกิดขึ้นแก่รูปที่เรียกว่าจิตรูปคือ รูปที่เกิดขึ้นมาจากจิตมีอยู่รูป ๓ และธาตุธรรม ๑ เป็นตัว ที่จิตและรูปดังกล่าวนี้ยังมีขณะที่เกิดขึ้น ดำรงอยู่ แลดับไปตามลำดับขั้นตอนของกาลเวลาทุก ๆ ขณะตลอดชั่วชีวิตของมนุษย์ไป จนกว่าจะหายไปจากโลกนี้จึงเป็นการสิ้นสุดแห่งกระบวนการความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับร่างกายของมนุษย์

ผลการศึกษาวินัยพระอภิธรรมเจริญจิตวิไลแล้วทำให้สามารถรับทราบถึงกระบวนการการรับรู้(Perception) การเรียนรู้(Learning) การคิด(Thinking)และจินตนาการ(Imagination) พฤติกรรม(Behavior) และสุขภาพจิต(Mental Health) อย่างนี้ คือ

๓.๑) การรับรู้หรือผัสสะ(Perception)ในพระอภิธรรมนั้นคือการที่จิตรับรู้ ธรรมคือสิ่งเร้า(Stimulus)อันเป็นปรากฏการณ์หรือราวของวัตถุภายนอกดวง โดยเริ่มกระบวนการทางจิตตั้งแต่การสัมผัสกับวัตถุด้วยตัวรับรู้อารมณ์ด้วยประสาทหูทางสายตาดูภาพเป็นต้นเกิด การสัมผัส(Sensation)กับ จิตอันจะเกิดขึ้นถูกกระทบในวิถีโดยจิตในมิติการรับรู้ ที่พิจารณา คัด ตินตามผล สัมผัสกับไปมากระทบแต่นั้น แล้วจึงจะมีการรับรู้การรับรู้ธรรมอันกว่าจะมีการ รับรู้อารมณ์อื่น ๆ นั่นหมายความว่ายังมีการรับรู้ธรรมชนิดพิเศษ(Extra Sensory Perception) คือ จิตวิ พุทธอำนาจในการรับรู้ได้ในระดับสูงมากอย่างกว้างขวางและเป็นการหรือที่เรียกว่า"อภิญญาจิต (Ultra conscious insight)"

๓.๒)การเรียนรู้(Learning)ในพระอภิธรรมนั้นคือการฝึกฝน ขบรู และพัฒนาระบบการรับรู้การมีสติการควบคุมการกระทำของอารมณ์แล้วปฏิบัติต่างๆ โดยมิให้มันปล่อย ใจให้มันไหลไปตามกระแสของอารมณ์ว่ามีความสุขทุกข์อันใดไปและมีความทุกข์มากน้อยไป หรือ

มีความรู้ดีกว่ารัก ชอบเกลียดโกรธ เป็นต้น เพื่อเป็นการเรียนรู้เท่าทันปัญหับนารมณ์ด้วยระบบทฤษฎีไตรสิกขา คือ สิล สมาธิ ปัญญา จนกระทั่งเกิดทักษะ(Skill)ทำให้มีวุฒิภาวะที่เหมาะสมกับวัยของตนเอง สุดท้ายในกระบวนการเรียนรู้ คือ การศึกษาที่สมบูรณ์ด้วยสติปัญญา และมีญาณทัศน์(Insight)หยั่งรู้ตัวปัญหาและสาเหตุแห่งปัญหาในชีวิตของตนเองในอริยสัจ ๔ ตามกระบวนการแห่งโลกุตตรปัญญา(Supermundane)ที่ปรากฏอยู่ในโลกุตตรจิต ๘

๓.๓)การคิด(Thinking)และจินตนาการ(Imagination)ในพระอภิธรรมนั้นคือกระบวนการทำงานของจิตภายในกระแสวิถีทั้งทางปัญจทวารวิถีและมโนทวารวิถี ความคิดนั้นจะเกิดขึ้นได้ทั้งปัญจทวารวิถีและมโนทวารวิถี เพราะว่าคนเราจะมีการรับรู้ปรากฏการณ์ทางภาวะการณ์ของอารมณ์ต่าง ๆ แล้ว จึงนำมาซึ่งความคิด พิจารณา และใคร่ครวญ เป็นต้น

แต่ว่าจินตนาการนั้นจะเกิดขึ้นทางมโนทวารวิถีได้อย่างเดียวเท่านั้น เพราะว่าคนเรานั้นเกิดการจินตนาการทางใจได้โดยตรง โดยไม่ต้องมีการรับรู้ประสบการณ์อื่น ๆ มาก่อนก็ได้ เพราะฉะนั้น การคิดและจินตนาการทั้งสอง ถ้าเกิดขึ้นมาแบบสร้างสรรค์(Creative)แล้วจะมีคุณประโยชน์เป็นอันมาก ถ้าเกิดขึ้นมาจากความคิดเห็นผิดแล้วจะเป็นการทำลายสร้างความเสียหายแก่มนุษยอย่างยิ่งที่สุด

๓.๔)พฤติกรรม(Behavior)ในพระอภิธรรมนั้นคือกิริยาอาการแห่งความประพฤติของมนุษย์ที่ปรากฏออกมาด้วยพลังแรงขับของกุศลเหตุบ้าง อกุศลเหตุบ้าง ซึ่งเป็นสาเหตุที่ปรากฏอยู่ภายในจิตใต้สำนึก(Subconscious) ใต้แก่ ภาวจิตที่เคลื่อนไหวรับรู้อารมณ์ภายในกระแสวิถีทั้งปัญจทวารวิถีและมโนทวารวิถีแล้ว มนุษย์จึงสามารถได้ประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิต นอกจากนั้นยังมีพฤติกรรมทางค้ำมโนกรรมอีกอย่างหนึ่งคือความฝัน(Dream) คือพฤติกรรมที่เกิดขึ้นในกามชวณมโนทวารวิถีในขณะที่นอนหลับไม่หลับ เพราะเป็นเพียงแต่ภวังคจิตขึ้นรับอารมณ์ทางมโนทวารประเภทวิภูตารมณ์แล้วจึงตกสู่ภวังค์อีก แต่ความฝันนี้ไม่ถือว่าเป็นพฤติกรรมที่สำคัญอะไรมากนัก เพราะว่าเป็นเพียงพฤติกรรมทางค้ำมโนกรรมในขณะที่นอนหลับพักผ่อนเท่านั้น ซึ่งยังไม่ถือเป็นเรื่องของการกระทำที่เรียกว่ากรรมอันเกิดจากความตั้งใจกระทำ

๓.๕)สุขภาพจิต(Mental health)ในพระอภิธรรมนั้นคือการที่จิตมีสภาพที่แข็งแรงสมบูรณ์โดยปราศจากโรคทางจิต(Mental illness) ซึ่งไม่มีภาวะการผิดปกติทางด้านอารมณ์ แต่ว่าเป็นจิตที่มีคุณสมบัติที่ดีงาม บริสุทธิ์ผ่องใส และคงที่ โดยเกิดขึ้นมาจากการอบรมเจริญจิตภาวนาคือสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานจนทำให้เกิดคุณภาพทางจิต ๓ ประเภท คือ สุขภาพจิตขั้นพื้นฐาน สุขภาพจิตขั้นกลาง และสุขภาพจิตขั้นสูงสุดที่สามารถขจัดทำลายกิเลสได้ตามกระบวนการทางโลกุตตรจิต

๕.๓.๓ สรุปผลวิเคราะห์พระอิทธิธรรมในทัศนะของสังคมวิทยา

ผลการศึกษาวิจัยพระอิทธิธรรมเชิงสังคมวิทยาแล้วพบว่า การนำเสนอหลักการของพระอิทธิธรรมที่เป็นจริยธรรมเชิงสังคมวิทยามีจุดมุ่งหมายเพื่อจะอธิบายแนวความคิดเกี่ยวกับเรื่องพฤติกรรมของมนุษย์ในฐานะสมาชิกส่วนหนึ่งของสังคมนมนุษย์ ซึ่งมีประเด็นมุมมองที่จะต้องมีการศึกษาให้เข้าใจถึงกระบวนการด้านคุณค่าทางจิตใจในแง่ของความเป็นระเบียบแบบแผนทางสังคมในเชิงสังคมวิทยาศาสนา ตลอดจนถึงสังคมวิทยาเศรษฐกิจและการเมือง เพื่อจะได้มีความเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ตามโครงสร้างที่ปรากฏอยู่ในหลักปรมัตถธรรม ๔ คือ จิต เจตสิก รูป และนิพพานได้อย่างถูกต้องอย่างนี้ คือ

๑) การกระทำทางสังคมตามหลักของพระอิทธิธรรมย่อมนำไปสู่อะไรที่เป็นผู้กระทำการก่อให้เกิดพฤติกรรมทุกอย่าง โดยเริ่มมาจากสภาวะทางนามธรรมที่มีอิทธิพลต่อการกระทำของมนุษย์ ซึ่งมีเป้าหมายอยู่ที่การกระทำตามระเบียบกฎเกณฑ์ทางสังคมเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตคือพระนิพพาน พร้อมด้วยเงื่อนไขแห่งการกระทำอยู่ ๒ อย่าง คือ การกระทำที่มีสาเหตุมาจากอกุศลคืออุปสรรคต่อการบรรลุถึงคุณงามความดีสูงสุด และการกระทำที่มีแนวโน้มว่าจะก่อความดีงามให้เกิดขึ้นด้วยกุศลเหตุโดยมีวิธีการปฏิบัติอยู่ ๒ ขั้นตอนคือการกระทำจิตใจให้สงบและการรอบรู้ด้วยปัญญาอย่างเห็นแจ้ง สรุปว่ามนุษย์จะต้องเลือกปฏิบัติต่อการกระทำของตนเองว่าจะเลือกการกระทำแต่สิ่งที่ดีมีคุณประโยชน์แก่ชีวิตของตนเองและผู้อื่น หรือว่าจะเลือกปฏิบัติต่อการกระทำที่มีโทษแก่ตนเองและผู้อื่น

๒) การจัดระเบียบและการจัดเถลาทางสังคมในพระอิทธิธรรมนั้นช่วยจัดระเบียบวิถีชีวิตและคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น เพราะปกคิมมนุษย์ชอบทำอะไรตามใจตัวเองเสมอไม่ค่อยจะมีระเบียบแบบแผนชีวิต ฉะนั้น จึงจำเป็นต้องอาศัยแนวความคิดในหลักปรมัตถธรรมมาช่วยจัดระเบียบสังคมให้เข้าสู่ความบริสุทธิ์แห่งพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมอย่างมีบรรทัดฐานและสถานภาพทางสังคม โดยเฉพาะกุศลจิตที่เป็นวิถีคอกควบคุมพฤติกรรมของสังคมที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจกิเลสคืออกุศลจิตตลอดเวลา

ส่วนการจัดเถลาทางสังคมตามแนวความคิดของพระอิทธิธรรมนั้นเน้นที่การขจัดขยะทางด้านจิตใจของปัจเจกชนในสังคมโดยมุ่งทำลายอกุศลจิต ๓๒ ด้วยกรรมวิธีในกุศลกรรมบถ ๓๐ หรือด้วยมรรคมีองค์ ๘ นั่นคือระบบศีล สมาธิ และปัญญา หรือว่าด้วยกรรมฐาน ๒ ชนิดคืออุบายเป็นเครื่องสงบกิเลสและอุบายเรือปัญญาที่รู้แจ้งในสังภาวะ ทั้งนี้เพื่อให้สังคมนมี

ความเป็นระเบียบเรียบร้อยและมีการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขมีสันติภาพอย่างแท้จริง โดยจะนำสังคมให้เข้าสู่ภาวะเบียบอย่างมีแบบแผนของชีวิตในสังคมของมนุษย์

๓) พระนิพพานตามหลักของพระอภิธรรมในแง่มุมของสังคมวิทยานั้นมีแนวความคิดเกี่ยวกับเรื่องที่มาของสังคมแบบสังฆะที่พระพุทธเจ้าทรงจัดตั้งด้วยระบบคุณธรรมของชุมชนแห่งพระอริยบุคคลที่เรียกว่าสังคมของพระอรหันต์ ซึ่งเป็นสังคมที่มีศักยภาพมากที่สุดในการฝึกฝนอบรมพัฒนาคุณภาพของชีวิตมนุษย์ให้บรรลุถึงขั้นสูงสุดด้วยระบบไตรสิกขาโดยมีการยึดมั่นค่ออุดมการณ์ร่วมกันในพระธรรมวินัยอันเป็นหลักการส่วนรวมที่เรียกว่าระบอบธรรมาธิปไตยโดยมีการยึดเอาพระนิพพานมาเป็นเป้าหมายสุดท้ายของชีวิต

๔) พระนิพพานในพระอภิธรรมเป็นที่มาของสังคมอุดมคตินั้นพบว่า พระนิพพานนั้นเป็นที่มาของสังคมอุดมคติได้อย่างแท้จริง เพราะมนุษย์ทุกคนดำเนินชีวิตให้เข้าไปสู่เป้าหมายขั้นสุดท้ายแล้วจะปราศจากความขัดแย้งทางสังคม โดยจะไม่มีการแบ่งแยกชนชั้นทางสังคมที่ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างชนชั้นผู้ปกครองกับชนชั้นผู้ถูกปกครอง แต่ว่ามีมาตรฐานในการแบ่งชนชั้นด้วยการบรรลุคุณธรรมที่มีอยู่จริงภายในจิตใจของพระอริยบุคคลต่าง ๆ มาเป็นตัวกำหนดสถานะภาพและมีคุณธรรมที่เป็นเครื่องสนับสนุนความรักสามัคคีกันในระหว่างชุมชนแบบกัลยาณมิตร เช่น มีการรักใคร่เมตตาด้วยร่างกาย วาจา และจิตใจที่เต็มเปี่ยมด้วยความเสมอภาคในการบริหารแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นในชุมชน เพราะว่ามีหลักศีลธรรมและความคิดเห็นร่วมกันอย่างถูกต้องและยุติธรรมเสมอเหมือนกันทุกคนในสังคม

๕) วิเคราะห์เปรียบเทียบการเมืองสังคมอุดมคติแบบพระอรหันต์กับการเมืองตะวันตกนั้นพบว่าสังคมอุดมคติแบบพระอรหันต์นั้นมีอยู่จริงและสามารถนำมาปฏิบัติได้จริงตามธรรมชาติของมนุษย์อยู่บนโลกแห่งความเป็นจริง แต่มิได้เป็นสังคมอุดมคติแบบของท่านเพลโตได้ที่มีแนวความเชื่อเรื่องอุดมคติว่ามนุษย์ทุกคนมีจุดมุ่งหมายเดียวกันในสังคมคือความเสมอภาคกันในการเมืองการปกครอง การใช้สอยบริโภคผลประโยชน์ในชุมชนร่วมกัน ตลอดจนสิทธิหน้าที่ซึ่งมีในสังคมอย่างเท่าเทียมกัน ซึ่งจัดว่าเป็นเพียงแค่เมืองในฝันที่เรียกว่ายูโทเปียเท่านั้นไม่สามารถเกิดขึ้นมาเป็นระบอบสังคมอุดมคติที่เป็นจริงตามความหวังของมนุษย์ได้

แต่ว่าอิทธิพลแนวความคิดของท่านเพลโตได้จะมีผลต่อทฤษฎีวิภาษวิธีวัดนิยมของคาร์ล มาร์กซในแง่มุมของเศรษฐกิจเกี่ยวกับผลผลิต การครอบครอง การบริโภค ตลอดจนการเมืองและการปกครองระหว่างชนชั้นปกครองและชนชั้นกรรมาชีพในแนวความคิดเรื่องสหกิจที่มีความคิดเห็นร่วมเป็นหนึ่งอย่างสมานฉันท์ปราศจากความขัดแย้งนั้นเป็นทฤษฎีที่นำมาปฏิบัติตามได้โดยยากเป็นอย่างยิ่งในสังคมของมนุษย์ ซึ่งปัจจุบันเราได้เห็นความล้มเหลวของสังคมอุดมคติแบบนี้แล้ว แต่ว่าสังคมอุดมคติแบบสังฆะหรือพระอรหันต์นั้นมีอยู่จริงพร้อมกับการดำเนินชีวิตได้

อย่างมีความรอบคอบและมีความเท่าเทียมกัน เมื่อมนุษย์ทุกคนบรรลุถึงพระนิพพานได้แล้วความแนวคิดที่ปรากฏอยู่ภายในโลกยุคตติยในพระอภิธรรม

๕.๑.๔ ผอสรุปทัศนะสำนักอนุทระอภิธรรมที่มีแนวความคิดเชิงอภิปรัชญา

ผอสรุปสาระการสุดท้ายเกี่ยวกับเรื่องทัศนะสำนักอนุทระอภิธรรมนั้นจักได้ว่าเป็นอุกฤษศินแห่งสวนที่สูงสุดถึงอภิปรัชญาตามถนัดที่ทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่าหลักปรมัตถธรรม ๔ ในพระอภิธรรมมีบทบาททางอภิปรัชญาที่ชี้ให้เห็นถึงคุณค่า(Value)ภายในจิตใจของมนุษย์ได้อย่างครบถ้วนและสมบูรณ์ที่สุด เพราะว่าการศึกษาพระอภิธรรมคือการศึกษาร่องรอยของชีวิตตนเอง พร้อมทั้งวิถีชีวิตที่จะแก้ไขปัญหาคือชีวิตของตัวมนุษย์เองได้สมบูรณ์ได้หมดตลอดถึงความเปี่ยมพร้อมตามธรรมชาติมากที่สุด โดยมีความเป็นของตนเองที่สมบูรณ์

๑) ศาสตราจารย์ ดร.ระวี ภาวิไลมีความเห็นว่าการศึกษาพระอภิธรรมมีลักษณะจำแนกหัวข้อธรรมอย่างที่เป็นระบบสามารถทำให้เข้าใจโลกทัศน์และชีวิตทัศน์ของตนเอง ซึ่งสามารถนำมาเป็นรากฐานของการประพฤติปฏิบัติโดยมีการชี้ให้เห็นถึงจิตและเจตสิกมีคุณค่าทางอภิปรัชญาเท่ากับได้ช่วยเสริมในการกระทำของมนุษย์อย่างมีเหตุและมีผลว่าเป็นเงื่อนไขแห่งพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งในแง่คิดและไม่ได้ถึงขั้นบังคับหรือถึงขั้นบังคับบุคคลตามแนวทางคัมภีร์ทางกฎ และมีความเห็นว่าพระนิพพานจักเป็นหลักธรรมขั้นสูงสุดที่มนุษย์ทุกคนควรดำเนินไปบรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิต นอกจากนั้นท่านยังเน้นถึงการที่ศึกษาพระอภิธรรมต้องศึกษาควบคู่กับหลักวิธีการปฏิบัติในพระพุทธานุสาสนาที่สอดคล้องกับมีฐานและวิปัสสนาที่มีฐานจึงจะได้ความรู้ได้อย่างถูกต้องและสมบูรณ์

๒) พระธรรมโกศาจารย์(เงื่อน อินทปัญโญ)หรือท่านพุทธทาสภิกขุมีความเห็นว่าพระอภิธรรมมีบทกวีปรัชญาแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ พระอภิธรรมส่วนเกิน ท่านหมายถึงพระอภิธรรมที่มีแนวความคิดไปในเชิงอภิปรัชญา(Metaphysic) เพราะว่ามีหลักปรมัตถธรรมที่ให้ความเชิงปรมัตถ์ในแง่ธรรมวิภาษวิธีสำหรับนักปรัชญาผู้ศึกษาและ ได้นำถึงเป็นอย่างดีไม่มีวันจบสิ้น ถ้ามองตามการศึกษาในแง่มี พระอภิธรรมส่วนเกินที่เจองานนี้ท่านหมายถึงพระอภิธรรมที่มีแนวความคิดเชิงอภิปรัชญาว่าเป็นหลักคำสอนเรื่องอนัตตาคือความไม่มีตัวตน ท่านเรียกว่าภิกขุธรรมฐานญาณคือพระอภิธรรมสำหรับหันทุกจิตทุกใจ โดยมีการเปรียบเทียบกับอภิปรัชญา ๔ ไว้ว่า คิดเหมือนนายเงื้อม เจตสิกเหมือนลูกเงื้อมและสันดานในเงื้อม รูปเหมือนตัวถั่ว พระนิพพานเหมือนเกาะมหาสมุทรที่ขังและเล่นหาตามนุษย์ที่ขึ้นลงด้วยเรือ เมื่อนายเงื้อมคือจิตพร้อมทั้งลูกเงื้อมคือเจตสิกหันพระนิพพานมหาสมุทรแล้วเงื้อมจะทิ้งเรือเสียโดยไม่ได้ต้องการที่จะไปจนถึงเกาะอีกต่อไป เพราะเงื้อมจะหมดหนทางที่จะคิดความหมกมุ่นเกิดสาธยายที่จะไปจะได้พระนิพพานแล้ว

๓)วินัย อ. ศิวกุล แสดงทัศนะไว้ว่าพระอภิธรรมนั้นเป็นศาสตร์ที่ให้ความรู้เกี่ยวกับสรรพสิ่งในโลกและจักรวาล โดยมีการประยุกต์นำเอาสารัตถะของพระอภิธรรมมาใช้เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวันเพื่อรู้เท่าทันความเป็นจริงของชีวิตว่าสิ่งใดควรกระทำและสิ่งใดไม่ควรกระทำ เมื่อได้ศึกษาพระอภิธรรมแล้วเราย่อมสามารถเลือกตัดสินใจได้ว่าอะไรเป็นสิ่งที่พึงประพฤติกและปฏิบัติ เพราะว่าพระอภิธรรมนั้นมีทฤษฎีที่ว่าด้วยพฤติกรรมของมนุษย์พร้อมทั้งสาเหตุแห่งพฤติกรรมและผลของพฤติกรรม นอกจากนั้นพระอภิธรรมยังได้ไขเป้าหมายของชีวิตที่ประเสริฐสุดยอดคือพระนิพพาน

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

การวิจัยนี้ได้มีจุดมุ่งหมายวิเคราะห์ทัศนะสำคัญทางพุทธปรัชญาที่ปรากฏในหลักปรมัตถธรรม ๔ ได้แก่ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน ในคัมภีร์พระอภิธรรม ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่ายังไม่เคยมีผู้ทำวิจัยเช่นนี้มาก่อน ทั้ง ๆ ที่หลักปรมัตถธรรมดังกล่าวได้มีแนวความคิดหรือทัศนะทางปรัชญาอยู่มากมาย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้หยิบยกปัญหาเกี่ยวกับหลักปรมัตถธรรมมาวิเคราะห์โดยมุ่งสรุปประเด็นทัศนะทางพุทธปรัชญาเพียงอย่างเดียวเท่านั้น เพื่อให้ผู้วิจัยท่านอื่น ๆ ได้หันมาสนใจแนวความคิดเชิงปรัชญาที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระอภิธรรมกันบ้าง ถ้ามีผู้ที่สนใจจะวิจัยต่อจากงานวิจัยนี้อาจจะวิเคราะห์ประเด็นปัญหาในเรื่องต่อไปนี้ คือ

๕.๒.๑ การนำเสนอหลักปรมัตถธรรมในพระอภิธรรมไปวิเคราะห์เพื่อให้เกิดแนวความคิดเชิงอภิปรัชญา(Metaphysic)ในพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งอาจจะสามารถทำให้ผู้ศึกษาวิจัยได้ทราบถึงแนวโน้มความจริงสูงสุดเกี่ยวกับเรื่องสสารวัตถุและอสสารในธรรมชาติของโลกและสรรพสิ่งในจักรวาลนี้ทางด้านภววิทยา(Ontology) และได้ทราบความเป็นจริงเกี่ยวกับบ่อเกิดและโครงสร้างของจักรวาลในเชิงจักรวาลวิทยา(Cosmology)ว่าอะไรเป็นปฐมเหตุของโลก เป็นต้น เพื่อจะได้เข้าใจถึงทฤษฎีที่ว่าด้วยกำเนิดโลกและชีวิตของมนุษย์ว่ามีความเป็นมาอย่างไร เป็นต้น

๕.๒.๒ การนำเอาหลักปรมัตถธรรมในพระอภิธรรมมาวิเคราะห์ถึงปัญหาเกี่ยวกับญาณวิทยา(Epistemology)ในพุทธปรัชญาเถรวาท เพื่อให้ได้คำตอบเกี่ยวกับเรื่องทฤษฎีความรู้ว่ามนุษย์รู้ความจริงแบบโลกยะและปรมัตถ์เช่นนั้นได้อย่างไร และจะจัดความรู้เชิงญาณวิทยาได้กี่ประเภท โดยจะมีความรู้ได้กี่ระดับ การพัฒนาความรู้จริงได้อย่างไรบ้าง เป็นต้น

๕.๒.๓ การนำเสนอทฤษฎีต่าง ๆ ที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าวิจัยเชิงวิเคราะห์หลักปรมัตถธรรมในพระอภิธรรมตามบทโนทัศน์ทางด้านอภิปรัชญา(Metaphysic)และญาณวิทยา(Epistemology)แล้ว จึงนำเอาทฤษฎีนั้น ๆ มาเปรียบเทียบกับแนวความคิดเชิงอภิปรัชญาและ

คุณวิเศษของสำนักงานปรัญญาทางตะวันตกว่าอะบิศักดิ์ที่เอหมือกันหรือมีความแตกต่างกันน้อย
อย่างไรบ้าง เป็นคั้น

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

..... พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

..... ปณฺธ อภิธมฺมสังเขปอรรถกถาโย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๔๑.

..... อภิธมฺมสังเขป อรรถกถาโย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๒.

..... อภิธมฺมสังเขป โห ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

วิญญาน, ๒๕๔๒.

..... วิสุทธิมคฺคปกรณ์ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

วิญญาน, ๒๕๓๕.

..... อภิธมฺมสังเขป โห ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

วิญญาน, ๒๕๔๒.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กิตติวุฒโฒภิกขุ. ปรมัตถธรรม ๔. พระนคร : พิมพ์ที่กรมแผนที่ทหารบก, ๒๕๓๕.

กิตติ บุญเพ็ญ. ศ. ธรรมสำหรับผู้เริ่มเรียน. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช,

๒๕๓๘.

กันยา สุวรรณแสง. ศ. ธรรมสำหรับผู้เริ่มเรียน. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่อักษรพิทยา,

๒๕๔๐.

ก่อ สวัสดิพานิช. นาฏเลี้ยว สุมาวงศ์ และเชื้อ สาริมา. จิตวิทยา. พระนคร : กรุงเทพฯ, ๒๕๐๖.

ขุนธรรมภักดีโกศล(โกวิท ปัทมชุตนทร). คู่มือการศึกษามหะอริยธรรม ประฉะที่ ๑.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๘.

..... คู่มือการศึกษามหะอริยธรรม ประฉะที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๘.

..... คู่มือการศึกษามหะอริยธรรม ประฉะที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๔๒.

..... คู่มือการศึกษามหะอริยธรรม ประฉะที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

..... คู่มือการศึกษามหะอริยธรรม ประฉะที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

ดร.เย็น ขบเล็กเสกบุตร.. จริยศาสตร์แนวพุทธ พุฒารุทอยชุม เรียบเรียง. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

จินดา จันทร์แก้ว. พุทธวิทยาวิธี. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

จำนงค์ อภิวัฒนศิริ. ศส.และคณธะ. สังคมวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๐.

จำนงค์ อภิวัฒนศิริ.ดร.. สังคมวิทยาศาสนา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พรทิศา, ๒๕๓๖.

จิระโชค วีระศักดิ์.ร.. สังคมวิทยาการเมือง. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๘.

จรัสพันธ์ อัครพิณรัตน์.. จริยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี, ๒๕๔๐.

จรัสพันธ์ อัครพิณรัตน์.. จริยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : บริษัทเคซีไทยจำกัด, ๒๕๔๑.

นาง เศรษฐโกศล.ศ.นพ.. อริยธรรมเพื่อการปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร : นปท.

พญ.สุวิ อิศานธูร ณ อรุณ.. "การศึกษาวิเคราะห์เรื่องอสังกาสสนธิในปรัชญาธรรม".

วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

ดั่งบถวิ พ.ศ.๒๕. ปรัชญากรีก แปลโดย ปรีชา ชำนาญอิน. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๔.

เดียน คำดี.ดร.. ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่. กรุงเทพมหานคร : หจก.พิภย์อักษร, ๒๕๒๖.

..... พุทธปรัชญา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเคียนส์, ๒๕๓๔.

๓๒๒ ๓๒๓. จิตวิทยาสังคม. พระนคร : บริษัทคำคำจำกัด, ๒๕๓๘.

ทวี ผลสมภพ.ดร.. ปรัชญาอริยธรรม. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๘.

ผู้ช่วยศาสตราจารย์. จิตวิทยาในชีวิตประจำวัน. พระนคร : วิทยาลัยวิชาการศึกษา, ๒๕๓๔.

ธนิต อยู่โพธิ์. พระอภิธรรมเทศนาบนดาวดึงส์. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนศิริพรจำกัด,
๒๕๒๕.

..... .ตำนานอภิธรรม. กรุงเทพมหานคร : ศิวพรการพิมพ์, ๒๕๒๗.

..... .พระนิพพาน. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่หจก.ศิวพรการพิมพ์, ๒๕๓๐.

นีน่า วัน กอร์คอม. พระอภิธรรมในชีวิตประจำวัน แปลโดย ดวงเดือน บารมีธรรม.
กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา, ๒๕๓๔.

นวม สงวนทรัพย์. พ.อ.(พิเศษ). สังคมวิทยาศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเคเอ็นสโตร์,
๒๕๓๗.

เนื่องน้อย บุญเนตร. ศศ.. จริยศาสตร์แวดล้อม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

..... . จริยศาสตร์ตะวันตก. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๓๗.

บุญมี แท่นแก้ว. ศศ.. จริยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเคเอ็นสโตร์, ๒๕๓๕.

บุญมี เมธากร. คนตายแล้วไปเกิดได้อย่างไร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเซียง, ๒๕๔๔.

บุญมี เมธากร และวรรณสิทธิ์ ไวทยะเสวี. คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังกหะ ปริเฉทที่ ๑.
กรุงเทพมหานคร : ทวงดีการพิมพ์, ๒๕๓๐.

บรรจบ บรรณรุจิ. จิตวิเคราะห์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, มปป.

..... . จิต มโน วิญญาณ. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : อรุณการพิมพ์, ๒๕๓๓.

ปราณี รามสูต. ศศ.. จิตวิทยาการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจริญกิจ, ๒๕๒๘.

เปลื้อง ณ นคร. จิตวิทยาอุตสาหกรรม. พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๕.

พระพุทธโฆษาจารย์. ธมฺมปทกฺกุฎกถา (ปฐโม ภาค – อฎฐโม ภาค). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

..... . ธมฺมุตปทาธิกา นาม วินยญฺกถา ปฐโม ภาค. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

พระญาณกิตติเถระ. อภิธมฺมุตถวิภาวีนียา ปญฺจิกา นาม อุตฺตโยชนา ปฐโม ภาค. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระพุทธคตเถระ. พระคัมภีร์อภิธรรมมาตาร จัดพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพอาจารย์พร
รัตนสุวรรณ ป.บ.บ. กรุงเทพมหานคร : มหาลจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

พระสัทธัมมโชติกะ ฐมฺมาจริยะ. ปรมัตถโชติกะ ปริเฉทที่ ๑-๒-๖. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร
: โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๔๓.

พระนิธิเกษมสรณทร, พระอธิการธรรมรังษิ์ฯ, กรุงเทพมหานคร : มุทนิธิกัณฐกร, ๒๕๒๖.

๓๓. พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๖.

กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ, ๒๕๓๘.

_____. นิติศาสตร์และพุทธ. กรุงเทพมหานคร : มุทนิธิกัณฐกร, ๒๕๔๓.

_____. วิถีแห่งใจใหญ่กว่าที่คิด. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก, ๒๕๓๘.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๘.

กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ, ๒๕๓๘.

_____. จิตวิญญาณเพื่อการพัฒนาคนแบบแนวธรรมชาลิ. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ, ๒๕๔๓.

_____. นิพพาน - อนัตตา. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ, ๒๕๓๗.

๓๔. พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๓.

กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ, ๒๕๒๘.

๓๕. พระเทพโสภณ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). โศกทัศน์ของชาวพุทธ. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ, ๒๕๔๔.

๓๖. พระเทพวิสุทธิกวี. จิตวิทยาในพระอภิธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สมานฤทธราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

๓๗. พระเมธีธรรมภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). พุทธศาสนากับปรัชญา พิมพ์อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายเรือ มีฤกษ์. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่บริษัทอมรินทร์นิตติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๓.

๓๘. พระมหาประยูร ธมฺมจิตฺโต. พุทธปรัชญาเถรวาท ในมหาจุฬาฯ ๑. วิชาการ ปรัชญาพุทธคดี.

กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ, ๒๕๓๒.

๓๙. พระภาวนาโพธิ์วังส. เขียนวงศ์. “พุทธจริยศาสตร์เถรวาทเป็นอสังกตหรือไม่วิชาญาณธรรม์

อักษรศาสตราจารย์ ดร. ภาควิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

๔๐. พระมหาศรี สุปฏิโมโก. “การศึกษาริยธรรมของอริยโศกทัศน์พุทธจริยศาสตร์” วิจัยฉบับพิมพ์พุทธศาสนคณาจารย์บัณฑิต. สาขาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

พระมหาอุทัย ญาณธโร, วิถีทองโกดเบญทูลธ : อภิปรัชญาของพุทธศาสนา, กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์ธรรมสาร, ๒๕๓๕.

_____ , พุทธวิธีแห่งสังคม : ปรัชญาสังคมและการเมือง, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสาร, ๒๕๓๘.

พุทธทาสภิกขุ, อภิธรรมคัมภีร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่สมชายธรรมพิมพ์, ๒๕๓๒.

_____ , ธรรมเหนือธรรม : ศึกษาการสละอย่างวิเศษและพุทธพจน์เกี่ยวกับกรรม.

กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ หจก.ภาสการพิมพ์, นบพ.

_____ , นิพพาน, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาภัง, ๒๕๔๒.

เจริญ ภาวิไล, ศาสนากับปรัชญา, กรุงเทพมหานคร : กวีธรรมพิมพ์, ๒๕๓๖.

_____ , สวรรค์ใต้ : หนังสือที่กล่าวขานกันมาในชื่อศาสนาปรัชญา, พิมพ์ครั้งที่ ๕,

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เพื่อ, ๒๕๔๐.

_____ , อภิสรรณสำหรับคนรุ่นใหม่, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๓๖.

ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๕.

_____ , พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาอังกฤษ - ไทย , กรุงเทพมหานคร : อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๐.

วิทย์ วิศุขทรัพย์, ศ.ดร., ระเบียบวิธีเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๐.

_____ , ปรัชญาทั่วไป ฉบับปรับปรุงใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๐.

วสิน ยืนตระกูล, จริยศาสตร์, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจริญกิจ, ๒๕๒๘.

วโรตท ภวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม, จิตวิทยาพุทธศาสนา, นนทบุรี : มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ, นบพ.

วินัย อ. ศิวภู, พุทธจริยศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๑, กรุงเทพมหานคร : บริษัทวิริยธรรมการพิมพ์จำกัด, ๒๕๒๖.

วราณดิษฐ์ ไชยยะเดวี, คู่มือการศึกษาและอภิธรรมคัมภีร์, ปริมาณที่ ๒ กรุงเทพมหานคร : ธนาคารการพิมพ์, ๒๕๓๖.

_____ , คู่มือการศึกษาและอภิธรรมคัมภีร์, ปริมาณที่ ๔ กรุงเทพมหานคร : ธนาคารการพิมพ์, ๒๕๒๖.

ตาโรช บัวศรี.ศ.มร.ปรัชญาภาสศึกษาสำหรับประเทศไทย : จุดจบระหว่างพุทธศาสตร์กับ
ประชาธิปไตย แปลโดย คุณนร โคตรบรธา. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ทวีริยะ
สาธน์, ๒๕๕๕.

_____. ศึกษาศาสตร์สามแนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ ๑ ปรัชญารัตนศึกษา ดำเนินงานคณะ
บรรณารักษ์งานวรรณคดี และหอวังศึกษาธิการจัดพิมพ์. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์สารพิกอารต์, ๒๕๖๖.

๓. ศิวรักษ์ วิมลละลิตโรจนรังถึงคมเนนพุทธ. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่เรือนแก้วการ
พิมพ์, ๒๕๕๓.

แสง จันทร์งาม. ปาฐกถาธรรมทางจิต. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : บริษัทธิดาการพิมพ์,
๒๕๕๕.

โสภน ชูพิทักษ์. จิตวิทยาทั่วไป. พระนคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา, ๒๕๕๕.

โสภณ ศรีกฤษดาพร. “การศึกษาวิเคราะห์ความกิดเรื่องกายเกิดในพุทธปรัชญา”.

วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต” ภาควิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลง
กรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๖.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. ถวายรอยพระโคตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร : หจก. หอรัตนชัยการพิมพ์,
๒๕๕๐.

สมภาร พรหมทา. พุทธศาสนากับปัญหาจริยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

สุจิตรา (อ่อนศิลป์) รณวัน. ร.ศ.๒. ปรัชญาเบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ทิพย์
วิทูรย์, ๒๕๓๑.

ศักดิ์ชัย นิวิฐทวี. วิชาศาสตร์ที่๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเคเอนกโลว์, ๒๕๖๓.

อมร โสภณธรรมฐานพงศ์. ปรัชญาเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา, ๒๕๖๓.

อารีย์ พันธมณี. ร.ศ.๒. จิตวิทยาการเรียกรสอน. กรุงเทพมหานคร : บริษัทเคเอ็นอีจำกัด, ๒๕๓๕.

๒. ภาษาอังกฤษ

- Aung, S.Z., *Compendium of Philosophy*(Abhidhamma Sangaha) London : Pali Text Society, 1956.
- Dogobort D. Runes, And 72 Authorities. **DICTIONARY OF PHILOSOPHY**. Littlefield Adams
Corotowa New Jersey, 1980.
- Geiger, Wilhelm. **Pali Literature and Language**. New Delhi : Oriental books Reprint
Cororation, 1978.
- Gorkom, Nina van. **Abhidhamma in Dally Life**. Bangkok : Dhamma study Group, 1975.
- Guenther, Herbert V.. **Philosophy and Psychology in Abhidhamma**. 2 nd ed. Delhi : Motial
Banarasidass Publisher, 1975.
- Hilgard, E.R.. *Introduction to Psychology*. 3 nd edition. New York : Harcourt Brace and Inc.,
1975.
- Jayasuriya, W.F.. *The Psychology and Philosophy of Buddhism*. Kuala Lumpur : Buddhist
Missionary Society, 1976.
- Mark Rowlands. **ABHIDHAMMA PAPERS**, Published by the Samatha Trust, First Published,
1982.
- Narada, A **Manual of ABHIDHAMMA**. Malaysia; The Buddhist Missionary Society, 1979.
- Nyanatiloka Mahathara. **Abhidhamma Studies**. Kandy : Buddhist Publication Society, 1985.
- Thera N.V. **Abhidhamma Studies**, Buddhist Explorations of coreciousness and time. Sri Lanka :
Buddhist publication Society Press, 1998.

ภาคผนวก ก

ภาพแผนภูมิ

แผนผังโครงสร้างของคัมภีร์พระอภิธรรมปิฎก

คณะพระอภิธรรมกถึกสังหระปริมณฑล ๓

(จัดปรินิพนธ์)

พระอภิธรรมปิฎก

พระเถระนั้น พระอภิธรรมปิฎกนั้นมีคัมภีร์ที่ปรากฏอยู่ในพระปิฎกทั้งหมด ๗ คัมภีร์ คือ คัมภีร์ที่ ๑ ชื่อว่า รินมตังคณิ คัมภีร์ที่ ๒ ชื่อว่า วิภังค์ คัมภีร์ที่ ๓ ชื่อว่า ธาตุทถา คัมภีร์ที่ ๔ ชื่อว่า ปุคคลบัญญัติ คัมภีร์ที่ ๕ ชื่อว่า กถาวัตถุ คัมภีร์ที่ ๖ ชื่อว่า สมก และคัมภีร์ที่ ๗ ชื่อว่า ปิฎฐาน

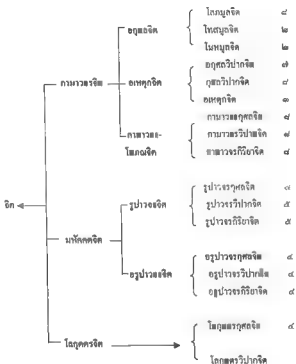
พระอภิธรรมกถึกสังหระ

๑. ปริเฉทที่ ๑ ชื่อว่า จิตตสังคหะวิภาค
๒. ปริเฉทที่ ๒ ชื่อว่า เจตสิกสังคหะวิภาค
๓. ปริเฉทที่ ๓ ชื่อว่า ปกิณณกสังคหะวิภาค
๔. ปริเฉทที่ ๔ ชื่อว่า วิถีสังคหะวิภาค
๕. ปริเฉทที่ ๕ ชื่อว่า วิถีมูลกสังคหะวิภาค
๖. ปริเฉทที่ ๖ ชื่อว่า รูปสังคหะวิภาค
๗. ปริเฉทที่ ๗ ชื่อว่า สมุจจนสังคหะวิภาค
๘. ปริเฉทที่ ๘ ชื่อว่า ปิจเจตสังคหะวิภาค
๙. ปริเฉทที่ ๙ ชื่อว่า สมัญญฐานสังคหะวิภาค

ปรินิพนธ์รวม ๔

ตารางแสดงจิตทุกประเภท

จิต ๘๓ ความหมายแห่งสมมติอันมีอยู่ทั้งนี้

๑. การวารจิต (Consciousness of the Sense - Sphere) หมายถึง จิตที่เกี่ยวข้องไปในการปฏิบัติ
มีอยู่ ๓๔ ดวง ซึ่งประกอบด้วยอกุศลจิต ๑๒ ดวง อเหตุกจิต ๑๐ ดวง และการวารโณกุศลจิต ๑๒
ดวง

๒. อกุศลจิต (Immoral Consciousness) หมายถึง จิตที่เป็นอกุศลมี ๑๒ ดวง แบ่งเป็น
๓ ประเภท คือ

ก.โสตถุจิต(consciousness rooted in attachment) หมายถึง จิตที่มีสวาท โภกเป็นสาเหตุให้เกิดขึ้น มี ๘ ดวง คือ

- ๑) จิตที่เกิดขึ้นโดยถ่วงหรือพร้อมด้วยความยินดี ประกอบด้วยความเห็นผิด
- ๒) จิตที่เกิดขึ้น โดยมีการชักจูงหรือพร้อมด้วยความยินดีประกอบด้วยความเห็นผิด
- ๓) จิตที่เกิดขึ้นโดยถ่วงหรือพร้อมด้วยความยินดี ไม่ประกอบด้วยความเห็นผิด
- ๔) จิตที่เกิดขึ้น โดยมีการชักจูงหรือพร้อมด้วยความยินดี ไม่ประกอบด้วยความเห็นผิด
- ๕) จิตที่เกิดขึ้นโดยถ่วงพร้อมด้วยทวารวางเฉยประกอบด้วยความเห็นผิด
- ๖) จิตที่เกิดขึ้นโดยมีการชักจูงพร้อมด้วยทวารวางเฉยประกอบด้วยความเห็นผิด
- ๗) จิตที่เกิดขึ้นโดยถ่วงพร้อมด้วยทวารวางเฉยไม่ประกอบด้วยความเห็นผิด
- ๘) จิตที่เกิดขึ้นโดยมีการชักจูงพร้อมด้วยทวารวางเฉยไม่ประกอบด้วยความเห็นผิด

ข.โสตถุจิต(consciousness rooted in illwill) หมายถึง จิตที่มีความโกรธเป็นสาเหตุให้เกิดขึ้น มี ๒ ดวง คือ

- ๘) จิตที่เกิดขึ้นโดยไม่มีกาสชักนำพร้อมด้วยความเสียใจประกอบด้วยความโกรธ
- ๙) จิตที่เกิดขึ้นโดยมีการชักนำพร้อมด้วยความเสียใจประกอบด้วยความโกรธ

ค.โมหะภูตจิต(consciousness rooted in ignorance) หมายถึง จิตที่มีความหลงเป็นสาเหตุให้เกิดขึ้น มี ๒ ดวง คือ

- ๑๑) จิตที่มีภพพร้อมด้วยทวารวางเฉยประกอบด้วยสวาทสองข้อ
 - ๑๒) จิตที่มีภพพร้อมด้วยทวารวางเฉยประกอบด้วยทวารทั้งสาม
- ๑.๒) อเหตุกจิต(Rootless Consciousness) หมายถึง จิตที่ไม่ประกอบด้วยสาเหตุ ๖ ประการมีโสตถุเป็นต้น มี ๓๘ ดวง แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท ดังนี้

๑.๑) อเหตุกจิต(อเหตุกกุฬลจิตวิปากจิต; ānārambha resultant consciousness

without roots) หมายถึง จิตที่เป็นผลของอภิญญา มี ๑ ดวง คือ

- ๑๓) จิตที่อาศัยจักขุวิมุตติเกิดพร้อมกับความวางเฉยเป็นผลของอภิญญาธรรม
- ๑๔) จิตที่อาศัยโสตวิมุตติเกิดพร้อมกับความวางเฉยเป็นผลของอภิญญาธรรม
- ๑๕) จิตที่อาศัยอนาวัตรวิมุตติเกิดพร้อมกับความวางเฉยเป็นผลของอภิญญาธรรม
- ๑๖) จิตที่เกิดควบคู่กับจิตวิมุตติ เกิดพร้อมกับความวางเฉยเป็นผลของอภิญญาธรรม
- ๑๗) จิตที่เกิดพร้อมอาศัยอภิญญาวิมุตติเกิดพร้อมกับความวางเฉยเป็นผลของอภิญญาธรรม

อภิญญา

- ๑๘) จิตที่รับอารมณ์ทั้ง ๕ เกิดพร้อมกับความวางเฉยเป็นผลของอภิญญาธรรม
- ๑๙) จิตที่พิจารณาอารมณ์ทั้ง ๕ เกิดพร้อมกับความวางเฉยเป็นผลของอภิญญาธรรม

อภิญญา

ข. อกุศลวิบากจิต (อกุศลวิบากจิต ; akusal resultant consciousness without roots)

หมายถึง จิตที่เป็นผลของอกุศล มี ๘ ดวง คือ

- ๒๐) จิตที่อาศัยจักขุวิมุตติเกิดพร้อมกับความวางเฉยเป็นผลของอกุศล
- ๒๑) จิตที่อาศัยโสตวิมุตติเกิดพร้อมกับความวางเฉยเป็นผลของอกุศล
- ๒๒) จิตที่อาศัยอนาวัตรวิมุตติเกิดพร้อมกับความวางเฉยเป็นผลของอกุศล
- ๒๓) จิตที่อาศัยจิตวิมุตติเกิดพร้อมกับความวางเฉยเป็นผลของอกุศล
- ๒๔) จิตที่อาศัยอภิญญาวิมุตติเกิดพร้อมกับความวางเฉยเป็นผลของอกุศล
- ๒๕) จิตที่อาศัยอารมณ์ทั้ง ๕ เกิดพร้อมกับความวางเฉยเป็นผลของอกุศล

ของอกุศล

- ๒๖) จิตที่อาศัยพิจารณาอารมณ์ทั้ง ๕ เกิดพร้อมกับความวางเฉยเป็นผลของอกุศล

ผลของอกุศล

- ๒๗) จิตที่อาศัยพิจารณาอารมณ์ทั้ง ๕ เกิดพร้อมกับความวางเฉยเป็นผลของอกุศล

ของอกุศล

ค. อกุศลวิบากจิต (อกุศลวิบากจิต ; akusal resultant consciousness without roots)

หมายถึง จิตที่เป็นผลของอกุศลวิบาก มี ๓ ดวง คือ

- ๒๘) จิตที่อาศัยอนาวัตรวิมุตติเกิดพร้อมกับความวางเฉยเป็นผลของอกุศล

วางเฉย

- ๒๙) จิตที่อาศัยอนาวัตรวิมุตติเกิดพร้อมกับความวางเฉยเป็นผลของอกุศล

เฉย

- ๓๐) จิตที่อาศัยอนาวัตรวิมุตติเกิดพร้อมกับความวางเฉยเป็นผลของอกุศล

๓.๓) กาสาวธรรโสภาณจิต(Sense - Sphere Beautiful Consciousness) หมายถึงจิตที่ทำงานซึ่งท่องเที่ยวไปในกามภูมิ มี ๒๔ ดวง แบ่งออกเป็น ๑๒ ประเภท ดังนี้

ก.ธณาวจรกุศลจิต(ในทางกุศลจิต:sphere types of moral consciousness)หมายถึงจิตที่เป็นฝ่ายกุศลที่อิงท่องเทียวอยู่ในกามภูมิ มี ๘ ดวง คือ

๓.๑)จิตที่เกิดขึ้นพร้อมกับความยินดีประกอบด้วยปัญญาที่เกิดขึ้น โดยไม่มี
การชักชวน

๓.๒)จิตที่เกิดขึ้นพร้อมกับความยินดีประกอบด้วยปัญญาที่เกิดขึ้น โดยมีกา
ชักชวน

๓.๓)จิตที่เกิดขึ้นพร้อมกับความยินดีไม่ประกอบด้วยปัญญาที่เกิดขึ้น โดยไม่มี
การชักชวน

๓.๔)จิตที่เกิดขึ้นพร้อมกับความยินดีไม่ประกอบด้วยปัญญาที่เกิดขึ้น โดยมี
การชักชวน

๓.๕)จิตที่เกิดขึ้นพร้อมกับความวางเฉยประกอบด้วยปัญญาที่เกิดขึ้น โดยไม่มี
การชักชวน

๓.๖)จิตที่เกิดขึ้นพร้อมกับความวางเฉยประกอบด้วยปัญญาที่เกิดขึ้น โดยมี
การชักชวน

๓.๗)จิตที่เกิดขึ้นพร้อมกับความวางเฉยไม่ประกอบด้วยปัญญาที่เกิดขึ้น โดย
ไม่มีการชักชวน

๓.๘)จิตที่เกิดขึ้นพร้อมกับความวางเฉยไม่ประกอบด้วยปัญญาที่เกิดขึ้น โดยมี
การชักชวน

จ.ภณาวจรวิบากจิต(ในทางวิบากจิต ; eight types of resultant consciousness)
หมายถึง จิตที่เป็นผลของกุศลซึ่งอิงท่องเทียวอยู่ในกามภูมิ มี ๘ ดวง คือ

๓.๙)จิตที่เกิดขึ้นพร้อมกับความยินดีประกอบด้วยปัญญาที่เกิดขึ้น โดยไม่มี
การชักชวน

๔.๐)จิตที่เกิดขึ้นพร้อมกับความยินดีประกอบด้วยปัญญาที่เกิดขึ้น โดยมีกา
ชักชวน

๓.๑)จิตที่เกิดขึ้นพร้อมกับความยินดีไม่ประกอบด้วยปัญญาที่เกิดขึ้น โดยไม่มี
การชักชวน

๔.๒)จิตที่เกิดขึ้นพร้อมกับความยินดีไม่ประกอบด้วยปัญญาที่เกิดขึ้น โดยมี
การชักชวน

๔๓)จิตที่เกิดขึ้นด้วยความวางเฉยประกอบด้วยปัญญาที่เกิดขึ้น โดยไม่มีการชักชวน

๔๔)จิตที่เกิดขึ้นด้วยความวางเฉยประกอบด้วยปัญญาที่เกิดขึ้น โดยมี การชักชวน

๔๕)จิตที่เกิดขึ้นด้วยความวางเฉยไม่ประกอบด้วยปัญญาที่เกิดขึ้น โดย ไม่มีการชักชวน

๔๖)จิตที่เกิดขึ้นด้วยความวางเฉยไม่ประกอบด้วยปัญญาที่เกิดขึ้น โดยมี การชักชวน

ทฤษฎาวจรวิริยาจิต(นทวิริยาจิต : eight types of functional consciousness) หมายถึง จิตที่เป็นเหตุองกิจที่ยังต้องช่วยผู้ในภวนภูมิ มี ๘ อย่าง คือ

๔๗)จิตที่เกิดขึ้นกับทวารอินทียะโสณด้วยปัญญาที่เกิดขึ้น โดยไม่มีการชักชวน

๔๘)จิตที่เกิดขึ้นกับความยินดีประกอบด้วยปัญญาที่เกิดขึ้น โดยมีการ ชักชวน

๔๙)จิตที่เกิดขึ้นกับความยินดีไม่ประกอบด้วยปัญญาที่เกิดขึ้น โดยไม่มี การชักชวน

๕๐)จิตที่เกิดขึ้นกับความยินดีไม่ประกอบด้วยปัญญาที่เกิดขึ้น โดยมี การชักชวน

๕๑) จิตที่เกิดขึ้นกับความวางเฉยประกอบด้วยปัญญาที่เกิดขึ้น โดยไม่มี การชักชวน

๕๒)จิตที่เกิดขึ้นกับความวางเฉยประกอบด้วยปัญญาที่เกิดขึ้น โดยมี การชักชวน

๕๓)จิตที่เกิดขึ้นกับความวางเฉยไม่ประกอบด้วยปัญญาที่เกิดขึ้น โดย ไม่มีการชักชวน

๕๔)จิตที่เกิดขึ้นกับความวางเฉยไม่ประกอบด้วยปัญญาที่เกิดขึ้น โดยมี การชักชวน

๒.รูปาวจรจิต(Form - sphere Consciousness) หมายถึง จิตที่เข้าไปในรูปภูมิซึ่ง ประกอบด้วยรูปาวจรกุศล ๕ รูปาวจรวิบากจิต ๕ และรูปาวจรวิริยาจิต ๕ รวมเป็น ๑๕ ดวงดังนี้ คือ

๒.รูปาวจรกุศลจิต(Form - sphere moral Consciousness)หมายถึง กุศลจิตที่เข้าไปในรูปภูมิ มี ๕ ดวง คือ

๕๕) ปฐมณานกุศลจิต ที่ประกอบด้วยวิศก วิจารณ์ ปิณี ตฺย เอกัคคตา

๕๖) ทุติณณานกุศลจิต ที่ประกอบด้วยวิวิจารณ์ ปิณี ตฺย เอกัคคตา

๕๗) คคิณณานกุศลจิต ที่ประกอบด้วยปิณี ตฺย เอกัคคตา

๕๘) จตุตถณณานกุศลจิต ที่ประกอบด้วยตฺย เอกัคคตา

๕๙) ปิณฺณณณานกุศลจิต ที่ประกอบด้วยตฺยเอกกตา

ข.รูปารมณวิบากจิต(Form - sphere resultant Consciousness) หมายถึง จิตที่เป็น

ผลของรูปารมณวิบาก มี ๕ ดวง คือ

๖๐) ปฐมณณวิบากจิต ที่ประกอบด้วยวิศก วิจารณ์ ปิณี ตฺย เอกัคคตา

๖๑) ทุติณณวิบากจิต ที่ประกอบด้วยวิวิจารณ์ ปิณี ตฺย เอกัคคตา

๖๒) คคิณณวิบากจิต ที่ประกอบด้วยปิณี ตฺย เอกัคคตา

๖๓) จตุตถณณวิบากจิต ที่ประกอบด้วยตฺย เอกัคคตา

๖๔) ปิณฺณณณวิบากจิต ที่ประกอบด้วยตฺยเอกกตา

ค.รูปารมณกิริยาจิต(Form - sphere functional Consciousness) หมายถึง จิตที่

เป็นเพื่องกิริยาในรูปารมณวิบาก มี ๕ ดวง คือ

๖๕) ปฐมณณกิริยาจิต ที่ประกอบด้วยวิศก วิจารณ์ ปิณี ตฺย เอกัคคตา

๖๖) ทุติณณกิริยาจิต ที่ประกอบด้วยวิวิจารณ์ ปิณี ตฺย เอกัคคตา

๖๗) คคิณณกิริยาจิต ที่ประกอบด้วยปิณี ตฺย เอกัคคตา

๖๘) จตุตถณณกิริยาจิต ที่ประกอบด้วยตฺย เอกัคคตา

๖๙) ปิณฺณณณกิริยาจิต ที่ประกอบด้วยตฺยเอกกตา

๓.รูปารมณจิต(Formless- sphere Consciousness) หมายถึง จิตที่ท่องเที่ยวไปในรูป

ภูมิซึ่งประกอบด้วยรูปารมณกุศลจิต ๔ รูปารมณวิบากจิต ๕ และรูปารมณกิริยาจิต ๕ รวมเป็น ๑๔ ดวง ดังนี้ คือ

ก.รูปารมณกุศลจิต(Formless- sphere moral Consciousness) หมายถึง กุศลจิต

ที่เป็นไปในรูปภูมิ มี ๔ ดวง คือ

๗๐) อากาสาวิมุตตกุศลจิต ที่ประกอบด้วยตฺยเอกกตา

๗๑) วิญญานวิมุตตกุศลจิต ที่ประกอบด้วยตฺยเอกกตา

๗๒) ลากิณวิมุตตกุศลจิต ที่ประกอบด้วยตฺยเอกกตา

๗๓) เนวตวิญญานาตวิมุตตกุศลจิต ที่ประกอบด้วยตฺยเอกกตา

๓. รูปาวจรวิบากจิต (Formless- sphere resultant Consciousness) หมายถึง จิตที่เป็นผลของรูปาวจรกุศล มี ๔ ดวง คือ

๑๔) อากาสนัญญวณสมาธิวิบากจิต ที่ประกอบด้วยอุเบกขา เอกัคคตา

๑๕) วิญญูญาณสมาธิวิบากจิต ที่ประกอบด้วยอุเบกขา เอกัคคตา

๑๖) อากิญจัญญวณสมาธิวิบากจิต ที่ประกอบด้วยอุเบกขา เอกัคคตา

๑๗) เนวสัญญานาสัญญวณสมาธิวิบากจิต ที่ประกอบด้วยอุเบกขา เอกัคคตา

๓. รูปาวจรวิบากจิต (Formless- sphere functional Consciousness) หมายถึง กิริยาจิตที่เป็นไปในรูปภูมิ มี ๔ ดวง คือ

๑๘) อากาสนัญญวณกิริยาจิต ที่ประกอบด้วยอุเบกขา เอกัคคตา

๑๙) วิญญูญาณกิริยาจิต ที่ประกอบด้วยอุเบกขา เอกัคคตา

๒๐) อากิญจัญญวณกิริยาจิต ที่ประกอบด้วยอุเบกขา เอกัคคตา

๒๑) เนวสัญญานาสัญญวณกิริยาจิต ที่ประกอบด้วยอุเบกขา เอกัคคตา

๔. โลกุตระจิต (Supramundane Consciousness) หมายถึง จิตที่หลุดพ้นเหนือโลกซึ่งประกอบด้วย โลกุตระกุศลจิต ๔ และ โลกุตระวิบากจิต ๔ รวมเป็น ๘ ดวง ดังนี้

ก. โลกุตระกุศลจิต (moral Supramundane Consciousness) หรือ มรรคจิต หมายถึง จิตที่เป็นกุศลข้ามพ้นโลก มี ๔ ดวง คือ

๑๒) ไตรปิณฑมรรคจิต คือ จิตที่เป็นกุศลซึ่งเกิดขึ้นพร้อมด้วยไตรปิณฑมรรคญาณ

๑๓) สกทาสานิมรรคจิต คือ จิตที่เป็นกุศลซึ่งเกิดขึ้นพร้อมด้วยสกทาสานิมรรคญาณ

๑๔) อนาคามิมรรคจิต คือ จิตที่เป็นกุศลซึ่งเกิดขึ้นพร้อมด้วยอนาคามิมรรคญาณ

๑๕) อรหัตตมรรคจิต คือ จิตที่เป็นกุศลซึ่งเกิดขึ้นพร้อมด้วยอรหัตตมรรคญาณ

ข. โลกุตระวิบากจิต (resultant Supramundane Consciousness) หรือ ผลจิต หมายถึง จิตที่เป็นผลของ โลกุตระกุศล มี ๔ ดวง คือ

๑๖) ไตรปิณฑผลจิต คือ จิตที่เป็นวิบากซึ่งเกิดขึ้นพร้อมด้วยไตรปิณฑมรรคญาณ

๑๗) สกทาสานิผลจิต คือ จิตที่เป็นวิบากซึ่งเกิดขึ้นพร้อมด้วยสกทาสานิมรรคญาณ

ญาณ

๘๘) ญาณกัมมผลจิต ๓๐ จิตที่เป็นวิบากซึ่งเกิดขึ้นพร้อมด้วยญาณนิมมรรต

๘๙) ญาณวิคตผลจิต คือ จิตที่เป็นวิบากซึ่งเกิดขึ้นพร้อมด้วยอรหัตตผลญาณ

ภาคผนวก ๓

เจตสิก ๓๓๓ ประการในพระอภิธรรมมคธสังคหะปจิมกถาที่ ๒

เจตสิกตามนัยแห่งพระอภิธรรมมคธมคธเป็น ๓ จำพวก คือ

๑)อัญญธรรมเจตสิก (The common - to - Each - Other, general mental factors) หมายถึง เจตสิกที่มีส่วนกันแก่จิตพวกอื่น มี๓๓๓ ประการเข้าได้กับจิตทุกฝ่ายทั้งอกุศลและอกุศล มีใจเข้าได้แก่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแล้วเกิดเวทนา หมายความว่า เจตสิกประเภทนี้มีสภาพแทนอสมมิมิเรกอีกอันได้ชื่อว่า“ธรรมอื่น” ในที่นี้หมายถึง สภาพะธรรมที่เต็มทั้งอกุศลเจตสิกและโสภณเจตสิก เช่น อกุศลเจตสิกมีโสภณเจตสิกเป็นธรรมอื่น และโสภณเจตสิกมีอกุศลเจตสิกเป็นธรรมอื่น ตัวอย่าง ผัสสะเจตสิกเป็นธรรมชาติมีอยู่ได้ทั้งในอกุศลทั้งสองฝ่าย อันเกิดขึ้นมาพร้อมกับผัสสะอกุศลเจตสิกย่อมเป็นผัสสะฝ่ายอกุศลเจตสิก ถ้าเกิดขึ้นกับ โสภณเจตสิกจึงเป็นผัสสะฝ่าย โสภณเจตสิก เป็นต้น

๒)อกุศลเจตสิก(Unwholesome mental factors; Unprofitable mental factors) หมายถึง เจตสิกฝ่ายชั่วชัฏทาง โสภณไม่งาม เป็นบาป เมื่อประกอบเข้ากับจิต ย่อมทำให้จิตเศร้าหมองเป็นอกุศล

๓)โสภณเจตสิก(Wholesome mental factors; Profitable mental factors) หมายถึง เจตสิกฝ่ายที่ดีงาม มงคล โสภณ บริสุทธิ์ เมื่อประกอบเข้ากับจิต ย่อมทำให้จิตดีงาม มงคล โสภณ บริสุทธิ์

เจตสิกมีการจำแนกเป็น ๓ กลุ่มนี้ยังมีรายละเอียดอย่างอื่น อีก คือ

๑.กลุ่มของอัญญธรรมเจตสิกนั้นมีอยู่ ๑๑ อย่าง แต่ส่วนแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ (๑)ถ้าหากพิจารณาเจตสิก ๑ (๒)ปัจจัยของเจตสิก ๓

๒.กลุ่มของอกุศลเจตสิกมีอยู่ ๑๔ อย่าง แบ่งเป็น ๔ ประเภท คือ (๑)โมหะเจตสิก ๔ (๒)อวิชชาเจตสิก ๓ (๓)โลภะเจตสิก ๔ (๔)มิจฉาทิฏฐิเจตสิก ๓ และวิกิจจาเจตสิก ๑

๓.กลุ่มของโสภณเจตสิกมีอยู่ ๒๙ อย่าง แบ่งเป็น ๔ ประเภท คือ (๑)โสภณสาธารณเจตสิก ๑๘ (๒)วิริยเจตสิก ๓ (๓)อัมปปัญญเจตสิก ๓ (๔)ปัญญเจตสิก

ภาพการแตกองค์ประกอบจิตโดยราวี

ตารางใบรายชื่อรายละเอียดทั้งหมดของเจตสิก ๔๒ ในราวี ๓ ประเภทจึงจัดไว้เป็นกลุ่ม ๆ หรือจัดไว้เป็นพวก ๆ มีดังนี้ คือ

๑. อัญญาสมานเจตสิก (General mental factors) ๑๑ แบ่งออกเป็น ๒ พวก คือ

๑.๑) สัตตการารมเจตสิก (Universal mental factors) หมายถึง เจตสิกที่มีสภาพเกิดขึ้นได้แก่จิตทุกดวงมีอยู่ ๗ ประเภท ได้แก่

๑.๑.๑) สัตตการารมเจตสิก (Contact) หมายถึง ธรรมชาติกระทบอารมณ์

๑.๑.๒) เวชณาเจตสิก (Feeling) หมายถึง ธรรมชาติแหว่อารมณ์

๑.๑.๓) อัญญาเจตสิก (Perception) หมายถึง ธรรมชาติจลจำอารมณ์

๑.๑.๔) เจตนาเจตสิก (Volition) หมายถึง ธรรมชาติตั้งใจทำอารมณ์

๑.๑.๕) เอกัตถเจตสิก (One-Pointedness) หมายถึง ธรรมชาติมีอารมณ์

เป็นหนึ่งเดียว

๑.๑.๖) **จิตวิทยาเริ่มเจตคติ(Psychic life)** หมายถึง ธรรมชาติที่เป็นใหญ่ในการรักษากับปฏิสรรพนทั้งหลาย

๑.๑.๗) **มนสิการเจตคติ(Attention)** หมายถึง ธรรมชาติที่นำตัวปฤศรรวมมุ่งเข้าไปสู่อารมณ์

๑.๒) **ปฏิสรรพนเจตคติ (Particular mental factors)** หมายถึง เจตคติที่มีประกอบเข้ากันได้กับจิตสภาวะบางที่ควรประกอบเข้าได้เท่านั้น แต่ไม่สามารถประกอบเข้าได้กับจิตทุกดวงมีอยู่ ๖ ดวง ได้แก่

๑.๒.๑) **วิเศษเจตคติ(Initial Application)** หมายถึง ธรรมชาติที่ยกตัวปฤศรรวมขึ้นสู่อารมณ์

๑.๒.๒) **วิธารเจตคติ(Sustained Applien)** หมายถึง ธรรมชาติที่ประกอบตัวปฤศรรวมไว้ในอารมณ์

๑.๒.๓) **อธิโมกข์ (Decision)** หมายถึง ธรรมชาติที่ตัดสินใจอารมณ์

๑.๒.๔) **วิริยเจตคติ(Effort)** หมายถึง ธรรมชาติที่มีความพยายามในอารมณ์

๑.๒.๕) **ปิติเจตคติ(Joy,Interest)** หมายถึง ธรรมชาติที่มีความปลื้มยินดีในอารมณ์

๑.๒.๖) **ฉันทเจตคติ(Coaction;Zeal)** หมายถึง ธรรมชาติที่มีความพอใจในอารมณ์

II. **อกุศลเจตคติ(Immoral mental factors)** ๓๔ แบ่งออกเป็น ๕ จำพวก คือ

๒.๑) **ฉัพพากุศลธรรมาเจตคติ(Universal immoral mental factors)** หมายถึง เจตคติที่เกิดขึ้นทั่วไปแก่อกุศลจิตทั้งหมด ซึ่งมีอยู่ ๔ ดวง โดยกรณอกุศลเจตคติเป็นประธานหรือหัวหน้าของอกุศลเจตติจำพวกนี้ เรียกว่า โสมสกุณเจตคติ มีดังนี้ คือ

๒.๑.๑) **โสมเจตคติ(Delusion)** หมายถึง ธรรมชาติที่บิดเบือนสภาพความเป็นจริงของอารมณ์

๒.๑.๒) **อหิริช(Shamelessness)** หมายถึง ธรรมชาติที่ไม่มีความอายต่อทุจริต

๒.๑.๓) **อโนคตัปปะ(Fearlessness)** หมายถึง ธรรมชาติที่ไม่มีความเกรงกลัวต่อทุจริต

๒.๑.๔) **อุทริจจะ(Resissancess)** หมายถึง ธรรมชาติที่หึงข่มในอารมณ์

๒.๒) ปัจจัยเฉพาะบุคคล (Particular personal factors) หมายถึง อารมณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อทราบแก่สภาวะจิต แต่ไม่ทราบหรือเกิดขึ้นแก่บุคคลใดได้พูดลงซึ่งแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ

ก. **โรคจิตเจตสิก** หมายถึง เจตสิกที่เกิดขึ้นได้แก่บุคคลใดประเภทใดบุคคลใด ๘ ดวงเท่านั้น โดยมีการรบกวนเจตสิกขึ้นเป็นประธานหรือหัวหน้ามีอยู่ ๓ ดวง ได้แก่

๑) **โอสถเจตสิก (Attachment)** หมายถึง อารมณ์ที่มีความต้องการอยากได้หรือติดใจอันดีในอารมณ์

๒) **ปฏิฆะเจตสิก (misbeliefs, wrong view)** หมายถึง อารมณ์ที่มีความเพี้ยนผิดในอารมณ์

๓) **นวมเจตสิก (Covetous)** หมายถึง อารมณ์ที่มีความถือตัวจิตในอารมณ์

ข. **โทษเจตสิก** หมายถึง เจตสิกที่เกิดขึ้นแก่บุคคลใดประเภทใดบุคคลใด ๒ ดวงเท่านั้น โดยมีการรบกวนเจตสิกขึ้นเป็นประธานหรือหัวหน้ามีอยู่ ๔ ดวง ได้แก่

๑) **โรตตะเจตสิก (I hatred)** หมายถึง อารมณ์ที่ประทุรเวียงอารมณ์

๒) **อิจฉาเจตสิก (Jealousy)** หมายถึง อารมณ์ที่มีความไม่พอใจในคุณความดีหรือสมบัติของผู้อื่น

๓) **มัจฉริยะเจตสิก (Stinginess)** หมายถึง อารมณ์ที่มีความหวงแหนในคุณความดีหรือสมบัติของตนเอง

๔) **อุกฤษฏะ (worry)** หมายถึง อารมณ์ที่กังวลรำคาญใจในทุจริตที่หาไปแล้วและรำคาญใจในทุจริตที่ยังไม่ได้ทำ

ค. **นิมิต्तเจตสิก** หมายถึง เจตสิกที่เป็นการเกิดขึ้นเป็นประธานหรือหัวหน้ามีอยู่ ๒ ดวง ได้แก่

๑) **ถีนเจตสิก (Sloth)** หมายถึง อารมณ์ที่มีความท้อในอารมณ์

๒) **นิทรเจตสิก (Torpor)** หมายถึง อารมณ์ที่ว่างเหงาซึมในอารมณ์

ง. **วิจิตรเจตสิก (Doubt)** หมายถึง อารมณ์ที่มีความสงสัยเกิดขึ้นในอารมณ์

๓. **โสภณเจตสิก (Beautiful or Lofly mental factors)** แบ่งออกเป็น ๔ ประเภท ดังนี้ คือ

๓.๑) **โสภณธำธรรมาเจตสิก (Universal beautiful mental factors)** หมายถึง เจตสิกที่เกิดขึ้นได้แก่จิตที่ดำรงสภาวะจิตทุกดวงมีจำนวน ๑๔ อย่าง ดังนี้ ได้แก่

๓.๑.๑) **ศัทธาเจตสิก (Confidance)** หมายถึง อารมณ์ที่มีความเชื่อมั่นในอารมณ์

อารมณ์	๓.๑.๒) สติเจตสิก(Mindfulness) หมายถึง ธรรมชาติที่มีความระลึกได้ใน
บุพพิชฌในอารมณ์	๓.๑.๓) ทวิเจตสิก(Moral shame) หมายถึง ธรรมชาติที่มีความละอายต่อ
ข้อทุจริตในอารมณ์	๓.๑.๔) โอศัพปเจตสิก(Moral dread) หมายถึง ธรรมชาติที่มีความเกรงกลัว
หรือคิดใจเย็นในอารมณ์	๓.๑.๕) อโถกเจตสิก(Non-greed) หมายถึง ธรรมชาติที่มีความไม่อยากได้
ข้าวในอารมณ์	๓.๑.๖) อโทสะเจตสิก(non-hatred) หมายถึง ธรรมชาติที่มีความไม่ปรารถนา
กลาง ๆ ในอารมณ์	๓.๑.๗) ทัตถมยัคคตภาพ(Equanimity) หมายถึง ธรรมชาติที่มีความเป็น
	๓.๑.๘) กายปัสสัทธิเจตสิก(Tranquility of mental state) หมายถึง ธรรมชาติที่มีความสงบแห่งเจตสิกชั้น ๓ ในการงานอันเป็นกุศล
	๓.๑.๙) จิตตปัสสัทธิเจตสิก(Tranquility of mind) หมายถึง ธรรมชาติที่มีความสงบแห่งจิต ในการงานอันเป็นกุศล
	๓.๑.๑๐) กายอนุภาวเจตสิก(Lightness of mental state) หมายถึง ธรรมชาติที่มีความเบาแห่งเจตสิกชั้น ๓ ในการงานอันเป็นกุศล
	๓.๑.๑๑) จิตตอนุภาวเจตสิก(Lightness of mind) หมายถึง ธรรมชาติที่มีความเบาแห่งจิต ในการงานอันเป็นกุศล
	๓.๑.๑๒) สาธณานุภาวเจตสิก(Pliancy of mental state) หมายถึง ธรรมชาติที่มีความอ่อนนุ่มนวลแห่งเจตสิกชั้น ๓ ในการงานอันเป็นกุศล
	๓.๑.๑๓) จิตตานุภาวเจตสิก(Pliancy of mind) หมายถึง ธรรมชาติที่มีความอ่อนนุ่มนวลแห่งจิต ในงานอันเป็นกุศล
	๓.๑.๑๔) กายกัมมัญญูตาเจตสิก(Adaptability of mental state) หมายถึง ธรรมชาติที่คล่องแคล่วในการทำงานแห่งเจตสิกชั้น ๓
	๓.๑.๑๕) จิตตกัมมัญญูตาเจตสิก(Adaptability of mind) หมายถึง ธรรมชาติที่คล่องแคล่วในการทำงานแห่งจิต
	๓.๑.๑๖) กายปาริสุตฺตานุภาวเจตสิก(Proficiency of mental state) หมายถึง ธรรมชาติที่คล่องแคล่วแห่งเจตสิกชั้น ๓ ในการงานอันเป็นกุศล

๓.๑.๑๗) จิตลภาภุญญตาเจตสิก(Proficiency of mind) หมายถึง ธรรมชาติที่ท่องจำแล้วแต่จิต ในการทำงานอันเป็นกุศล

๓.๑.๑๘) กายชุกคฺคาเจตสิก(Rectitude of mental state) หมายถึง ธรรมชาติที่ชื่อตรงแห่งเจตสิกชั้น ๑ ในการทำงานอันเป็นกุศล

๓.๑.๑๙) จิตชุกคฺคาเจตสิก(Rectitude of mind) หมายถึง ธรรมชาติที่ชื่อตรงแห่งจิต ในการทำงานอันเป็นกุศล

๓.๒) วิริเจตสิก(Abstinences) หมายถึง เจตสิกที่เป็นสภาวะแห่งความงดเว้นจากอกุศล ซึ่งมี ๓ ประเภท ได้แก่

๓.๒.๑) สัมมวาจาเจตสิก(Right speech) หมายถึง ธรรมชาติที่เป็นสภาวะแห่งความงดเว้นจากวจีทุจริต ๔ ที่ไม่เป็นอาชีธ ได้แก่ การเจรจาชอบ

๓.๒.๒) สัมมกัมมัมมคเจตสิก(Right action) หมายถึง ธรรมชาติที่เป็นสภาวะแห่งความงดเว้นจากกายทุจริต ๓ ที่ไม่เป็นอาชีธ ได้แก่ การกระทำที่ชอบ

๓.๒.๓) สัมมอาชีวจเจตสิก(Right livelihood) หมายถึง ธรรมชาติที่เป็นสภาวะแห่งความงดเว้นจากภวทุจริต ๓ และวจีทุจริต ๔ ที่เกี่ยวกับอาชีธ ได้แก่ การเลี้ยงชีพชอบ

๓.๓) อัปปรัญญตาเจตสิก(Boundless) คือ เจตสิกที่มีสภาวะรวมแผ่ไปในสัตว์ทั้งหลายโดยไม่มีประมาณหรือ ไม่มีการจำกัดมี ๒ ประเภท ได้แก่

๓.๓.๑) กรุณาเจตสิก(compassion) หมายถึง ธรรมชาติที่มีความสงสารต่อสัตว์ผู้มีความทุกข์

๓.๓.๒) มุทิตาเจตสิก(Sympathetic) หมายถึง ธรรมชาติที่มีความพลอยยินดีต่อสัตว์ผู้มีความสุข

๓.๔) ปัญฺเฑนทริยเจตสิก(Wisdom ; Undeludedness) หมายถึง ธรรมชาติที่มีสภาวะรู้จัดตามความเป็นจริงแห่งสภาพธรรมทั้งหลายคือความรู้เข้าใจไม่หลงงมงายปราศจากโมหะ

ภาคผนวก ก

รูป ๒๔ ชนิดในพระอภิธรรมมัตถสังคหะปริเฉทที่ ๖

แผนภาพอธิบายรูป ๑๑ ประเภท และรูป ๒๒ ชนิด ดังนี้

๑.มหาภูตรูป	๔	}	นิปคັນรูป ๑๘
๒.ปฐการูป	๕		
๓.วิเสขรูป	๔		
๔.ภาวรูป	๖		
๕.หทยรูป	๓		
๖.ชีวิตรูป	๑		
๗.อาหารรูป	๑	}	อนิปคັນรูป ๑๐
๘.ปริเฉตรูป	๑		
๙.วิญญูติรูป	๒		
๑๐.วิธีการรูป	๓		
๑๑.ตักขณรูป	๔		
รวมเป็น	๒๘		

นอกจากนั้น รูปในพระอภิธรรมทั้ง ๒๘ อย่าง แบ่งเป็น ๒ ประเภท โดยนิรนาถะเขยัคตามความหมายของรูป ดังนี้ คือ

๑.มหาภูตรูป หมายถึง รูปที่เป็นใหญ่ให้รูปอื่นเกิดขึ้นได้ มี ๔ อย่าง คือ

๑.๑) ปฐวิ หมายถึง รูปที่เป็นธาตุดิน

๑.๒) อาโป หมายถึง รูปที่เป็นธาตุน้ำ

๑.๓) เตโช หมายถึง รูปที่เป็นธาตุไฟ

๑.๔) วาโย หมายถึง รูปที่เป็นธาตุลม

๒.จุปาลาหารรูป หมายถึง รูปที่อาศัยมหาภูตรูปเกิดขึ้น มี ๒๔ อย่าง คือ

๒.๑) ปฐการูป หมายถึง รูปที่มีความใส มี ๕ อย่าง คือ

๒.๑.๑) จักขุรูป หมายถึง รูปที่มีความใสรับรู้อารมณ์ทางตา

- ๒.๑.๒) โศครูป หมายถึง รูปที่ความโศกเศร้าอารมณ์ทางหู
- ๒.๑.๓) สมานรูป หมายถึง รูปที่ความโศกเศร้าอารมณ์ทางจมูก
- ๒.๑.๔) จิวหารูป หมายถึง รูปที่ความโศกเศร้าอารมณ์ทางลิ้น
- ๒.๑.๕) กายปสาทรูป หมายถึง รูปที่ความโศกเศร้าอารมณ์ทางกาย
- ๒.๒) วิชยรูป หมายถึง รูปที่เป็นอารมณ์ มี ๔ อย่าง คือ
- ๒.๒.๑) วัณณรูป หมายถึง รูปที่ต้นฐานทวารอตรอง
- ๒.๒.๒) ถัททรูป หมายถึง รูปที่เป็นเสียง
- ๒.๒.๓) คันธรูป หมายถึง รูปที่กลิ่น
- ๒.๒.๔) รสรูป หมายถึง รูปที่เป็นรส
- ๒.๓) ภาวะรูป หมายถึง รูปที่แสดงสภาวะเครื่องหมาย ๒ อย่าง คือ
- ๒.๓.๑) อิตถิภาวะรูป หมายถึง รูปที่แสดงความเป็นเพศหญิง
- ๒.๓.๒) ปุริสภาวะรูป หมายถึง รูปที่แสดงความเป็นเพศชาย
- ๒.๔) หนียรูป ๑ คือ หนียวัตรูป หมายถึง รูปที่เป็นหัวใจ
- ๒.๕) จีวรรูป ๑ คือ จีวรตินทรียรูป หมายถึง รูปที่เป็นผ้าแห่งชีวิต
- ๒.๖) อหารรูป ๑ คือ กาวสิการวหารรูป หมายถึง รูปที่เป็นอาหาร
- ๒.๗) ปริณิหารรูป ๑ คือ อากาตรูป หมายถึง รูปที่เป็นความว่างเปล่า
- ๒.๘) วิญญูรูป หมายถึง รูปที่มีการเคลื่อนไหวอยู่ ๒ อย่าง คือ
- ๒.๘.๑) กายวิญญูรูป หมายถึง รูปที่เคลื่อนไหวทางร่างกาย
- ๒.๘.๒) วจิตวิญญูรูป หมายถึง รูปที่เคลื่อนไหวทางคำพูด
- ๒.๙) วิหารรูป หมายถึง รูปที่มีกิริยาอาการอยู่ ๓ อย่าง คือ
- ๒.๙.๑) กุฬารูป หมายถึง รูปที่มีความเบา
- ๒.๙.๒) มุทุการูป หมายถึง รูปที่มีความอ่อนสวดย
- ๒.๙.๓) กัมมัญญการูป หมายถึง รูปที่ควรเหมาะสมแก่การงาน
- ๒.๑๐) อัคคณรูป หมายถึง รูปที่ไม่มีลักษณะอยู่ ๔ ประการ คือ
- ๒.๑๐.๑) อุปจยรูป หมายถึง รูปที่เกิดแล้วเจริญเติบโตขึ้น
- ๒.๑๐.๒) ตันคตรูป หมายถึง รูปที่สืบต่อเนื่องกันไป
- ๒.๑๐.๓) ชรดารูป หมายถึง รูปที่มีความเศร้ารันทต
- ๒.๑๐.๔) อนิจจการูป หมายถึง รูปที่มีความเปลี่ยนแปลงไม่คงที่

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	:	พระมหาจุตินนทร ใจพิทยโม(นงส์พิสัย)
ชาติ	:	วัน อังคาร ที่ ๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๘
นาศุลี	:	๗๓/๑ หมู่ ๘ ตำบลกบเมือ อำเภอมือทอง จังหวัด ปราจีนบุรี ๒๕๑๑๐
อุปสมบท	:	๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๘ ณ วัดเลียบ ตำบลท่าช้าง อำเภอมือทอง จังหวัดปราจีนบุรี
การศึกษา	:	น.ส.เอก.ปช.๘, พธ.บ.(ปรัชญา) รุ่น ๔๓
หน้าที่การงาน	:	เจ้าอาวาสวัดอุดมวิทธาราม(โรงเกวียน) ตำบลหน้าเมือง อำเภอมือทอง จังหวัดปราจีนบุรี โทร. ๐๗-๐๑๓๕๔๓๔
เข้าศึกษาต่อเมื่อ	:	๓๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๑
วันสำเร็จการศึกษา	:	๓ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๖